

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دبیرخانه مجله

ویژه نامه فرهنگی، آموزشی و ترویجی / دفتر مطالعات و پژوهشهای مرکز رسیدگی به امور مساجد / خرداد ۱۳۹۳
گروه محققین و مؤلفین: حسین اسلامپور کریمی، عسکری اسلامپور کریمی، فاطمه توپسر کانی زاوری، جعفر ساسان، عباسعلی شاملی
علی اکبر عبادی نیک، رسول عباسی، موسی کاظم زاده، قبه کاظم زاده، اکبر کاظم زاده، حسنعلی محمودی، حمیدرضا مهدوی ارفع
مدیر هنری: مصطفی سلیمانی صفحه‌ارایی؛ زهرا جستخانی عکس؛ امیر حسامی نژاد، مصطفی معراجی، مصطفی جوشقانی، محمدفتحی

پیش گفتار / ۲

سیمای مسجد در قرآن / ۳

مسجد در روایات و اخبار / ۷

گذریده‌های مایشات امام خمینی ره پیرامون مسجد / ۲۵

گذریده‌های مایشات مقام معظم رهبری چیرامون مساجد، روحانیون و انجمن‌های جماعات / ۲۸

نقش مسجد در مقابله با جنگ نرم در آسیب‌های پیش روی نسل جدید / ۳۵

زندگی معنوی خانواده در سایه مسجد / ۳۸

نقش مسجد در شکل‌گیری هویت اجتماعی کودک و نوجوان / ۴۱

راهکارهای جذب کودک و نوجوان به مسجد / ۴۴

بایسته‌های رفتار امام جماعت در مواجهه با کودک و نوجوان / ۴۸

نقش والدین در انس کودکان و نوجوانان با مسجد / ۵۱

سیره پیامبر (ص) در برخورد با کودکان در مسجد / ۵۴

سیره اهل بیت علیهم السلام در برخورد با کودکان در مسجد / ۵۷

مسجد طراز نظام اسلامی / ۶۰

مهندسی تمدن اسلامی و مسجد محوری / ۷۳

بازشناسی ظرفیت‌ها و کارکردهای مسجد در حوزه خانواده / ۷۹

نقش سیاسی مسجد در عصر پیامبر اسلام (ص) و امام علی (ع) و در عصر حاضر / ۹۰

نقش مسجد در پیروزی انقلاب اسلامی / ۱۰۸

نقش کارکردهای اقتصادی مسجد در اقتصاد مقاومتی و تحقق مسأله اقتصادی / ۱۱۶

تدوین الگوی مدیریت اثر بخش مسجد / ۱۳۵

نقش مسجد در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان / ۱۵۶

عوامل و موانع جذب مردم، به ویژه نوجوانان و جوانان به مساجد / ۱۶۴

مسجد رسانه بدون مرز / ۱۷۵

آدرس: قم، بلوار شهید صدوقی، ۲۰ متری حضرت ابوالفضل (ع)، پلاک ۱۰۳

دفتر مطالعات و پژوهشهای مرکز رسیدگی به امور مساجد

تلفن: ۰۲۵۳۲۹۲۳۸۳۵ - شماره: ۰۲۵۳۲۹۲۳۸۳۷

نشانی اینترنتی: <http://www.masjed.ir>

پست الکترونیک: Daftar.Masjed@yahoo.com

هوالمعلم

مسجد نهاد هویت ساز جامعه‌ی اسلامی است که مظهر پیوند دنیا با دین، و عبادت و سیاست و جلوه گاه پیوند امام جامعه‌ی دینی و امت اسلامی است. در نگاه رهبر حکیم و عالیقدر انقلاب اسلامی، مسجد، خانه‌ی خدا و مردم، خلوت انس با خدا و جلوت مشرب با مردم، کانون ذکر و معراج معنوی و عرصه‌ی علم و جهاد و تدبیر دنیوی است. در مسجد اسلامی است که شور و بهجت عبادت خاص با نشاط زندگی پاک و خردمندانه و سالم در هم می آمیزد و جامعه را به طراز اسلامی آن نزدیک می کند^۱

تردیدی نیست که گام اول در تحقق مسجد طراز اسلامی با شناخت دقیق جایگاه و کارکردهای مسجد و واکاوی جایگاه و رسالت و مسئولیت مدیر طبیعی مسجد - امام جماعت محقق می شود.

امنه محترم جامعه که مشاغل هدایت ناس و مدیران ارشد فرهنگی هر دیار و منطقه هستند، هدایتگران و حامیان اصلی مساجد و امامان و فعالان آن هستند و به طور طبیعی رسدگی به امور مساجد و پرداختن به شؤون مختلفه‌ی نرم افزاری آن از ایشان انتظار می رود این موضوعی مهم و بایسته‌ی بحث و بررسی است که در جای خود باید به آن پرداخته شود.

در سالیان اخیر، دهه آخر شعبان المعظم، با رویکردی جدید به عنوان دهه‌ی تکریم و غبارروبی مساجد مطرح گردیده است، به این هدف که در کنار غبارروبی از فضای کالبدی مسجد، از کارکردهای متنوع خانه خدا در عرصه‌ی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی نیز غبارروبی انجام گیرد و به عمران معنوی مساجد پیش از عمران مادی آن که لازمه بایسته است - پرداخته شود. این ویژه نامه در سال فرهنگ و اقتصاد و دهه تکریم و غبارروبی مساجد - سال ۹۳ - به محضری ذی شرافت نامه محترم جامعه دامت افاضاتهم تقدیم می گردد تا در صورت صلاحدید در این ایام و دیگر مناسبت ها، هم آن را در اختیار مخاطبان نهاد امامت جمعه قرار دهند و هم کاشتی ها و کمبودهای آن را - که حتمی است - به خدمتگزاران خود گوشزد فرمایند.

امید که این مجموعه‌ی ناقص با نظرات و انتقادهای سازنده شما خدمتگزاران خط مقدم چهه فرهنگ اسلامی سامان و کمال دوباره‌ای یابد و در قالب کتابی فاخر که بر آمده از تراوشات اندیشه و قلم شما بزرگواران است، منتشر گردد. هرگز رسیدگی به امور مساجد استان تهران با اشتیاق پذیری نظرات و آثار قلمی و علمی شما عزیزان است.

والحمد لله رب العالمین

خر داد ماه ۹۳

مرکز رسیدگی به امور مساجد
معاونت فرهنگی - اجتماعی

پی نوشت

یام رهبر معظم انقلاب اسلامی به اجلاس نماز، پیرچند - سال ۸۹

سیمای مسجد در قرآن

ما و ماه ابرهیم و اسماعیل امر کردیم که، خانه هر ابرای طواف کنندگان... متحکمان و نو کنندگان و سجد کنندگان، پاک پاکیزه کنید، از این طرف خداوند تعالی که در باره همه و سجدان امر است می توان استدلال کرد؛ هر مسجدی باید با طریقه و مرتب و دارای فضای جذاب و دلنشین باشد؛ زیرا همه سجد کنندگان خدا را زمین می مانند.

مؤمن مسجدهای که کارهای شایسته می پردازند و در نتیجه، هنگام دادن پاداششان، تمام اعمالشان را پاره چند کاستی های داشته باشند، بهترین عمل به شمار می آید و همه را بر پایه آن سزا می دهد؛ از فضل خود نیز بر پاداششان بیفزاید، و خواننده به هر کسی بخواد، حساب، بدون آنکه از اعمال او عوض بخواد، روزی و پاداشش از قرون خواهد داد.

واژه سجد در قرآن
در قرآن کریم ۲۸ بار واژه «مسجد» بکار رفته است ۱۲ بار به صورت مفرد و ۱۶ بار به صورت جمع «مساجد» البته از این تعداد ۱۵ مورد در باره «مسجد الحرام» است و یکبار در باره «مسجد الاقصی»^۱ و یک بار در باره «مسجد شرار»^۲.

اهم موضوعاتی که در مورد سجد در آیات قرآن به آن اشاره شده است از سقر ذیل است:

قرآن برای سجد

الف) اهمیت سجد
از آیات متعدد قرآن به روشنی استفاده می شود، سجد کردن به جامعه دینی اهمیت و ارزش ویژه و بی نظیری دارد؛ بطوری که اگر یک کائنات و مرکز دین هر مکان و زمان نمی تواند همتا با جایگزین آن باشد که در برخی آیات قرآن بطور ویژه و با تعبیرهای خاص بیان کرده است:

﴿۱﴾ **سوره نور:**

«فی بیوت الله ان ترفع...» «نور»
و هدایت الهی در خانه های قرآن که خداوند آن داده است که قدر و منزلت آنها رفت باید؛

«ای یاد شده پس از بیان عظمت و اهمیت مساجد، به زان نیز اشاره شده است: «و تذکره فیها اسم الله تَسْبِیحٌ له فیها الوصال»^۳ «و خداوند آن داده که نام او در خانه ها دارد شود و هر صحیح و نام او در آن تسبیح او کند» معنای دو جمله یاد شده این است که دلیل عظمت و اهمیت مساجد، ذکر و تسبیح مستور خدا در آنها است.

﴿۲﴾ **سوره هود:**

«و ان المسجد لله فلا تمدوا علیها ثم اعدا...»
«و مساجد آن خداست، می هیچ س را با خدا نخوانید، این در آیه، خوانند با تکبیر می نمایند؛ مساجد از آن خداست.» در این آیه «المناسجد» معنای دو جمله یاد شده چیست؟ مستقر احتمال های گوناگون مطرح کرده اند؛ آن جمله این است: «مقصود از آن، مسجد بنام معرف و معوم و معابد این مسجدها خاصه که به نام مسجد شهرت دارند و برای اقامه نماز و بندگی و یاد خدا شده اند»

ب) نیاز به مساجد
با این قرآن و سنت پیامبر اعظم: «گویا این حقیقت است که جامعه دینی اسلامی تنها با محورت مسجد شکل می گیرد»^۴ و تأسیس مسجد از اولین نیازهای جدی جوامع دینی و توحیدی است؛ پیامبر چنین از هجرت از مکه به مدینه در اولین اقدام دو مسجد قبا و مسجد مدینه (مسجد النبی) بنا کرد و با محورت مسجد به سایر امور سامان بخشیده است. مفسران آیه ۱۰۸ سوره توبه را مربوط به این مسجد (مسجد قبا) دانسته اند: «الان تقم فیها ایضا المسجد امن الله التی فیها من اول قوم اذ ان تقوم فیها فی رحال یحیون ان یتظفروا و اهل الحیة المظفرین...» «ان مسجدهی که روز نخست بر مرکز دین هر مکان و زمان است که در آن (به عبادت) باشد، شایسته تر مردانی هستند که دوست می دارند بپایه آن باشند؛ و خوانند پاکیزان او دست دارد.»^۵

آیات قرآن الهام بخش این عقیده است که هرگاه مؤمنان نخواهند مکانی را برای سجد و زندقه انتخاب کنند ابتدا باید بگویند مسجد باشند یا محورت مسجد زندگی در جهان کونیه از آیات قرآن استفاده می شود مسجد محل کز و یاد خداست، و ذکر یاد خدا آنها در امانش بشتر مغزبهر و سرگردان در راهی مادیت است.

ح) بیوت مساجد

ساخت مسجدها امر بسیار ارزشمند و نوعی عبادت به شمار می آید و بر معارف و نوعی اسلامی تأکید و تقویت فراوانی بر این کار شده است. بنابه نظر هدای از مفسران در تفسیر آیه ۳۶ سوره نور، خوانند بخصوص درباره آن دستور داده است: «فی بیوت اذن الله ان ترفع...» «نور و عبادت آن در خانه های قرآن دارد که خوانند فرمان داده است که آن را بنا نمایند»^۶ مقصود از «بیوت» در این آیه مساجد است و با این که مساجد از صدای بارز و آشکار است و در مورد سلیمان «در طرف من و شما که خدای تعالی برای جناب ما مسخر او ساخته بود که عدای برادری با مساجد علی فسی اولک ان کونوا من المهدین...»^۷ و من الجن حسن یعملن ینبذین ربهم...»

یعنون له ما یشاء من حریت...»^۸ «و یاد بار را تسخیر سلیمان آوردیم...» و نیز گروهی از جن را که به فرمان فرارو گاشان می خواست از محرابا و... می ساختند»^۹

دوم: تحریق مساجد

«و من اظلم مطن متع مسجد الله ان یدکر فیها اسم الله مع فی اهلها اولک ماکان لهم ان یدخلوه الا خافین لهم فی الدنیا جزئ ولهم فی الاخرة عذاب عظیم»^{۱۰} «چه نام خدا در مساجد جلوگیری می کنند سعی در ویرانی آنها دارند، شایسته است آنان جز با ترس و وحشت وارد آنجا نکلند، عبادت شوند، بهره آنها در دنیا رسوایی و در دگرای در عذاب عظیم است.»^{۱۱} مفسران (بر اساس تفسیر و ترجمه) می گویند: هرگاه مساجد را در راهی از امام صادق «نقل شده است که این آیه درباره فرقی نازل کرد در آن هنگام که از ورود پیامبر... شہر مکه و مسجد الحرام جلوگیری می کردند، و برخی گفته اند: مقصود از «مسجد الله» در آیه یاد شده، خانه های است که مشرکان پس از هجرت پیامبر... آنها را ویران کردند»^{۱۲} یکی از مسائله مطرح شده در این مورد، مسائله تلاش در جهت تحریق و ویران کردن مساجد و مراکز شرعی مؤمنان است؛ تحریق مساجد چه به صورت فیزیکی و ویران ساختن بنای آن مساجد و خواه به صورت جلوگیری از زیاد خواندن و حضور مردم در آن باشد... که در شان بودهای نقل شده به هر مورد اشاره شده است... عملی است نامعانه و ناقص که تنها دشمنان خدا و متجاوزان به حقوق مردم به آن اقدام می کنند.

سوم: تعمیر و تویلت مساجد

«ماکان للمشرکین ان یعمروا مساجد الله علیهم و علی التامه هم دلون...»^{۱۳} «تعمیر مساجد الله من امان بالله والیوم الاخر»^{۱۴} و اقامه و تویلت و تریب آن مساجد علی شفا جرفها فاقها... به فر چشمه...»^{۱۵} «مشرکان حق ندارند مساجد خدا را آباد کنند در حالی که کافر قطع و سرزنش کردند و علی...»^{۱۶} «آن شدی به او گفت، عباس گفت: شما را چه شده است یا راهی می کنید چیزی از خوبی ها و کارهای نیک ما نمی گوید؟ علی گفت: مگر شما خوب و کاریگهی هم دارید؟ عباس گفت: آری، ماسجد الحرام را تعمیر می کنیم و کعبه و (بر اساس) مسجد ویران می شود هیچ حاج اب می سائیم و اسیران را آزاد می کنیم. (در بی این گفتگو) در در عباس و ناید علی این ابی طالب...»^{۱۷} «خوانند: «ماکان للمشرکین ان یعمرو مساجد الله...»^{۱۸} و نازل کرد...»^{۱۹}

کنند در حالی که به کفر خوش گواهی می دهند، آنها اعمال ناپود (و بی ارزش) شده در آتش دوزخ خوانده خواهند ماند. مساجد خدا تنها کسی آباد می کند که ایمان به خدا و نور قیامت آورده، و نماز را برپا دارد، روزگات را پسرزاده، و جز از نماز و نرسد امید است چنین گروهی از هدایت یافتگان باشند».

مفسران گفته اند: هنگامی که عباس (عموی پیامبر) در جنگ بدر به اسارت در آمد مسلمانان ایشان را به سب کفر و قطع رحم سرزنش کردند و علی...»^{۲۰} «آن کفرت، عباس گفت: شما را چه شده است یا راهی می کنید چیزی از خوبی ها و کارهای نیک ما نمی گوید؟ علی گفت: مگر شما خوب و کاریگهی هم دارید؟ عباس گفت: آری، ماسجد الحرام را تعمیر می کنیم و کعبه و (بر اساس) مسجد ویران می شود هیچ حاج اب می سائیم و اسیران را آزاد می کنیم. (در بی این گفتگو) در در عباس و ناید علی این ابی طالب...»^{۲۱} «خوانند: «ماکان للمشرکین ان یعمرو مساجد الله...»^{۲۲} و نازل کرد...»^{۲۳}

ب) شرایط تعمیر کنندگان و متولیان

مساجد... سوره توبه شایستگی مشرکان و کارگران برای تعمیر و تویلت مساجد نفی کردید و در آیه ۱۸ شرایط و احکام کسانی که برای این کار شایستگی دارند بیان شده است:

۱ و ۲- ا) ایمان به خدا و عباد

این دو شرط در حدیث و تفسیر شیعه برای بنای دادن و بنا نداشتن هیچ عمل جای خالی از اینان سر نمی زند؛ «بما یعمرها مساجد الله من امان بالله والیوم الاخر»^{۲۴} «مساجد خدا تنها کسی آباد می کند که ایمان به خدا و آخرت آورده باشد»^{۲۵}

۳- اخلاص

مسجد خدای مسجدهی که بر اساس اخلاص و تقوا باشد مطرح گردیده، و به دنبال آن در آیه ۱۰۹ این سوره آمده است: «ان احسن ثبته علی تقوی من الله...»^{۲۶} «مردم در سجد کردن با ایمان به خدا و روز ستاخیر...»^{۲۷} «تعمیر مساجد الله من امان بالله والیوم الاخر»^{۲۸} «تعمیر مساجد الله من امان بالله والیوم الاخر»^{۲۹} «تعمیر مساجد الله من امان بالله والیوم الاخر»^{۳۰}

خودبی و با برکت بهتر است یا کسی که اسائن آن را از نگرانه سستی ناموده که تا کماش در آتش دوزخ نوره می بزد؟»^{۳۱} در این آیه بنیادی ارزشمند نقل شده که شاوله آن علاوه بر تقوای یاد شجودنی و رضای او در نماز باشد و جز از نماز از تقوای که در تأسیس آن تقوا و رضای خدا رایت شده سرزنش شده و آن به بنای برپگاه جهنم یاد کرده است.

۴- تقوا

«... لمسیجد ائسن علی التقوی من اول نوم احق ان تقوم فی...»^{۳۲} «آن مسجدهی که از روز نخست بر پایه تقوا بنا شده شایسته است که در آن (عبادت) باشد؛ با یستی»^{۳۳} در این آیه شریفه از خداوند بر مسجدهای شایسته و تشویق شده که بر اساس تقوا تأسیس شده باشند؛ زیرا از دیدگاه قرآن رعایت تقوا شرط مهم پذیرش هر نوع عمل در پیشگاه خداوند است؛ «بما یتقبل الله من المتقین»^{۳۴} «تختها از»^{۳۵} برهیزران می پذیرد»^{۳۶}

۵- شجاعت

علاوه بر شرایط یاد شده، کسی که خواهد تعمیر مساجد امر مساجد و عبادت گزار باشد باید تکیه بر شجاعت و ایثار و تحمل و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۳۷} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۳۸} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۳۹} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۰}

۶ و ۷- ا) قامة نماز و پرداخت زکات

در باره زکات و مساجد احرام استیجاب استیجاب است؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۱} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۲} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۳} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۴}

د) منزلت متولیان مساجد

منزلت متولیان مساجد...»^{۴۵} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۶} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۷} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۴۸}

می کند که ایمان به خدا و روز قیامت آورده، و نماز را با دارد، و زکات را برپا داده»^{۴۹}

۵) وظایف متولیان مساجد

اهمترین و وظیفه متولیان و دستداران امور مساجد این است که این کانون های مقدس را برای حضور بخوانند؛ از آن جهت که مساجد این معنوی و عبادت خدایند، حبل الله و پاک و پاکیزه نمایند تا آنسان بتوانند در محیطی مناسب فارغ از هر چیزی به راز و نیاز با پروردگار خود بریزند؛ «تعمیر مساجد نامرکب و به رخسته و نامیز نمی تواند محل مناسب برای عبادت و گفتگوی بنده با پروردگارش باشد. در همین راستا، خوانند مثال به ابراهیم علیه و فرزند اسماعیل...»^{۵۰} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۱}

«تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۲} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۳} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۴} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۵}

«تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۶} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۷} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۸} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۵۹}

د) منزلت متولیان مساجد

منزلت متولیان مساجد...»^{۶۰} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۶۱} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۶۲} «تعمیر مساجد خدا را با شجاعت و شجاعت او داشته باشد؛ در حدیثی آمده که فرزند اسماعیل...»^{۶۳}

خاوند در قرآن در موارد متعددی این مراکز مقدس را «مسجدالله» می‌داند. مسجدی عباداً، نمیده و آن را به نام مبارکش اضافه کرده است تا از این راه، مسجد را عبادت و عبادت‌طلبان را به این اماکن و اهالی آن نشان دهد.

شخصیتی خاص‌تر ابراهیم خلیل و اسماعیل علیهما السلام دو تن از انبیا علی‌عظام و بن‌عنوان مصطفیان خانه خود معرفی می‌کنند: «افزون براین پس از زبان شریطاً پیکرانه برای من صدقی اور مسجد در آیه ۱۸ سوره نوح می‌فرماید: کسائی که مسجد خدا را تعمیر می‌کنند و دارای صفات ایمان به خدا و عبادت اقامه نماز و پرداخت زکات خداترسی و شجاعت باشند از هدایت یافته‌گان هستند: «مسی اولئك ان يكونوا من امم المهدئين... امید است چنین گروهی از هدایت یافتگان باشند.» و هدایت یافتگی مفقوسی پس بلند است که تمام تلاش انبیا الهی و ائمه اطهار برای رساندن انسان به این مقام بوده است.

چهارم: حضور در مسجد

(الف) حضور در مسجد

حضور در مسجد امری بسیار مطلوب و ارزشمند است آیات قرآن بر آن تأکید فراوان دارد: «لمسجد استسبأ علی التوفی من اول یشوم حقن آن تقوم فیه فیه رجال یحییون ان یتطهروا والله یحب المظهرین...» «ان مسجدی که از روز نخست برپایه تقوا بنا شده، شایسته‌تر است که در آن (به عبادت) بایستی؛ در آن، مردانی هستند که دوست می‌دارند نیک‌باز باشند؛ و خداوند پاکیزگان را دوست می‌دارد...» از سوی دیگر، مساجد را که مانع مردم از حضور در مساجد یاد خدا در آن می‌شوند، ظلم‌ترین اماکن‌ها خوانده است و آنان را مستحق رسوائی و دقت در دنیا و عذاب سخت در آخرت دانسته است: «و من اظلم ممن یتبع متع مسجد الله ان ینکذ فی السمسمة و یسعی فی خرأها اولئك مساکن الایامین و یظهلوا الا ضائقین لهم فی الذل یخون» «کبست لهم فی الاخرة عذاب عظیم...» «کبست مستکاران از آن کس که از برندن نام خدا در مساجد او جلودگری کرد و سعی در ویرانی مساجد او دارد؛ و در دنیا (فقرا) رسوائی آنها نمود؛ هر قدر در عذاب (علیه) است» و آیه ۲۱ سوره انفار به توجوه خود بر حضور در مسجد تأکید و توصیف شده است: «وایقوما وچو هکم عندک مسجد، و توچه خویش را در هر مسجدی به سوی

او (خدا) کنید»

ب) آداب حضور در مسجد

همان گونه که قرآن بر اصل حضور در مساجد آمد و شد آن را تأکید و توصیه دارد بر رعایت برخی امور به عنوان تشریفاتی و آداب خاص حضور در آن، هم تأکید می‌کند. **۱- اجتناب از شرک** «و ان المساجد لله فلا تدعون مع الله احدا...» «مساجد از خداست، پس هیچ کس را با خدا نتوانید... سعید بن جبیر می‌گوید: جنیان به پیامبر عرض کردند ما چگونه در مسجدالحرام حاضر می‌شویم در حالی که در آن سقاصله داریم؟ در پی شومی در سوئال که «و ان فاسدله...» نازل شده است.^{۳۶}

۲- اجتناب از نوع ناپاک

قرآن هم دستور می‌دهد که هنگام حضور در مسجد از زینت‌ها استفاده کنید خداوند در آیه ۲۸ سوره توبه به صراحت می‌فرماید: «یاایها الذین آمنوا! انتم المؤمنون ینحس فلان یتزاولوا...» «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بدانید مسلمان ناپاک و پلیدند پس نباید نزد اسامال سال» نهمه حجری نزدیک مسجدالحرام شوند. اگرچه این آیه در مورد مسجدالحرام است؛ اما این مسجد از این حیث مصداق‌سند ندارد برای آن که مشرکان به سب نجس و پلید بودن حق ورود به آن ندارند، بنابراین از الهی در خانه‌های حیوانات قرار داد که خداوند آنها فرموده رفت و عطلت داشته باشند؛ خانه‌هایی که نام خدا بر آنها درآید می‌شود و صبح و شام در آن تسبیح او می‌گوید. مردانی که نه تجارت و معامله‌های آنان را از یاد خدا و برپاداشتن نماز و ادای کتات غافل نمی‌کند.

۳- اظهار خضوع و خشوع

خضوع و خشوع بطور مورد تأکید است؛ هر زمان و مکان مطلوب و مورد تأکید است؛ اما هنگام حضور در مساجد خاشع‌ترین حالتی با خصوصیت دارد تا یک‌قرار گرفتار است: در آیه ۱۱۴ سوره بقره آمده است: «و من اظلم ممن یتبع متع مسجد الله ان ینکذ فی السمسمة و یسعی فی خرأها اولئك ضائقین...» «کبست مستکاران از آن کس که از برندن نام خدا در مساجد او جلودگری کرد و سعی در ویرانی مساجد او جلودگری کرد و سعی در ویرانی

آنها نمود؛ یا شایسته نیست آن، جز با ترس و وحشت وارد این مکان‌ها (ای آن‌ها بی‌عادت) شوند.

۴- استفاده از زینت

در سوره اعراف آیه ۳۱ آمده است: «بایستی اذمت خذوا زینتکم عندک مسجد...» «ای لاسقراصفه لایحیبت المسلمین...» «ای فرزندان آدم زینت خود را هنگام رفتن به مسجد یا خود بردارید...» انک سرافک مسجدی که خدا مسرفان را دوست ندارد.

پنجم: ویژگی‌ها و پاداش مسجدين

(الف) ویژگی‌های مسجدين

هر صنف و گروهی در جامعه‌های خود، نشانه‌ها و ویژگی‌هایی دارند که واسطه آن‌ها شناخته می‌شوند. در قرآن برای اهل مسجد که خانه خدا را خانه خود قرار داده‌اند، نشانه‌ها و ویژگی‌های بنای شده که همان ویژگی مؤمنان راستین است.

نظاره‌گر سوره‌ها را روز خواهد بود: «و آداب بالخصیة قلت خسر متها وهم من فرغ یومئذ امنون»^{۳۷} «کسانی که کار نیکی انجام دهند پاداش بهتر از آن خواهند داشت؛ و آنان از وحشت آن روز درامانند.» در سوره اعراف آیه ۳۱ آمده است: «و آنها کسانی هستند که دوستدار باکی و طهارت‌اند و برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند...» «لمسجد استس و علی التوفی من اول یوم حقن آن تقوم فیه فیه رجال یحییون ان یتطهروا والله یحب المظهرین...» «ان مسجدی که از روز نخست برپایه تقوا بنا شده، شایسته‌تر است که در آن (به عبادت) بایستی؛ در آن، مردانی هستند که دوست دارند نیک‌باز باشند؛ و خداوند پاکیزگان را دوست دارد.»

ب) پاداش مسجدين

خداوند تعالی در آیه ۳۶ سوره نور مسجد و ویژگی‌های او را مطرح و در آیه ۲۷ این سوره صفات و ویژگی‌های اهل مسجد را بیان کرده و در آیه ۲۸ پاداش آنان یادآور شده است: «یحییهم الله والله یزرق من یشاء بغیر حساب...» «مؤمنان مسجدی به کارهای شایسته می‌پردازند و در نتیجه خدا هنگام دادن پاداش به آنان، تمام اعمال شان را عمل چند کسی حسابی دانسته باشد، بهترین عمل به مشمران او همه را بر پایه آن سزا می‌دهد و از فضل خود نیز بر پاداش هستن بیفزاید، و خداوند به هر کس بخواند می‌سپارد؛ بدون آن‌که از اعمال او عوضی بخواند؛ روزی و پاداش اقزرون خواهد داد.»^{۳۸}

ششم: کارکردهای مسجدين

(الف) عبادی

۱- یاد خدا

این ویژگی یعنی یاد خدا، در آیات متعدد قرآن به صورت صریح اصلی و جنادناپذیر مساجد مسجد است: «و من اظلم ممن یتبع متع مسجد الله ان ینکذ فی السمسمة و یسعی فی خرأها...» «چه کسی مستکار از کسانی است که از برندن نام خدا در مساجد او جلودگری می‌کند و سعی در ویرانی آنها

دارند.» (ب) آیه ۳۰ سوره جود: «و لا دافع الالبان الله بغضهم بعضی لغضت ضوع و بیع و حلوت و مسجد ینکذ فیها اسم الله کثیرا...» «و آنچه خداوند بعضی از مردم را بوسیله بعضی دیگر دفع کرده و درها و صومعه‌ها و معابد (نهار و مسجد) و مساجد که نام خدا در آن بسیار برده می‌شود ویران می‌گردد.»

۲- اقامه نماز

از مهم‌ترین فلسفه وجود مساجد در جامعه اسلامی اقامه نماز و قرائت پنجگانه در آن است. و ذکر او بالاترین عمل و عبادت است که در نماز متجلی می‌شود: «... و اقم الصلوة ان الصلوة تنهی عن الفسقا و المنکر و لذکر الله اکبر...»^{۳۹} «و نماز را که در آن در نماز برای خدا زینت و تابندگی است؛ و معتبر آن که نماز یاد خدا بدست می‌دارد نیک‌باز باشند.»^{۴۰}

۳- استعاف

در آیه ۱۸۷ بقره آمده است: «... و لا تأیسه و انتم مکفون فی المسجد...» «... و از زبان هنگام پنجگانه در مساجد مایسرت باستان می‌شود؛ یعنی مسرفان طلب کرده‌اند که بعضی افراد (در حد صد اسلام) هنگام استعاف مسجدریون می‌اندوزبا هر مسلم همسفر می‌کنند؛ پس شناسایی شده است؛ غسل به استعاف و مسجد برمی‌گشند آیه ۱۸۱ نشود و انسان از این گناه رهایی کرده است.»^{۴۱}

۴- سزومع و پاداش ملکوت و شهود آیات خدا

مردان پیامبر ﷺ در سببه شروع از مسجد آغاز شد و در قطعه پابان به مشاهده برخی آیات توحیدی انجمنیه: «سبحان الذی اسری بعیده لیالین المسجد الذی الی المسجد الاقصا الذی پرکنتا حوله لیربنا عینا...»^{۴۲} «پاک و منزه است خداوند که به بنداشان (پاک) و رادر یک شب مساخند کرده است»

۵- حاجت خواهی

از جمله کارکردهای مساجد در جامعه دینی این است که باک هر امری محل عز و جلاله و پیشگاه‌های برای تمکین و آواز و اویز او و درخواست از فضل و رحمت است. در همین راستا مردم طریوم نقل می‌کنند که

خداوند در قرآن اهالی مسجد بنا شده بر اساس تقوا و رضای الهی را این چنین معرفی کرده است: «... لمسجد استس علی التوفی من اول یوم حقن آن تقوم فیه فیه رجال یحییون ان یتطهروا والله یحب المظهرین...»^{۴۳} «ان مسجدی که از روز نخست برپایه تقوا بنا شده، شایسته‌تر است که در آن (به عبادت) بایستی؛ در آن، مردانی هستند که دوست می‌دارند نیک‌باز باشند.»^{۴۴}

خداوند در قرآن در موارد متعددی این مراکز مقدس را «مسجدالله» می‌داند. مسجدی عباداً، نمیده و آن را به نام مبارکش اضافه کرده است تا از این راه، لطف و عبادت‌طلبان را به این اماکن و اهالی آن نشان دهد. در آیه ۳۶ سوره نوح می‌فرماید: «و عبادت خانه‌های که به آن خدا عظمت

۶- منزلت یافتن معرفتی شده است: «فی بیوت الله ان ترقع...» «خانه‌های که خداوند خدای داده که عظمت و منزلت رفیع بقاء به

۷- استطاف و زیبا بستن

خداوند در یک فرمان عام، صریح و روشن فرموده است: «اذم خذوا زینتکم عندک مسجد...»^{۴۵} «ای فرزندان آدم! هنگام حضور در هر مسجدی خود را بیاریاد.

از جمله کارکردهای مساجد در جامعه دینی این است که باک هر امری محل عز و جلاله و پیشگاه‌های برای تمکین و آواز و اویز او و درخواست از فضل و رحمت است. در همین راستا مردم طریوم نقل می‌کنند که

برخی مفسران گفته‌اند: جمله «آن ترفع» در آیه هم به معنای رفع (بردن) خوانج در مساجد به پیشگاه خداوند است.^{۳۰}

۱- اجتماعی

«حیات دین بر جامعه»^{۳۱} آمده است: «... لولا دفعُ الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الأرض و لو أن فی الیة ناسٌ یشرفون لفسدتوا فیها و لو أن فی الیة ناسٌ یشرفون لفسدتوا فیها و لو أن فی الیة ناسٌ یشرفون لفسدتوا فیها...»^{۳۲}

هدف دین استیوارن در برپیدن مساجد و معابد از جوامع دینی در واقع نابودی دین و منوئیت است؛ چه این که آنان در غیاب دین و معنویت می‌توانند بر جوامع مسلطه بایند و به اهداف خود برسند بنابراین بر مومنان و متدینان است که با تمام وجود از مساجد و معابد حفاظت و دفاع کنند در سایه آن جامعه‌ای سالم، مطلوب و هیبه‌دار استعمار و استعمار و استیکبار داشته باشند البته روشن است که مقصود از حفاظت مساجد در برابر دشمنان تنها حفاظت بنای آن نیست بلکه هم‌تراز آن حفظ مساجد از افکار و برنامه‌های پلید منافقان و وحشت

۲- انس و وحدت
در آیت ۱۰۷ و ۱۰۸ سوره توبه دو نوع مسجد مطرح شده است: مسجد ضرار و زیان‌رسان^{۳۳} و مسجد نایب شده براساس اخلاص و تقوا.

مسجد ضرار این گونه معرفی شده است: «و الذین اتخذوا مسجدا ضرارا کفر او تفریقاً بین المؤمنین و رصداً لعلین حارب اللّه و رسوله من قبل...»^{۳۴} گروهی از منافقان مسجدی ساختند برای زیان رساندن به مسلمانان) و تقویت کفر و تفرقه افکنی میان مومنان و کمینگاه برای کسی که از پیش با خدا و پیامبرش مبارزه کرده بود.

از مفهوم آیه یاد شده استفاده می‌شود: مسجد سودمند مسجدی است که نافع برای همگان، مراکز ازدیاد ایمان مردم، پایگاه وحدت و انس و الفت مومنان و جای برای فعالیت‌های اجتماعی اولیای خدا باشد. و این همان مسجدی است که براساس تقوا و اخلاص تأسیس شده باشد.

۳- مساجد و ستم‌گری

از جمله کارهای تیرتیزی و اجتماعی مسجد این است که این کانون‌های مقدس در جامعه، پیام روا، مساوات، برابری و رعایت حقوق دیگران و احترام به آن است. در همین راستا خدای حکیم در وصف مسجد الحرام می‌فرماید: «و للمسجد الحرام الذی جعلناه للناس سواء العرفین و البالد...»^{۳۵} «و مسجد الحرام که برای هر همه مردم برابر قرار دادیم، چه کسانی که از کردار نیکدستی می‌کنند یا از قنات دور وارد می‌شوند.»

۵- اخلاصی

در اوصاف اولین مسجد تأسیس شده برای مردم یعنی کعبه این است که به این کانون مقدس مایه برکت برای جهانیان و جوامع بشری است: «و اول ذی یضیع للناس الذی ینکبه فیکبار و هدی للعالمین»^{۳۶} «خسین خانه‌ای که برای مردم و نیاپش خداوند قرار داده‌شده، همان است که در سزمین مکه است؛ که پربرکت و مایه هدایت جهانیان است.»^{۳۷}

مساجد پایگاه‌های تقویت ایمان و تقوا تعالی معنویت است و خداوند ایمان و تقوا را عامل مهم برپه‌مندی از رفاه اقتصادی و آسایش عرفی می‌کند: «و لولاهل القرى امنوا و اتقوا علیهم یزکونهم من الله و الاارض و لیکن کذبوا فاخذناهم بما کانوا ینسبون»^{۳۸} «و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها،

ایمان می‌آورند و تپوشی می‌کنند بر کتک آسمان و زمین را بر آنها می‌کشویم؛ ولی آنها حق را تکذیب کردند ما هم آنها را به کثیر اعمال شان مجازات کردیم.»

پی نوشت

- ۱- سوره بقره، آیه ۱۴۵ و ۱۵۰ و ۱۶۱ و ۱۶۶ و ۲۱۷ سوره مائده، آیه ۴ سوره اعراف، آیه ۲۹ و ۳۱ سوره اهل، آیه ۳۳ سوره نجه، آیه ۱۹، ۲۰ و ۲۱ سوره سوره انعام، آیه ۱۰۶ و ۱۰۷ سوره حج، آیه ۱۱۴ و ۱۱۵ سوره توبه، آیه ۱۷ و ۱۸ سوره حج، آیه ۴۰ سوره بقره، آیه ۱۸
- ۲- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳- مجمع الصیاب، ج ۵، ص ۱۱۷ مجمع البیان، ج ۱۱، ص ۲۸؛ السور، ج ۸، ص ۳۳
- ۴- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۵- مجمع الصیاب، ج ۵، ص ۱۱۷ مجمع البیان، ج ۱۱، ص ۲۸؛ السور، ج ۸، ص ۳۳
- ۶- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۷- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۸- مجمع الصیاب، ج ۵، ص ۱۱۷ مجمع البیان، ج ۱۱، ص ۲۸؛ السور، ج ۸، ص ۳۳
- ۹- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۰- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۱- سوره سوره، آیه ۱۱
- ۱۲- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۳- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۴- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۵- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۶- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۷- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۸- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۱۹- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۰- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۱- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۲- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۳- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۴- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۵- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۶- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۷- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۸- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۲۹- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۰- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۱- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۲- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۳- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۴- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۵- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۶- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۷- سوره بقره، آیه ۱۷
- ۳۸- سوره بقره، آیه ۱۷

آباد کردن مسجد

روایات و اخبار فراوانی از پیامبر اکرم ﷺ وارد آمده است که نشان از جایگاه و اهمیت این مکان در اسلام و اهتمام ایشان به امور آن مسجد دارد. از بیان انبوه این اخبار و روایات در ذیل به اهم آنها اشاره خواهیم کرد:

۱- حدیثی است بن علی بن الحسین الکوفی عن ایه عن عبدالله بن المغیره عن السکونی عن جعفر بن محمد عن ایه قال: «ان الله اذ اذن ان یصیب اهل الارض بعباد قال: لولا الذین یتحایون فی و نعمون و یتساجدو یتفقون و لایحارن لولاهم لالزت اعدائهم»

۲- حدیث ابوالحسن محمد بن علی بن النعمان عن داود بن سلیمان الفراهی عن علی بن موسی الرضا قال: حدیثی من موسی بن جعفر عن ایه جعفر بن محمد عن ایه محمد بن علی بن الحسین قال: حدیثی ایه الحسین بن علی عن ایه علی بن ایطاب عن رسول الله ﷺ قال: «سنة من المؤمنة ثلاثة مثقال فی الخضر و ثلاثة مثقال فی النضر فی الخضر فتاة و کتاب الله»

مسجد در روایات و اخبار

عزوجل و عمارة مساجد الله و اتخذ الاخوان فی الله و اما لیت فی السفر فذلک انما ذکر من خلق و الفیاح غیر العاصی»^۱

۱- محمد بن احمد بن یحیی عن ابراهیم بن هاشم عن النوفلی عن السکونی عن جعفر بن محمد عن ایه قال: قال امی: «من کان اتقرا خدیفة و المسجد بیته بیئ الله الیته بیئ الیته»^۲

۲- محمد بن احمد بن یحیی عن ابراهیم بن هاشم عن النوفلی عن السکونی عن جعفر بن محمد عن ایه قال: قال امی: «من کان اتقرا خدیفة و المسجد بیته بیئ الله الیته بیئ الیته»^۳

۳- محمد بن احمد بن یحیی عن ابراهیم بن هاشم عن النوفلی عن السکونی عن جعفر بن محمد عن ایه قال: قال امی: «من کان اتقرا خدیفة و المسجد بیته بیئ الله الیته بیئ الیته»^۴

۴- محمد بن احمد بن یحیی عن ابراهیم بن هاشم عن النوفلی عن السکونی عن جعفر بن محمد عن ایه قال: قال امی: «من کان اتقرا خدیفة و المسجد بیته بیئ الله الیته بیئ الیته»^۵

۵- محمد بن احمد بن یحیی عن ابراهیم بن هاشم عن النوفلی عن السکونی عن جعفر بن محمد عن ایه قال: قال امی: «من کان اتقرا خدیفة و المسجد بیته بیئ الله الیته بیئ الیته»^۶

❑ پیامبر ﷺ فرمودند: هر کس در پیمانمان به مسجود برود و هدیف جز این ندانسته باشد که کار خوبی را یاد بگیرد یا بد دیگری را یادبهداچر به جانی او ندیده عمره را کامل را دارو کسی که در شب به مسجد برود و هدیف جز این ندانسته باشد که کار خوبی را یاد بگیرد یا بد دیگری را یادبهدا پاداش یک صلح جان دارد.

آراستگی برای مسجد

۱. علی بن محمد بن فضیل بن ابی الحسن الرضایی قول الله عزوجل «خَدُوا رَبَّكُمْ عِنْدَ عَمَلِكُمْ» قال: أي التواضع امام رضا در تفسیر این «بیت خود را به هنگام مسجد رفتن برگیرید» فرمود: مقصود لباس خوب و تمیز است.
۲. عن ابی بصیر عن ابی عبدالله قال: سألته «خَدُوا رَبَّكُمْ عِنْدَكُمْ مَسْجِدًا» قال: التواضع امام رضا در تفسیر این «بیت خود را به هنگام مسجد رفتن برگیرید» فرمود: مقصود شسته زدن مویزها سر و صورت پس از هر نماز واجب و مستحب است.

آموزش در مسجد

۱. وخرج رسول الله فأذی المسجد مجلسان، مجلسان یتفقون و مجلس یدعون الله تعالى و يتسألونه ذلك ولا مجلسین فی آخر هؤلاء فتدعون الله و اما هؤلاء یتفقون و يتفقون الجاهل هؤلاء أفضل بالتعليم أرسلت ثم فتمتتمهم^۷
- رسول خدا: از زهی بیرون آمدند و در مسجد و مجلس و مشاهده کردند، یک مجلس مشغول تعلیم و یادگیری بودند و یک مجلس مشغول بازی می خواندند و عبادت می کردند.

پس فرمود: هر دو مجلس عمل اجرای محاسن می دهند، اما این خواند و ایستادن نشین فرمای گردند و دیگری می آموزند این گروه با تفصیلات است. من به یاد دادن و تعلیم میوه ندهد، همین گروه میوه ندهد. ۲. عن ابی سعید: قال: قال ابی عبد الله قال: یُرید ابی التعلیم خیرا و یتعلمه کان له أجرٌ مَعْتَمَرًا تَمَّ التعلیم و من راح الی المسجد کان یرید ابی التعلیم و یتعلمه قاله آخرُ جازٍ تامله حجة^۸

پیامبر فرمودند هر کس در پیمانمان به مسجود برود و هدیف جز این ندانسته باشد که کار خوبی را یاد بگیرد یا بد دیگری را یادبهدا عمره کامل را دارو کسی که در شب به مسجد برود و هدیف جز این ندانسته باشد که کار خوبی را یاد بگیرد یا بد دیگری را یادبهدا پاداش یک صلح جان دارد.

احترام کامل

۱. علی بن احمد بن محمد بن محمد بن ابی عبدالله الکوفی عن ابی سعید بن عمار عن عمه الحسن بن زبیر بن عوف بن علی بن ابی جریزه عن ابی بصیر قال: سألت ابی عبدالله عن الملة فی تعظیم المساجد؟ فقال: ألتأدبیر تعظیم المساجد ألتأدبیر الیه فی الأرض ابویصیر می گوید: از امام صادق از دلیل تعظیم و بزرگداشت مسجد پرسیدم؟ امام در جواب فرمودند: دستور به تعظیم مسجد برای این است که آنها خانه های خدا در روی زمین هستند.
۲. ابی (ره) عن سعد بن عبدالله عن محمد بن الحسن عن صفوان بن یحیی عن کلیب البصری عن ابی عبدالله قال: مكتوب فی التوراة ان یوتی فی الارض المساجد فطوبی لمن تطهر فی بیته ثم رزانی بیته وحق المؤمن ان یکرم الزائر.
- کلیب صیدوی از امام صادق نقل می کند که حضرت فرمودند: تورات نوشته شده است که خانه های من (خدا) در زمین مساجد هستند مامور کرده است تا کسی که در خانه های من (خدا) می آید یا مسلمان باشد یا بریندها ملائکه ای که هنگامی که صدای آنان زاریت از من می شنوند، می بیند، آنان صدای است محمد است. بیگانگی خوانند عروج اول است و استغفار و طلب آمرزش برای امت محمد است. می کنند تا هنگامی که از آن نماز فارغ می شوند.

احترام در مسجد

۱. حدثنی ابی الحسن محمد بن هارون بن موسی التلمیزی عن ابیة عن ابی سعید بن احمد بن محمد بن ابی العرب البصری عن محمد بن زکریا دینار التلمیزی بن شعب بن واقد عن البلیث عن جابر بن محمد بن ابیة عن جده عن جابر قال: لما اراد رسول الله أن یرجع فاطمة علیها السلام علیها عشاءا و الله مالمی قال: انزلوا کانتهم اذکرها فاطمة علیها السلام علیها عشاءا قال: له الله فیها ویتعد^۹
- طبق نقل امام صادق از پیامبر ارس می نقل می نماید که فرمود: من است کسی که به مسجد احترام نگذارد یا بسوی آن بی مانی یا بی احترامی کند مسجد را بزرگ داشته و این کار را از زبان فرموده در مسجد برای خلداسست پس احدی غیر از خدا را در

آنجا بخوانید چون یهود و نصاری هنگامی که وارد کنیسه و کلیسای خود می شدند به خدا شرک می ورزیدند لذا خوانده متال به پیامبرش دستور داد که فقط او را بخوانند و او را عبادت کند.

ادان مسجد

علی بن محمد عن سهیل بن زیاد عن ابن محبوب عن عبدالله بن سنان عن ابی عبدالله قال: کان علین حاطبا مسجد رسول الله قامة فکان یقول لیلال انا دخل الوقت یا سلال اغل فسوق الجدار و ارفع صوتك بالاذان فان الله قد وکل ارجاح ریحتمه الی السماء و الی الملائكة انا نسمو الاذان من أهل الأرض، فالواحدة صوت امة مسجد یوتجد الیه عزوجل و یتفقون لامة محمد حتی یترجموا من تلك الصلاة.

امام صادق می فرماید: توکل دیوار مسجد رسول خدا به هنگام نماز یک لیل بود که پیامبر در هنگام اذان به بلال می فرمود: ای سلال؟ بالای دیوار برو و حدیث را بگو گفتن اذان بلند کن، همانا خوانند بادی را مامور کرده است تا کسی که در خانه های من و هماغان ملائکه ای که هنگامی که صدای آنان زاریت از من می شنوند، می بیند، آنان صدای است محمد است. بیگانگی خوانند عروج اول است و استغفار و طلب آمرزش برای امت محمد است. می کنند تا هنگامی که از آن نماز فارغ می شوند.

احترام در مسجد

۱. علی بن ابی ابراهیم عن ابیة عن التوفلی عن ابی عبدالله قال: قال رسول الله: لا تلمسوا فی المسجد ریحانیه العزب، ان المؤمنین حلیس الیه مسجد و صومعته بیته.

سئوکی از امام صادق روایت می کند که پیامبر خدا فرمود استراحت کردن در مسجد هابیت بر است. همانا مؤمنین مسجد است (عبادت) مسجد و استراحتگاه و خانه وی است.

در روایت دیگری به همین مضمون با اسناد ذیل نقل شده است: ۲. احمد بن محمد عن محمد بن حسان الرازی عن ابی محمد الرازی عن اسماعیل بن ابی عبدالله عن ابی قال: رسول الله فرمود: هر که در ماه رمضان سال بعد بیست روز اعتکاف کند یک کعبه را به عنوان نماز سال حساب کند و یک کعبه را به عنوان عتق سال قنای سال قبل که از ایشان فوت شده بود.

اولین مسجد

❑ کلبید صیادی از امام صادق نقل می کند که حضرت فرمود: در تورات نوشته شده است که خانه های من (خدا) در زمین مساجد هستند پس خوشی به حال کسی که در خانه های تفسیر کند و بر او کعبه و کعبه را و مرا خواهد دید زیارت کند و حق زیارت خوانده نیست که حق خود را ابرام و احترام کند.

حدا تناموسی بن اسماعیل بن عبدالواحد عن

الاشعث عن ابراهیم التیمی عن ابی قال: سمعت ابی (ره) قال: قلت لابی رسول الله: آیا مسجد وضع فی الارض اول؟ قال: ای مسجد الحرام، قال: قلت لم آی؟ قال: ای المسجد الاقصی قلت: کمرکان ینبغها قال: اریعون منه... سوال شنیدم ابوی می فرمود: از من مسجد خدا سوال کردم: اولین مسجدی که در زمین باشد کدام بود؟ فرمود مسجد الحرام، عرض کردم: پرسیدم: ای رسول خدا، مسجدی که در زمین باشد کدام فصله زمانی او یا چقدر است؟ فرمودند: چه چلی

اهل مسجد

۱. محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن احمد بن ابی اود عن بعض اصحابنا عن اخدهما... قال: دخل زکام المسجد احدثها عابد الاخر فسابق فخر جاق و المسجد والقباسی صدیق سابق فخر جاق و ذلك انه يدخل العابد المسجد مدبا بعبادته یدل بها یفکون فخر کبفی اذ تکون فکرة السابق فی التمد الیه فسقه و استغفر الله عزوجل ما ضاع من التوبة.

در روایتی از امام صادق روایت می نماید که آمده است: در مردی که مسجد شدند که یکی از آنها عابد بود و دیگری یک کعبه را کرد و عابد مسجد شد، گویا در دست راست که عابد مسافس، گنگناهر و یک کعبه را به عنوان عتق سال قبل که از ایشان فوت شده بود. می باید گرفتار عجب و خوسبندی شده بود.

حضرت جبرئیل فرمود: مساجد محبوبترین مکان هستند. و محبوبترین اهل مساجد کسانی هستند که روزی از دیگران وارد مسجد می شوند و دیرتر خارج شوند.

پیوسته فکرش مشغول این بود. ولی گناهکار از کردی می پرسیدم، بود و به درگاه خداوند از آنچه از گناهان انجام داده است، استغفار می کرد.

۲. عده من احسانیا عن سهل بن زیاد عن جعفر بن محمد الاسمری عن ابن الفلاح عن ابی بصیر **قال: یا مَن سئیتُه الا و له خد یتقی الله الا الذکر. ثم قال: جاء رجل الى النبي فقال: من خير اهل المسجد؟ فقال: ابیهم.**

از امام صادق **ع** نقل شده که فرمودند: هیچ چیزی نیست مگر اینکه اهل تنهایی دارد مگر ذکر، سپس فرمود: مردی به حضور پیامبر اکرم **ص** و دوست بهترین اهل مسجد چه کسانی هستند؟ حضرت فرمودند: کسانی که بیشترین ذکر را برای خدا بخوانند.

بوی خوش برای مسجد

۱. عده من احسانیا عن سهل بن زیاد عن الحسن بن علی بن یزید عن بعض اصحابه عن ابی عبدالله **ع** قال: **ان علی بن الحسین** استقبله موی له فی اللیله ناره و علیه نخل خبز و مطرف خری و عامه خز و هو مختلف بالقیامه، **قال: له جملت ذاک فی مثل هذه الساعه** فی هدایة الیه **ان**.

۲. عده من احسانیا عن أحمد بن محمد عن ابی عمیر عن جابر عن ابی جعفر **ع** قال: **قال رسول الله** **ع**: لجنون علی **ع** أحب الی الله عزوجل **ع** امام صادق **ع** در این حدیث می فرماید: امام سجاد **ع** در این امامین **ع** شمی سرود در حالی که زود و عامه ای از خوشبو و بوی خوش نیز استعمال کرده بود، به خادم خود درود می

امام باقر **ع** فرمود: رسول خدا **ص** از جبرئیل **ع** درسه محبوبترین مکان ها را نزد خداوند متعال سؤال نمود و حضرت جبرئیل فرمود: مساجد محبوبترین مکان ها هستند، و محبوبترین اهل مساجد کسانی هستند که روزی از دیگران وارد مسجد می شوند و دیرتر خارج شوند.

پناه بردن به مسجد

۱. الفصل بن الحسن بن الطبرسی عن الصادق **ع** قال: **ما یمنع احدکم اذا دخل علیه غم من عموم الذنبا ان یتوجه فی دخل المسجد فیرک رکعتین یدعوه الله فیهما، اما سمعت الله یقول: و استسویون بالصبر والصلاة** **ع**.

مرحوم طبرسی در حدیثی که شریفه ۱۰۰ صفحه سوره بقره از امام صادق **ع** نقل می کند که فرمود: چه چیزی شما را منع می کند از اینکه هر گاه ناراحتی و سختی از ناراحتی ها و غم های دنیا به سوی شما آمد و مشغول گردی و داخل مسجد شود و در کت نامزد بخواند و در نمازش از خداوند کمک طلبی، مگر نشنیده اید که خداوند می فرماید: مکت و یگردی به وسیله صبر و نماز **ع** (خاندان).

پترین و ترسین مکان خدا در زمین

۱. قال ابی المومنین **ع**: جاء اعرابی من ینبئی عامر الى النبي **ص** فمشى الله فی حدیثه عن عمر بن الخطاب **ع** قال: **ان الله عز وجل ارض وخیر بقاء الارض؟ و فی ارضها ما یمنع من ان یتوجه فیها الا و له خد یتقی الله الا الذکر. ثم قال: جاء رجل الى النبي فقال: من خير اهل المسجد؟ فقال: ابیهم.**

امام علی **ع** می فرماید: مردمی از قبیله بنی عامر به حضور رسول خدا **ص** آمدند و سؤال کردند از دین و بهترین مکان ها که در روی زمین؟ و سرسوزن خدا **ع** در پاسخ او فرمودند: بدترین مکان ها بازارها هستند، و بهترین مکان ها مساجدند، و محبوبترین مکان در نزد خداوند عزوجل کسانی هستند که زود از همه داخل مسجد شوند و دیرتر خارج گردند.

پناه رفتن به مسجد

محمد بن احمد بن یحیی عن علی بن حمزة عن ابن الحجاج عن علی بن الحکم، عن رجل عن ابی عبدالله **ع** قال: **ان من شئنی فی المسجد لم یضغ رجلا علی رطاب لا یسقط** **ع** ابی بصیر **ع** قال: **ان البیاض احب الی الله عزوجل** **ع** امام صادق **ع** می فرماید: کسی که به سوی مسجد ما برمی دارد هر هیچ تر و خشکی یا

نمی گذارد مگر اینکه از زمین اول تا هفتم برای او تسبیح می کند.

تخریب مسجد برای توسعه یا بازسازی

۱. علی بن محمد و محمد بن الحسن جمیعا عن سهل بن زیاد عن أحمد بن محمد بن ابی عمیر و علی بن ابراهیم عین ابیه عن عبدالله بن المغیره، عن عبدالله بن سنان عن ابی عبدالله **ع** قال: **نسمعتُه یقول: ان رسول الله** **ص** **بنی مسجدَه الشیطان** **ع** **ثم قال: ان رسول الله** **ص** **بنی المسجد کتوا** **ع** **قالوا: یا رسول الله** **ص** **ان امرت بالمشجد فیزید فیه، قال: نعم، فامر به فیزید و بناه بالسجده** **ع** **ثم قال: ان الشیطان کتوا و قالوا: یا رسول الله** **ص** **ان امرت بالمشجد فیزید فیه، قال: نعم، فامر به فیزید و بنی جداره و الاثنی و الذکر** **ع** **ثم استند علیهم الخرق قالوا: یا رسول الله** **ص** **ان امرت بالمشجد فطیل، قال: نعم، فامر فامر به فاقیمت فیه سور من جثوع الخیل ثم طرخت علیه العواض و الخصف و الاذخر، فمأشوا حتى آسبتهم الاقطار، فجعل فرمودند: خدا **ص** مسجد خود را در دینی از خشت بنا نمود، و چون بر تعداد مسلمانان افزوده شد، گفتند: ای رسول خدا **ص** چه خوب می شد، اگر برای توسعه مسجد تصمیم می گرفتید و دستور می فرمودید: حضرت فرمود: ای چنین است، دستور دادند و بر ساخت مسجد افزودند و دیوار آن را بر عرض بیشتر (کتاب خست و نصف) ساختند و آنگاه که جماعت مسلمانان بیشتر گردید، گفتند: ای رسول خدا **ص**، خوب می شد اگر دیوار و مسجد فرمان می دادید تا بر آن افزوده شود.**

حضرت فرمود: ای سبسی دستور داد تا بر ساخت مسجد بفرمایند و این بار عرض میباشی برای دیوار کردن داد و دیوار را بود خشت در جهت مخالف هم چندند سپس گرمای سوزان و آزار دهنده از راه رسید به

نمی گذارد مگر اینکه از زمین اول تا هفتم برای او تسبیح می کند.

حضرت فرمود: ای سبسی دستور داد تا بر ساخت مسجد بفرمایند و این بار عرض میباشی برای دیوار کردن داد و دیوار را بود خشت در جهت مخالف هم چندند سپس گرمای سوزان و آزار دهنده از راه رسید به

امام صادق **ع** می فرماید: کسی که به سوی مسجد ما بر می دارد هر هیچ تر و خشکی یا نمی گذارد مگر اینکه از زمین اول تا هفتم برای او تسبیح می کند.

حضرت عرض کردند: دستور بفرمایید مسجد میبانی داشته باشد، حضرت فرمود: آری، و بلیق نظر حضرت از تنه درخت خرما ستهن ایلی برپا شد و روی آنها را با تیرهای از چوب و بوبگرد خراشان گیاه خوش بوی «ذخر» پوشانیدند. چندی بعد برپوش باران از سقف مسجد نمازگزاران را آزار می داد و سقف مسجد نمازگزاران می گزید به همین می داد و مانع حضور آنان می گردید به همین دلیل درخواست کردند: یا رسول الله **ص**، سقف مسجد را از آلودگی کند. ولی پیامبر فرمود: نامسابیای همچون سایبان موسی **ع**، بنای مسجد و این همچنان تا رحلت رسول اکرم **ص** باقی ماند. ارتفاع دیوار مسجد در آن هنگام به اندازه قامت یک انسان بود.

۲. عن الحسن بن علی بن العمان قال: **لم ینبئ المهدی فی المسجد ختموا بقیة** **ع** **داری فی تزئیع المسجد فطیها من اربابها فاستنوا، ففسل ان عنک المسجد فکل قال: ثم استند علیهم الخرق قالوا: یا رسول الله** **ص** **ان امرت بالمشجد فطیل، قال: نعم، فامر فامر به فاقیمت فیه سور من جثوع الخیل ثم طرخت علیه العواض و الخصف و الاذخر، فمأشوا حتى آسبتهم الاقطار، فجعل فرمودند: خدا **ص** مسجد خود را در دینی از خشت بنا نمود، و چون بر تعداد مسلمانان افزوده شد، گفتند: ای رسول خدا **ص** چه خوب می شد، اگر برای توسعه مسجد تصمیم می گرفتید و دستور می فرمودید: حضرت فرمود: ای چنین است، دستور دادند و بر ساخت مسجد افزودند و دیوار آن را بر عرض بیشتر (کتاب خست و نصف) ساختند و آنگاه که جماعت مسلمانان بیشتر گردید، گفتند: ای رسول خدا **ص**، خوب می شد اگر دیوار و مسجد فرمان می دادید تا بر آن افزوده شود.**

حضرت فرمود: ای سبسی دستور داد تا بر ساخت مسجد بفرمایند و این بار عرض میباشی برای دیوار کردن داد و دیوار را بود خشت در جهت مخالف هم چندند سپس گرمای سوزان و آزار دهنده از راه رسید به

حضرت فرمود: ای سبسی دستور داد تا بر ساخت مسجد بفرمایند و این بار عرض میباشی برای دیوار کردن داد و دیوار را بود خشت در جهت مخالف هم چندند سپس گرمای سوزان و آزار دهنده از راه رسید به

حضرت فرمود: ای سبسی دستور داد تا بر ساخت مسجد بفرمایند و این بار عرض میباشی برای دیوار کردن داد و دیوار را بود خشت در جهت مخالف هم چندند سپس گرمای سوزان و آزار دهنده از راه رسید به

حضرت فرمود: ای سبسی دستور داد تا بر ساخت مسجد بفرمایند و این بار عرض میباشی برای دیوار کردن داد و دیوار را بود خشت در جهت مخالف هم چندند سپس گرمای سوزان و آزار دهنده از راه رسید به

کسی که به پشتی برای اسازد خداوند برای او خدایه ای در مسجد می سازد.

خدایه ای و اجنه فیها ، نمائیه اُیواب . . . فقال لی جَبریل ۱۰ : اِنَّا بِمَا عَمَلْتُمْ عَلَی الْاَكْوَابِ فَقَدْ اَنَّ ذَلِكُمْ . . . و علی الباب السابِس مَكْتُوبٌ : لا اله الا الله ، مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ ، عَلَی وَاٰلِهِ سَلَامٌ ، فَمَنْ احَبَّ اَنْ يَكُوْنَ قَرِیْبًا وَاِسْمًا فَاَسْبَحْ خَلْقَ الْاَسْمَاجِدِ وَنَحْبُ الْاَسْمَاجِدِ الْاَبْدَانِ نَحْبُ الْاَرْضِ فَلْيَكُنْسِ الْمَسَاجِدَ وَاتَسَكَّرْ الْمَسْكِیْنَ وَ مَنْ احَبَّ اَنْ یَنْتَقِبَ طَرًا فَاصْرَأْ اِلَیْكَ فِلْکِسِ الْمَسَاجِدِ بِالْبَسَطِ وَ مَنْ ارَادَ اَنْ یَرَى وُجُوْهَ فِی الْجَنَّةِ فَسَلِّمْ فِی الْمَسْجِدِ ۱۱ .

عبدالله بن مسعود می گوید: رسول خدا فرمود: وقتی به معراج رفتی، جبرئیل به من گفته: به بهشت و جهنم چشم فرمان داده شده که هرگز تو بر عرصه می نشوئی، پیامبر خدا! هرگاه بدیدی، نعمت‌هاش و جهنم و عذاب‌هایش را بدیدی. در بهشت شست در است. جبرئیل هم گفته: آنچه در بروی خود نوشته شده است را بخوان. من آنها را خواندم. در ششم بهشت نوشته شده بود: خدای جز پروردگار عالم نیست، محمد فرستاده خداست و علی جانشین اوست، هر که بخواید حقیر شویم و کسی بخواید باسد مسجد ساز و کعبه می خواهد کرد، هر که بزرگترین جسد او را بخواند نماز را چارو کند و به مسکن رسیدگی نماید و هر کس دوست دارد جسمش تا بد ماند، مساجد را فرود سازد و هر کس دوست دارد با جگمه خود در ادرهشت بنشیند در مسجدها سکنی گزیند. (این تردید مقبول است سکنی گزیدن این نیست که مسجد جعل زندگی افراد باشد، بلکه مقصود آن است که اعمال عبادی و نمازی و بیومه را در مسجد بجا بیاورد و بنور مسجد راتر کار نکند).

۱۰. حدثنی محمد بن موسی بن المتوکل عن محمد بن جعفر عن الحسن بن زید عن حماد بن عمرو العبیر عن ابي الحسن الخراسانی عن عیسی بن عبدالله عن ابي عبدالله عن ابي عائشه السعدی عن یزید بن عمر بن عبدالعزیز عن ابي سلمه بن عبدالرحمن عن ابي جریرة و عبدالله بن عباس قال: خلقنا رسول الله ﷺ ، فقتلناه و هو فی اخر خطبة خطبها بالمدينة . . . و من ین شئ جدیافی

الدُّنْیَا بَنَى اللهُ لَهُ لِبَکْلٍ شَمْرَةً اَوْ قَالَ ذَرَعَ مِنْهُ سَمْرَةً اَوْ اَبْرَعَنَ اَوْ اَعَامَ مِنْهُ مِیْنٌ ذَهَبِیوُ فَضُوْءٌ وَاَوْ یَاقُوْنُ وَاَوْ مِیْرٌ وُفِیْ کُلِّ مَدِیْنَةِ الْاَلْفِ اَلْفِ قَصْرٍ وُفِیْ کُلِّ قَصْرِ اَرْبَعُوْنَ الْاَلْفِ فِی الْاَرْضِ وُفِیْ کُلِّ دَارٍ اَرْبَعُوْنَ الْاَلْفِ وُفِیْ کُلِّ سَرِیْرِ اَرْبَعُوْنَ الْاَلْفِ وُفِیْ کُلِّ سَرِیْرِ اَرْبَعُوْنَ الْاَلْفِ لَوْ لَمْ یَلِدِ الْاَرْضُ فَلَیْکُنْسِ الْمَسَاجِدَ وَاَتَسَكَّرُ الْمَسْکِیْنَ وَاَوْ حَبَّ اَنْ یَنْتَقِبَ طَرًا فَاصْرَأْ اِلَیْكَ فِلْکِسِ الْمَسَاجِدِ بِالْبَسَطِ وَ مَنْ ارَادَ اَنْ یَرَى وُجُوْهَ فِی الْجَنَّةِ فَسَلِّمْ فِی الْمَسْجِدِ ۱۰ .

و علی ذلک العظام و ذلک الشرباب فی یوم واحد ۱۱ . . . نَبَّأَنِی سَمْعُوْدًا مِیْنَعُمٌ مِّنْ طَبِیْقِ سِنْدَانِ الْاَوْیَابِ رُوَایَ وِیْهْرِهِ وِیْنَ عِیَاسِ دَرْ خَطْمِیْهِ اَلْوَلَدِیِّ سِیْرًا اِیْمَامِ اَكْرَمٍ بِتَقْلِی فَمِیْنِیْ هُوَ فِرْدَوْسُی . . . در بهشت شست در بسازد: خداوند در برابر هر جبهه از آن مسجد یا در برابر هر دراز ۲۰۰ متر پاره ای در مقابس چهل هزار سال راهی از جنس طلا بر تو فرو کرد و به هر چه در آن است نماید که در هر شهری چهل هزار هزار قصر و در هر قصری چهل هزار هزار منزل و در هر منزلی چهل هزار هزار اتاق و در هر اتاقی چهل هزار هزار تخت و هر بر تختی همسری از زنان بهشتی است و در هر اتاقی چهل هزار هزار خدمت‌کار مرد و چهل هزار هزار خدمت‌کار زن می‌باشد و در اتاق چهل هزار هزار سفره نهد که در آن سفره نهد و در هر سفره ای چهل هزار هزار ظرف و در هر ظرفی چهل هزار هزار نوع غذا بگذارد شده باشد و خداوند به دست و ولی خود خدیوین عطا کرد و بر آن زبان و غذا و شراب در یک روز و در شوش.

۲. علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن عثمان بن الحكم عن ابي عبدالله الحذاء قال: سمعت ابا عبدالله يقول: «من بنى مسجدا بئى الله له يبتغى الى الجنة قال ابو يعقوب: فمضى بئى عبدالله له طريق طيب مكة وقد سويت باحجار مسجدا فقلت له: جعلت فداك لا تجزو الى الجنة هاهنا ذلك فقال: نعم . . . لهای آنان از مراد اود اوست. است.

ابو عبدالله گفت: امام صادق (ع) در راه مکه بر من که سنگ‌هایی را برای بنای مسجدی روی هم چیده بودم گذشت، پرسید: فدایت شوم، امید دارم که این مسجد همان گونه باشد که شما فرمودید. امام فرمود: به.

سجده

۱. القلب الی ربه فی لب اللباب قال: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ : لا تَزُوْا فِرْعَوْنَ اَسْجِدْكُمْ فَكَمْ حَزَنَتْ اَلْهُوْدُ وَاَلنَّصَارَى مِنْكُمْ . . .

۲. عن عبدالله بن مسعود قال: دَخَلْتُ اَنَا وَ خَمْسَةٌ زَهْقًا مِنْ اَصْحَابِنَا نَوْمًا عَلَی رَسُوْلِ اللهِ ﷺ . . . نَبَّأَنِی سَمْعُوْدًا مِیْنَعُمٌ مِّنْ طَبِیْقِ سِنْدَانِ الْاَوْیَابِ رُوَایَ وِیْهْرِهِ وِیْنَ عِیَاسِ دَرْ خَطْمِیْهِ اَلْوَلَدِیِّ سِیْرًا اِیْمَامِ اَكْرَمٍ بِتَقْلِی فَمِیْنِیْ هُوَ فِرْدَوْسُی . . . در بهشت شست در بسازد: خداوند در برابر هر جبهه از آن مسجد یا در برابر هر دراز ۲۰۰ متر پاره ای در مقابس چهل هزار سال راهی از جنس طلا بر تو فرو کرد و به هر چه در آن است نماید که در هر شهری چهل هزار هزار قصر و در هر قصری چهل هزار هزار منزل و در هر منزلی چهل هزار هزار اتاق و در هر اتاقی چهل هزار هزار تخت و هر بر تختی همسری از زنان بهشتی است و در هر اتاقی چهل هزار هزار خدمت‌کار مرد و چهل هزار هزار خدمت‌کار زن می‌باشد و در اتاق چهل هزار هزار سفره نهد که در آن سفره نهد و در هر سفره ای چهل هزار هزار ظرف و در هر ظرفی چهل هزار هزار نوع غذا بگذارد شده باشد و خداوند به دست و ولی خود خدیوین عطا کرد و بر آن زبان و غذا و شراب در یک روز و در شوش.

۳. و قال النبي ﷺ : «ان اثمًا اقرب المصاحف حلیت المساجد زینت و المآذن و طوافت و اتجت القفاز و امیر المؤمنین و المصاحف و طواف المؤمنین فی ذلك الزمان اعز من الكزب التاخير . . . امانًا مَسَاجِدُهُمْ مَحْرُوقَةٌ وَ اَنْ اَهْلُهَا نَبِيَّةٌ وَ قُلُوْبُهُمْ اَنْتُمْ مِنَ الْجِھَنَّمَ ۱۱ .

پیامبر خدا (ص) فرمودند: هنگامی که دیدید قرآن‌ها را از ایستگاه مساجد از زمین نهد و مندارها را طولانی بنا می‌کنند و قرآن را به صورت شعر یا حالت اول می‌خوانند مساجد را راه عبور قرار می‌دهند مؤمن در آن زمان از مالدی سرع و خالص کمیابتر است. مساجد آنان راسته و بن‌هاش پایتکی و اولی مساجد آنان از مساجد است.

طبع حاجت در مسجد

۱. الحسين بن محمد عن احمد بن اسحاق

عن معاذ بن مسلم عن معاوية بن معمر عن ابي عبدالله (ع) قال: كَانَ اَبَى طَلَبِ الْحَاجَةِ طَلِبًا عَزَّوَجَلَّ اَنْ تَشْرِبَ الشَّمْسُ نَافَا اِزْدَاكَلْ قَدَمٌ شَيْبًا فَتَقْضَى بِهِ وَهَمَّ شَيْبَانِمْ طَلِبِ وَرَاحِ اِلَى الْمَسْجِدِ وَدَعَا فِی حَاجَتِهِ بِمَا نَشَاءُ ۱۰ .

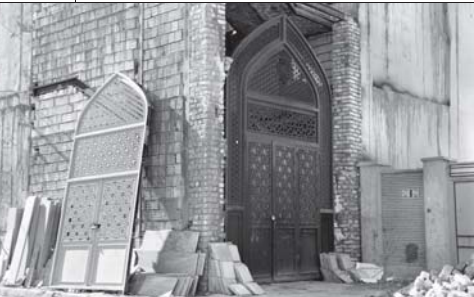
۲. محمد بن يحيى عن احمد بن محمد بن عيسى عن علي بن الحكم عن ابي بصير قال: سَمِعْتُ اَبَا عَبْدِاللهِ (ع) يَقُوْلُ: دَخَلَ رَجُلٌ الْمَسْجِدَ اَتَمَّ النَّبِيَّ اَلْفَ اَلْفِ وَالصَّلَاةَ عَلَي النَّبِيِّ ﷺ . . . قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ : عَاقِلَ الْعَبْدِ رَبُّهُ تَمَّ دَخَلَ اَرْضِ فِی وَاَنْتَ عَلَيَّ اَللهُ عَاقِلُوْنَ ۱۱ . . . يَنْتَوِيْنَ الْاَلْوَرَّةُ يَسْتَدِينُوْنَ الْقَسُوْرَةَ يُزَكِّرُوْنَ الْمَسَاجِدَ . . .

عبدالله بن مسعود نقل می‌کند که روزی من و پنج گروه از اصحاب بر رسول خدا (ص) وارد شدیم. حضرت خطاب به من فرمودند: ای رسول خدا (ص) هر چه در این مسجد یا در هر چه در آن است نماید که در هر شهری چهل هزار هزار قصر و در هر قصری چهل هزار هزار منزل و در هر منزلی چهل هزار هزار اتاق و در هر اتاقی چهل هزار هزار تخت و هر بر تختی همسری از زنان بهشتی است و در هر اتاقی چهل هزار هزار خدمت‌کار مرد و چهل هزار هزار خدمت‌کار زن می‌باشد و در اتاق چهل هزار هزار سفره نهد که در آن سفره نهد و در هر سفره ای چهل هزار هزار ظرف و در هر ظرفی چهل هزار هزار نوع غذا بگذارد شده باشد و خداوند به دست و ولی خود خدیوین عطا کرد و بر آن زبان و غذا و شراب در یک روز و در شوش.

۳. علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن اسباط و محمد بن ابراهيم عن موسى بن القاسم البجلي حدثني جعفر بن محمد عن موسى بن عمران قال: حدثني حمى الحسين بن زيد عن حماد بن عمرو العبیر عن ابي الحسن الخراسانی عن عیسی بن عبدالله عن ابي عبدالله عن ابي عائشه السعدی عن یزید بن عمر بن عبدالعزیز عن ابي سلمه بن عبدالرحمن عن ابي جریرة و عبدالله بن عباس قال: خلقنا رسول الله ﷺ ، فقتلناه و هو فی اخر خطبة خطبها بالمدينة . . . و من ین شئ جدیافی

عبدالله بن مسعود نقل می‌کند که روزی من و پنج گروه از اصحاب بر رسول خدا (ص) وارد شدیم. حضرت خطاب به من فرمودند: ای رسول خدا (ص) هر چه در این مسجد یا در هر چه در آن است نماید که در هر شهری چهل هزار هزار قصر و در هر قصری چهل هزار هزار منزل و در هر منزلی چهل هزار هزار اتاق و در هر اتاقی چهل هزار هزار تخت و هر بر تختی همسری از زنان بهشتی است و در هر اتاقی چهل هزار هزار خدمت‌کار مرد و چهل هزار هزار خدمت‌کار زن می‌باشد و در اتاق چهل هزار هزار سفره نهد که در آن سفره نهد و در هر سفره ای چهل هزار هزار ظرف و در هر ظرفی چهل هزار هزار نوع غذا بگذارد شده باشد و خداوند به دست و ولی خود خدیوین عطا کرد و بر آن زبان و غذا و شراب در یک روز و در شوش.

□ پیامبر اکرم (ص) فرمودند: چهار چیز در دنیا غریب هستند، قرآن در سینه، مسجد، جمع گروهی که در آن نماز نخوانند، قرآن در خانه ای که آن را نخوانند و مردی صالح در میان مردمان بد.

اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ : سَبِحَانَ الَّذِي سَخَّرَنَا لِهَذَا مَا كُنَّا لَهُ مُقْرِبِينَ وَ اَنَا اِلَى رَبِّنَا لَمُتَّقِلِيْنَ ۱۰ فَاِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ عِبَادٍ يَقُوْلُوْنَ عِبْدُكَ كَوَيْهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّعِبُ اَوْ دَانَ قَيْصِيْهِ شَىْءًا يَّأْتِيْهِ ۱۱ .

در این روایت بخلاف طبق قول عبد الله عَزَّوَجَلَّ : سَبِحَانَ الَّذِي سَخَّرَنَا لِهَذَا مَا كُنَّا لَهُ مُقْرِبِينَ وَ اَنَا اِلَى رَبِّنَا لَمُتَّقِلِيْنَ ۱۰ فَاِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ عِبَادٍ يَقُوْلُوْنَ عِبْدُكَ كَوَيْهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّعِبُ اَوْ دَانَ قَيْصِيْهِ شَىْءًا يَّأْتِيْهِ ۱۱ .

عبدالله بن مسعود نقل می‌کند که روزی من و پنج گروه از اصحاب بر رسول خدا (ص) وارد شدیم. حضرت خطاب به من فرمودند: ای رسول خدا (ص) هر چه در این مسجد یا در هر چه در آن است نماید که در هر شهری چهل هزار هزار قصر و در هر قصری چهل هزار هزار منزل و در هر منزلی چهل هزار هزار اتاق و در هر اتاقی چهل هزار هزار تخت و هر بر تختی همسری از زنان بهشتی است و در هر اتاقی چهل هزار هزار خدمت‌کار مرد و چهل هزار هزار خدمت‌کار زن می‌باشد و در اتاق چهل هزار هزار سفره نهد که در آن سفره نهد و در هر سفره ای چهل هزار هزار ظرف و در هر ظرفی چهل هزار هزار نوع غذا بگذارد شده باشد و خداوند به دست و ولی خود خدیوین عطا کرد و بر آن زبان و غذا و شراب در یک روز و در شوش.

۱۱ امام علی علیه السلام فرمودند: چهار قصر از قصرهای بهشت در دنیا قرار دارند؛ مسجد الحرام، مسجد نبوی، مسجد اقصی (بیت المقدس) و مسجد کوفه.

غریبان در دنیا

عن النبی: **الغریب فی الدنیا اریتمه؟** قرآن فی کیف مقام و مسجدی و مسجدی فی نادى قوم لا یصلی علیه و یستشفی فی بیت لا یقرأ علیه و رَجُل صالح مع قوم سوء. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: چهار چیز در دنیا غریب هستند: قرآن در سینه مستحکم، مسجد در جمع گروهی که در آن نماز نخوانند، قرآن در خانه‌ای که آن را نخوانند و مردی صالح در میان درمان‌بند.

عبادت کردن در مسجد

غیبت نبی در ابراهیم بن ایهه عن النوفلی عن الشکونی عن ابی عبدالله علیه السلام قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله: الجلیس فی المسجد انتظار الشلاة عاده ما لم یُخَدَّث، قبل یا رسول الله: وما یُخَدَّث قال: بالاعتیاب. امام صادق علیه السلام از پدر بزرگوارش صلی الله علیه و آله روایت کرد: هر کس در مسجد به انتظار برپای نماز، بی‌خبر است؛ تا زمانی که کسی که حدیث از شخص صادر نشود، گفته شد؛ ای رسول خدا! مقصود از «حدث» چیست؟ فرمود: غیبت کردن.

ابن ابی‌ریات را شیخ صدوق با سند دیگری از امامی با یک تفاوتی نقل کرده است:

قصرهای بهشت در دنیا

آخر ما یالتمس علی بن محمد الحفاری عن اسماعیل بن علی المدینی عن علی بن علی علیه السلام عن علی بن ابراهیم بن ابی الحسن الرضا علیه السلام عن ابيه عن امرئ المؤمنین علیه السلام: قال: اریتمه من قصر الخیفة فی الدنیا: المسجد الحرام و مسجد الرسول صلی الله علیه و آله و مسجد نبی المقدس و مسجد الکوفه. امام علی علیه السلام فرمودند: چهار قصر از قصرهای بهشت در دنیا قرار دارند: مسجد الحرام، مسجد نبوی، مسجد اقصی (بیت المقدس) و مسجد کوفه.

قنوات در مسجد

در روایت مستند در ارتباط با قضایا و صدور حکم در مسجد در بحث «خرید و فروش در مسجد» ذکر شده است. امام علی علیه السلام فرمودند: هر کس در مسجد در راه مسافرت، قنوت بزرگ کند و در راه مسافرت

مُسَلِّمٌ التَّقْوی: اَمَّا لَنْ عَلِيْنَ نَبِيَّ اَبِي طَالِبٍ قَدْ قَضَى فِي هَذَا الْمَسْجِدِ بِخِلَافِ مَا قَبَّيْتُ... الحديث: عمر بن اذنه نقل می‌کند که در مجلس عبدالرحمن بن ابی‌لیلی حاضر و شاهد بودم و در مسجد مردی قضاوتی کرد، محمد بن مسلم به او اعتراض کرد و گفت: آگاه باش که امام علی علیه السلام در این مسجد به خلاف آنچه تو قضاوت کردی، در چنین موردی قضاوت فرمود در ادامه روایت علت آگاهی محمد بن مسلم با توجه به اختلاف زمانی بین ایشان و امام علی علیه السلام را امام باقر علیه السلام ذکر شده که

۲. علی بن ابراهیم بن ایهه عن ابن ابی عمیر علیه السلام قال: دخل المسجد المؤمنین فی المسجد فاستقبلته بئتي و بئتي و قوله: يَسْتَحْبِبُونَ قَسَالَ عَمْرًا يَمَّا اُولَى اَبِي طَالِبٍ يَا امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! ان شرا يقاضى علي قضية صا اذرى ما هي... ان قولنا التفسير جوبا باي معناه في السفر فاستقبلني ولم يزعجني في شيئا منهم مما قالوا امامات قسالتهم لي ماله قفالا انا ترك ما لا اقدّمهم لي شرح فاستجلفهم في ما علمت يا امير المؤمنين اني ابي خرج معي و معي فلما كبر... ثم قال: فرقوه و غفلوا و رسمهم لاني فرقي بينهم و اقبلت لي رجل منهم اني اسبقونه اني اسبقون المسجد و زوجه منهم مغلالة يستأنهم ثم عابهم في حين ابي و قال في ذلك ذات صفة و قولة و جلس امير المؤمنين شرح مجلس القضاة و ما اتم الشئ اليه... امام باقر علیه السلام فرمایند: امیرالمؤمنین وارد مسجد شد و جوانی روپوشه که در کمرید مردم در اطراف آن جمع شده‌اند را وساعت کند، حضرت پرسید: چه چیزی تو را به او می‌بخشد؟ امام باقر علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین انداخته است. چون گفتند: ای امیر مؤمنین! شرح قاضی در مورد قضیه من به صورتی حکم کرده است که نمی‌فهم چرا این گونه حکم کرده است؟ گروهی همسر پدرم به مسافرت رفتند و بر کشتن و خرید پدرم بازگشته است از آن جهت که در راه مسافرت بودم. امام علی علیه السلام با آنقدری از آنجا بی‌خبر بودم و امام باقر علیه السلام گفتند: ای امیر مؤمنین! آن را روایت کردی قاضی بر مردم و او آن را رسو کند داد و تو بر کمره در حالی که من در پیم دارم عمل از یاد می‌برد مسافرت

کسب روزی و مسجد

۱. علی بن ابراهیم بن احمد بن محمد عن علی بن احمد بن عن ابی بصیر عن ابی جعفر علیه السلام دخل المسجد المؤمنین فی المسجد فاستقبلته بئتي و بئتي و قوله: يَسْتَحْبِبُونَ قَسَالَ عَمْرًا يَمَّا اُولَى اَبِي طَالِبٍ يَا امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! ان شرا يقاضى علي قضية صا اذرى ما هي... ان قولنا التفسير جوبا باي معناه في السفر فاستقبلني ولم يزعجني في شيئا منهم مما قالوا امامات قسالتهم لي ماله قفالا انا ترك ما لا اقدّمهم لي شرح فاستجلفهم في ما علمت يا امير المؤمنين اني ابي خرج معي و معي فلما كبر... ثم قال: فرقوه و غفلوا و رسمهم لاني فرقي بينهم و اقبلت لي رجل منهم اني اسبقونه اني اسبقون المسجد و زوجه منهم مغلالة يستأنهم ثم عابهم في حين ابي و قال في ذلك ذات صفة و قولة و جلس امير المؤمنين شرح مجلس القضاة و ما اتم الشئ اليه... امام باقر علیه السلام فرمایند: امیرالمؤمنین وارد مسجد شد و جوانی روپوشه که در کمرید مردم در اطراف آن جمع شده‌اند را وساعت کند، حضرت پرسید: چه چیزی تو را به او می‌بخشد؟ امام باقر علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین انداخته است. چون گفتند: ای امیر مؤمنین! شرح قاضی در مورد قضیه من به صورتی حکم کرده است که نمی‌فهم چرا این گونه حکم کرده است؟ گروهی همسر پدرم به مسافرت رفتند و بر کشتن و خرید پدرم بازگشته است از آن جهت که در راه مسافرت بودم. امام علی علیه السلام با آنقدری از آنجا بی‌خبر بودم و امام باقر علیه السلام گفتند: ای امیر مؤمنین! آن را روایت کردی قاضی بر مردم و او آن را رسو کند داد و تو بر کمره در حالی که من در پیم دارم عمل از یاد می‌برد مسافرت

۱. علی بن ابراهیم بن احمد بن محمد عن علی بن احمد بن عن ابی بصیر عن ابی جعفر علیه السلام دخل المسجد المؤمنین فی المسجد فاستقبلته بئتي و بئتي و قوله: يَسْتَحْبِبُونَ قَسَالَ عَمْرًا يَمَّا اُولَى اَبِي طَالِبٍ يَا امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! ان شرا يقاضى علي قضية صا اذرى ما هي... ان قولنا التفسير جوبا باي معناه في السفر فاستقبلني ولم يزعجني في شيئا منهم مما قالوا امامات قسالتهم لي ماله قفالا انا ترك ما لا اقدّمهم لي شرح فاستجلفهم في ما علمت يا امير المؤمنين اني ابي خرج معي و معي فلما كبر... ثم قال: فرقوه و غفلوا و رسمهم لاني فرقي بينهم و اقبلت لي رجل منهم اني اسبقونه اني اسبقون المسجد و زوجه منهم مغلالة يستأنهم ثم عابهم في حين ابي و قال في ذلك ذات صفة و قولة و جلس امير المؤمنين شرح مجلس القضاة و ما اتم الشئ اليه... امام باقر علیه السلام فرمایند: امیرالمؤمنین وارد مسجد شد و جوانی روپوشه که در کمرید مردم در اطراف آن جمع شده‌اند را وساعت کند، حضرت پرسید: چه چیزی تو را به او می‌بخشد؟ امام باقر علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین انداخته است. چون گفتند: ای امیر مؤمنین! شرح قاضی در مورد قضیه من به صورتی حکم کرده است که نمی‌فهم چرا این گونه حکم کرده است؟ گروهی همسر پدرم به مسافرت رفتند و بر کشتن و خرید پدرم بازگشته است از آن جهت که در راه مسافرت بودم. امام علی علیه السلام با آنقدری از آنجا بی‌خبر بودم و امام باقر علیه السلام گفتند: ای امیر مؤمنین! آن را روایت کردی قاضی بر مردم و او آن را رسو کند داد و تو بر کمره در حالی که من در پیم دارم عمل از یاد می‌برد مسافرت

۲. عده من اصحابی عن البرقي عن ابيه عن صفوان بن يحيى عن محمد بن الحسن العطار عن رجل من اصحابنا عن ابی عبدالله علیه السلام قال: قال ابی فیلان علیه السلام ما تغذوني في الخباجة، انا متمر امام السجدة اعظم عندك باكلها في وقتي قلت: بئتي قال: فضل في ربيع كعنا قل في ربيع غفوت بخلو الله وقوته، غفوت بغير قولي متى ولا

رفت. روایت طولانی است حضرت تذسرح می‌رود و به او اعتراض می‌کند سپس دستور می‌دهد تمام همسفران در نزد حضرت حاضر کنند تا خود قضاوت کند حضرت دستور داد: آن را از یکدیگر جدا کنید و سرهایشان را برایشان بیاورید. رومی می‌گوید: آن را از هم جدا کردند و هر یک در از کنار یکی از ستون‌های مسجد قرار دادند در حالی که سرهایشان با عیبد بن ابی‌رافع کاتب حضرت؛ با قلم و کاغذ حاضر شده بود در جایگاه قضاوت نشستند. مردم هم نشستند. ۳ در ادامه روایت نحوه بازجویی حضرت از افراد آنان و باقی‌مانده قبل به جوان آمده است.

فَوَهُ وَلَكِنْ يَحْكُمُ اِيَّاكَ يَا رَبُّ وَتُؤَيِّدُ اِيَّاكَ بِرَبِّكَ هَذَا الْمَسْجِدَ وَرَبِّكَ اَهْلُهُ وَاسْأَلُكَ اَنْ تُرْزِقَ مِنْ فَضْلِكَ جَلالاً عَلِيّاً تُشَوِّهُ لِي اَوْلِيَّ خَوْلِكَ وَتُؤَيِّدُ اِيَّا اَخافُ في عاقبتك. ۳ مردی از اصحاب امام علیه السلام می‌کند که امام صادق علیه السلام به من فرمود: با مردان که در پی حاجت خود می‌روی، ای‌آیا مسجد اعظم که در کوفه است، گداز می‌کنی؟ عرض کردم: آری. فرمود: پس چهار رگت نماز در آنجا بخوان و در نمازهای بگو: به حول و کمک الهی صبح کردم و به حول و توان خود، بلکه به حول و تقویت تو ای پروردگار من! از تو برکت امروز را می‌طلبم و برکت‌های ابدن روز را برکت همگانی برای بندگانت در این روز و از تو خواهی که از فضل خود روزی پاک و جلالی را نصیب گردانی که آن را با تو بیرون قوت به سپریم. برای من در سایه حمایت تو در آسایش.

محراب مسجد

۱. محمد بن احمد بن یحیی عن احمد بن فضل فیه زکینان اوزعنا ثم قلت: غفوت بخلو الله وغفوت بخلو جلال مني ولا تقوئيل بخلوك وكذا ساربت اللهم اني عبدك المنمن من فضلك كما امرتني بقبول ذلك وانا انا خائف في عاقبتك. ۳ ویلدی بن علی می‌کند که امام صادق علیه السلام از او پرسید: ای ولید، مزایات از مسجد پیش از فصله شد گفت: کافر در مسجد است پس فرمود: هرگاه خود خواستی به مزایات روی، ابتدا به مسجد برو و در آن دو یا چهار رکعت نماز بخوان و سپس کوچک بصر کرده که به قوه الهی و نه به حول و توان خود، ای پروردگار! من بنده توام و از فضل تو درخواست می‌کنم همان گونه که خود فرموده‌ای، من ستمبرسی به آن را اسان گردان که در بنده نطف و عنایت تو آسایش دارم.

محل ساخت مسجد

۱. ورسال عبيدالله بن عيسى الجلبى -وفى حديث- انه قال قال ابى عبدالله عليه السلام فيفضل المكان الذي اُقيم عليه المسجد من قبل ان يُنظف، ويُحْتَضَر مسجدًا قال: نعم. الا اني علية من الشراب ما يؤيد به فان ذلك يُنظفه و

۱۱ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: سه کس از خالصان در راه خدا عز وجل در روز قیامت، سه مردی که به مسجد خود نماز بخواند و انتظار نماز دیگر را بگذراند، و بر خداوند است و بر خداوند است که همایش را نکند.

عبدالله بن عيسى نقل می‌کند: به امام صادق علیه السلام شش ای مکانی که مدت طولانی دستخوش بوده را می‌توان پس از نظافت؛ مسجد خود را داد؟ فرمود: بده، هنگامی که خاک بر او ریخته شود و آن را بپوشاند؛ خاک آن را نظافت و پاک می‌گرداند.

۲. ورسال ابی‌عبدالله الاول علیه السلام عَنِ ابِي طَالِبٍ قَالَ: اَنْظِفْ اَوْلِيَّ اَيْ يَصْلُحْ اَنْ يُحْتَلَّ فِي مَسْجِدِ اَقْطال. اَنْظِفْ اَوْلِيَّ اَيْ يَصْلُحْ فَاَسَاسُ. امام اطهم علیه السلام از خدای تعالی در دستنویس بوده سؤال شد: آیا می‌توان آن را مسجد قرار داد؟ فرمود: آن نظافت و اصلاح شود اشکالی ندارد.

مسجد الحرام و بهترین جای آن

۱. عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن ابن فضل عن الحسن بن الجهم قال: سألنا ابی‌الحسن الرضا علیه السلام عن افضل موضع في المسجد النبوی بمكة في قول: العظيم ما بين الحجر و باب النبوة قلت: و الذي يلي ذلك في الفضل؟ فذكر انه عند مقام ابراهيم عليه السلام قلت: و الذي يليه في الفضل؟ قال: في الحجر قلت: و الذي يلي ذلك؟ اكلنا

مسجد و بیست و روی الطبری عن التاریخ و رواه غیره ایضا: ان الساس مشمورة و تكاثر عليه بظلمون مائة خمسة... قال علی علیه السلام ان كان لا یمن ذلك ففي المسجد فان یبتنی لاکون قوما و لاکون الای من رضا المسلمین و فی ماء و جماعة قفا و الناس خولة فقل المسجد و اتانل علیه المسلمون قفاونه. ۳

عبدالله بن عيسى نقل می‌کند: به امام صادق علیه السلام شش ای مکانی که مدت طولانی دستخوش بوده را می‌توان پس از نظافت؛ مسجد خود را داد؟ فرمود: بده، هنگامی که خاک بر او ریخته شود و آن را بپوشاند؛ خاک آن را نظافت و پاک می‌گرداند.

طبری و غیر او نقل کرده‌اند همانا مردم در بر گرفتند و هجوم آوردند و از حضرت علی علیه السلام بیعت می کردند امام علی علیه السلام فرمود اگر با طایفه ای بیعت کردی از ما بیعت کنبد در مسجد، چون بیعت با من بناید پنهانی و بدون رضایت مسلمانان میگرد بلکه باید آشکارا و در میان مردم باشد پس حضرت فرخواست و مردم در اطراف خود بودند، وارد مسجد شد و سر بر سر حضرت فرختند و با ایشان بیعت کردند.

محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن علی بن النعمان عن القاسم بن محمد المغفل و کان رجلاً صالحاً قال: سمعت أبا عبدالله علیه السلام يقول: خلق في المسجد مشركوا و مشركون و مشركون أولئك ليسوا مشركوا ولا نحن منهم أطلق فأرأى وأسرَّ هذه السبئية رأيت أن كنت أكله الذين أنعم الله علينا علیه السلام.

ابوهیثم می گوید: امام علی علیه السلام در روزی مدینه برای مردم سخنرانی کرد اغراض به جریان سقیفه و مسائلی که گذشت و سپس از مسجد بیرون آمد در حال عبور در راه به گوسفندی ای که حدود سی راس بر خود نمود رگتار ترگمگم علیه السلام.

صحابی بزرگ پیامبر صلی الله علیه و آله ایوبدر غزای نقل می کند که روزی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و ارشدشدم حضرت رفته بودند، بیعتی می پذیرفتند فرمودند ایوبدر مسجد خانی مخصوص به خود دارد، عرض کرد: تعجب می کنم نماز به جای آوری. فرمود: اینکه دور کم نماز به جای آوری.

نستن در مسجد

۱. عن ابي عبدالله علیه السلام: قال: ثلاثه من خلاصة الله عزوجل يوم القيامة... ودخل رجل المسجد فسلم ثم عفت فنه انظار الصلاة الى الأخرى فهو ضيف الله عزوجل و حق على الله ان يكرم ضيفه علیه السلام.

۲. علی بن الحسن بن فضال عن العباس بن عامر عن علی بن حمزة عن اسحاق بن غالب بن عبدالله بن جابر عن عثمان بن مظعون قال: قلت لأبي رسول الله صلی الله علیه و آله یارسول الله: أرذت أن أشاکک من أمیاءة؟ فقال: وما ینحی یا عثمان؟ فقال: یقال: یا عثمان، فإن ترخبت أمیة الفودی فی المساجد انظاراً للصلاة بیعت الضلایة... علیه السلام.

عثمان بن مظعون می گوید به رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کردم: می خواهم در مورد بعضی چیزها سوال کنم فرمودند آنها چیستی عرض کردم: می خواهم رهاییت بشناسم فرمودند ای عثمان ایگان را کن، بشناسی و پس از نمازی در انتظار نماز دیگر باشند.

نماز تحیت مسجد

۱. علی بن عبدالله بن احمد الأسواری عن احمد بن محمد بن قیس السجری عن ابی حمض، بن عبدالله بن محمد بن اسد عن الحسن بن ابراهیم عن یحیی بن سعید عن ابریح عن عطاء عن عید بن عمیر البلیی عن ابي قال: دخلت علی رسول الله صلی الله علیه و آله و هو فی المسجد جالس فقال لی یا ناظر، ان للمسجد تحية... قلت، و ما تحية المسجد؟ فقال: ركعتان تركعتهما... صحابی بزرگ پیامبر صلی الله علیه و آله ایوبدر غزای نقل می کند که روزی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و ارشدشدم حضرت رفته بودند، بیعتی می پذیرفتند فرمودند ایوبدر مسجد خانی مخصوص به خود دارد، عرض کرد: تعجب می کنم نماز به جای آوری.

۲. عن علي علیه السلام: انه كان يقول: من حق المسجد ان تصلي فيه ركعتين ومن حق الراكع ان تقرا فيها ما تم القرآن ومن حق القرآن ان تغل بما فيه علیه السلام.

نماز جماعت در مسجد

۱. حدثني احمد بن محمد بن يحيى العطار عن سعد بن عبدالله عن احمد بن محمد بن عيسى عن ابيه عن محمد بن ابي عمير عن ابي علي بن حمزة عن ابي بصير عن الصادق علیه السلام قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله: ان في الجمعة قاري زي ظاهرها من باطنها و باطنها من ظاهرها فان بنسكنا من أمي من أطال الكلام و أتمم الطعام و أتمى السلام و أدام الصيام و ضللى الليل و أتاسى بنام فقال علي علیه السلام: يا رسول الله و من يطبق هذا من أشك قال: يا علي أو ماترى ما اطاعة الكلام من قال: أتأسى و أشمتى سبحان و الحمد لله لا اله الا الله، والله أكبر عشر مرات و أتمم الطعام و أتمم الليل جلي عليه و عاله و أمأاة الضام فهو ان يضم الرجل شتر رمضان و غلابة ايام كل شهر يركعت له ضوم الليل كله و الصلاة بالليل و الناس بنام فمن قبل المغرب و صلاة العشاء الاخرة و صلاة العشاء في الجمعة فكانها أميا الليل كله و أمأاة السلام ان لا يتخلل بالسلام على أحد يومين علیه السلام.

امام صادق علیه السلام فرمودند: هر کس که در مسجد باشد که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند در دعای استعاذنه می خواند که بیرون از آن دروش و درون آن از بیروش پیداست، از امت من کسانی در اینجا اقامت می کنند که سخن به نیکو گویند، علم نمایند، اشکرا سلام کنند، دنیا بخواهند و با باشند، در شب مردم خود پندارند، نماز بخوانند، امام علی علیه السلام فرمودند: هر که در مسجد نماز کند، چه کسی از امت ششما توان ای امور را در ندهد پیامبر صلی الله علیه و آله ای علی علیه السلام ای دانی نیکو سخن

گفتند چیست؟ آن است که انسان در صبح و شام ده مرتبه تسبیح و تسبیح و تهلیل و تکبیر بگوید و اطعام نهون، نشفه و معاریج است که مرد به خانواده و عیال خود برآورد و دائم روزها بودن به این معناست که علاوه به روزی ماهره که رمضان در هر ماه سه روز روزه بگیرد که توابع روزه همیشگی برای او نوشته می شود.

مرد از نماز در شب هنگامی که مردم خوانند، این است که هر کس نماز مغرب و عشا و نماز صبح را در مسجد به جماعت بخواند، گویا تمام آن شب را از اول تا آخر شب زنده زده خواهد است. مقصود از افشای سلام آن است، که انسان در سلام کردن بر هیچ یک از مسلمانان بخل نوزرد.

۲. و بهذا الأسماء عن رزيق قال: سمعت أبا عبدالله علیه السلام يقول: صلاة الرجل في منزلة في ميمون الفتح عن جعفر بن محمد عن ابيه علیه السلام قال النبي صلی الله علیه و آله: تعاهدوا ناكم عند أبواب مساجدكم و نحن نأتي نبتلك الرجل و هو قائم علیه السلام.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: کشف هایتان را در هنگام ورود به مسجد بررسی کنید (تا ما با آن کاره باشند) و از این که مردان در حال ایستاده این کار انجام دهند، نهی فرمودند.

۲. الحسن الطبرسی می فرماید: (بمکارم الأخلاق) عن ابي علیه السلام في قوله تعالى: نحن نأتي نبتلك عند كل مسجد علیه السلام قال: تعاهدوا ناكم عند أبواب المسجد علیه السلام.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: هر کس که در مسجد در راه نماز، یک نماز در مسجد دیگر برابر است و نماز فرادا در مسجد برابر است و چهار نماز است.

۳. حدثنا ابو جعفر بن محمد بن علي بن الحسين بن موسى بن عمار عن ابيه عن محمد بن علي ماجلوه عن ابيه عن محمد بن ابي القاسم عن احمد بن ابي عبدالله البرقي عن ابي الحسن علي بن الحسين البرقي عن عبدالله بن جبلة عن معاوية بن عمار عن الحسن بن عبدالله عن ابيه عن جده الحسن بن علي بن ابي طالب علیه السلام: قال: نبتلك من التهودي رسول الله صلی الله علیه و آله. قال الهجودي الذي كان أعلمهم بما يحدثك أسألك عن عشي كلمات... خبرتني عن العاشرة عن يسع خلف أسألك الله من بين النبيين و أعطى أشك من بين أمي قال النبي صلی الله علیه و آله: أعطاني الله عزوجل قاعة الكتاب والأذان

والتجماعة في المسجد علیه السلام. امام جنتی علیه السلام فرمودند: گروهی از یهودیان نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمدند. گفتن که ما را چه است که در راه ده کلمه مسأله آن آنها بود گفتند: من درباره ده کلمه مسأله آن تو سوال می کنم روایت بسیار طولانی است پس خبرید مرا از همدیگر که در وقت خلعت است که خداوند از میان پیامبران با تو و از میان امتهای به امت تو بخشیده است؟ پس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند متعال عطا کرده است به من: سوره: حمد اذان و نماز جماعت در مسجد.

واریسی کش ها هنگام ورود به مسجد

۱. محمد بن علی بن محبوب عن الحسن بن علی الكوفي عن جعفر بن محمد عن عبدالله بن ميمون الفتح عن جعفر بن محمد عن ابيه علیه السلام قال النبي صلی الله علیه و آله: تعاهدوا ناكم عند أبواب مساجدكم و نحن نأتي نبتلك الرجل و هو قائم علیه السلام.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: کشف هایتان را در هنگام ورود به مسجد بررسی کنید (تا ما با آن کاره باشند) و از این که مردان در حال ایستاده این کار انجام دهند، نهی فرمودند.

۲. الحسن الطبرسی می فرماید: (بمکارم الأخلاق) عن ابي علیه السلام في قوله تعالى: نحن نأتي نبتلك عند كل مسجد علیه السلام قال: تعاهدوا ناكم عند أبواب المسجد علیه السلام.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: هر کس که در مسجد در راه نماز، یک نماز در مسجد دیگر برابر است و نماز فرادا در مسجد برابر است و چهار نماز است.

۳. حدثنا ابو جعفر بن محمد بن علي بن الحسين بن موسى بن عمار عن ابيه عن محمد بن علي ماجلوه عن ابيه عن محمد بن ابي القاسم عن احمد بن ابي عبدالله البرقي عن ابي الحسن علي بن الحسين البرقي عن عبدالله بن جبلة عن معاوية بن عمار عن الحسن بن عبدالله عن ابيه عن جده الحسن بن علي بن ابي طالب علیه السلام: قال: نبتلك من التهودي رسول الله صلی الله علیه و آله. قال الهجودي الذي كان أعلمهم بما يحدثك أسألك عن عشي كلمات... خبرتني عن العاشرة عن يسع خلف أسألك الله من بين النبيين و أعطى أشك من بين أمي قال النبي صلی الله علیه و آله: أعطاني الله عزوجل قاعة الكتاب والأذان

خیال کند که در مسجد فقط چند رکعت نماز می‌خوانند و بیرون می‌آیند این چند تأخیری دارد خطاست اینطور نیست، اولاً اگر همان چند رکعت نماز هم با چشم بصیرت نگاه شود خود نماز که به زبان شُرع مقدس نماز و اتان خیرالعمل و فالج است مایه نماز زیادی می‌شود نماز یک ملت را با قیام شب و اذان می‌کنند نماز انسانها را از فساد دور و به خلوص و فداکاری نزدیک می‌کند. علاوه بر آن مسجد فقط برای نماز نیست در مسجد انواع عبادات هست از جمله آن عبادات فکر است که «فکر ساعة خیر من عبادة سنة» یا در بعضی از روایات است که «من عبادة اربعین سنة» یا «بعین سنة» البته فکر کردن درست، افراد مسجد بروی این فکر را به وسیله شنیدن سخنان عالم برین واقفیه به دست می‌آورند بنابراین مسجد هم مدرسه است هم دانشگاه هم مرکز فکر و تأمل هم مرکز تفضیه روح هم مرکز خلوص و مرکز اتصال بنده به خداست ارتباط زمین و آسمان است جایی است که انسان خود را به منبع لایزال فیض و قدرت وصل می‌کند انسان در مسجد خود را به خدا متصل می‌کند بنابراین باید فکر مساجد را دانست باید در مساجد حضور پیدا کرد. ۱۳۷۵/۱۰/۱۹

● وظیفه‌ی ما چیست اولین وظیفه‌ی ما این است که این نقش روحانیت مسیول را جدی بگیریم... مسجد، جلسه‌ی مذهبی، نشستن رویه‌روی مردم دهان به دهان و نفس به نفس با مردم با مردم حرف زدن یک نقش بی‌بدیل دارد و هیچ چیزی جای این نقش را نمی‌گیرد این هم مال شیماس، گروه‌های مسیومی خودشان را می‌کشند که بتوانند یک چنین نقش‌آرایی به دست آورند اما نمی‌شود، شما که معلم و روحانی هستید یا آن خادم طلبه یا مبلغ و مقيم در مقابل مخاطبان خودن قرار می‌گیرد و می‌داند روحانی است دلبستگی و دلدادگی و اعتماد به او از نوع دیگری است و ربطی به اعتماد به بقیه‌ی گویندگان و سخنوران ندارد، ما باید این نقش را قدر بدینیم، قدر مساجد را بدینیم قدر جلسات مذهبی را بدینیم و مسجد مورد بی‌اعتنایی قرار نگیرد، من با روحانیونی که در یک ادارای مشغول کار

جماعات به محتوی حرفها و مسائلی که می‌گویند، موعظه‌ای که می‌کنند و حدیثی که می‌خوانند، بیفزایند و مهمتر از همه باید مردم را به دین و به نظام دینی و به آینده دینی امیدوار نگاه دارند، این وظیفه‌ی همه ماست. امیدوار نگه داشتن مردم در همه احوال، تکلیف بزرگی است که بر دوش همه است.

۱۳۷۳/۸/۴

● در صدر اسلام هم در زمان نبی مکرم اسلام ﷺ و همچنین در زمان حکومت با برکت امیرالمؤمنین علیه‌السلام مساجد مردم هم که تصمیم‌گیرهای مهم و کارهای بزرگ بودند می‌خواهیم از لحاظ وضع زمان مسجد امروز را به مسجد کوفه زمان امیرالمؤمنین تشبیه کنیم زیرا اقتضاهای هر زمان متفاوت است به‌طور کلی مسجد به عنوان یک پایگاه دین عبادت و معرفت می‌تواند برای جوامع اسلامی منشأ و سرآغاز حرکات بزرگ و برکات ماندگار باشد. ۱۳۷۵/۱۰/۱۹

● یکی از علل پیروزی این انقلاب مبارک در ایران اسلامی و یا لاقلاً سهولت این پیروزی این بود که مردم به مساجد اقبال پیدا کردند جوانان مساجد را پر کردند و علمای اعلام مساجد را به عنوان مرکز برای تعلیم تربیت و روشنگری افکار و اذهان مورد استفاده قرار دادند و مسجد مرکز برای حرکت آگاهی‌بخش و افشای اسرار زمامداران فاسد و خودفرخته رژیم طاغوت شد در دوره مشروطیت هم همین‌طور بوده است در دوره ملی شستن صنت نفت هم تا حدودی همین‌طور بود در زمان انقلاب هم که این مسئله به حد اعلا رسید، ۱۳۷۵/۱۰/۱۹

● ملت ایران باید مساجد را منتهم بشمارد و پایگاه معرفت و روشن بینی و روشنگری و استقامت ملی به حساب آورد اگر کسی

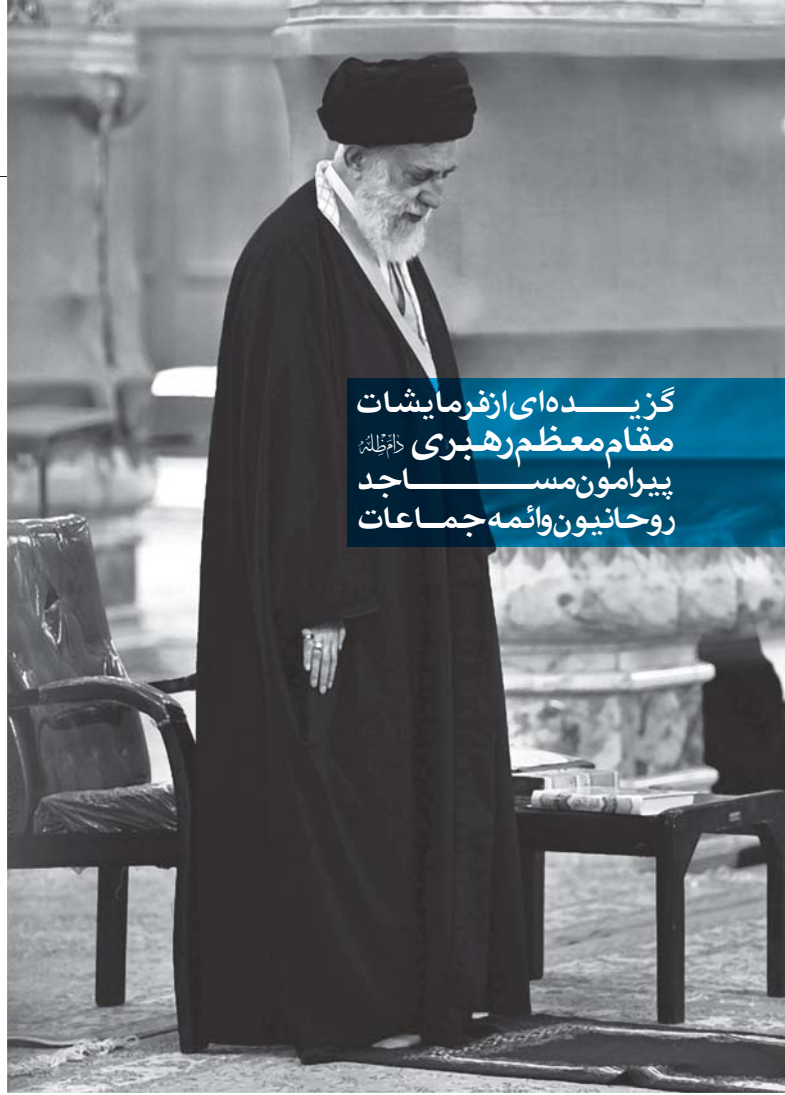
● انقلاب از خانه مذهب - یعنی مسجد و مدرسه دینی آغاز شد و جهت گیری مذهبی در انقلاب روز به روز افزایش پیدا کرد و نقش مذهب و ارزشهای منسوی آن قدر قوی شد که کسانی را به میدان انقلاب کشاند که معمولاً در هیچ انقلابی این گونه آدمها را به میدان نمی‌آیند. ۱۳۸۹/۸/۱۸

● در مسجد اسلامی شور و بهجت عبادت خالص با نشاءات زندگی پاک و خردمندانه و سالم، درهم می‌آید و فرد و جامعه را به طراز اسلامی آن نزدیک می‌کند، مسجد، مظهر آمیختگی دنیا و آخرت و بیوسستگی فرد و جامعه در دیدگاه و اندیشه‌های مکتب اسلام است. ۱۳۸۹/۷/۱۸

● هر چه می‌توانید در مورد مساجد کار کنید، خیلی خوب است، مساجد کانون دین است، الان هم همین است، هیچ چیز جای مسجد را پر نمی‌کند، یعنی سلولوی است که آدم به تنهایی نگاه می‌کند ولی همین مساجد است که فضا را فضای دینی نگه می‌دارد و معارف را از نسللی به نسللی منتقل و با دین آشنا می‌کند. ۱۳۷۷/۱۰/۱۹

● مسجد نه فقط در زمان ما و نه فقط در کشور عزیز اسلامی ما بلکه در نقاط مختلف عالم و در طول تاریخ منشأ آثار بزرگ و نهضتها و جو کتهای اسلامی بزرگی شده است مثلاً چیزی مردم کشورها از شمال آفریقا که مسلمان هستند مثل الجزایر و دیگر کشورهایی که سالها در زیر سلطه نظامی استعمار فرانسویا بودند از مساجد شروع شد که به پیروزی هم رسید و کشورها استقلال پیدا کردند انقلاب در این کشورها هم آن روز و به شکست رفت و دوباره ملتها استقلال خودشان را دست دادند که رابطه خود را با مساجد با دین و ایمان مساجد قطع کردند. ۱۳۷۵/۱۰/۱۹

● حضور در مساجد همیشه بشود، آنمه

گزیده‌ای از فرمایشات
مقام معظم رهبری
پیرامون مساجد
روحانیون و آئمه جماعات

■ مسجد هم مدرسه است هم دانشگاه هم مرکز تفکر و تأمل هم مرکز تفسیر روح هم مرکز خرد و مرکز اتصال بنده به خداست از نگاه زمین و آسمان است جایی که انسان خود را به منبع کبریا فیض و قدرت وصل می کند.

می شوند در حالی که پیشنام فلان مسجد هم هستند مخالف چون یک روز در هفته دو روز در هفته سه روز در هفته برای اقامه می گویم چرامی گوید گرفتار شدم سرم شلوع بود، می رود نماز و می رود و بعد در صف جماعت منتظر نشسته اند حالا آقا بعد از مدتی دوان دوان می آید گاهی یک کیف سامسوت هم دستش است من با این روش موافق نیستم، پیشنام مسجد باید مسجد را خود جایگاه خود و اداره ی خود بداند وقتی وارد مسجد شد کالمسلم فی الماه» باید باشد احساس کند که اینجا جای اوست و عجلای برای بیرون رفتن از مسجد نداشته باشد این درست است، جلسات مذهبی هم همین طور است، البته در چه ی اول مسجد بعد هم در چه ی بعد جلسات مذهبی ...

۱۳۸۵/۸/۱۷

■ روح مسجد کالید زندگی را بر نشاط و پرانگیزه میسازد، در هر جا سامان زندگی است، مسجد، هم مرکز و کانون اصلی است، در بنای شهر و روستا در مدرسه و دانشگاه، در مراکز جمعیتی بازارهای کسب و کار تا فرودگاهها و جادهها و پایانههای سفری و آسانسارها و بیمارستانها و یونسفرها و گردشگاهها، در همه و همه باید مسجد را همچون قلب و محور بنا نهاد.

مسجد در همه جای پایزه زیا و آرامبخش باشد، مدیریت متجربای و ممتوی مسجد که بر دوش روحانی مسجد است باید خردمندانه و مستوانه و حتی مشتاقانه باشد. خوزههای علمیه برای آدامدسازی روحانیات در این طراز، وظیفه های ذاتی و طبیعی دارند.

اگر مسجد، کیفیت شاسته ی خود را بیابد، هزینه های مادی و معنوی بسیاری از دوش جامعه و مردم و مستولان برداشته خواهد شد.

۱۳۹۰/۱۱/۱۹

■ ما بارها مکرر به آقایان ائمه ی جمعه، ائمه ی جماعت و روحانیون محترم در

شهرستانها، در تهران توصیه کردیم که مساجد باید آباد باشند؛ صدای اذان باید از مساجد بلند شود، باید همه نشانه های توجه به نماز و اقامه ی نماز را در شهر اسلامی - بخصوص در شهرهای مثل تهران و شهرهای بزرگ کشور- ببینند، باید اساسا کتند؛ هم مردم خودمان، هم کسانی که وارد این شهرها میشوند. نشانه های اسلامی باید واضح و آشکار باشد؛ کما اینکه در مهندسی های ما باید نشانه های اسلامی آشکار باشد. صهیونیستها هر نقطه ی دنیا که خواستند یک ساختمان بسازند، آن علامت نحس ستاره ی داوود را سعی کردند یکجوری رویش تثبیت کنند. کار سیاسی شان انجوری است، ما مسلمانها نشانه های اسلامی و مهندسی اسلامی را باید در همه ی کارهایمان، از جمله در باب مهندسی بایستی مراعات کنیم.

۱۳۸۷/۲/۲۹

■ روحانی برهیزگار، خرمند، کارشناس و دلسوز در هر جا مسجد، همچون پرتک و پرستار در بیمارستان، روح و مایه ی حیات مسجد است. امامان جماعت باید آدامدسازی خویش بر پای طریقت معنوی و اوظیفه حتمی خود بدانند و مراکز رسیدگی و امور مساجد و حوزه های علمیه در همه جا ائان را یاری دهند. مساجد باید مدرن و تفسیر و حدیث و منبر معارف اجتماعی و سیاسی و کانون موفقه و پرورش اخلاق باشد. زمزمی محبت متولیان و مدیران و امنای مساجد، باید دلای پایک جوانان را مجذوب و مشتاق کند. حضور جوانان و روحیه های بسپنجی باید محط مساجد را زنده برقرار و آیدنیو و لبریز از امید سازد. میان مساجد و مراکز آموزشی در هر محل، همکاری و پیوند تریف شده و شالستهای برقرار گردد، چه نیکوست که دانش آموزان برجسته و ممتاز در هر محل، در مسجد و در برابر چشم مردم و از سوی امام جماعت، توشوق مسجد، مسجد باید رابطه ی خود را با جوانانی که از او می کنند، با کسانی که به موفقیتهای علمی و اجتماعی و هنری و ورزشی دست می یابند، با صاحب همتانی که کمک به دیگران را وجهه ی همت میسازند،

و با غمنازی که غمگساری می جویند، و حتی با نوزادانی که متولد میشوند، برقرار و مستحکم کند. مسجد باید در هر منطقه و محل؛ مامن و مایه ی خیر برکت باشد و به طریق اولی، وسیله ی زحمت و آزار مجاوران نگردد. بخش صداهای آواز دهنده ی بوزه در شب و هنگام آسایش مردم، کاری ناروا و در مواردی خلاف شرع است. تنها صدای که باید از مسجد در قضا طنین بیکند تا آنگ اذان با صوت خوش و دلنواز است.

۱۳۸۹/۷/۲۰

■ در مورد کمیود مسجد و نماز خانه در مراکز پرجمعیت، این را باید دوستانه ی که از دولت اینجنا تشریف دارند - در زرای محترم که مطرح تشریف دارند - در دولت به طور جد مطرح کنید. همه ی کارهای مهندسی بزرگ بایستی یک پیوست مسجد و نماز خانه داشته باشد. وقتی متر و طراحی میکنیم، برای ایستگاه مترو، مسجد در آن محل خفته شود؛ ایستگاه قطار طراحی میکنیم، فرودگاه طراحی میکنیم، مسجد در آن حتما دیده شود. شهرک طراحی میکنیم، مسجد در مرکز لازم که ممکن است پیش از یک لازم باشد، در او حتما ملاحظه شود. آیا ممکن است ما یک شهرک را طراحی کنیم، خیابان کشی او را فراموش کنیم؟ میشود شهرک بدون خیابان با این چشمه ی باید مسجد نگاه کرد. شهرک بدون مسجد معنی ندارد. وقتی انبوهسازان ساختمان میخوانند مسجد بگیرند برای انبوهساز ی ساختمان بسازند، در تقاضای که ارائه میدهند که مجوز بر اساس او صادر میشود، همدلی را در کنار اقامه ی نماز، در آن محیط باید نماز خانه دیده شود. ما باید با نمازخانه ایستجوری برخورد کنیم.

۱۳۸۷/۲/۲۹

■ سفارش اینجانب آن است که مسجد را نیز همچون دلای جوان، پاکیزه و پیراسته، و لبریز از شور و انگیزه و نشاط کنید. مسجد نیز باید کانونی باشد که نشاط نماز در آن بدرخشد و نور معرفت و محبت و انس و رضا از آن ساطع شود. امامان جماعت، شهنشاهی ائمه، خادمان موفقه و متریز، هر یک باید

بخشی از این کار بزرگ و اثرگذار را بر دوش خود حس کنند.

۱۳۸۸/۱/۲

■ در دانشگاهها و دیگر مراکز انسانی انبوه، مسجد می تواند جایگاه امن و رضا باشد، و اسام جماعت غمگساره ی روانهائی و همدلی را در کنار اقامه ی نماز، در آن محیط باید نماز خانه دیده شود.

۱۳۸۷/۲/۲۹

■ مسافران اینجانب آن است که مسجد را نیز همچون دلای جوان، پاکیزه و پیراسته، و لبریز از شور و انگیزه و نشاط کنید. مسجد نیز باید کانونی باشد که نشاط نماز در آن بدرخشد و نور معرفت و محبت و انس و رضا از آن ساطع شود. امامان جماعت، شهنشاهی ائمه، خادمان موفقه و متریز، هر یک باید

□ آقایان! بارشاه اسلامی است. ما اینک به پشت بلندگو، تأیید و قس از شب شعر با نواز نوحه بخوانند و مزاح همسایه ها بشنوند. معذرت می بینم چیزی، مبادیه هم کنیم. ما اینک صدای اذان، اول ظهر و مغرب و صبح، بخصوص از حنجره ها خارج بشود، صدرا صدوا مقبیه.

بعد از انقلاب، مساجد در چشم صاحبان مساجد متناسفانه از ششمان راز دست داندند. کسبی در جایی یک اشتغال مختصر پیدا کرد، فوراً مسجدش تعطیل شد. اول ظهر و عصر را تعطیل کرد، بعد مغرب و عشرا را تعطیل کرد، نماز صبح هم که اصلا بدون اینها اشکال است، باید تلاش کنید بدون تعطیل هر سه وقت در مساجد تهران نماز خوانده بشود، هم صبح بروید نماز، هم ظهر و عصر را بخوانید؛ هم مغرب و عشرا را بخوانید. نفر مایید مامومین نمی آیند، به تجربه ثابت شده است که اگر ائمه جماعت حاضر باشند، مامومین می آیند؛ مردم نماز جماعت می خوانند. وقتی امام جماعت وقت را قس می دسر و نامنظم رفتن اذآن مغرب را دادند و نیم ساعت هم گذشت، وقت فضیلت تمام

مسجد بر داری باید در اعتبارات فعالیتها ی فوق برانه، در دین اول و پیش از سهیم دیگر بختهای این سر فصل باشد. ۸۱/۶/۱۶

■ کار اداره مسجد در همه جا مهم است، اما بدون شک در نقاط خاص، این شغل اهمیت مضاعفی پیدا کند، که تهران و تاجود، و حومه تهران از این قبیل است. لذاست که نفس مسئولیت امامت جماعت در مساجد، مسئولیت مهمی است. ۱۳۷۲/۸/۴

■ ما باید بدانیم درین مردم باشیم، بهترین جا برای حفظ دین مردم، همین مساجد است. من به شما عرض کنم که آقا جان!

مسجد بنده همیشه مملو از جوانان بود. آنهايي که مشتاق کفاف بند، مي دانند. هيچ وقت مسجدي که بنده نماز مي خوانم. بعد از نماز مغرب و بين نماز مغرب و عشاء نوب مسجد جانود. هميشه بيرون مسجد جمعيت بود. صدي هشتاد. هر براي آنکه اين که با جوان نماز مي گره.

شده، تازه آقا فاضل نفس زمان سر مي رسد، ايند جمعاعت نشدند که اول وقت نماز ظهر مي گذرد. دناش از بسته و آمده آنجا نشسته است. گفتند است که آقا تشریف بياورد، آقا نيمي ايام معلوم مي شود که مثلا آقا امروز آيد. البته است. آن که نيمي ايام مي شود اين نماز جمعاعت نشد. امام جماعت بايد اول وقت در محراب اقامه نماز کند. بعد از اقامه نماز پيش از ايه مردم بکنند و همچناني که مستحب است، هر مرد حرفي بزند، امکاني ندهد تا آنها از او سؤال کنند. وقتي ما خودمان را در مسجد به مردم نشان ندهيم، بعد از شش ماه که يك شب حرفي پيدا کرديم، همه مي ريزند سرمان و ولي وقتي هر شب با هم اين طور نمي شود. هر شب به چند نفر از مردم مي رسيم. سوالي مي کنند مسئله اي دارند، مي خواهند جواب دهند، شکايي که کسي دارند، مسجد مهم است. همچنان که که امام فرمودند، واقعا مسجد است که اين سنگر را بايد صاحب سنگر حفظ کند؛ ديگران با هم به او وليد مي شوند.

۱۳۳۳/۴

همه احاد جامعه بايد سعي کنند که صورت جامعه را بي صورت بگردانند. فراموش ندهند. من هين جا، خيال آن را در جامعه مان را يادآور بشوم. در اين تهران، صفاي اناز به نيت انان سعي مي رسد. چرا؟! اناز، بي کلام رسولي است. ما با اينکه پشت بلندگو، تا دير وقتي از ششم، شمر با قرآن يا نوحه خوانند و مراسم همسايه ها بشوند، متخالفيم. با چنين چيزي، مقابله نمي آيد. کثير، ما با اينکه صدای اناز، اول ظهر و مغرب و صبح، بخصوص از حجره ها خارج ميشود، صديردص مقابلي.

اين، چيز خوبي است. «حتي علی علیه الصلوة، و علی علی الفلاح» - «الله اکبر» - چرادر جامعه اناز نهد؟ اناز با توجه، به دلهاي ايمان بيست. اناز، دلهاي افسرده رو روشن مي کند. البته در سحر، اناز صحيح از بلندگو استفاده نکنند. با حجره اشکالي ندارد. هر وقت چند پياداري است. اما ممکن است اسباب زحمت باشد.

مساجد را هر کتيد. اين تيروي مقاومت بسج بهترين جايي که مردم در آن گروههاي مقاومت، هين مساجد است. منتها مساجد، در مسجد نگه داريد، با امام جماعت، که با عبادت کنندگان، مساجد، با مومنيني که در مسجد، در برنامه و ميميني باشند که به مسجدالله هستند و آن را حفظ کنند و پيشتر کيد. اول وقت نماز را به جماعت پشت سر پيشماز هر مسجدی که هستند بخوانيد. در مراسم ديني مسجد، تيليغات انجا شرکت بکنند. و در نما و قرآن و مراسم مذهبي شرکت بکنند، نما و امام جماعت آن هر کس که هست، مسترکا نماز را حفظ کيد. چنانچه در وقت کيد براي مسجد در آنجا، هال جاي. جوانهاي منزل، زن و مرد مچا، مجذوب اين مسجد بشوند که شما در آن هستند و پيايند. اين مسجد بسيار چيز مهمي است و يگانگه مهمي است. ۱۳۷۱/۸/۲۷

کار فعال کردن کتابخانهاي فرهنگي مساجد کار خوبي است. متنها مسجد شما با ديد امام جماعت را در امام جماعت است. اگر شما چوري عمل کيد که آن امام جماعت، با تصور کند که در ايد. شما چوري او را تنگي مي کنيد. با واقعا چاي او را تنگ کيد، يک معارضه اي از بين اناز و او جود دارد، حواستان باشد و حالا اگر کي وقتي، امام شدي کتون فرهنگي و امام جماعت، ما امام جماعت را مردم با ديد، آن را به شما بگويم. هر ض، مسجد شما، که نگوييد آن چا خودت گرايي شد و گروه گرايي شد. چون قوام مسجد به اين آقاي پيشمازي است. چنانچه که انجاست. ملاک مهم است مياشتان يک ادمي باشد که خيلي فعال هم نباشد.

چه نباشد، اما طبيعت کار اين است. خيلي خوب، حالا اگر شما چوري عمل کيد که آن آقا با شما همکاري کند و تشويق بشود به همکاري، اين ديگر نيمه نوبتي دور است. غرض حواستان باشد؛ در اين نکته خود ايد. البته است. در اينجا گناشته اند. خيبر، پشت چشمو، دل و جان ذهن انساني است. اين چشمو و نيز دلهاي که پشت آنهاست، بايد از نشانه هاي اسلام بر شوند. ۱۳۶۹/۱۲/۲۱

اين پيشهاد مربوط به صندوق عمران مسجد هم بسيار پيشنهاد نو و جالبتي است، من موافق اين کار انجام دهم و عقیده ام اين است که اگر شما اين کار را شروع کيد، يکي از وظايف بنياد مستضعفان اين خواهد بود که به شما کمک بکند. يکي از خرجهاي لازم، هين خرچ است. يک جايي مسجد نداريم، همين جاي مسجد ويرانه داريم. مسجدالله داريم که که و پيرانه ديگي نمي شود. البته توجه کنيد اولاد اين ريدگي هر خرچ يک تشکيلات اداري به او صرف و يک مسجد يک ريس طبعي دارد، يک مدير طبعي دارد و او امام مسجد است، او را استفاده کيد، از هيئت امناهاي که در مساجد هستند استفاده کيد. يک تشکيلات چيدي درست نشود، فقط يک مرکز پيشنابني به وجود بايد ياد اغير.

ديگر اينکه شما دو حسيني هال بايد به بول مردم ساخته بشوند. اين فراموش اسلامي سنت صحيح رايج بين شيعه، که عبارت بوده است از اين که مردم مسجد سازند، حسيني سازند. اين سنت، بسيار سنت با برکتی است. چوري نباشد که کار شما يک صندوقي درست کرديد که کار مردم بگوييد خوب، حالا که ديگر بول هست. انجمله دولت داردم. همه، ساگر ديگر امامان اين نيايد بشود. تيليغات و چار و جنجال و فلان و فلان اصلا نيايد باشد. بلکه توييد بولهاي مردم را هدايت بکند به اين صندوق در در اول و آن؛ «انما يعمر به مساجدالله من امن بالله». فووت نمودن اين در قرآن، امام جماعت را مردم با ديد، آن را به شما بگويم. هر ض، مسجد شما، که نگوييد آن چا خودت گرايي شد و گروه گرايي شد. چون قوام مسجد به اين آقاي پيشمازي است. چنانچه که انجاست. ملاک مهم است مياشتان يک ادمي باشد که خيلي فعال هم نباشد.

لازم دارد، البته صندوق اگر نباشد، خوب، هين وضع فرق است. يک جاهاي اصلا مسجد نداريم. مجالتي گزارش هست که مسجد امام نينسا؛ از خود تهران؛ از بعضي روستاها، شهرها، مسجد ندارند يا کم دارند يا مسجد خراب است و از اين قبيل. ۱۳۷۵/۳/۲۸

نقشه چاچ را در جود آدم، ممکن است بکشيد؛ چور ادمي که معتقد است مسجد را بايد حفظ کرد يک چور ادمي که مي گويد آقا، مسجد با مثلا زمين باير چه فرقي دارد. دو چور ادمي هم فرقي ندارد. شهربا بنده رقم يديک خيابان کشيده اند، که آن خيابان را ممکن بود مثلا بيسست متر آن طرف تر بکشند. چهار تا مسجد سلامت مماند. کتب و يک يک بناي قديمي و تاريخي را که مي خواستند سالم نگه دارند، توانسته اند سالم نگه دارند؛ اما مساجد را اصلا اهديت نمي دهند، مسا با اينها اوقات تلخي کريدم. ما بر عزممان اين است که مصلحت اگري باشد انجاست انجا نماز در مصلحت يک جماعتي، مصلحت مردم باشد، مي شود مسجد خراب کرد، اگر چنانچه واقعا مصلحت باشد. اما اين مصلحت چه چوري مشخص داده بشود؟ آن را هر چا که گير مي کنيد براي اين که چهار خانه خراب کند بايد کي بولي بدهند. مسجد را که خراب کنند بولي نيايد بدهند. مسجد را ايندازند در مصلحت مسجد را در مسير مي اندازند، نه، اين مصلحت نيست، بايد با اين واقعا مقابله بشود، استنادي بشود.

۱۳۷۵/۴/۱۸

برويد سراغ مخاطبان؛ زسان ويژه او را پيدا کيد و آنرا درديد سخت است. يک راه ميان برادرين و از زبان خوش است. زبان خوش، شوق مردم در نويم، مسجد بنده، هيچ مسئله هيلواي چوايولدي. آنهايي که مشتاق کفاف بند، مي دانند. هيچ وقت مسجدي که بنده نماز مي خواندم، بعد از نماز مغرب و بين نماز مغرب و عشاء نوب مسجد چا نبود. هميشه بيرون مسجد جمعيت بود. صدي

براي امام جماعت مسجد، حداقل چيزي که لازم است، علم و تقواست ديگر.

مسجد خرداد

۱۳۰۳

مذق خودش، مزاج خودش، مردم پور ما، مسجد وارد مي شدند، ساپاهي سال ايشان امام جماعت بودند. نه کي کلمه ايشان کسي حرف مي زد. فقط جواب سلام. نه به کسي ايشان نگاه مي کرد. حتي هين مطور آرام وارد مي شدند. مي رفتند نوب سجاده، نماز مي خواندند. سعي ديروم، که من خودم که ايشان را رايدهدم و اين وضع خودشان را ملاخظ رفتار ايشان موجب شد که باه وقتي که بود پيشماز شدم، اولين کاري که کردم اين بود که وقتي وارد مسجد شدم، رو به سجاده، پشت به قبله نشستم، جلوسي مردم مردم تعجب کردند که چرا آقاي پيشماز چه کار دارد چرا از اين طرفي نرفته؟! يعني رو به مردم کردم. کاري هم نداشتيم، نشستم، منتظر کسي اگر حرف مي خواهد بزند، بزند. نماز هم که خواندم همان اولين نماز، با دويمن نماز، بلند شدم. ايستادم، رو به مردم کردم، و صحبت کردم. يعني سلايق ۱۸۰ درجه تفاوت که در کتب ايقاعاي مديريت است. چوب چوب دارد اين فرق بشود. روشن، تدوين بشود، آموزش داده بشود. اين سيار کير نوبی است.

دوم مسئله معماری مساجد است. الان، هشتاد هم، جوان براي خاطر اين که با جوان تماس مي گيرت، اين روزها، ساپاهي، اولتقا شده بود. پوسه پوسه اي گراونه، جوانهاي خيلي آمده مي پويشد. جواني از اين پوسه پوسه اي گراونه مي ها، آمده بود صفا اول بوستن پشت استاده نشسته بود. يک حاجي محترم بازاري هم که خيلي مرد فهميده اي بود خيلي خوشم مي آمد. که او مي ايد صفا اول مي نشيند آن هم نشسته بود. ديدم او رويش را کرد به گوش جوان، يک چيزي گفت، اين جوان مضطرب شد. گفتم چي گفتي؟ جوان گفت: هيچ چيز او هم گفت هيچ چيز. گفتم: نه، يک فهميد که اين آقا با او گفته که با شما مناس نيست يا اين لباس صفا اول نشينيد. گفتم نه آقا، نه، نه. انقا شما مناسب است هين جاي نشينيد، تکان نخور از اين جا، گفتم. حاجي چرامي نگون جوان برود عقب که يک يک هين جا، بگذار بداند که جوان پوسه پوسه اي گراونه هم مي توانيد بياد نماز جماعت بخوانيد و به ما اقتدا کيد. اگر بول نداريم، اکگ امکانات هنري نداريم، اگر فعال تر چمه قرآن به زبان سعدي زمانه نداريم، اخلاق که مي توانيد داشته باشيم برادرها! «المومن بشره في وجهه و حزنه في قلبه» اني، اني را که بايد ايزار کيد، با اخلاق، برود سراغ اين جوانها، بر سر اخلاق دلهاي ايناير، روحهاي ايناير، و اوي قابليني ايناير. ان وقت تيليغ انجام خواهد شد. ۱۳۷۶/۲/۲۶

ايشان را ملاخظ رفتار ايشان موجب شد که باه وقتي که بود پيشماز شدم، اولين کاري که کردم اين بود که وقتي وارد مسجد شدم، رو به سجاده، پشت به قبله نشستم، جلوسي مردم مردم تعجب کردند که چرا آقاي پيشماز چه کار دارد چرا از اين طرفي نرفته؟! يعني رو به مردم کردم. کاري هم نداشتيم، نشستم، منتظر کسي اگر حرف مي خواهد بزند، بزند. نماز هم که خواندم همان اولين نماز، با دويمن نماز، بلند شدم. ايستادم، رو به مردم کردم، و صحبت کردم. يعني سلايق ۱۸۰ درجه تفاوت که در کتب ايقاعاي مديريت است. چوب چوب دارد اين فرق بشود. روشن، تدوين بشود، آموزش داده بشود. اين سيار کير نوبی است.

■ اما آن جایی که مسجد هست، می خواهند حالاتوبه بندند، یکی دیگر می خواهند بسازند، اینجا را من شیعه می گم برای خاطر اینکه من از مسجد واجبتر، تمام مسجد را می دانم.

اتفاقی درست می کنند اسمش را می گذارند مسجد. عیبی ندارد، بشرع هیچ اشکالی ندارد. اما بچ قدر خوب است که این معماری مسجد همچنانی که در گذشته تاریخ ما وجود داشته، یک معماری خاصی باشد که در آن نمازها ملاحظه شود. غرض این است که نشانه ایکار به خرج بدهد و دنبال کنید همین کار را، بسیار صحیح است و همین طور هر چه هم می تولید داشته کار را گسترش بدهید و پیش بروید.

۱۳۷۶/۶/۱۶

برای امام جماعت مسجد، حداقل چیزی که لازم است، علم و تقواست. دیگر از این دو تا نیامی صرف نظر کرد. حالا چیزهای دیگر هم لازم است. کسی ممکن است جهات دیگر هم داشته باشد خیلی خوب است اما در مورد علم و تقوا وساخت گیری کنید؛ با یستی آن کسی که انجامی ایستند نماز، عالم باشد و عادل باشد؛ این دو تا دیگر غیر قابل اغماض است. حالا بقیه خصوصیات را هم داشته، آدم سخنوری بود، آدم عاقلی بود، چه بهتر. البته، در مقام ترجیح طبعاً مقدم است؛ اما اگر جهات دیگر را ندارد، از علم و تقوا که دیگر نمی شود صرف نظر کرد مهم بودن امام روحانی بودن امام برای این است که تقدم علم و رجوع مردم به عالم معلوم بشود؛ و الا اگر این جور نباشد چرا آنها می ایستند، دیگری نبایست.

۱۳۷۷/۹/۱۶

اگر چنانچه مسجد، در یک نقطه ای از نقاط نباشد و هیچ راه دیگری هم وجود نداشته باشد، این را جز استثنائات ما اجازه می دهیم. این سهم امام مسجد بسازند؛ اما آن جایی که مسجد هست، می خواهند حالا توبه بدهند، یکی دیگر می خواهند بسازند یا احتمال این که از طرق تبرع و زکوات بتوانند بسازند هست، این کار را بنده شیعه می کنیم. برای خاطر این که من از مسجد واجبتر، معماری مسجد را می دانم، ما الان وجوه امامان برای اداره عالم مسجد کم می آید، شما الان ملاحظه کنید وضع طلبه ها را ببینید چه جوری است؟ شما خودتان بروید یک کم

سری بزنید، ببینید چه جوری است، با چقدر زندگی می کنند. توی این شرایط این را که پول سهم امام صرف ساختن مسجد شود، واقعا من جرات نمی کنم. ۱۳۷۷/۹/۱۶

هر چه خدمت به مسجد و عمران مسجد بکنید، معلوم است که انشاءالله توابش پیش خدای متعال، چه قدر زیاد است؛ «اما بعمر مساجد الله من امن بالله والیوم الآخر».

البته دوستانی که اشتباهی اداری و کاری و اینها دارند، خیلی به مسجد اهمیت نمی دهند، اشکال این است. ناپ نمی شود، فایده ندارد باید خود پیش نماز به مسجد برود، والا اسم مسجد به نام یکی باشد و یکی دیگر برود، مثل همه کارهای دیگری است که یک نیکو بیکار و یک ناپ فعال دارد. اول انقلاب می خواستیم مشکل را آن جوری حل کنیم، فایده نداشت، نه آن رئیس می توانست کاری بکند، نه آن نایب، قدرت و جرات و مسئولیت انجام کارهای حساسی را داشت؛ لذا کارها غالباً می ماند، این تجربه موقتی نیست. خود من پیشنمازی کرده ام، می دانم که مسجد و پیشنمازی، یعنی چه. مسجد قائم به پیشنماز است، خادم، تائیر خیلی کمی دارد یعنی در مقایسه با پیشنماز، واقعا تاثیرش ده یک هم نیست. البته تاثیراتی دارد، اما ملکه ی زبور غسل مسجد، پیشنماز است. پیشنماز که آن جابود و چارنده داشت، همه هستند، پیشنماز، هر چه هر کسی هم باشد، وقتی اعتنایی به مسجد نداشت، تاثیر کمی خواهد داشت؛ مثل آقایان فعلی مساز و روحانیون انقلابی و جوان فاضل، عیب کارشان این است که به مسجد، اعتنایی ندارند. ظهر می شود، مشغل کارند، یا جلسه دارند، مسجد دارند؛ این نمی شود. این کجا، سنت پیشنمازی در ایران کجا.

معروف بود می گفتند که هر وقت پیشنماز نامد، تاسوت را در ب خانه اش برید؛ واقعا این جوری بود. پدر من چهل، پنجاه سال تا وقتی که از کار افتاد پیشنماز بود، مگر ممکن بود ایشان یک روز به مسجد نرود. ما در دوره چنگی

۱۳۷۷/۱-۱۹

نقش مسجد در مقابله با جنگ نرم در آسیب های پیش روی نسل جدید

حجت الاسلام عسکری اسلمپور کریمی / محقق و پژوهشگر حوزه علمیه قم

و نوجوانی و آن وقتیایی که پدرمان برای نماز می رفت، اصلاً برامان مهیوم نبود که ممکن است نرود یعنی اصلاً چنین چیزی مثل محلات بود، مثل این بود که یک روز افتاد بر نیا بد مگر پیشنمازی این جور می شود؟ حالا فرق است، حالا جلسه است، حالا مهمانی است. خوب، همه چیز به جای خود محفوظ، وقتی که وقت نماز می شد، وقت مناسب نماز، اگر جلسه، یا مهمانی، یا مریض هم داشته، هر چه بود، یا می شدند می آمدند پیشنمازی این است.

اگر شما بتوانید، این روحیه را در آقایان ایجاد بکنید، من هم دانما به این آقایان گفته ام که باید پیشنماز برسد و در بست خودش باشد من خودم در مسجد، پیشنماز بودم؛ نه از آن پیشنمازهای مسن و پیر بودم، نه آن چنانی بودم، اما همین حالت در بنده هم بود. مدتی که من را از نماز جماعت ممنوع کرده بودند، فقط شهبای شنبه در مسجد امام حسن ع نماز می خواندم مسجد کرامت ایسته بودند. یک سفر به مازندران ساری رفته بودیم، برامه را جوری تنظیم کردم که صبح جمعه در تهران باشیم، برای سبب شنبه روز قبلی در ساری بودیم، این جوانها من را شناختند، دور و برم آمدند و به زور ما را داخل سیستماتی از سیستمهای مسجد جامع برای، برای نماز جماعت بردند. نماز خواندم و برایشان صحبت کردم. اصرار کردند که باید شما دو سه روز بماند؛ گفتند، فتنه نه التماس کردند از آن التماسهایی که هر روحانی را میخوابد می انداختند، نه چون شب شنبه نماز دارم و باید بروم، یک سخنرانی برای جوانها می کنیم، هر کاری کردند، گفتیم نمی شود. آنها گفتند: ای کاش پیشنماز ما هم مثل شما بود ایشان مرتب به تهران می روند و خیلی اهمیت نمی دهند، پیشنماز، این است؛ اگر وادارشان کنید، خوب است.

دوم این که هر کسی از این آدمهای یا صحبتی را که ما گفتیم متلازم قم بیایند، فوراً گفتند که باید برای آقایان، خانه بگیریم. پیشنماز، شرط پیشنمازش در یک مسجد، این است که برایش یک خانه بگیرند. اما بالاخره در یک شهر، آدم می خواهد زندگی کند.

نقش مسجد در مقابله با جنگ نرم در آسیب های پیش روی نسل جدید

□ در جنگ نرم، دشمن به سراغ سنگرهای مرزی ما می‌آید. مراکز مرزی ما را سعی می‌کند منهدم کند تا بتواند در مرز نفوذ کند. در جنگ روانی و آنچه امروز به آن جنگ نرم گفته می‌شود در دنیا، دشمن به سراغ سنگرهای معنوی می‌آید که آنها را منهدم کند. در جنگ نرم دشمن سراغ ایمان‌ها، معرشته‌ها، عزت‌ها، پایه‌ها و ارکان اساسی کتفه و یک کشور می‌آید که این‌ها را منهدم کند.

جنگ روانی، جنگ سفید، جنگ رسانه‌ای، مبارزه‌هاست. نکته قابل توجه این است که، عملیات روانی، مبارزاتی نرم، انقلاب نرم، انقلاب رنگی و انقلاب مخملی نیز واژه‌های هستند که با توجه به رویکردهای مختلف جنگ نرم، در بین معنا می‌کاریم. جنگ نرم به معنای جنگ‌های مختلف از یکسو و همچنین تأکید بر نقاط ضعف و اختلاف موجود در جوامع اسلامی صورت می‌پذیرد؛ «جنگ نرم» دشمن علیه اسلام و مسلمانان است. واژه «جنگ نرم» برای نخستین بار در سال ۱۹۷۰ میلادی در آمریکا مورد استفاده استبد علوم سیاسی و روابط بین‌الملل قرار گرفت که «جنگ سخت» به کار می‌آید. جوزف نای، چهره اولین فردی است که اصطلاح جنگ نرم را به کار برد است. وی جنگ نرم را «شکل‌دهی ترجیحات دیگران» توصیف می‌کند؛ «بدین معنا که دیگران آن گونه تصور کنند که ما می‌خواهیم،

ملت را مورد مطالعه قرار می‌دهند و سپس به تحقیر، تحریف و تخریب عرصه نرم قدرت آن ملت می‌پردازند و در حلقه سوم به تحمیل فرهنگ بیگانه اقدام می‌نمایند. اعتقاد عمق و گسترش معرفت و بصیرت دینی، تقویت فضایل اخلاقی و ایمان و تعمیق روحیه دشمن شناسی و شناخت ترغدها و توطئه‌های دشمن علیه انقلاب اسلامی و مفاعیل ملی و مسامدهای فرهنگ و تقویت آن از اهم سیاست‌های کلی مقابله با جنگ نرم است. مسجد به عنوان پاک‌ترین و گم خج‌ترین اجتماعات دنیا که نوعی گاهی از مشکلات و نیازهای یکدیگر و زمینه‌ساز تعاون اجتماعی بین مسلمانان فراهم می‌آورد و قدرت مسلمانان و انسجام آنها را نمایش می‌کند، در پیوند دردل دشمنان ناآشنا، منافقان را مایوس می‌سازد و بالقوه قادر است هرگونه تهاجم فرهنگی و جنگ نرم را خنثی سازد. بنابراین، نقش مساجد در مقابله با جنگ نرم بسیار با اهمیت است؛ زیرا مسجد به دلیل ساختن تفکر و اندیشه، همواره موجب هراس دشمن بوده است؛ از این رو، دشمنان قسم خورده اسلام و انقلاب در سالهای اخیر سعی کرده‌اند در قالب تئوریات سیاسی به کمین کردن حضور مردم در مساجد و سینه‌ها بپردازند و از قیامت جایگاه آن بکاهد. باید توجه کرد که، جنگ نرم ریشه در تاریخ اسلام داشته و از معربرترین نوع مبارزه‌هاست. نکته قابل توجه این است که، بین بهره‌گیری از مقدسات علیه مقدسات را یکی از شیوه‌های خطرناک در جنگ نرم باید دانست و دشمنان در این حالت ممکن است خود را دوستداران انقلاب جلوه دهد. مساجد به عنوان مهم ترین جایگاه تبلیغ و آموزش دینی، در مبارزه با این هجوم و توطئه‌ها، سنگین برعهده‌اند. برای دفاع از هر فرهنگ، شناخت آن لازم است؛ چه‌سای مساجد با آموزش فرهنگ دینی، شناخت لازم برای طبقات جامعه فراهم می‌کند. این شناخت خودیوری لازم برای دفاع از فرهنگ خودیوری است و در مسالاح کارگشایی به عدم غیرت دینی در برابر جنگ نرم فراهم می‌شود. ما برای مواجهه با شرایط جدید، در بنوع زمینه‌ها سیاست مشخص نداشته‌ایم و متناسب با شرایط روز امکانات، نهادها و تشکلهای جدیدی

طراحی نکرده‌ایم؛ برخی تحقیقات نشان می‌دهد که، هر فرد باسواد بیشتر در جلسات سخنرانی شرکت می‌کند، در حالی که سایر افراد بیشتر به مجالس عزاداری می‌روند. اگر مساجد از خاصیت تک بعدی (صنوعت‌گرایی) به سوی چند بعدی سوق داده شود و در تحقق نیازهای فردی اجتماعی جامعه اقدامی عملی صورت گیرد، قطعاً در مبارزه با این جریان فکری موفق خواهد بود. در اوضاع کنونی که ما در عصر ابتکارات و خلافت‌ها به سر می‌بریم و هر روز شیوه‌های جدید اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی ابناش می‌شود، آیا شیوه‌های پیام‌رسانی در عرصه دین معارف دینی شیوه‌های آموذ و روزآمدتر است؟ اگر تصویری که از دین به جامعه خصوصاً نسل جوان عرضه می‌شود تصویری لذت‌گیز نباشد، به گونه‌ای که انسان را به تازیکخانه غم سوق دهد و افسردگی و دل‌مردگی را در پی داشته باشد، اینجاست که جوان تصویری که بیندیشد و شادی تقابل و تعارض است. حال، جوان از آن جهت که جوان است اگر بین دو گزینه شادی یا دین با تعلق می‌خیزد، با توجه به علاقه و تمایلات و مقتضیات سنی خود به کدام سمت می‌رود جواب روشن است، پس باید آموزش به گونه‌ای باشد تا جوان به این باور برسد که ایمان، افسردگی و دل‌مردگی را می‌زاید و رزادینه غم و اندوه و حسرت است. جامعه امروز، اقتضات خاص خود را دارد در این صورت مسجد چه بسا به همه امکانات در زمینه تربیت دینی و اخلاقی جامعه و به طور خاص به همه دانشجویان جامعه و نسل جوان عرض‌اش نام‌کند. اما کار کار جدید متناسب و مفید و غیر، در این دوره، گردانندگان مساجد باید به سمت نهادینه کردن باورها و درونی کردن و تعمیق اصولی ارزش‌ها گام بردارند. وظیفه دیگر مساجد، تقویت احساس شرافت، عزت، آزادی و حریت است. قرآن کریم عزت‌تأمین‌کننده، خدای رسول و مؤمنین است؛ خودمدها است. در ولجوبگی از نسلطه کفار بر مسلمانان، کار کرده‌است؛ «تک‌دیت قرآن کریم به مسلمانان این هشدار را می‌دهد که این مسلمانان با نسلطه اشعارگران به مقابله بر خیزند. مساجد باید به تقویت علما و بزرگان دین و مبارزات آنان با استعمارگران بپردازند تا جوانان به خود اعتماد کنند و هر آنچه رنگ

□ جنگ نرم، دشمن به سراغ سنگرهای مرزی ما می‌آید. مراکز مرزی ما را سعی می‌کند منهدم کند تا بتواند در مرز نفوذ کند. در جنگ روانی و آنچه امروز به آن جنگ نرم گفته می‌شود در دنیا، دشمن به سراغ سنگرهای معنوی می‌آید که آنها را منهدم کند. در جنگ نرم دشمن سراغ ایمان‌ها، معرشته‌ها، عزت‌ها، پایه‌ها و ارکان اساسی یک نظام و یک کشور می‌آید که این‌ها را منهدم کند. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با خبرنگاران، ۷ خرداد ۱۳۸۸، ه. ش.)

محلّی می‌تواند راه را بر نفوذ عدولانی و جنگ نرم دشمنان به سمت قابل توجهی بسته و همچون سدّی مستحکم و پایدار در این راه عمل نماید. سرعت روزافزون تغییرات سیاسی و اجتماعی در دنیا امروز، لزوم ایجاد آمادگی برای پاسخ به این تغییرات را به خود اورد است. بنابراین، در کنار رهبران و مدبران فرهنگی کشور، بااستیانتی مساجد به عنوان مهم ترین کانون مذهبی و فرهنگی خود را با این تغییرات وفق دهند. انتظاری نه بدین معنا که به همان سبب روند گسترش دینکته می‌کند، بلکه بدین معنا که از این تغییرات به نحو مطلوب بهره گرفته و در پیشبرد اهداف و برنامه‌های فرهنگی استفاده کنند. مسجد نباید کانون تخریر و عقیم‌ماندگی تلقی گردد. مسجد پیشرفته‌ترین فنون روز بهره‌گیرند تا بتوانند همزمان با جذب جوانان، ضمن آشنایی آنان با علوم و فناوری‌های جدید به تعمیق فرهنگ و معارف اسلامی بپردازند.

پی‌نوشت

- ۱- کانون‌های مذهبی، جنگ نرم، مساجد در فضای رسانه‌ها و سایر، تهران انتشارات طبا، زمستان ۱۳۸۸، ص ۸۰.
- ۲- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با خبرنگاران، ۷ خرداد ۱۳۸۸، ه. ش.
- ۳- متفکرین، ۴.
- ۴- سینه، ۳۰۴.
- ۵- قرآن، تفسیر نور، ج ۳، ص ۳۸، آیه ۱۹۰، سوره مؤمنان.

در حقیقت، خانواده‌ها میبایست مساجد را، زیر آیین و مذهب خود را در مساجد می‌شناسند و در این اماکن مقدس با پروردگار خویش را و نیاز و روح و روان خویش را از اودگی‌ها تصفیه و تزکیه می‌نمایند و با استغفار و توبه، راه تقرب الی‌الله را می‌پیمایند.

حضور در مسجد در زندگی معنوی خانواده‌ها و افراد مؤمن، آثار و فواید فراوانی که تنها به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱. تهنیت نفس: انسان‌ها در راهی از بند شیطان و رسیدن به کمال و درجات عالی انسانی، نیاز مبرم به زودن گناه و اودگی‌های روحی و روانی از جسم و جان خود دارند. مسجد می‌تواند بهترین جایگاه تفکر و با گشت به خویش باشد و انسان‌ها را به خودشناسی برساند. نقش مسجد در این امر مهم، بسیار کارساز و برحسته است و در حقیقت، خانواده‌ها مدیون مساجدند؛ زیرا آیین و مذهب خود را در مساجد می‌شناسند و در این اماکن مقدس با پروردگار خویش را و نیاز و روح و روان خویش را از اودگی‌ها تصفیه و تزکیه می‌نمایند و با استغفار و توبه، راه تقرب الی‌الله را می‌پیمایند.

۲. ایمنی از بلاها و گرفتاری‌ها: مطالعات نشان می‌دهد خانواده‌های مسجدی، پایبندی بیشتری به خانواده دارند و خود ساخته‌ترند. مسجد باعث می‌شود پایه خانواده از حیث اعتقادی و تحلل مشکلات محکم‌تر گردد.

معمولاً مساجد پناهگاه و آمان مؤمنان و مسلمانان را ایام سختی‌ها و گرفتاری‌ها است. همچنین از لحاظ اجتماعی هر گاه مسلمانان با فشارهای حکومت یا با مخالفان عقیدتی و یا افراد ناپاک روبرو می‌شوند، مساجد را بهترین پناهگاه و محل آسایش خویش می‌یابند.

پیامبر در حدیثی فرمودند: «هنگامی که مشکلات و بلاها

(برای اهل زمین) آزار می‌شود اهل مساجد درامانند». ۳. کسب رضایت و جلب رحمت پروردگار: حضور خانواده‌ها در مسجد، موجب رضایت پروردگار سبحان از آنان می‌گردد و بر درجه قرب ایشان می‌افزاید. در روایات نبوی آمده است، بدالله مع الجماعه؛ رحمت خداوند با جماعت است. اجابت نیز در دعا و دعا جمع است.

امام علی^ع فرمود: «نشتن در مسجد برای من بهتر از نشتن در بهشت است. زیرا نشتن در بهشت ماه به خشنودی نفس انسان است، ولی نشتن در مسجد، موجب خرسندی خدای سبحان».

۴. گشایش امور: با حضور انسان در مسجد و از نیاز و نیاز پروردگار متعال و دل سیردن به وی از روی اخلاص و نیت پاک، بسیاری از معضلات و مشکلات وی، راه حل پیدا می‌کند و اندکی بعد، خود به خود همه مشکلات و گرفتاری‌ها رفع می‌گردد و گشایشی را حتی در امور پدید می‌آید.

امام صادق^ع در این باره فرمودند: «هر کسی به سوی مسجدی حرکت کند، بر هیچ‌تر و خشکی گام نمی‌پهد، مگر این‌که از این زمین تا زمین هفتم، راه‌ها بر روی او گشوده گردد»^۹.

۵. افزایش حسنت و کاهش سیئات: رفتن به مسجد و پیرومندگی از قضای عبادی و عرفانی آن، موجب افزایش حسنت و پاداش اخروی و کاهش سیئات و با محو کلی آن می‌گردد.

مساجد به فرموده پیامبر خانه خدا، انوار الهی^{۱۰}، جایگاه پیامبران^{۱۱} و نیز بستان بهشتی شمرده شده است. بهترین مصداق شعائر الهی است. ارج نهادن در این شعائر به فرموده قرآن کریم، نشان دهنده پرهیزگاری است: «هر کس شعائر الهی را بزرگ دارد، این کار نشانه تقوای دلپاست». از این رو، این مکان مقدس، منبع و مرکز فضیلت معنوی و بزرگ‌تات گوناگون برای نمازگزاران و جامعه اسلامی است.

این جایگاه عظیم، نقش مهمی در تعالی و تحکیم بخشیدن کانون مقدس خانه و خانواده دارد. در واقع انس خانواده با مسجد و بهره‌گیری از اثرات از زنده و نورانیت معنوی آن از یکسو تربیت دینی و بصیرت و معرفت والا در کانون خانه و خانواده حاکم می‌گردد و از نسوی دیگر، خانواده تجلیگاه ارزش‌های الهی گردیده و از سوی سوم زمینه سعادت‌مندی افراد خانواده و اجتماع را بر ارمان می‌آورد.

مسجد در دینی بلند برای دستیابی به معنویت دینی و بر آوردن نیازهای روحانی انسان است. مسجد، به سبب ویژگی‌های خاص دارد. در واقع، تجلیگاه حق و اسما و صفات الهی و جایگاه تربیت معنوی و الهی خانواده به ششمار می‌رود. بیشتر، انجام اعمالی با انگیزه‌های عمیق‌تر زندگی، و ارتباط عاطفی با خدا است. از این مکان معنوی است که فرهنگ اصیل دینی تبیین و تبلیغ شده، راه تربیت و رشد و کمال انسانی هموار می‌گردد و بازسازی و اصلاح فرهنگی و معنوی فردی و اجتماعی آغاز می‌گردد.

مقام معظم رهبری در مورد وظیفه معنوی مساجد می‌فرماید: «هر چه بتوانید در مورد مساجد کار کنید، خیلی خوب است. مسجد، کانون دین است. الآن هم همین است. هیچ چیز جای مسجد را پر نمی‌کند... مساجد است که قضا را قضای دینی نگه می‌دارد و معارف را از نسلی به نسلی منتقل و با دین آشنا می‌کند». مسجد در صورتی در زندگی معنوی خانواده‌ها نقش بسزای دارد که، حضور در این مکان مقدس، صرف حضور فیزیکی نباشد، بلکه انسان باید با همه وجود خود در مسجد حضور پیدا کند و روح و روان خویش را با عطر معنویت و عبادت مسجد، معطر گرداند؛ به عبارت دیگر، علاوه بر حضور فیزیکی و جسمی، حضور معنوی و باطنی داشته باشد و اندیشه و توجهات او تنها به خدا و خدانشناسی و خداسازی مشغول باشد و خود را از هر فکر و خیال دنیوی برهاند.

امام زین‌العابدین درباره حضور معنوی در مسجد فرمودند: «مساجد، خانه‌های خداست. پس هر کسی که به سوی آنها بشتابد، به سوی خدا شتافته و او را قصد کرده است و شخص نمازگزار، مادامی که در حال نماز است، در نزد پروردگار متعال قرار گرفته است»^{۱۲}.

از این حدیث شریف، چنین استفاده می‌شود: انسانی که در مسجد، در حال نماز است و همه توجهات او تنها به سوی خداست و او را از روی اخلاص و ایمان، عبادت و پرستش می‌کند، چنین کسی توفیق لقای الهی یافته و به مقام والا و بزرگی نایل شده است.

زندگی معنوی خانواده درسایه مسجد

آشوروش
فرهنگیان
تربیتی

حجت‌الاسلام عسکری اسلامپور کریمی
محقق و پژوهشگر حوزه علمیه قم

پایمیر: فرمود: «هر کسی به جانب مسجدی از مسجدهای خدا برود، برای هر گامی که برمی‌دارد تا آن هنگامی که به خانه‌اش بر گردد، ده حسنه برای او ثبت، و ده سینه و گناه از او محو و ده درجه بر جایگاه او نزد خداوند افزوده می‌شود»^۱.
 ۶- سرسین به فواید هشت گانه: اصبح بین ثباته، که از پاران و اصحاب نزدیک امام علی علیه‌السلام بود، از آن حضرت روایت کرد: «هر که در مسجدی رفت و آمد داشته باشد، به یکی از این فواید هشتگانه نایل خواهد شد:

۱. برادر دینی که او را در راه کسب رضای خداوند یاری کند؛
۲. دانشی که راه گشا باشد؛
۳. شانه و ایما که استوار باشد؛
۴. شینین سخنی که او را به راه راست هدایت‌گر باشد؛
۵. شینین کلامی که او را از تباهی و فساد بازدارد؛
۶. ردسبایی به سنت و شسوهایی که پیروی شده باشد؛
۷. رسیدن به رحمتی که منتظر آن بوده است؛
۸. گناهی را از روی خوف و خشیت الهی و باز از روی شرم و حیا ترک کند»^۲.
۹. آگاهی از احوال یكدیگر و تعاون اجتماعی: از جمله

مشکلات مهم جامعه اسلامی، بی‌خبری و ناآگاهی مسلمانان از وضعیت و گرفتاری‌های دیگران است که از این راه، صدمات و خسارات‌های فراوانی به آنان وارد می‌گردد. آثانی که از قدرت و یا اثرات مهمی دارند و به اصطلاح کلیم خوش را از آب بیرون می‌کشند، تنها به خود و خانواده خوش می‌پرزانند و همه راحی و آسایش را برای خود طلب می‌نمایند بدون اینکه دیگر مؤمنان و مسلمانان را در نظر داشته و در فکر و اندیشه به طرف کردن مشکلات و گرفتاری‌های آنان باشند. پیامبر: «این مسئله را آن قدر مهم و خطیر دانست و به مسلمانان در خصوص آن هشدار داد که گویا مسلمانی را به آن مشروط نمود. آن حضرت در حدیثی فرمودند: «کسی که اصح کند در حالی که اهمتی به امر مسلمانان نداشته باشد، از اسلام پره‌ای نبرده و کسی که آگاه شود بر مردی که ندای دادخواهی از مسلمانان سر می‌دهد، پس او فریادری نکند، از مسلمانان نخواهد بود»^۳.

حضور در فضای منوی مسجد، آن هم در ساعاتی از روز و شب باعث می‌شود که انسان خسته از کار دنیا و... اندکی آرامش خاطر یابد.

به هر حال، گسترش مناسبات، ارتباط اجتماعی، دوستی‌ها و محبت‌ها و... همه در پرتو حضور خانواده‌ها در مساجد و ملاقات با یكدیگر، در این مکان مقدس است. افراد اهل مسجد معمولاً اجتماعی ترند و از اعتماد به نفس بیشتری برخوردارند. خانواده اهل مسجد در تربیت دینی فرزندان موفق‌ترین حضور کودکان و نوجوانان در فضای منوی مسجد و دیدن الگوهای نیک مسجدی باعث رشد و پیشرفت دینی و اجتماعی آنان است.

پی نوشت

- ۱- وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۲۶۸.
- ۲- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۴۴۷.
- ۳- همان، ص ۳۱۷ و ۳۵۹.
- ۴- ص ۲۲۱.
- ۵- مجله مسجد، شماره ۹۸، بنیاد مقام معظم رهبری، ۱۳۷۷/۱۰/۱۹-ه.ش.
- ۶- من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۹۹.
- ۷- مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۱۲۲.
- ۸- فلاح الاستیصال، ص ۹.
- ۹- التلخیص، ج ۲، ص ۲۵۵.
- ۱۰- نواب الاحیال، ص ۳۴.
- ۱۱- طول القرائن، ص ۹۰.
- ۱۲- الکافی، ج ۲، ص ۱۶۴.

نقش مسجد در شکل‌گیری هویت اجتماعی کودک و نوجوان

حجت‌الاسلام عسکری اسلامپور کریمی/ محقق و پژوهشگر حوزه علمیه قم

■ بسیاری از نمازگزاران که در سنین جوانی و نوجوانی فرار از رفتارهای ناسازگار و بی‌میل عملی مسجد و نماز جماعت باشند و پایان‌الذماید معنوی، همسالان خود را در این امر ترغیب و تشویق کنند.

عوامال متعدّد و نهادهای اجتماعی مختلفی از اعم از خانواده، مدرسه، روحانیت و... در پیشگاه کردن رشد علمی و فرهنگی و دادن آگاهی‌های لازم به کودکان و نوجوانان و همچنین با پدیدار کردن نقش الهی، زمینه‌ساز شکل‌گیری هویت اجتماعی سالم برای افراد، خصوصاً کودکان و نوجوانان را فراهم می‌کند.

«هی انسان! با اگمان می کنی که تو موجودی حقیر و کم کمفتاری؟ و حال آن که راز جهانی بزرگ در کتاب روح تو مندرج است، درد تو از خود تو دور است و چون نقش اندازی و در مان تو نیز دور خود توست، ولی آن را نمی بینی.»

هویت‌سازی هویت اجتماعی افراد می‌تواند نقش بسزایی داشته باشد. مسجد با تقویت روابط اجتماعی سالم، مهارت‌ها و توانایی‌ها را در اختیار می‌گذارد و به افراد کمک می‌کند تا در جامعه خود نقش‌های خود را به بهترین شکل بازی کنند. همچنین به افراد کمک می‌کند تا در جامعه خود نقش‌های خود را به بهترین شکل بازی کنند. همچنین به افراد کمک می‌کند تا در جامعه خود نقش‌های خود را به بهترین شکل بازی کنند.

هویت اجتماعی هر فرد، پاسخی است که وی به جیستی و کیستی خود به عنوان فردی از یک جامعه مطرح می‌کند. البته این پاسخ لزوماً در رفتار نشان داده نمی‌شود، بلکه مظاهر عملی و رفتاری، بهترین گواهِ بار این نشان دادن هویت اجتماعی هر شخص است. نوع رفتار اجتماعی، نوع پوشش، نوع تفریحات، نوع گفتار، نوع رفتار سیاسی، اجتماعی و... هر فرد از مظاهر مهم پیمان‌کننده هویت اجتماعی وی است. اگر از جوان انقلابی هویت او گرفته

شود، دیگر دغدغه دینی و مقاومت و... ندارد. کاری که دشمنان با حربه‌های مختلف در صحنه آن است، هویت‌زایی از جوانان ایرانی است.

وقتی کودکی و نوجوان با جیوان از هویت اجتماعی صحیحی برخوردار نباشد، به راه‌های پرت کردن این غلا شخصیتی، به راه‌های انحرافی و مدل‌های غلط هویتی روی می‌آورد. گرایش به گروه‌های «رپ یا مثال یا شیطان پرستی و...» نمونه مهمه‌هایی از این مسئله‌اند.

مسجد، به عنوان یک نهاد عبادی و اجتماعی فعال در متن جامعه اسلامی، نقش بسزایی در شکل‌گیری افراد جامعه، به ویژه نوجوانان و جوانان دارد. که در این قسمت به تحلیل این نقش می‌پردازیم. برای این منظور روایت شریفی را که به امام علی^ع در بیان اثرات ارتباط مستقیم با مسجد می‌فرماید:

«کسی که به مسجد رفت و آمد می‌کند، یکی از منافع هشت گانه پدید می‌آید: اول، نماز برادری مفید و بارش در اثر خدا، یا علم و عبادت تو، یا دلیل و برهان محکم برای تمییز قائلان تو، یا کلماتی که موجب هدایت شود می‌شود، یا رحمت مورد انتظار شی شامل حال او شود، یا معاطل که او را از فساد گناه بازدارد، یا هویت‌زایی که او را به احیای آبروی خود گماهی را تر که می‌کند.»

در کلام چهارم پیامبر اسلام، هشت نمونه مهم برای رفت و آمد مستمر در مسجد و به تعبیری اهل مسجد بودن ذکر شده است. دقت در این امور نحوه اثر گذاری مسجد در شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد، به ویژه نوجوانان و جوانان که در مرحله شکل‌گیری و تثبیت هویت اجتماعی‌اند به خوبی روشن می‌شود. انسان اجتماعی و هویت‌زایی و قول حکام، مدنی‌الطبع است. بر این اساس، انسان تاگزیر از داشتن روابط اجتماعی با افراد

متخلف با عیونین مختلفی چون همسالان، دوستان، همکاران، همسایگان و... است. روابط دوستی، از مهم‌ترین روابط اجتماعی انسان، است. داشتن دوستان مناسب باعث سلامت روحی و بهداشت اجتماعی مناسب انسان است. به ویژه در دوره کودکی، نوجوانی و جوانی افراد به شدت تحت تأثیر محیط دوستان خود هستند.

امام علی^ع نیز اثرات ارتباط با مسجد را یافتن

دوستان و برادران دینی مطرح می‌فرماید. دوستی‌ای که بر محور دین و بندگی خدای متعال شکل گیرد دوستی‌ای است که پایدار و به دور از هر گونه دغل و انحراف است. این دوستی‌ایمانی در شکل دادن به هویت اجتماعی نوجوان و جوان قابلیت بالایی دارد.

هویت اجتماعی با محوریت ملاک‌های دینی و الهی، نکته درخور توجه این است که بسیاری از نمازگزاران که در سنین جوانی و نوجوانی قرار دارند می‌توانند مبلغ عملی مسجد و نماز جماعت باشند و با بیان لذایذ معنوی، همسالان خود را به این امر ترغیب و تشویق کنند. زیرا جوانان در موقع ورود به مسجد اعمال خویش را از زیبایی می‌کنند و با دین هم‌تابان خود در مسجد در تصمیم خود مصمم می‌شوند.

در روایت مزبور، دومین و سومین نموده اثرات ارتباط با مسجد با ذکر یک باطنی و عقاید است. یکی از مؤلفه‌های اثرگذار در هویت اجتماعی انسان، اعتقادات دینی و آشنایی با فرهنگ صحیح زندگی و به طور کلی علم و آگاهی است. علم به تاریخ و پیشرفت‌های علمی، به آموخته‌های بسیار متفرقی اجتماعی، دین، علم به ارزش‌ها و جایگاه‌های علم، علم فیضی و تربیتی و اجتماعی و... از این قبیل است. مسجد از ابتدای شکل‌گیری آن به عنوان یک کانون آموزش و یادگشایی بوده است.

تشکیل حلسات تفسیر قرآن، آموزش احکام و مسائل شرعی، آموزش شریعت اسلامی، بیان تاریخ اسلام و ایران، دشمن‌شناسی و... وی گونه دیگری است. فرد با جامعه‌ای که دچار ضعف‌های اجتماعی است، می‌تواند کمک‌های بسیار زیادی از مسجد و اجتماعات مساجد می‌شود. این آموزش‌ها تأثیر بسیار بالایی در شکل‌گیری هویت اجتماعی سالم افراد دارد.

در روایت یادشده، چهارمین اثر ارتباط با مسجد، قرار گرفتن در معرض رحمت الهی مطرح شده است. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های این رحمت الهی، بیاداری فطرت الهی انسان‌ها در اثر عبادت و معنویت‌یابی است. مسجد کانون عبادت و توجه دادن انسان است. به مقام بندگی و بندگی است. افرادی که در مقام بندگی به این فطرت الهی خود دارند و از مقام انسانیت خود آگاه هستند، در صحنه اجتماع رفتار قناری متناسب با هویت الهی

■ افرادی که با مسجد ارتباط مستمر داشته باشند، به لحاظ اجتماعی جایگاهی پیدا خواهند کرد که بسیاری از رفتارهای غلط یا خلاف شرع یا خلاف عرف جامعه اسلامی را ولو به خاطر حیا، ترک خواهند کرد. این در سلامت ظاهر جامعه اسلامی که خود از جلوه‌های هویت اجتماعی است، اثرگذار است.

نشان دهد تا دچار بحران هویت با هویت ناسند اجتماعی نشوند. در بخش‌های پایانی حدیث مزبور، به یک حقیقت روان‌شناختی اشاره شده است: افرادی که با مسجد ارتباط مستمر داشته باشند، به لحاظ اجتماعی جایگاهی پیدا خواهند کرد که بسیاری از رفتارهای غلط یا خلاف شرع یا خلاف عرف جامعه اسلامی را ولو به خاطر حیا، ترک خواهند کرد. این در سلامت ظاهر جامعه اسلامی که خود از جلوه‌های هویت اجتماعی است، اثرگذار است. به تعبیر دیگر ارتباط با مسجد باعث به وجود آمدن هویت کنترل همگانی بین مسلمانان خواهد شد. ارتباط با مسجد، خصوصاً در سنین کودکی و نوجوانی، نوعی شخصیت و هویت مذهبی اجتماعی برای شخص به وجود می‌آورد که همین هویت مانع از ترساک رفتارهای ناساناست.

نوشته یی

- ۱- سبیلی، فاضل‌قرام، همپار، رضا، فرهنگ ابجدی، ۱۳۶۷.
- ۲- فرهنگ عمید، ۱۳۶۵.
- ۳- فیضی، کاشانی، الوالی، ج ۱، ۱۱۶.
- ۴- سبحانی، با محمد، جوان و بحران هویت، مزار شهاب، سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۵- خلیف، فرانسوی، الوالی، فرهنگ علوم و پیشگویی از لغات اسلامی، فرهنگ معجم علوم اجتماعی، ۱۳۷۱.
- ۶- رسال‌التبلیغ، ج ۱، ۲۸.
- ۷- تمیمی‌اسدی، تصنیف فرهنگ‌دوره‌ها، ۱۳۷۱.
- ۸- زعفری، ۵۴.

مسجد باید کانون جذب باشد و مثل یک آهنربا، جمعیت را به سوی خودش بکشد. نه این که مردم با کراهت و فقط به تبت کسب ثواب و... در مسجد حضور یابند.

مسجد باید برای همه قشرها جاذبه داشته باشد و افراد با شئین «حج علی الصلوة»، «واقعا برای نماز بشتابند. در «حج علی الصلوة» و «حج علی خیر العمل» تغییر از حرکت نیست، بلکه شتاب است و شتاب بدون جاذبه نیست، باید کاری کرد که مردم، به ویژه کودک و نوجوان به سوی مساجد بشتابند.

مسجد بی گمان به عنوان سنگری که از آغاز بنای آن تا کنون دارای نقش فرهنگی و آموزشی و تربیتی بوده است نمی تواند در خصوص نسل نوجوان و جوان پرسش گرسات و بی برنامه باشد. و از آن طرف، جوان از زمان خواه و زیبا طلب که تشنه مذهب و عواطف دینی است نمی تواند نسبت به این مکان مقدس بی توجه باشد. اما تمهیداتی لازم است تا بین این دو، تعامل و پیوندی مستحکم ایجاد نماید. در این راستا،

راهکارهای جذب کودک و نوجوان به مسجد

حجت الاسلام عسکری اسلامپور کریمی (اسحق) پژوهشگر حوزه علمیه قم

مهم ترین عوامل و راهکارهای جذب کودک و نوجوان به مسجد را برمی شماریم.

نقش خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی، مسئله‌ای غیر قابل ردید است. تاثیر خانواده در فرزندان از نظر فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی و عاطفی، بسیار مهم و بالارزش است. زیرا آنان، مبانی زندگی را در آنجا فرامی گیرند و خوب و بد را از آنجا می آموزند. از این رو، بیشتر «پایدها» و «بنیادهای» «خوبیها» و «زشتیها» و روحیات کودک در خانواده پایه گذاری می شود.

خانواده بستر شکفتن است و نقش الگویی آن در تربیت فرزندان بسیار حائز اهمیت است. الگو شدن در اخلاقی و عمل و نقش اساسی آن در تربیت، دایره ای وسیع دارد. از کانون خانواده و تاثیر سرنوشت ساز رفتار پدر و مادر، بر فرزندان، تا معلمان و مربیان آموزش و پرورش و اساتید دانشگاه ها و مراکز تعلیم و تربیت و رؤسای ادارات و نهادها و عالمان

دین (مانند امام جماعت مسجد) و در نهایت مسئولان عالی رتبه نظام را شامل می شود.

دوستان نه تنها با هم انس می گیرند و با مصاحبت و همشینی، موجبات شادمانی و نشاط یکدیگر را فراهم می سازند، بلکه هر دوستی به معیاش درجه، رفاقت و دوستی، در امور مادی و معنوی دوست خود نفوذ می نماید و هر یک خواه ناخواه بر عقاید و اخلاقی و رفتار و گفتار دیگری اثر می گذارند.

فسران کریم از زبان اهل جهنم نقل می کنند که می گویند: «ای کاش، فلانی را دوست صمیمی خود قرار نمی دادم»^۱. رسول خدا: «فرمود: «دین و روش هر کس طبق مذهب و این دوست و همشینی خود خواهد بود»^۲.

جوانی، به ویژه آغاز آن، زمان دوستی و دوست یابی است و جوان شدیداً از دوستان خود تاثیر می پذیرد. در خارج از خانه و خانواده، دوستان بر

■ امام جماعت با روحانی مستقر در مسجد، مهم‌ترین نقش را در جذب کودکان و نوجوان به مسجد دارد. عملکرد امام جماعت، شخصیت وی و چگونگی برخورد او با کودک و نوجوان، در ایجاد و کیفیت تکرش آنان نسبت به دین و مسجد بسیار مؤثر است.

باشد و در قالب بر خوردهای خشک، مقدس نمسا و تعصب‌گرا، خلاصه نشود.
کودکان و نوجوانان از طریق این برخوردها در باره حضور یا حاضر نشدن در مسجد تصمیم می‌گیرند. برخی افراد را به سبب برخورد نامناسب افراد اهل مسجد، بسری حاضر در مسجد علاقه چندانی ندارند. متأسفانه این برخوردهای نامناسب بیشتر در برخورد بزرگسالان با نوجوانان رخ می‌دهد که نسل آینده مسجدا را تشکیل می‌دهند. اجازه نماند به کودکان و نوجوانان برای ایستادن در صف اول و کمک نکردن به آنان برای انجام دادن فعالیت‌های مسجد، نمونه‌های از این بد رفتارهای هاست. استاد مطهری می‌گوید: «شخصی که به مسجد می‌آید و نماز جماعتش

ارزش‌ها و بینش‌های جوان تأثیر زیادی دارند. از آنجایی که روابط دوستانه جوانان، قوی تر و مؤثرتر از دیگر رده‌های سنی است، اهمیت گروه دوستان بیشتر می‌شود.

ایس وی یکی ایجاب می‌کند که والدین فرزندان خود را در انتخاب دوستان صالح یاری کنند و مهم‌ترین که خود برای او دوستی و صمیمی باشد، آنها باید ضمن نادانن و طبقه پندری و مادری و انجام وظایف شرعی، دوستانی خوب و صمیمی برای جوانانشان باشند و به گونه‌ای غیر مستقیم بر دوستان و دوست یابی فرزند خود تأثیر بگذارند. جوانان ملاک‌های دوستان خوب و اهمیت دوستان و دوستی را برآی این جوانان بارنگی کنند تا فرزندانشان به وسیله دوستان مؤمن و مسجیدی به آموزه‌های دینی، از جمله مسجد علاقه مند شوند.

امام جماعت در هر مسجد، به عنوان مهم ترین عضو مدیریت مسجد، عاملی مهم در پیشرفت و ترقی مسجد به شمار می‌رود. وی می‌تواند با سایر عوامل مردم در مسجد فراهم کند. امام جماعت با روحانی مستقر در مسجد، مهم ترین نقش را در جذب کودکان و نوجوان به مسجد دارد. عملکرد امام جماعت، شخصیت وی و چگونگی برخورد او با کودک و نوجوان، در ایجاد و کیفیت تکرش آنان نسبت به دین و مسجد بسیار مؤثر است.

یکی از مهم‌ترین عاملی که سبب بر شو و نشاط دین محیط مسجد شود، شیوه برخورد اهل مسجد و نمازگزاران است. در این برخوردها باید علاوه بر رعایت احترام اجتماعی، طراوت و سرسزدگی جود داشته

از امکانات ورزشی در سطح شهر یا تخفیف ویژه استفاده کنند، بسیار مناسب است.
کانون فرهنگی، روزنامه‌ها، مجله‌ها، کامپیوتر، کتابخانه، نوارخانه، بانک سی دی و ویدئو کلوب از امکانات فرهنگی مسجد است که با مدیریت صحیح، می‌تواند برای مسجد درآمدزا نیز باشد و به گسترش امکانات فرهنگی کمک کند.
مسجد برای جذب جوانان، باید فعالیت‌های گوناگونی انجام دهد تا هر گروه از جوانان را با یک شیوه به سوی خود بکشاند.

الف) برگزاری مسابقه‌ها

برگزاری مسابقه‌هایی که فعالیت‌های پرورنده و کم هزینه مسجد است که در صورت مدیریت صحیح، درآمدزا نیز خواهد بود. جوانان روحیات گوناگونی

دارند. برخی به ورزش، برخی به هنر و موسیقی علاقه مند هستند. برای مثال، در ماه مبارک رمضان پس از نماز جماعت و سخنرانی، هر شب مسابقه‌های ورزشی برگزار شود. این نوع مسابقه‌ها با روحیه بیشتر جوانان سازگار است. برگزاری مسابقه‌های قرآن، خطاطی، نقاشی، نویسندگی، خاطره نویسی، عکاسی و طراحی، در موضوعی متناسب با مناسبت‌های مذهبی در رده‌های سنی گوناگون، فعالیت‌های مفید است. برخی از این مسابقه‌ها می‌تواند در سطح کل شهر یا حتی کل کشور برگزار کرد. حضور امام جماعت در هنگام برگزاری مسابقه‌ها با اعلام نتایج در ایجاد و گسترش ارتباط و با جوانان مؤثر است.

همچنین مسابقه‌های حضوری به صورت پرسش و پاسخ در مسجد، هنگام مراسم می‌تواند به مناسبت‌های مذهبی برگزار می‌شود، همراه با اهدای جوایز قابل توجه است.

ب) سفرهای زیارتی و سیاحتی

جوانان، روحیه پر شور و با نشاطی دارند که در راه هدایت آنان باید از این روحیه استفاده کرد. مسافرت ابزار مناسبی در این راستا به شمار می‌رود. مسافرت علاوه بر اینکه سبب شادابی روح و روان می‌شود، ابزار فرهنگی و تبلیغاتی مناسبی است که اگر مسئولان اردو به آن توجه کنند، بسیار مفید خواهد بود. اردو و مسافرت‌های دسته جمعی جوانان از سوی مسجد که با حضور امام جماعت، برخی از اعضای هیئت امناء و امامان متعهد مسجیدی و دیگر جوانان مسجد برگزار می‌شود.

ج) انجام برنامه های جمعی

جوانان توان مندی‌ها و استعدادهای فراوانی دارند که استفاده بهینه از آنها و شکوفاسازیشان در ایجاد اعتماد به نفس و مبارزه با تهاجم فرهنگی بسیار مؤثر است. یکی از این امور که در کردن اوقات فراغت

■ جوانان توان مندی‌ها و استعدادهای فراوانی دارند که استفاده بهینه از آنها و شکوفاسازیشان در ایجاد اعتماد به نفس و مبارزه با تهاجم فرهنگی بسیار مؤثر است.

و رشد علمی و اجتماعی جوانان بسیار مؤثر است، انجام برنامه‌های فرهنگی و تحقیقی در کانون های فرهنگی مساجد است. تهیه مجلات و نشریات از جمله این برنامه های فرهنگی و تحقیقی است. هر یک از جوانان با توجه به توان مندی‌ها و علاقه‌اش، قسمتی از کار را بر عهده می‌گیرد. احکام فقهی، مسائل عقیدتی، تفسیر قرآن و روایت‌هایی به صورت کنز و جالب، شخصیت شناسی شخصیت‌های بزرگ دینی و ملی، مطالب مورد علاقه جوانان با عنوان های گوناگون، همچون سرها نتخوانند، دخترها بلداند و مساجحه با اعضای محل در رده‌های سنی و اجتماعی مختلف می‌تواند از جمله مطالب این مجلات و نشریات باشد.

د) کلاس های آموزشی

یکی مهم ترین جنبه‌های مسائل آموزشی است. هر چند برخی از جوانان از درس و کلاس بیزاران هستند، ولی برگزاری برخی کلاس‌های آموزشی مورد علاقه جوانان، تشکیل گروه‌های تاسیخ، سرود، همخوانی قرآن و تشکیل جلسات آموزش قرآن در دوره‌های گوناگون، کلاس‌های توبیتی رایگان و کلاس‌های آموزشی دیگر در جذب آنان مؤثر است. کلاس‌های آموزشی ورزشی و هنری علاوه بر این که به امکانات زیادی احتیاج ندارد، مورد علاقه و اشتیاق جوانان نیز هست. این کلاس‌ها در رشته‌های خطاطی، گل‌زوی، کل سازی، هنرهای دستی، خطاطی، نقاشی و طراحی، عکاسی و فیلم برداری، ورزش‌های زمینی و شنا برای خانمها و آقایان، قابل برگزاری است.

پی‌نوشت

۱- اقبال، ۲۰۱۱، ص ۴۱۱
۲- مسائل نسبی، ص ۲۰۷
۳- حسانه حسینی، ص ۱۰۰

□ برخی از رفتارهای امام جماعت، مانند سلام کردن و مصافحه با کودکان و نوجوانان هنگام ورود یا خروج از مسجد، اشاره و نام بردن و تشکر از آنان در بین سخنرانی، نقش به سزایی در برقراری و تداوم ارتباطی دوستانه و محبت‌آمیز با کودکان و نوجوانان و جذب آنان به مسجد دارد.

و شرایط فکر او مناسب باشد و همچنین در عین نرمی و مدارا، کام به کام باشد.

سناش خواهی و جلب توجه، دو نوع از خواسته‌های آنان است. هر گونه خواهی در عرصه ذهن و عاطفه است. بنابراین باید دانند که آنان، عامل مهمی در راستای تأمین خواسته و جلب توجه آنها به مسجد است. البته این به معنای اختیارات زیاد و غیر متعلق کودکان، نوجوانان و جوانان و یا پذیرش هر نوع نظر و سلیقه آنها نیست.

احترام و پیمان دادن به شخصیت جوان و مسولیت سپاری به این گروه‌های شی، از شیوه‌های مهم تربیتی شمرده می‌شود. به طور کلی، مصداق احترام پیمان دادن به نوجوانان و جوانان در محیط مسجد عبارت انداز:

الف) عضویت در هیئت امنای مسجد: عضویت یکی از جوانان متعهد و مؤمن مسجدی در هیئت امنای نوعی پیمان به‌ویژه است. این اقدام باید سبب ایجاد وقت سازنده میان جوانان، بسازی به دست آوردن این پیمان باشد.

ب) شعور و نظر خواهی از کودکان، نوجوانان و جوانان: شایسته است بزرگ‌ترها و اعضای هیئت امنای، برای فعالیت‌های گوناگون مسجد، نظر کودکان، نوجوانان و جوانان را جویا شوند و در صورت امکان، پیشنهادهایشان را اجرا کنند. این اقدام سبب خودباوری و احساس شخصیت در جوانان می‌شود. آنان از این که می‌بینند با آنان مشورت می‌شود و نظرهایشان در تصمیم‌گیری‌های مسجد اثر دارد، خوشحالند و مسجد را از خود می‌دانند.

ج) آسازایی فعالیت‌های مسجد به کودکان، نوجوانان و جوانان: با توجه به این که کودکان، نوجوانان و جوانان مشتاقند در فعالیت‌های گروهی و جمعی شرکت نمایند. به آنان در این ارتباطها داده شود. لازم است از آنان در انجام کارهای مسجد، نظیر پیگیری فعالیت‌های عمرانی و

امام جماعت برای این که سطح روابط خود با این گروه‌های شی را به این حد برساند، باید به نکات متعددی توجه داشته باشد و در امور گوناگونی، همراه این گروه‌های شی در مشکلات به آنها کمک کند؛ موفقیت‌هایشان را به آنها تبریک بگوید؛ و گهگاه، با برخی‌های آنها نیز آساف و آندوه کند. هدایای کوچکی مثل عطر، تسبیح و انگشتر و... به عنوان یادگاری به آنها تقدیم کند؛ در صورت امکان، در برخی از مسایل خصوصی آنها وارد شود؛ مثلاً روز تولدشان را، به آنها تبریک بگوید. همچنین برخی از رفتارهای امام جماعت، مانند سلام کردن و مصافحه با کودکان و نوجوانان هنگام ورود یا خروج از مسجد، اشاره و نام بردن و تشکر از آنان در بین سخنرانی، نقش به سزایی در برقراری و تداوم ارتباطی دوستانه و محبت‌آمیز با کودکان و نوجوانان و جذب آنان به مسجد دارد.

امام جماعت می‌بایست به رفتار، ارزشها، گفتار و نظریات کودکان، نوجوانان و جوانان احترام بگذارد. این کار در جلب و جذب آنان به مسجد بسیار مؤثر است. وقتی جوان احساس کند، طرف مقابل در صدد این نیست که نظرهای خود را به او تحمیل کند و به نظریات او احترام می‌گذارد، احساس شخصیت می‌کند و از این که با چنین فردی آشنا شده، خوشحال می‌گردد. البته احترام امام جماعت به کودکان، نوجوانان و جوانان به معنای پذیرفتن تمام و تمام نظریات آنها بدون دلیل نیست، بلکه به معنای شنیدن و تحمل کردن آنها و تعیین راهی حساب شده و مدبرانه جهت هدایت آنهاست.

اگر امام جماعت و دیگر متولیان مساجد به رفتار، ارزشها، گفتار و نظریات کودکان، نوجوانان و جوانان احترام بگذارند، گامی بزرگ در مسیر جذب آنان برداشته‌اند. فضای توأم با احترام و تکریم، انسان را به سوی خود می‌کشد. حتی گاهی در مسجد خطاهایی از نوجوان سر می‌زند که باید تا تذکرات مسامحه و در خفا و اموحه استیضاحش کرد تا به مقاومت و عناد کشیده نشود. به ویژه دربار کودکان و جوانان که حساسیت دارند و عواطفه باید کوتاه و بلوغ و سنجیده و اوضاع و وجود می‌آورد.

در میان تمام کسانی که به گونه‌ای در اداره امور مسجد دخالت دارند، امام جماعت به عنوان مدیر طبیعی مسجد دارای نقشی ممتاز و ویژه است؛ به طوری که صلاحیت‌ها، شایستگی‌ها، عملکرد، تخصص و چگونگی برخورد و رفتار او با مردم، به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به طور مستقیم بر مسجد و جذب افراد اثر می‌گذارد.

مهم‌ترین بایسته‌های رفتاری امام جماعت در مواجهه با مردم، به ویژه کودکان و نوجوانان عبارت‌اند از:

روحانی و رهبر معنوی در اجتماع باید در قالب الگو و نمونه خوبی‌ها مطرح شود؛ بنابراین امام جماعت باید به بهترین وجه ممکن لباس پوشد، تمیز باشد، محاسن مرتب داشته باشد و از عطر استفاده کند؛ مواظب نظافت دهان و دندان و آجینا بوی بد دهان خود باشد و در مجموع مسئله نظافت ظاهری را فراموش نکند.

امام جماعت باید با کودکان و نوجوانان برخوردی محبت‌آمیز و دوستانه داشته باشد. برخوردی عاطفی در ایجاد ارتباط با کودکان و نوجوانان و آگاهی از نظریات آنها بسیار مؤثر است؛ این گونه ارتباط، زمینه مساعدی را جهت جلب و تأثیر بر آنان به وجود می‌آورد.

بایسته‌های رفتار امام جماعت در مواجهه با کودکان و نوجوانان

حجت الاسلام عسکری اسلامپور کریمی / محقق و پژوهشگر حوزه علمیه قم

اکبر امام جماعت و دیگر متولیان مساجد به رفتار، ارزشها، گفتار و نظریات کودکان، نوجوانان و جوانان احترام بگذارند. کسی بزرگ در مسیر جذب آنان بر نداشته اند.

نقش والدین در انس کودکان و نوجوانان بامسجد

مستاجر
مهرگان

تأثیر مطلوب و کامل را نخواهد داشت. بلکه باید همه عواملی که به نوعی با نوجوانان و جوانان مرتبط هستند، به این نکته اساسی توجه داشته باشند. تشویق را نمی‌توان منحصر به دادن جایزه دانست، بلکه بر خودرها و فضای ایجاد شده توسط دیگران نیز مشغول خوبی برای نوجوانان و جوانان است. البته لازم است در تشویق افراد به گونه‌ای عمل کرد که تأثیر مطلوب و ماندگاری داشته باشد.

امام جماعت باید برای هر سلیقه و جمعیتی برنامه مناسب داشته باشد. مساجد باید برای کودکان، بزرگسالان، دانشجویان، جوانان و... برنامه خاصی داشته باشند. برای آنها که اهل دعا هستند برنامه دعا، کتابخانه و سالن مطالعه و برای کودکان و نوجوانان آنچه مناسب سلیقه آنان است، برنامه‌ریزی شود. امام جماعت می‌بایست بعد از مخاطب‌شناسی دقیق و آگاهی از نیازها و سلیقه آنان، جلساتی را ویژه آنها تشکیل دهد و مفاهیمی از دین اسلام را برایشان بیان کند که با سلیقه، روحیات و نیازهای آنان متناسب باشد.

متنوع نبودن برنامه‌ها، کسالت آور و خسته کننده است. به عبارت دیگر، همان گونه که بدن انسان از خوردن غذاهای یکنواخت افسرده و بی اشتها می‌شود، طرح میاجت تکراری نیز اسباب خستگی و افسردگی خواهد بود. کودکان و نوجوانان، نوجوانان و جوانان را فراهم نموده، روح و جان آنان را که از لطافت و ظرافت خاصی برخوردار است، ملول و آزرده می‌سازد. امام علی «بمی فرماید: «قلب آدمیان همچون بدن آنها گاه، خسته می‌شود؛ پس برای رفع خستگی آن از حکمت‌های نو و تازه بهره جوید»^۲.

فعالیت‌های مسجد استفاده گردد. این اقدام با روحیه پرشور و نشاط نوجوان و جوان تناسب دارد و سبب ایجاد وابستگی آنان به مسجد می‌شود.

یکی از عوامل و ابزارهای جذب نوجوانان و جوانان در زمینه‌های گوناگون از جمله حضور در مساجد تشویق امام جماعت است. تشویق نوجوانان و جوانان نمی‌تواند منحصر به افراد یا نهاد خاصی باشد. یعنی اگر فقط خانواده چنین کاری را انجام دهد،

فرهنگی، دعوت به عمل آمده و آنان را در این ارتباط ترغیب و تشویق کنند. به عنوان مثال پیگیری انجام برنامه اعتکاف در یک مسجد توسط جوانان صورت گیرد، موضوع ثبت نام رابه انسان واگذار کرده و در تصمیم گیرها و تصمیم سازها نظرات آنان نیز خواسته شود، یا آنان را برای پیگیری نیازهای فرهنگی مسجد به ادارات تبلیغات اسلامی و اوقاف و امور خیریه رونه سازند. بی‌پایه‌ی مثال در می‌آموزیم، برنامه‌های برای پر عهده جوانان باشد. در هر صورت باید به آنها پناه داده شود و همچون بزرگان از مشارکت‌های آنان در

پی‌نوشت

۱- هیچ‌الایه، صحنی صالح، ص: ۲۸۰، بحارالانوار، ج: ۲، ص: ۵۵، ۳۳.
۲- بحارالانوار، ج: ۵، ص: ۱۹۸، ۱۹۷.
۳- هیچ‌الایه، حکمت: ۸۱.

نکته: اگر کودک به مسجد نرود، در جمع نماند و نماز خواندن جمع را نبیند، به این کار تشویق نمی شود. زیرا اصل حضور در جمع، مشوق انسان است، و باید بچه های خودمان، بر نامه مسجد رفتن داشته باشیم، تا آنها با مساجد و همایندانشان شوند.

کلاس اول تربیت و آموزش انسان در خانواده است و کودک، دروس پایه زندگی را از والدین و اطرافش فرا می گیرد. از این رو، والدین و اولیا مسئولیت و مجتهد و موابط حرکات و سکنات قانونی، تربیتی و پرورشگری، کودک مهر را و عقل والدین و دانش و به تقلید از آنها نحو را است می شود می بوسد.

خاصه، چندان کودک آن شب و روز حرکات اهل خانه و اعمال آنها را می نگردد و گوشه های حساسی آنان، مانند یک دستگام گیرنده ی و مجتهد، موابط حرکات و سکنات آنهاست. «بزرگی های رفتاری والدین، طرز فکرها، ادب و رسوم، تقلیدها، تعصبات، سطح اندیشه و فرهنگ آنها، امکانات مادی و معنوی آنان و همچنین سبک زندگی که آدمی به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم تحت تاثیر آنهاست در کودک اثر می گذارد. بنابراین اولیا اساسا اگر پدر و مادر و اوضاعی دیگر خانواده، افراد وظیفه و شانس اهل عبادت و مسجد باشند، معمولاً کودک با سبک، با شخصیتی مثبت و فعال در آن به هر عرصه جامعه خواهد گشتاشت و گرنه افرادی بی بنیولاری و لالیالی، بی نماز و بزهدار وی بدین و سواد عرصه جامعه شده و چون مسفند، قیاس بار دارند. بنابراین، تعلیم و تربیت در دوران کودکی امری بسیار مهم است که نباید از غفلت کرد. دل کودک و نوجوان، چون لوح سفیدی است که هر چیزی در آن قرار بخیزد، ثبات و پایداری بسیاری دارد تا امام علی^ع در این باره بامام حسن^ع می فرماید: «قلب نوجوان، مانند زمین کاشته شده است، پدرش هر چیزی در آن کاشد، آنچه شود پس در تربیت تو شتاب کرد، پیش از آن که دل تو سخت شود، و عقل تو به چیز دیگری مشغول گردد»^۱.

آموزه های دینی، بزرگ ترین مسئولیت والدین را تربیت صحیح فرزندان می داند. بر این اساس، در نظام تربیتی اسلام، تربیت خانواده ای از اهمیت ویژه ی برخوردار است به گونه ای که خاندان یک کودک، یک سوئی می فرماید: «یا ایها الذین آمنوا! انفسکم و اهلیکم تأرا... ای کسانی که ایمان آورده اید! خودتان و خانواده تان را از آتش دوزخ نگاه دارید»^۲.

با توجه به این که نگاه داشت خود و خانواده از پیشکوه، جز از راه عمل به دستورهای خاندان متعالی حاصل نمی شود و از سوی دیگر، عمل به دستورهای خاندان نیز متوقف

بر تربیت دینی صحیح است، این شبهه بفرقه دلت را بر این دارد که خاندان متعالی و والدین را مسئول تربیت نیز می فرزندانی می داند. روایاتی که در ذیل این شبهه آمده همگی با تفکر این موضوع است، به عنوان مثال، در روایاتی آمده است: زمانی که این آقا نشاء شد یکی از مسلمانان نسبت و مشغول به گریه شد و گفت: من از دست خودم عاجز بودم، اکنون مسئول خانواده فرزندم شدم. در این هنگام پیامبر^ص به ایشان فرمودند: همین که آنان را به آنچه خود را امر می کنی، امر کنی و از آنچه خود را از بی می کنی، نهی کنی برای انجام مسئولیت تعالی می کنی»^۳.

همچنین خاندان متعالی در آیه ۱۲۳ طاهای به فرمایند: «می فرماید: «أَسْرُؤْ أَهْلَکَ الْبَشُورَةُ وَاسْتِطِيعْ عَلَیْهَا... خانواده خود را به نماز فرمان ده و خود را بر آن کار پایداری کن»^۴.

شکیده مطهری، در یکی از گفتارهای خود در توضیح این شبهه می گوید: این اختصاص بسیار مؤثر خواهد بود. کودکان و نوجوانانی که شاهد حرکت سیند گونه ی والدین هنگام نماز هستند، به طور قطع، به این نکته توجه بیشتری خواهند داشت. البته هر چه رابطه والدین با فرزندان عاطفی تر باشد، آنها بیشتر تأثیر می گیرند. هر چند پدر و نصیحت هم اثرهایی دارد؛ اما رفتار الگویی مؤثرتر است. شاید بر همین اساس گفته اند که صدای عمل بلندتر است.

اولین الگوهای رفتاری برای کودکان والدین می باشند رفتار اولیا و نقل و قول همگام سازی کودکان قرار می گیرد. دختر از رفتار مادر و پسر از رفتار پدر بیشتر متأثر می شود.

به همین جهت رفتار مسجد رفتن و استقبال از شعائر دینی والدین نقش بسیار الوایی در جذب کودکان و نوجوانان به مساجد دارد. بر واضح است که پدر و مادر که خود در امر مسجد روی مشکل دارند و یا اینکه مسجد در چشم و دل آنان اصولا بی رنگ و پر بها نیست، همین نگرش به فرزندان آنان نیز منتقل می شود. پس از چنین فرزندان نباید انتظار استقبال از مساجد را داشت.

اهمیت حضور والدین به همراه فرزندان در مساجد و محراب ها از این لحاظ است که در رفتار والدین باعث می شود که فرزندان نشاءنشان با چنین محیطی امانت و الفت بگیرند و بسبب همین بر روی و روانشان بخورد و به

تربیح به عنوان یکی امر نهادینه درآید که خود در فرهنگ مسجدمری جامعه در آینده بسیار مؤثر است.

این یک واقعیت است که کودکان را باید به مساجد و مراکز دینی و جلسات موعظه و قرأت قرآن پرد به آنان توجه عبادت و قرآن را آموزش داد.

فرهنگ اس گرفتن با مسجد و در اس آن نماز و انجام سایر فرایندهای دینی به عنوان یک حرکت ارادی، آگاهانه و مستمر باید از آغاز دوران کودکی در نظام تربیتی خانه، مدرسه و جامعه به عنوان یک اصل تربیتی مد نظر قرار گیرد.

یکی از نویسندگان بر این باور است که هر چه میزان شرکت کودک و فعالیت های او در این محیطها بیشتر باشد، به نگرش های دینی و الواری دست خواهد یافت. نکته جالب دیگر در این زمینه آن است که میزان علاقه مند ی کودک به این محیطها مقدس نیز با میزان شرکت او و ارتباط و فعالیتش در این محیطها رابطه مستقیمی دارد^۵.

الته برای موفقیت در این کار لازم است برای کودکان در کنار عبادت و نماز برنامه های متنوع و جذابی وجود داشته باشد. مانند اهدافی جواری، کارت تشویق، بخش شیرینی و شکلات در بین کودکان و... زمینه جذب آنان را به عبادت فراهم می کند.

عکس شرفی نقلی می کند: در وقته ما یکی از دانش آموزان بزرگ که حدود یک قرن پیش می زیسته است، آمده است که مرود آنچه از من بیجا مانده آن را گردو خرید در مسجد نگه داری نماید تا نگاه که کودک کنی همراهِ والدینشان به مسجد می آید به آنها هدیه دهد. تا عشق و علاقه به خدا، مسجد و منبر از ابتدا در آنها جوانه زند و بزرگسالی هم اهل مسجد و معنویت شوند»^۶.

یوشی نوبت

- ۱- تعلیم و تاهاد و حضور والدین با فرزندان، تهران، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۷۷، ص ۱۲۳.
- ۲- تاجع لایله، به ۱.
- ۳- ترجمه، به ۱.
- ۴- گفتارهای مشهوری، ص ۳۴.
- ۵- غیر از آنچه، ص ۱۵۸.
- ۶- پستان لایله، ص ۱۶۸.
- ۷- آموزش معارف دینی همکاران پستان لایله، ص ۱۳۳.
- ۸- سزبان، زنده و تحول استام، ص ۱۲۶.

فرهنگ اس گرفتن با مسجد و در اس آن نماز و انجام سایر فرایندهای دینی به عنوان یک حرکت ارادی، آگاهانه و مستمر باید از آغاز دوران کودکی در نظام تربیتی خانه، مدرسه و جامعه به عنوان یک اصل تربیتی مد نظر قرار گیرد.

سیره پیامبر

در بر خورد با کودکان در مسجد

حجت الاسلام عسکری اسلامپور کریمی / محقق و پژوهشگر حوزه علمیه قم

کودکان، ودیعه الهی اند که با ذهن و فطرت ساده و لال بند آمده خویش از هر گونه آلودگی می‌کنند. این مریضان بیرونی هستند که کودکان را می‌آیند. به لحاظ همین با یکی است که استعداد هر گونه تربیت را در اندامش می‌تواند همانند یک نهال با طراوت، آنان را به هر سستی که بخواهد، هدایت نماید. از این رو، برخورد با کودکان باید در نظر گرفتن ویژگی های آنان باشد. این ویژگی ها نوید می‌دهد که عطف و مهریابی، نوازش و لمس با کودکان در شکوفایی آنان نقش بسزایی دارد. همان گونه که خشونت، سرسختی و بی‌توجهی، سبب ضایع شدن و ایجاد انحراف آنان می‌شود. پیامبر ص با سیره نوانی و همدردی با توجه به این ویژگی ها با کودکان روبرو می‌شد. آن حضرت سربار از عطف و مهریابی و انس و شادابی با کودکان بود. با مطالعه در سیره نوانی پیامبر ص، درس های مهمی درباره چگونگی برخورد درست با کودکان و نوجوانان می‌توان اموخت. آن حضرت نه تنها مهربوری و محبت به کودکان را در محور رفتار خود با ایشان قرار داده بود، بلکه شخصیت انسانی و قابل احترامی را برای آنان قائل بود، و این در سیره نظری و عملی ایشان مشهود است. پیامبر ص

دستور سعادت بخششی را در مورد تربیت کودکان به کار می‌نند. در این باره می‌فرماید: «فرزندان خویش را گرمی بنارید و احترام کنید و آنها را نیکو تربیت نمائید، تا بر تو آن مورد امرش و بخشش خداوند قرار گیرد»^۱. احترام به فرزند از اسباب استلال در اراده و اعتماد به حب نفس می‌آورد و او را با یک انسان با شخصیتی سازد. وجود سخنان فراوان از پیامبر ص درباره کودکان، توجه زیاد و عمیق آن حضرت را به تربیت کودکان نشان می‌دهد. در منابع روایی اسلامی از پیامبر ص، تعابیر بسیار زیبایی درباره فرزند بیان شده است. این تعابیر گویای این هستند که فرزند از منزلت و جایگاه بالایی برخوردار است که اگر والدین این حقیقت را دریابند، با نگاهی بیشتر در تربیت و آموزش فرزند، آن سن مبوه های زندگی، اهتمام می‌ورزند. پیامبر ص، فرزند را گلی از گلپای بهشت^۲، جگر گوشه موئن و موجب شفاعت و امرش از آنها می‌داند. «آن حضرت در جای دیگر مهر ورزین به فرزند را از موجب دستیابی به درجات بهشت معرفی می‌کند و می‌فرماید: «فرزندان خود را بیوسید؛ زیرا برای هر بوسه ای که به فرزندتان می‌زیند، یک درجه در بهشت خواهید داشت که فاصله هر درجه تا درجه دیگر به اندازه پانصد سال راه است»^۳. این عمر از پیامبر ص نقل می‌کند: «هر کس که به فرزند خود سال خود جره ای آب نوشاند، خداوند به پاداش آن در روز قیامت هفتاد جره از آب کوثر به او می‌نوشاند»^۴. در جایی دیگر، پیامبر ص فرمود: «نگاه کردن پدر و مادر به فرزند از روی مهر و محبت، عبادت است»^۵. با امعان نظر در آموزه های دینی، که به برخی از آنها اشاره شد، به

پیامبر ص با شیوه های گوناگونی حرمت کودکان را رعایت می‌کرد و به آنان بها می‌داد. از رفتار های بسیار در خود توجه پیامبر ص، تقدم در سلام (ابتداء به سلام) بود، آن حضرت به همه، حتی به کودکان و نوجوانان سلام می‌کردند.

روشنی در می‌یابیم که فرزند عطیه و موهبتی الهی و نعمتی است که خود منشأ نعمتهای بی شمار دیگر است. وجود فرزند زنده خانه خضایی را از خیر و برکت و مهر و محبت لبریز می‌کند. رابطه معنوی و الهی والدین و فرزند از دورا از زحمتهای واسعه هر بیوسه پوره مند می‌گرداند^۶. با چنین نگرشی به فرزند، چگونه می‌توان نسبت به شخصیت و نیازهای آنها با تربیت و شکوفایی استعدادها ایشان غفلت ورزید؟

پیامبر ص با شیوه های گوناگونی حرمت کودکان را رعایت می‌کرد و به آنان بها می‌داد. از رفتارهای بسیار در خود توجه پیامبر ص، تقدم در سلام (ابتداء به سلام) بود. آن حضرت به همه، حتی به کودکان و نوجوانان سلام می‌کرد. آن حضرت در راستای تکمیر میوه کودکان با مقام شامخی که در جامعه داشت، به کودکان سلام می‌کرد و بدین وسیله به شخصیت آنها احترام می‌نمود.

پیامبر ص فرمودند: «بچ چیز را تا زمان مرگ ترک نخواهم کرد... سلام کردن بر کودکان، تا پس از من سنت گردد»^۷.

پیامبر از اوایل ولادت تا دوران شیر گرفتن و سالهای بالاتر همواره مراقب کودکان خویش بود و آنان را هدایات می‌کرد و هر زمان، به تناسب، در راه تکامل روحی شان به آنها احترام می‌کرد.

کودک، با وجود ناتوانی جسمی، مهر و محبت را می‌فهمد، نندی و خشونت را در کمی‌کنند از مهریانی لذت می‌برد و از خشونت، آزرده خاطر می‌گردد.

پیامبر ص به پرستار امام حسین ع در کودکی می‌فرماید: «لباس مرا آب تطهیر می‌کنند ولی چه چیز می‌تواند غبار کدورت و عقده حقارت را از قلب فرزندم بر طرف کند»^۸.

این عصر درباره پیامبر ص چنین می‌گوید: «پیامبر ص را دیدم که در منبر برای مردم سخنرانی می‌فرمود. ناگهان حسن ع در خروج از مسجد پیش آمد و به زمین افتاد. حضرت سر را به او معین کرد و او را گرفته به حضرتش دادند. فرمود: خدا بکشد شیطان را، واقعاً فرزند موجب آزمایش است، به خدا قسم هیچ متوجه پایین آمدن از منبر نشدم تا این که او را به من رساندند»^۹.

پیامبر ص مردم را به نماز فرخواند. حسن ع کودک خردسالی بود و با آن حضرت بود. پیامبر ص وی را پهلوی خود نشاند و به نماز ایستاد.

❑ **پیشوای گرامی اسلام در حضور مردم با کودکان چین رفتن** می‌تواند تا علاوه بر عبادت و طیفه، آنان را متوجه اهمیت شاد کردن و ملاطفت با فرزندان و باری با آنان نماید.

حضرت یکی از سجده های نماز را طولانی کرد. روی می گویند من سر از سجده برداشتم و دیدم حسن ع جای خود بر خاسته و روی تو کف پیامبر ص نشسته است. وقتی نماز تمام شد نمازگران فریاد کردند: «ای رسول خدا چقدر سجده ای از زمانه دیده بودیم. کمان کردیم و حی بر شما رسید است». فرمود: «و حی نرسیده بود. فرزند حسن در حال سجده می نشستند. شما دست نخوستم تمجیل کنم و تو دک را به زمین بگذارم. آن قدر صبر کردم تا طفل، خود را کتفم پایین آمد».^{۱۶}

این عمل پیامبر ص نسبت به نوه بزرگوار از حضرت در حضور مردم، نمونه بارزی از روش با اطفال در تکریم کودک است. پیامبر ص با اطفال این سجده، خدا مگر احترام ادا در باره فرزند خود معمول داشت.

پیامبر ص گاهی برای احترام به کودک، سجده نماز را طولانی می‌کنند و گاهی هم به احترام کودک نماز را به سرعت خاتمه می‌دهد. طبق گزارشاتی که از منابع تاریخی و روایی رسیده، پیامبر ص با کودکان بازی می‌کرد، هنگامی که ایشان از سفر بازمی‌گشت، کودکان به استقبال می‌رفتند؛ پیامبر ص نزد ایشان توقف کرده آنان را بر دوش خود سوار می‌کرد و به اصحاب هم بر انجام این عمل توصیه می‌فرمود.

در روایات آمده است: «پیامبر ص نشسته بود. حسن و حسین ع وارد شدند. حضرت ص به احترام آنان از جای برخاست و به انتظار ایستاد. کودکان در راه رفتن ضعیف بودند. لحظاتی طول کشید، به ایشان نرسیدند. پیامبر ص به طرف کودکان پیش رفت و از آنان استقبال نمود. آغوش خود را باز کرد و هر دو را بر دوش خود سوار نمود و به راه افتاد و می‌فرمود: فرزندان عزیزم که شما چه خوب مرگی است و شماها چه سواران خوبی هستید و پدرتان بهتر از شماست».^{۱۷}

به این صورت، در چند صورت به فرزندان خود احترام کرده به با خاستن، به انتظار ماندن، استقبال کردن و بر دوش نشاندن، اینها تکریم عملی آن حضرت بود و با گفتن عبارت «ای عزیزان خوب»، تلقین نیز از آنان احترام نمود.

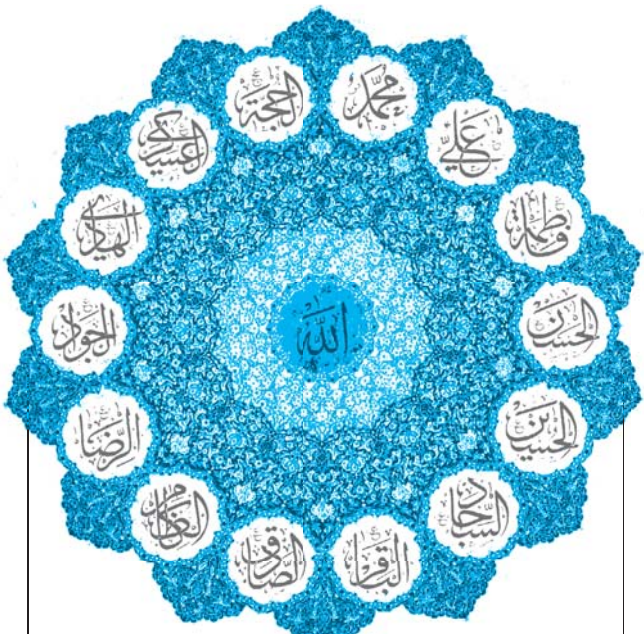
پیامبر ص هجرت اقامه نماز عصر عازم مسجد شدند. در سر راه مسجد کودکان مهاجرین و انصار مشغول بازی بودند. آنان با

مشاهده پیامبر ص دست از بازی کشیده و دوان دوان به سویش رو آوردند. هر یک از کودکان از سر و کول آن حضرت بالا می‌رفتند و در همان حال می‌گفتند: «کن جملی» (مستر من باش) که کودکان می‌انستند که نوازه های پیامبر ص، حسن و حسین ع نیز همیشه این بازی را با آن حضرت دارند».

پیامبر ص در کمال خوشرویی و تواضع به خواسته آنها تن داده بود و با مهر و محبت رفت پدانه، خواهش آنها را بر آورده می‌کرد. از طرفی یاران پیامبر ص در مسجد انتظار می‌کشیدند تا نماز عصر را به امامت ایشان برگزار کنند. بلال حبشی یار باغی پیامبر ص به خاطر تاخیر ایشان روی به خانه پیامبر ص آورد. وقتی که در سر راه، پیامبر ص را به این وضع با کودکان مشاهده کرد، خواست تا از این کار مناصت به عمل آورد و رسول گرامی را از دست کودکان برهاند؛ اما پیامبر ص او را از این کار باز داشت و در همان حال فرمود: «برای من تنگ شدن وقت نماز از دلنگی اطفال بارانم، خوشایندتر است».

از بلال خواستند که خانه یا پیشان برود و چیزی بیاورد که به وسیله آن بچه ها را راضی کند. تا آن زمان آن حضرت دست نداشتند. پس از بلال جستجوی زیاد در خانه پیامبر ص، تعداد هشت عدد گردوی پیدا کرد و به خدمت پیامبر ص آورد. پیامبر ص در حالی که لیختند، حالت نوری خاصی به چهره مبارکشان بخشیده بود، خطاب به کودکان فرمود: «ای شادترینان را به این گردوها می‌فرشید»؛ کودکان با شادی، گردوها را گرفتند و آن حضرت را رها کردند. پیامبر ص روانه مسجد شد و فرمود: خدا رحمت کند بر ادرم یوسف را که او را به چند درهم فروختند و مرا به چند گردو».^{۱۸}

پیشوای گرامی اسلام در حضور مردم با کودکان چین رفتاری می‌کنند تا علاوه بر انجام وظیفه، آنان را متوجه اهمیت شاد کردن و ملاطفت با فرزندان و باری با آنان نماید. اساسا پیامبر ص نسبت به تمام فرزندان خود با فرزندان دیگر، محبت خاصی داشت. امام صادق ع درباره سیره پیامبر ص می‌فرماید: «این محبت به کودکان و رعایت حال اطفال حتی در نماز جماعت، می‌فرماید: «پیامبر ص هنگام خواندن نماز جماعت، صدای گریه طفل را شنید که مادرش او را با خود به مسجد آورده بود. آن حضرت نماز را کوتاه کرد اما ندانگاری

سیره اهل بیت در برخورد با کودکان در مسجد

حجت الاسلام عسکری اسلامپور کریمی / محقق و پژوهشگر حوزه علمیه قم

۱۶- در مادرش پیدا شود».
 ۱۷- در روایت دیگری آمده است: زوی پیامبر ص نماز صبح را کوتاه تریم سوره نوره خواند. اصحاب پرسیدند: ای پیامبر ص چه اتفاقی افتاده که نماز را سریع تمام کردید. حضرت ص در پاسخ فرمود: «من صدای گریه طفل را در مغز فرزندم شنیدم».
 ۱۸- علاوه بر عطف و مهربانی به کودکان مسجدی، آنان را به اتفاق مختلف تشویق و ترغیب می‌فرمودند.
 امام حسن ع می‌فرماید: نماز ظهر یا عصر را در محضر پیامبر ص خواندم؛ همین که حضرت نماز را اسلام دادند، به ما فرمودند: بر جاتان بمایند و آن‌ها برای تقسیم طرف حلوای در میان نمازگران آن‌جا خاستند و به هر کلام مقداری حلوای خواندند تا اینکه به من رسیدند. من کودک بودم، آن حضرت قدری حلوای به من خواندند. سپس فرمودند: باز هم بدهم؟ عرض کردم آری، آن حضرت به خاطر خردسال بودنم، باز هم مقداری به من خواندند و بدین حال بودند تا آنکه به همگان حلوای خواندند.
 با مطالعه در سیره نورانی پیامبر ص درس های مهمی درباره چگونگی برخورد درست با کودکان و نوجوانان می‌توان آموخت. آن حضرت، به تنها امر روزی و محبت به کودکان را در محور رفتار خود با ایشان قرار داده بود، بلکه شخصیت اساسی و قیاس احترامی برای آنان قائل بود، و این در سیره نظری و عملی آن بزرگ مشهور است.

پی‌نوشت

۱- وسائل الشیعه، ۱۵، (باب احکام اولاد)، ص ۱۹۵.
 ۲- وسائل الشیعه، ۱۴، ص ۲۰۸.
 ۳- سنن ابی‌یوسف، ۱۵۰، ص ۱۱۱.
 ۴- عکرم‌الکافی، ص ۳۳۰.
 ۵- کنز العمال، ۳۰، ص ۴۳۲.
 ۶- سنن ابی‌یوسف، ۱۵۰، ص ۱۱۱.
 ۷- حیات جواد، ۱۵، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت، ص ۲۴.
 ۸- مستدرک الوسائل، ۲، ص ۶۸.
 ۹- وسائل الشیعه، ۱۴، ص ۲۰۸.
 ۱۰- کنز العمال، ۳۰، ص ۳۳۰.
 ۱۱- بحار الزکوة، ۳۳، ص ۲۲۰.
 ۱۲- حیات جواد، ۱۵، ص ۲۳.
 ۱۳- مجموعه احادیث فی تفسیر اسلام و اسلام‌الاحلاق، ص ۲۸۴.
 ۱۴- مستدرک الوسائل، ۲، ص ۳۶۶.
 ۱۵- وسائل الشیعه، ۱۴، ص ۲۰۷، مجمع الزوائد و منبع العیاد، ۲، ص ۷۷.
 ۱۶- مستدرک جامع، ۲، ص ۲۲۷.
 ۱۷- شیوه نامه هیئت مدیره، ص ۵۸.

پدر و مادر باید با پیروی از سر راه اهل بیت (ع) دستورات الهی را به صورت گام به گام و با فاصله مناسب زمانی به کودکان تعلیم دهند تا آنها هم یادگیری خسته نشوند و هم بتوانند آنچه را فراموش نکنند. تمرین کنند.

دوره کودک و نوجوانی سرشار از عطف و نشاط و لبریز از شادی هاست؛ در این دوره ما شاهد احساسات پاک و بی ادبیش نیوانگانه هستیم. آنان امانت‌های الهی در نزد ما بزرگانمان به حساب می‌آیند و آنچه‌های باطراوت پوستان زندگی‌اند نظرات، شکندگی و انعطاف پذیری و خضوعیت کودک، بیچیدگی و حساسیت تربیت آنان را آشکار می‌کند. کودک به دلیل نزدیک بودن به مبداء فطرت و داشتن ذهن و دلی پاک و بی ادبیش، زمینه مناسبی را برای تربیت پذیری دارد. او همه‌ای است الهی که با سرشت ساده و زلال خویش پاک به جهان هستی گذاشته و از هرگونه زشتی و ناپاکی به دور است و این والدین و مربیان وی هستند که با تربیت نادرست خویش، مسیر فطرت پاک و الهی او را منحرف می‌سازند. بنابراین، در برخورد با کودک باید ویژگی‌های ذاتی او را در نظر گرفت. مهربانی، نوازش و انس با کودک، نقش مهمی در تربیت و شکوفایی استعدادهای نهفته او دارد. چنان که حضرات معصومان (ع) همواره از روی محبت و نواضع با کودکان رفتار می‌کردند.

یکی از روش‌های تربیت کودکان که مورد تأکید حضرت معصومان (ع) است، شرکت دادن آنان در مکان‌ها و مراسم‌های مذهبی است. شرکت دادن کودکان در مراسم مذهبی، از روش‌های مؤثر آشناسازی آنان با ارزش‌های اسلامی است؛ زیرا کودک با چشم خود صحنه‌های حضور مردم در مرکز دینی را مشاهده می‌کند و شیوه افراد با احساسات نسبت به تشریح دین را فراموش می‌کند. به ویژه، مشارکت کودک در نماز جماعت و برپا شدن در مسجد نقش اساسی در تربیت دینی او دارد؛ زیرا مسجد از جایگاه رفیعی در اسلام برخوردار است و نماد اسلام در شمار می‌رود. همراه برپا شدن کودکان و نونهالان، به مسجد و شرکت دادن آنها در نماز جماعت، از یک‌سوی صحنه‌ها را جذاب‌تر می‌کند؛ از سوی دیگر، تصویر این منظره‌ها را در ذهن آنان زنده نگه می‌دارد و موجب تشویق آنها به برپایی برنامه‌های دینی به ویژه و به نماز جمعه و جماعت می‌شود.

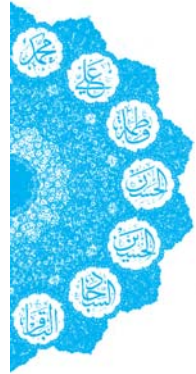
اممه زینب کبری (ع) در آموزش و ایجاد دینی و قرآن، به ویژگی‌های سنّی و شرایط کودکان توجه داشته‌اند؛ او از امام باقر (ع) در این باره روایتی نقل کرده است: ما کودکانمان را از نماز بیعت سالیگی به خواندن نماز و امام می‌کنیم، ولی شما از سن هفت سالیگی آنها را به اقامه نماز امر کنید.

امام صادق (ع) به چپمیل در تراجیح فرمودند:

«بأزوال أحدكم بأخذ يدي قبل أن تتسبب فيكم إيهام المرحه» فرزندانتان را با کلام ما آشنا کنید پیش از آن که مرچه (و دیگر فرقه‌های منحرف عقیدتی) بر شما سبقت بگیرند و آنان را منحرف سازند.»

عبدالله بن فضالی از امام باقر با امام صادق (ع) روایت کرده‌است که آن حضرت فرمود: «هرگاه کودک به سه ساله به مسجد رفت، تبه کلمه تو حیدر آنگوی و وقتی سه سال و هفت ماه و بیست و روزش تمام شد، هفت بار بگوید محمد (ع) فرستاده خداست؛ هنگامی که چهار سالش کامل شد، هفت بار درود پر پیامبر (ع) و آوال پیامبر فرستند. زمانی که پنج سالش به پایان رسید، دست راست و چپش برسد؛ پس از آن روز به قبله بنشیند و سجده کند. شش ساله که شد، شستن دست و صورتش را به او بیاموزد؛ آن گاه امر به نماز کند. هر زمان که سالش تمام شد، نماز جماعت را به او بیاموزد؛ وقتی وضو بنماز او موخت، خداوند والدینش را می‌بخشد.» نکته مهم تربیتی در این روایات آن است که احکام اسلامی را به تدریج باید به کودک تعلیم داد؛ نه به صورت یک جا درود و مانتز باید یا پیروی از سر راه اهل بیت (ع) دستورات الهی را به صورت گام به گام و با فاصله مناسب زمانی به کودکان تعلیم دهند تا آنها هم یادگیری خسته نشوند و هم بتوانند آن را فراموش نکنند. تجربه تمرین کنند. نخب آموزش معارف به کودکان نیز باید این گونه باشد که ابتدا شناختی، توحید و نبوت را آموزش دهند و سپس به سراغ احکام عملی بروند. هم چنین آموزش آموزندگی مانند شناخت دست راست و چپ نباید غفلت کرد. استفاده از تسمیه به عنوان یک روش در تربیت کودکان نیز از روایات فقهیه می‌شود.

در این دوره کودک در حلقه احساسات و تفکر در قرار دارد و به همین جهت در تربیت مذهبی وی نیز باید از راه برآینده‌های احساسات دینی عمل نمود و شناختها و تفکرات دینی را به مراحل بالاتر اجازه داد.

مختصر بر گزار کردن نماز جماعت نیز از جمله سفارش‌های معصومان (ع) می‌باشد.

که در جنب و تشویق کودکان به نماز جماعت نقش اساسی دارد. بنابراین، چگونگی برخورد با کودکان و حتی نوجوانان و جوانان نیز باید نوامید محبت، احترام و تشویق باشد.

نکته شایان توجه این که مساجد و اماکن مذهبی به عنوان پایگاه‌های اجتماعی دین، نقش بسیار مؤثری را می‌توانند در تربیت دینی، در شکوفایی احساسات دینی و نیز در جلب هرچه بیشتر کودکان به دین ایفا نمایند. این بیشتر به خاطر آن است که در مساجد کودک در کنار بزرگان و سایر مسلمانان خود در جوی مصمیمی می‌تواند در بیشتر مراسم و مناسک مذهبی، روشی معقول و متداول داشته باشند و از همین مکانها هم به شیرین مذهب را بیچشد.

در منابع دینی شاهد هستیم که پیامبر (ع) خود و اصحاب نیز کودکان خود را به مسجد می‌آوردند. نه تنها کودکان سه ساله، بلکه زنان اصحاب را به چاه‌های شیر خوار خود در نمازهای جماعت حاضر می‌شده‌اند.

گاهی متأسفانه رفتار و برخوردهای دور از انتظار مؤمنان نسبت به کودکانی که با اشتیاق برای نمازهای جماعت حاضر می‌شده‌اند، و شاید تحریف کودک از مسیر دین و خواندن نماز شود، تخصصی می‌گوید:

در کودکی همسسه می‌می‌گردد نماز خود را در مسجد بخواند، روزی در حال نماز متوجه شدم پیرومردی در اقباب من است. نماز کم که به پایان رسید، پیرومرد من گفت: نمازت درست نیست و سپس با سخنان تشبیه‌شده خود مرا ملامت کرد. من غرق در سکوت بودم. هر چه را گامی خواستم از او بپرسم کجای نماز من اشتباه است، اجازت نداد و پیوسته می‌گفت نمازت درست نیست و افعال تو حق ندارند به مسجد بیایند. از آن بعد تصمیم گرفتم دیگر به مسجد نروم و در منزل هم نماز بخوانم؛ این نخستین قدم برای ترک کامل نماز و انحراف از طریق اسلام بود.^۱ در حالی است که سیره معصومان (ع) کاملاً این شیوه برخورد مخالف است. جابرین عبدالله انصاری نقل می‌کند که از امام باقر (ع) بزرگوار پرسیدم: در نماز جماعت مسجد حضور می‌یابند پرسیدم: آن حضرت فرمودند: «چه‌ها را در صف آخر در کنار هم قرار ندهید، بلکه آنان را در بین صف‌ها جدا جدا بنشینانید (و با ایستادن بزرگترها در میانشان جدایی بیفکنید).»^۲

شاید یکی از علت‌های آن این باشد که کودکان احساس بی‌توجهی و بی‌احترامی نکنند و این شیوه، هم احترام کامل را حفظ کرده‌ایم و به آنان شخصیت داده‌ایم و هم انگیزه حضور آنان در مسجد و نماز جماعت بیشتر شده و در عین حال به نماز جماعت نیز نظم خاصی بخشیده‌ایم. البته مختصر بر گزار کردن نماز جماعت نیز از جمله سفارش‌های معصومان (ع) می‌باشد، که در جنب و تشویق کودکان به نماز جماعت نقش اساسی دارد. بنابراین، چگونگی برخورد با کودکان و حتی نوجوانان و جوانان نیز باید نوامید محبت، احترام و تشویق باشد. تحریف کودکان در اماکن مذهبی، مانند مسجد، به ویژه در نماز جماعت، باید تا تشویق و ترویج هر راه باشد. البته برای موفقیت در این کار لازم است برای کودکان، در کنار عبادت و نماز بر نامه‌های متنوع و جذابی و مورد داشته باشند؛ مانند اهدای جوایز، کارت تشویق، بخشش شیرینی و شکلات در بین کودکان که زمینه جذب آنان را به عبادت فراهم می‌کند.

در روایتی از امام صادق (ع) چنین نقل شده است: «امام سجاد (ع) همواره بچه‌ها را به بر گزار نماز مغرب و عشاء و ظهر و عصر، فرمان می‌دادند. در حضرت گفته شد: بچه‌ها نماز را در وقت آن می‌خوانند. پس ایشان می‌فرمایند: بهتر از این است که در وقتش بخوانند.» امام امام است که آنان تکلیفی در این خصوص ندارند؛ بلکه منظور عادت و تمرین دادن آنان در نماز و رفع احساس سنگینی نسبت به نماز است.

امام علی (ع) در سخنانی تجویز فرمودند: «لا طبع علی ثانی - عادت سر مست دوم است.»^۳ «لا طبع علی کل انسان سلطان: عادت برای انسانها به منزله پادشاه و فرمانرواست.»^۴ «الفصل فی العادة: الفیضات نتیجه پیروزی بر عادت است.»^۵

به هر حال، از جمله قوانین سومندی که دانشمندان تعلیم و تربیت به آن رسیده‌اند «قانون مهارت و تکرار» و «قانون تشویق» است؛ با اهتمام و تفاوت به نقش عادت در زندگی معنوی آینده کودکان است که والدین همواره خواهند توانست فرزندان خود را به شهرهای اسلامی هدایت کنند و آنان را کجرو بهارهایی بخشدند.

پی‌نوشت

- ۱- رسول‌گنجی، ترجمه سجود مصطفی (ع) ص ۴۹.
- ۲- تفسیر ۱۲ ص ۹۲.
- ۳- رسال الشیخ، ج ۱، ص ۹۷.
- ۴- فتوح و اسماک، ج ۱، ص ۱۰۱.
- ۵- ۱۹۲ ص ۳۰.
- ۶- شیوه‌های تربیت دینی، ص ۸۱.
- ۷- رسول‌گنجی، ص ۳۰۳.
- ۸- مستدرک الوسائل، ص ۲۱.
- ۹- فتوح و اسماک، ص ۱۰۱.
- ۱۰- مکمل، ص ۳۲۲.
- ۱۱- معانی، ص ۹۸.

عَدَدَای مقصودشان از «مسجد طراز اسلامی» یا «مسجد طراز نظام اسلامی» همانا مسجدی است که به‌طور کامل منطبق بر ویژگی‌ها و کارکردهای مسجد در عصر اسلام و به‌خصوص در زمان حکومت نبوی در مدینه آنرسول باشد.

عَدَدَای مقصودشان از «مسجد طراز اسلامی» یا «مسجد طراز نظام اسلامی» همانا مسجدی است که به‌طور کامل منطبق بر ویژگی‌ها و کارکردهای مسجد در عصر اسلام و به‌خصوص در زمان حکومت نبوی در مدینه آنرسول باشد.^۱

این تلقی اگرچه از لحاظ آبناء بر روش سیره پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله بسیار صواب و قابل تقدیر است و حتی گاهی در ظاهر منطبق با فرمایشی از امام راحل ره است که فرمودند: «امیدوارم موفق به این امر بشوید و مساجدمان برگردد به حال مساجد صدر اول»، اما گفتمان جامع و پویاییست.

به عبارت دیگر، اجزای تمام کارکدها و نقش‌های مسجد در عصر نبوی صلی الله علیه و آله امری است که در حد ساحت آنست؛ اما چنانچه از فرمایش حضرت امام راحل ره و نظایر آن چنین برداشت شود که سقف و نهایت نقش آفرینی و کارکرد مسجد همان است که در صدر اسلام ظهور و بروز پیدا کرد و کسی حق ندارد کارکردی فراتر از آن را برای مسجد تعریف نماید، چنین برداشتی به‌طور قطعی ناصواب و عامل ریزش‌ناپذیر خواهد بود.

به نظر نگارنده، سخن حکیمانه امام راحل ره که به‌طور قطعی نمی‌تواند به تنهایی و بدون توجه به سایر مبانی و دیدگاه‌های دیگر استنباط مورد استناد قطعی قرار گیرد، ناظر بر مقایسه دوران پیش و اوایل دوران پس از انقلاب در دوران صدر اسلام است. در واقع امام در مقام اعلام عدم‌ضرورت از وضع موجود مساجد در ابتدای انقلاب و فاصله بسیار زیاد آن از جایگاه و کارکردها شایسته آن است و با راجع از آذنان به اوضاع مساجد در صدر اسلام و عصر حکومت اسلامی نیز اکرم ره قصد داشته‌اند این حقیقت را یادآوری و التماس کنند که باید کارگران نظام اسلامی تلاش کنند تا مساجدی به عنوان کانون‌های اصلی شکل‌گیری انقلاب به‌تراز لایق خود برگردند.

از طرف دیگر، در زمان شخص امام راحل ره هم‌مساجد به‌یادگاه‌های خدماتی تبدیل شده‌بودند که شاید هرگز در طول تاریخ سابقه نداشته است؛ نظیر تمرکز بسیج قلمدادی در مساجد، مراکز برگزاری انتخابات، محل اسکان مسافران نوروزی و...

شده‌باشد. «مرحوم شیخ محمدحسن نجفی، در «جواهرالکلام» می‌نویسد: و المراد بالمشجد شیخاً مسلماً، و التوقیف علی كافة المسلمین للمصلاة»^۲

۲. طراز: در اصل کلمه‌ای پارسی (تراز) بوده و سپس معرب شده است. به ابیاس ویژگی‌های برای سلطان یافته می‌شود. طراز گفته می‌شده است و از همانجا بر هر چیزی که خوب و عالی بوده است، این واژه اطلاق کرده است و در نهایت، به تقدیر مستوی؛ یعنی چیزی که در اندازه و قواره مورد پسند باشد، طراز می‌گویند.

این منظور در «لسان العرب» می‌یوسد: «و الطرز: ما ینسج من القیاب للسلطان، فارسی: أيضاً الطرز و الطراز: جیدکاشی و قیاب: هو مَعرُوبُ اصله التقدير المستوی بالقاریه»^۳

از کتب لغت فارسی این گونه استفاده می‌شود که واژه «طرز» یا «طرار» به معنای قاعده، قانون، روش، رتبه، قسم، نوع، هم‌باشان، هم‌پایه و هم‌سطح است.

۳. نظام اسلامی: مقصود از نظام اسلامی، نظامی است که اجرای شریعت اسلامی در همه صه‌ها را وجه همت خویش قرار داده باشد. رهبری در این نظام بر عهده مجتهد جامع‌الشرایط است که افزون بر برخورداری از شرایط اقتادارای قدرت رهبری و اداره جامعه اسلامی نیز باشد. رهبری در این نظام با تکیه بر برخورداری از دو اصل «مشروعتیت الهی» و «مقبولیت مردمی» دارای اختیارات است که می‌تواند به‌طور مستقیم یا بطریق نصبی اقدام داشته‌شود. در جامعه‌دخالت‌کنند.

۴. کارکرد: به معنای نقش یا اثری است که هر پدیده در زنجیره پدیده‌هایی که با آنها مرتبط است، ایفا می‌کند.

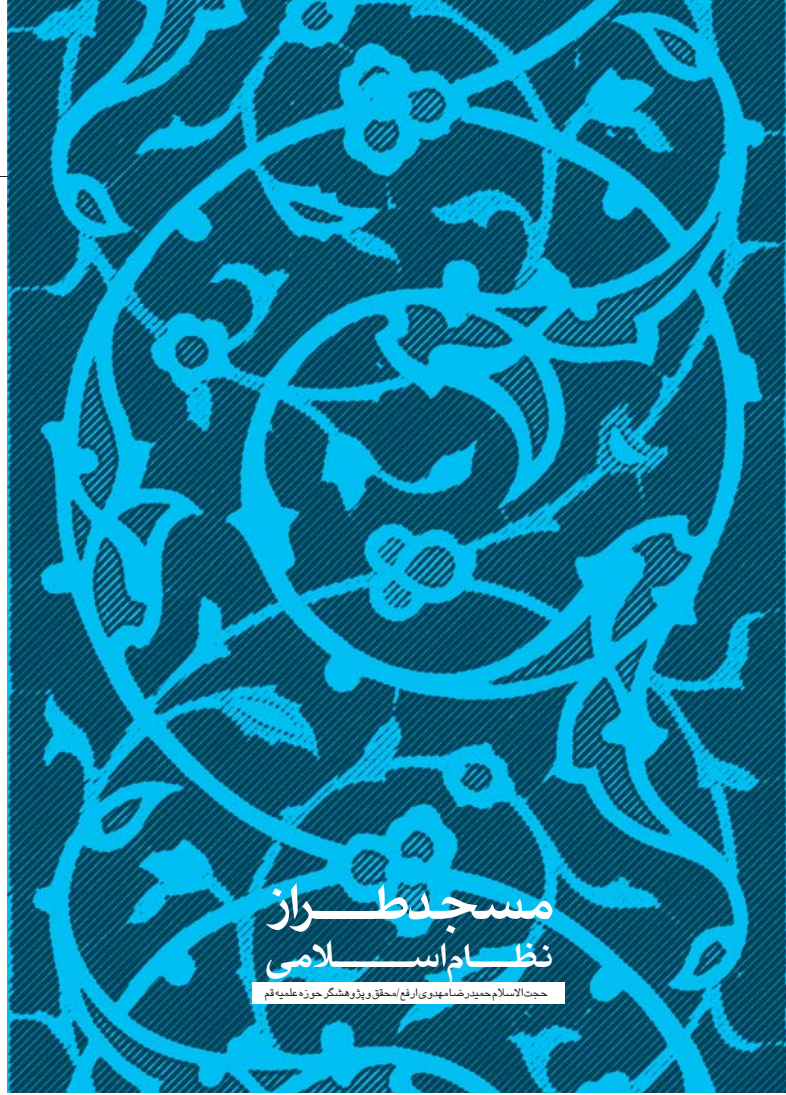
یا او ای‌جای مسجد طراز نظام اسلامی

اگرچه در خصوص تعریف و مختصات «مسجد طراز نظام اسلامی» غیر از چند پژوهش موردی محدود و یک کتاب کوچک مستقل - که هم‌عصره یک رساله دکترای بوده است - تحقیقات شایسته و بااستنادی صورت نگرفته است؛ اما از بررسی مجموع دیدگاه‌های منتشره در خصوص مسجد و انتظارات کارکردی آن می‌توان سه تلقی از مفهوم «مسجد طراز اسلامی» حصاف نمود:

مسجد، اولین و فراگیرترین پایگاه تجلی باورها، ارزش‌ها، اصول و احکام توراتی اسلام است که با ارائه خدمات متنوع، در عرصه‌های گوناگون فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی و اقتصادی به‌عموم مردم، به‌نوعی نمایندگی تمام و کمال شئون گسترده نظام و مکتب اسلام را در سطح محیط پیرامون خود بر عهده دارد. انقلاب اسلامی - که تجلی بنیادین را در ارزش‌ها، ساختارها و رفتارها در راستای احیای اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله ایجاد و ایجاد نموده است - ضمن بازگشت دادن ارکان و اجزاء جامعه به‌الگوی جامعه مدینه‌النبوی، به لحاظ مقتضیات زمان، عناصر و کارکردهای جدیدی را برای همه باکتور ساختارها و جمله برای مسجد تعریف نموده است. شناخت و پیاده‌سازی عملی این کارکدها و عناصر و توزیع منطقی این نقش‌ها در میان ارکان و اجزاء مسجد، اهم از اجرای داخلی و بیرونی، مهم‌ترین گام‌رهبری برای رسیدن به مسجد طراز نظام مقدس جمهوری اسلامی است. این مقاله با بررسی جایگاه مسجد در طرح کلی اسلام، به تبیین اجمالی شاخص‌های مسجد طراز شایسته نظام اسلامی می‌پردازد. واژگان کلیدی: مسجد، نظام اسلامی، طراز، ولایت فقیه، کارکرد اسلام

«مسجد طراز نظام اسلامی»، ترکیبی کیهانه‌ای است که نخستین بار توسط زاهد معظم‌الجاه نظام اسلامی رحمته الله علیه در پیام‌ارسانی در نوردهی اجلاس سراسری نماز مطرح گردید. بسیاری در کد دست‌مختصات این عنوان با مسجی، ابتدا باید تعریفی مبتنی بر منابع علمی از واژگان این ترکیب ارائه نمود.

۱. مسجد: مسجد، در اصل اسم مکان از فعل «سجَد» است و در زمان فارسی به معنای محل و جایگاه عبادت به کار رفته است. رغب اصفهانی می‌نویسد: «المسجد موضع الصلاة اعتباراً بالمشجود یعنی مسجد، جایگاه نماز است و به اعتبار اینکه در آن سجده وجود دارد».^۱ سجده، شریف‌ترین کن‌نماز و مظهر تادم‌نگی و کرنش عبد، در برابر پروردگار معال است. از این رو اسم آن را مسجد گذاشته‌اند.^۲ در اصطلاح شرعی «مسجد، مکانی است که برای برپایی نماز عموم مسلمانان وقف

فقه اسلام در عین سنتی بودن و اجتهاد آن در عین جوهری بودن، مطلق با شرط زمان و مکان نیز خواهد بود و پویایی آن نیز حفظ خواهد شد.

گروهی از صاحب نظران و محققان بر این باورند که کار کردهای هنجاری مسجدهای جدید باید بر مبنای قرآن و کتبه بوده باشد. الفبا کار کردهای عربی که مربوط به مسجد، اما به حوضه اسلامی شیعه فارغ از اینکه حکومت و حاکمیت اسلامی باشد یا نه و صرف نظر از اینکه در حکومت اسلامی، حاکم پیامبر یا امام مصمم یا ولی فقیه بر عرصه باشد.

ب) کار کردهایی که ناشی از اختیارات انحصاری حاکم مصمم عامم از پیامبر ﷺ و امت اسلامی است و به طور مستقیم به شئون و اختیارات ایشان باز می گردد.

این گروه که اغلب دارای مانیات اسلامی هستند غیر پویا و کهنه پر از تراثیات و مناسک و مناسک و هیئتند در سایه دستنهیته مذکور، چنین نتیجه می گیرند که حوزه اختیار ولی فقیه مصمم بر پایه نماز، جماعت، مجالس ذکریه و دعا و موعظه خارج از نماز، جماعتی-همکاری مؤمنان برای رفع نیازهای مادی و مالی نیازمندان محل و تسکین آلام خستگان و مسافران بهایبافتن یکت افت این دیدگاه هستند. نداشتن حوضه اسلامی از تنوری شیعی است «سکولاریسم» و جدایی دین از دنیا و سیاست است که نگاه کارکردگرای تریبون های روشنفکران و دین مطرح می شود و نگاه گانه بر زبان و قلم بدینین ستنی جاری می گردد.

۲. دیدگاه های بنیادین ضمن رعایت اصول

از زرتی های بنیادین تفکر اسلامی شامل کار کردهای هنجاری هنجاری نوینی متناسب با نیازها و مقتضیات جدید باشد. دو منبای اصلی یاد شده عبارتند از:

الف) اختیارات و عمومیت شئون و اختیارات ولی فقیه به عنوان حاکم اسلامی

شکی نیست که پیامبر مکرم اسلام ﷺ در دوران صلوات اختیارات تمام مطلق و عامی در حوزه تدبیر و مدیریت امور امت اسلامی بر خود برداشد. ظریفی هر تجویز اختیاری از سوی خداوند متعال، مبتنی بر حکمت و مصلحتی

واقعی است. حکمت و مصلحت مطلقه بودن ولایت رسول الله ﷺ همانبار داشتن تمام ولایت از سر راه پیشرفت و امامت اسلام و فراتر شدن از مرزهای اسلامی است. بنده یهوده اکثریون در دوران غیبت و در عصر تشکیلات تنها توسط حکومت اسلامی یا رهبری فقیه عادل و جامع الشرایطیون، سؤال پیش می آید که فارغ از ولایت تکوینی- که فقط در اختیار مصممی است- در حوزه ولایت شرعی و تشریحی، ولی فقیه چه میزان از اختیارات و شئون پیامبر را در عرصه اداره امور امت واجد است؟

اگر بگوییم تنها پیشانی از آنها را در مصلحت یا مصادیقی از آن در عصر حیات پیامبر، موضوعیتی غیر پویا و کهنه پر از تراثیات اعمال نظر و اقتضای فرمودات و موضوعات و احکام جدید و مقتضیات باطنی از حوزه اختیار حاکم اسلامی خارج و ممنوع است. در این صورت اصل حکمت و مصلحت توفیقی و تجویز اختیار به اولیای زرتی سوال می رود: برای همان وظیفه ای که از پیامبر در زمان خودش انتظام می رود یعنی اداره تمام امور امت اسلام

۱. دیدگاه افراطی: که به طور اساسی مقتضیات زمان و مکان را نادیده گرفته و موضوعات اجتماعی و سیاسی را در اختیار ولی فقیه قرار داده نمی شود و این علاوه بر اینکه تکلیف باطلی است و نگاه ظنی غلطی غلطی و مجال است. تفض غرض نیز محسوب می شود.

بنابراین چاره ای نیست از اینکه بگوییم ولی فقیه در عرصه اختیارات اسلام تمام اختیارات و شئون پیامبر ﷺ و امام مصمم ﷺ بر خود راست، مطلق لامل ﷺ

ب) حاکمیت، ولایت مطلقه فقیه

حضرت امام خمینی ﷺ احیای کارکرد تنوری شرعی ولایت مطلقه فقیه در عصر جدید بر این مبنی فرمایند: «حکومت، که شیعیه از ولایت مطلقه رسول الله ﷺ است، یکی از احکام اولیه اسلام است و مقدم بر تمام احکام غیره، حتی نماز و روزه و حج است. حاکم می تواند مجدداً منزلی را که مسرورین حکومت خراب کند و پول منزل را به صاحبش بکشد، مگر می تواند

کسب قدرت و مدیریت امور امت اسلامی بر خود برداشد. ظریفی هر تجویز اختیاری از سوی خداوند متعال، مبتنی بر حکمت و مصلحتی

شرعی را که خود بردارنده است. در موقعی که آن قرارداد مخالف مصالح کشور و اسلام باشد، یک جانبه لغو کنونی می شود. امام فرموده است: «این مخالف مصالح اسلام است. آن را تمامی که در چنین است چوگیری کن حکومت می تواند از حج که مخالف فرائض مهم الهی است در موقعی که مخالف مصالح کشور اسلامی دانست، به طور موقت چوگیری کن»

ب) تأثیر مقتضیات زمان در توسعه و ضیق موضوعات احکام فقهی
بخش از چوگیری انطباق احکام زمانهای، چالش های هر عصر و توسعه در طول تاریخ، همین مسئله است. اما امکان انطباق یک عصر بر نیازها و مقتضیات همان زمان ها و همه مکان ها وجود دارد یا نه؟ پاسخ مثبت است، چگونه؟

در پاسخ به این پرسش بنیادین سه دیدگاه متفاوت در میان روشنفکران و صاحب نظران پیدا آمده است:

۱. دیدگاه افراطی: که به طور اساسی مقتضیات زمان و مکان را نادیده گرفته و موضوعات اجتماعی و سیاسی را در اختیار ولی فقیه قرار داده نمی شود و این علاوه بر اینکه تکلیف باطلی است و نگاه ظنی غلطی غلطی و مجال است. تفض غرض نیز محسوب می شود.

۲. دیدگاه تفریطی: که در مقابل دیدگاه افراطی، تفسیرات و مقتضیات زمان را اصل گرفته و دین و احکام آن را فرع و تابع ندیده مقتضیات زمان می داند. صاحب این اندیشه که اغلب روشنفکران غرب زد هستند در عمل دین را از عرصه های اجتماعی زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و بین المللی حذف نموده و آن را در چارچوب فردی و عبادی محصور نموده اند.

۳. دیدگاه فقه جوهری: عقل و منطق حکم می کند که این اجتهاد دینی با مقتضیات زمان و مکان هم خوانی نداشته باشد. بنده گونه ای است که ارزشها و آموزه های دینی ناشی گردونه عصر زمان و مناسک و شرایطی که دین بنیان در آن متجلی گردد، ندیده گردند. بنده در فقه اسلام در عین سنتی بودن و اجتهاد آن در عین جوهری بودن، مطلق با شرط زمان و مکان نیز خواهد بود و پویایی آن نیز حفظ

خواهد شد.

بیشتر فقهی مدارای این دیدگاه به دوپدر بزرگ انطباق فقهی سابقات زمان و مکان تأکید دارند. «نومنهای اعتبارات آن در تاریخ معاصر بسیار است. از فتاوی تحریم استعمال تنوتین و تنباکو و شرط مردم محور شیروازی تا حکم حضرت امام خمین ﷺ الهی تعالی علیه منی بر تعلیم موقت حج، حکمی مبتنی بر پذیرش افلاطی بد فقیه جامع الشرایط در حوزه مصالح امت اسلامی است.

در ساره نقش و تأثیر عنصر زمان در تعیین وضعیت موضوع حکومت شرعی حضرت امام ﷺ می فرمایند: «اما در مورد روش تحصیل و تحقیق خودها، این باب معتقد به فقه سنتی و اجتهاد جواهری است و متخلف از آن را جایز نمی نامد. این اجتهاد به همان سبک صحیح است؛ ولی این بدان منی نیست که فقه امام پویا نیست؛ زمان و مکان دو عنصر تعیین کننده در

اجتهادند. مسئله ای که در قدیم دارای حکمی بوده است، به ظاهر همان مسئله در روابط حکم بر سیاست و اجتماع و اقتصاد یک نظام مکتب است که در جریب پیدا کنند. این معنی

که با شناخت دقیق روابط اقتصادی و اجتماعی و سیاسی، همان موضوع اول که در نظر ظاهر با دیدنی فقهی است، که در مسأله است. در نظر حضرت امام راحل ﷺ ، ولایت و مراحل و اقتضای زمان در فقهی «استنباط» دیگر عنصر «موضوع شناسی» است؛ در مرحله اول در نظر حضرت امام خمینی ﷺ ، تسلیط ابداء می شود. این تفهیمه فقهی حضرت امام ﷺ در مرحله اول «سنسی» و در مرحله دوم «پویا» است. در مرحله سوم که مهمتر از این دو است مسئله موضوع سازی و ایجاد حوادث نوین در مسیر رشد قدرت اجتماعی و ایجاد تدریس روشنی متناسب با این شد کلمه اولیه و تدریس است. مسأله خود است که رسالت مهم ترین کن رهبری قدرت تشخیص وظیفه در سر امر سیاسی حوالت عظیم و عهدداری ایجاد موضوعات و ستر روشنی روحی ذهنی و عینی در مسیر قدرت توحید و اعتدالی پرچم اسلام است که تنها نیازمند تجدید روشنی اجتماعی و ایجاد رشد و قدرت اسلام طریق سرسبستی نمایات خود و مخلص انسان را در شکل اجتماعی است که زمینه تحقق عینی و همه جانبه اسلامی در امت می تواند فراهم می شود. بد تبیین امام

در ساره نقش و تأثیر عنصر زمان در تعیین وضعیت موضوع حکومت شرعی حضرت امام ﷺ می فرمایند: «اما در مورد روش تحصیل و تحقیق خودها، این باب معتقد به فقه سنتی و اجتهاد جواهری است و متخلف از آن را جایز نمی نامد. این اجتهاد به همان سبک صحیح است؛ ولی این بدان منی نیست که فقه امام پویا نیست؛ زمان و مکان دو عنصر تعیین کننده در

اجتهادند. مسئله ای که در قدیم دارای حکمی بوده است، به ظاهر همان مسئله در روابط حکم بر سیاست و اجتماع و اقتصاد یک نظام مکتب است که در جریب پیدا کنند. این معنی

که با شناخت دقیق روابط اقتصادی و اجتماعی و سیاسی، همان موضوع اول که در نظر ظاهر با دیدنی فقهی است، که در مسأله است. در نظر حضرت امام راحل ﷺ ، ولایت و مراحل و اقتضای زمان در فقهی «استنباط» دیگر عنصر «موضوع شناسی» است؛ در مرحله اول در نظر حضرت امام خمینی ﷺ ، تسلیط ابداء می شود. این تفهیمه فقهی حضرت امام ﷺ در مرحله اول «سنسی» و در مرحله دوم «پویا» است. در مرحله سوم که مهمتر از این دو است مسئله موضوع سازی و ایجاد حوادث نوین در مسیر رشد قدرت اجتماعی و ایجاد تدریس روشنی متناسب با این شد کلمه اولیه و تدریس است. مسأله خود است که رسالت مهم ترین کن رهبری قدرت تشخیص وظیفه در سر امر سیاسی حوالت عظیم و عهدداری ایجاد موضوعات و ستر روشنی روحی ذهنی و عینی در مسیر قدرت توحید و اعتدالی پرچم اسلام است که تنها نیازمند تجدید روشنی اجتماعی و ایجاد رشد و قدرت اسلام طریق سرسبستی نمایات خود و مخلص انسان را در شکل اجتماعی است که زمینه تحقق عینی و همه جانبه اسلامی در امت می تواند فراهم می شود. بد تبیین امام

مهمترین زکن رهبری، قدرت تشخیص وظیفه در سر امر سرستی حوالت عقلمی و عهدداری ایجاد موضوعات و ستر روشنی روحی ذهنی و عینی در مسیر رشد قدرت توحید و اعتدالی پرچم اسلام است

احکام الهی نیز مبنای اسلام آباد را تبیین، تکمیل و تکرر و معضلات داخلی و خارجی را تعیین می کند.»

شرعی برای فقیه و مجتهد. حکومت در نظر مجتهد واقعی فلسفه عملی واقعی در تمامی اوزار زندگی بشریت است. حکومت ناشی از خودجاری است. حکومت در خود بدام مضلات اجتماعی سیاسی و نظامی و فرهنگی است. فقه تنوری واقعی و کامل ایاره اساسان و اجتماع از چهاره را تکرر است.»

«اگر اختیارات حکومت در چارچوب احکام قرعیه الهیه است، باید عرض کنیم که ولایت مطلقه حکومت و ولایت پندیده می منی و محتواسند. حکومت که شیعیه از ولایت مطلقه حکومت است، یکی از احکام اولیه اسلام است و مقدم بر تمام احکام شرعی حتی نماز و روزه و حج است.»

زمنه اجتماعی و سیاسی قدیمینش صحیح و قدرت تصمیم گیری باشد این فرد در مسائل اجتماعی و حکومتی تصمیم گیری نمی تواند. زمام جامعه را به دست گیرد.»

به نظر حضرت امام راحل ﷺ ، ولایت و مراحل و اقتضای زمان در فقهی «استنباط» دیگر عنصر «موضوع شناسی» است؛ در مرحله اول در نظر حضرت امام خمینی ﷺ ، تسلیط ابداء می شود. این تفهیمه فقهی حضرت امام ﷺ در مرحله اول «سنسی» و در مرحله دوم «پویا» است. در مرحله سوم که مهمتر از این دو است مسئله موضوع سازی و ایجاد حوادث نوین در مسیر رشد قدرت اجتماعی و ایجاد تدریس روشنی متناسب با این شد کلمه اولیه و تدریس است. مسأله خود است که رسالت مهم ترین کن رهبری قدرت تشخیص وظیفه در سر امر سیاسی حوالت عظیم و عهدداری ایجاد موضوعات و ستر روشنی روحی ذهنی و عینی در مسیر قدرت توحید و اعتدالی پرچم اسلام است که تنها نیازمند تجدید روشنی اجتماعی و ایجاد رشد و قدرت اسلام طریق سرسبستی نمایات خود و مخلص انسان را در شکل اجتماعی است که زمینه تحقق عینی و همه جانبه اسلامی در امت می تواند فراهم می شود. بد تبیین امام

بنابراین چاره ای نیست از اینکه بگوییم ولی فقیه در عرصه اختیارات اسلام تمام اختیارات و شئون پیامبر ﷺ و امام مصمم ﷺ بر خود راست، مطلق لامل ﷺ

بنابراین چاره ای نیست از اینکه بگوییم ولی فقیه در عرصه اختیارات اسلام تمام اختیارات و شئون پیامبر ﷺ و امام مصمم ﷺ بر خود راست، مطلق لامل ﷺ

بنابراین چاره ای نیست از اینکه بگوییم ولی فقیه در عرصه اختیارات اسلام تمام اختیارات و شئون پیامبر ﷺ و امام مصمم ﷺ بر خود راست، مطلق لامل ﷺ

جامعه مدارک تکلیفی و رویایی این چنین برداشت می شود که در سیره نبی مکرّم اسلام (ص)، مساجد اولین و مهم ترین رکن در همفکری بین امت و رهبر بود. هرگز تکلیف تصمصیم گیری های و اقداماتی است که حکومت برای اجرای آنها تیار مند حضور و تلقین امری احاد مردم است.

شیخ طبرسی طالویی به نقل از کتاب «لا اضر» بیان می دارد: اهداف اولیه در اسلام از بنا قرار داده اند؛ منحصر بسوئال معنای عبادی تهنیت یونید بلگامک مساجد سیاسی و اجتماعی را اولویت کار قرار داشت و این معیارها هنگام ظهور اسلام برای تجمع مسلمانان سازمان دهی گردید. همان گونه که علامه تفسیر و حدیث جابگامهای ویژه داشتند مفهومی ذاتی اولین فلسفه وجودی مساجد در اسلام، سالی بود در مرحله دوم هر مرکز تبلیغی تربیتی.

حدود ۱۸ مورد در قرن چهارم از مسجد مسجده سخن خیزان بلند است. همچنین به نقل از همام بن یونس، نخستین امام جامعه مدنی رسول الله (ص) بپایه مسجد مشرف بود. هر چه در این زمینه گنایه شده است. مسجد صادق (ع) فرما میداند: زمان پیامبر (ص) گروهی بودند که در مسجد حاضر نمی شدند. در یکی از روزها پیامبر گرامی (ص) فرمود: هر آن امکان دارد مردم آن را که که برای نماز به مسجد فرستاده می شوند، ولی شرکت نمی کنند، دستور خودم است. هر کسی فراموش سازد بر خانه آنها نگردد. نوزدها را هر چه از شمسرو سازند تا آنها هایشان بر سرشان بسوزد. این مسکوئی از این جهت همام است که «باید امام مسجد شریعتی نیز چه در این است» (۱). علامه علی الحاتم نامه از این موضوع در مساجد و انجام نهضت روزانه ای جماعتی دلیل بوده است تا انس طبیعی که ریشه همه محبت ها است، و اصلی برای عمل حرکت اجتماعی است، گسترش یابد.

رابطه حکومت با مساجد در سرنویش های اسلامی تا دوران حکومت اسلامی نبوی تا دوران جمهوری اسلامی منوع و گونه های متفاوتی را شامل می شود. نوع تعامل هر یک از حکومت ها با مساجد در هر دوره اول تا میانی جایی همینی و اولنویلی حاکم بر اندیشه حاکمان بوده است. نوع تعبیر روشن تر هر چقدر اولنویلی بر آگاهی مسلمانان مسکوئی منطبق بر اولنویلی و جبهان جنبی اسلام است. مسجدها، بدون است، نوع پدید آورنده است و تعامل و مساجد صحیح تر و بیشتر در جهت اهداف و فرمان های الهی بوده است و در مقابل هر زمانی که حاکمان با جبهان جنبی

و اولنویلی اسلام ناب فاضله داشته اند، مساجد را به پایگاه های برای عوام فریبی و سلطه نانو بر افکار عمومی بین درازان قرار داده اند؛ نظیر رفتار خلفای اموی و عباسی و حاکمان مسجدها به عنوان مهم ترین پایگاه ها در جهت حکومت خویش نقلی نومه و از تمام قدرت و امکانات خود برای فرغ نمودن آنها استفاده کرده اند. نظیر روشی که حکومت پهلوی اتخاذ کرده بود. با این توضیح می توان تاریخ اسلام را از منظر نوع تعامل حکومت ها با مساجد به چند مرحله تقسیم کرد:

الف) دوران حاکمیتی پیامبر اعظم (ص) در تعامل با مساجد

از مجموعه مدارک تکلیفی و رویایی این چنین برداشت می شود که در سیره نبی مکرّم اسلام (ص)، مساجد اولین و مهم ترین رکن در همفکری بین امت و رهبر و هر مرکز تمام تصمیم گیری ها و اقداماتی است که حکومت برای اجرای آنها تیار مند حضور و تلقین امری احاد مردم است. برخی از این فعالیت ها عبارتند از: آموزش نیروهای نظامی، اطلاع رسانی مسجدها، تبلیغ و رفع مشکلات اقتصادی و معیشتی مسلمانان، علاوه بر این، پیامبر به عنوان حاکم اسلامی تمام وظایف و مسئولیت های حکومتی را بر عهده می گرفت. در مسجد رفتن و وقت را فرمودند: در مسجد محکمه قضات برپا می کردند، بر بازگان به شور می نشستند، بیت المال را در مسجد تقسیم می کردند، پدیدارهای سیاسی خود را مسجدها در آن برگزار می نمودند.

با توجه به مطالب قبلی می توان کار کرد حکومتی مسجدها را بعد از برقراری مسجدها کرد: ۱. بعد اطلاع رسانی و آگامسانی افکار عمومی؛ ۲. بعد مسورت و تصمیم گیری برای حاکم اسلامی؛ ۳. بعد تعلیم و تربیت؛ ۴. بعد نظامی و سازماندهی و پشتیبانی رزمندگان؛ ۵. بعد اجتماعی و امور حبسه؛ ۶. بعد مدد حکومت و هر مرکز مدیریت جامعه بودن.

پس از انتقال نبی مکرّم اسلام (ص) در هر دوره ای مساجد رونق و روایت و سیاست های حاکمان بعدی، کار کردهای کامیاب مساجد دستخوش تحولات و تغییرات بسیاری زیادی

شد که به صورت مختصر مورد اشاره قرار خواهد گرفت:

ب) روش خلفای سه جلد در حاکمیت

پس از ارتحال پیامبر و روی کار آمدن خلفا، مسجدها همچنان پایگاه تربیتی و واری کار کردهای آموزشی، تربیتی، سیاسی، اجتماعی و نظامی بود. خلفای اول و دوم، مسجدها در اختلاف خود را مسجدها قرار دادند و استفاده حاکمگری از ظرفیت مسجدها، سیاست مسلمانان در جامعه و جماعات، جمعیت ها و اقبا بناحق اعمال به اهداف خود قرار داد. این حاکمیت جامعه عمل می کردند. می شناسند. بنابراین، از مسجد امام ابن مسجدهای خلیفه و نماز در انحصار حاکم بود و هیچ سیاست گذاری های دینی و شرعی مانند نماز، قضا، حبسه، و جهاد جزء وظایف امامت کبار نبود. این خلیفه است قرار داشت و چون نماز عودیدین است در میان عبادت دارد. جایگاه بسیار برای برخورد راست. بنابراین، امامت سلوئی نیز باید بالاترین شان حتی بالاتر از حکمرانی باشد (۲).

الحسن علی بن محمد بن حبیب ماردی (متوفی ۴۵۰ هجری) در کتاب «الاکمال السنیة و الایات الدینیة» باب نهم «باب الویات و الامهات» مطالب زیر را می آورد: «باید رابطه مسجدها و مسجدها استناد ایجاد و مسجدها که کهنه است بدیناطلاق مساجد نامیده می شود» (۳). مسجدها به ظاهر عقیقاتی چون اولنویلی و هنگامه آنان مساجد به خصوص در رمضان آنچنان مملو از معیت می شود که مردم صف می کشند و منتظر می مانند تا نماز گروه اول تمام شود و گروه دوم وارد شود که این صحنه در بعضی اوقات تا چهار بار تکرار می شود. اینها همه نتیجه بیانات و گفتار مسجدها حاکمان و مسلمانان برای حفظ پایگاه های خود در مساجد بوده است.

حزین در مسجد مقدس کوفه، کشنه های مسجد، تمندی با عنوان «که» و مرکز دارد که در کدام نمازشکر یکی از کارهای مسجدها در حکومتی اموی موانع است مانند «و القصد» و «مکالمه» و «مکالمه» و «مکالمه». اما آنچه که در این مورد در رابطه میان حکومت و مسجدها این است: شاید هنوز اول احیای کار کرد عمومی و تربیت اخلاقی و منبر وعظ و خطابه بود که توسط شخص حضرت اخیان تقویت شد (۴).

د) مسجدها در دوران خلفای اموی و عباسی

پس از پیامبر اسلام (ص)، نظارت بر مساجد جزء وظایف انتخاب پذیر حکومتها محسوب می شد و همه حاکمان هر چند که ظالم بودند و عثمانی بود به سبب احکام امامان داشته اند. ولی به مسجدها شیونند و هدفند و آنها وقتی کرده اند. نظیر نماز جماعت و جمعه را جزء شکوه و اقتدار خود می دانستند.

این خلیفون می گویند: امام صدر اسلام ابن علی طیفه و کثرت و دهه مساجد را به کس دیگر موزل نمی کردند و هنگامی که در برابر مساجد عظیم سخن می بیند می آورد می گویند: «ما امام ابن مسجدهای خلیفه و نماز در انحصار حاکم بود و هیچ سیاست گذاری های دینی و شرعی مانند نماز، قضا، حبسه، و جهاد جزء وظایف امامت کبار نبود. این خلیفه است قرار داشت و چون نماز عودیدین است در میان عبادت دارد. جایگاه بسیار برای برخورد راست. بنابراین، امامت سلوئی نیز باید بالاترین شان حتی بالاتر از حکمرانی باشد (۵).

ابن الحسن علی بن محمد بن حبیب ماردی (متوفی ۴۵۰ هجری) در کتاب «الاکمال السنیة و الایات الدینیة» باب نهم «باب الویات و الامهات» مطالب زیر را می آورد: «باید رابطه مسجدها و مسجدها استناد ایجاد و مسجدها که کهنه است بدیناطلاق مساجد نامیده می شود» (۶). مسجدها به ظاهر عقیقاتی چون اولنویلی و هنگامه آنان مساجد به خصوص در رمضان آنچنان مملو از معیت می شود که مردم صف می کشند و منتظر می مانند تا نماز گروه اول تمام شود و گروه دوم وارد شود که این صحنه در بعضی اوقات تا چهار بار تکرار می شود. اینها همه نتیجه بیانات و گفتار مسجدها حاکمان و مسلمانان برای حفظ پایگاه های خود در مساجد بوده است.

حزین در مسجد مقدس کوفه، کشنه های مسجد، تمندی با عنوان «که» و مرکز دارد که در کدام نمازشکر یکی از کارهای مسجدها در حکومتی اموی موانع است مانند «و القصد» و «مکالمه» و «مکالمه» و «مکالمه». اما آنچه که در این مورد در رابطه میان حکومت و مسجدها این است: شاید هنوز اول احیای کار کرد عمومی و تربیت اخلاقی و منبر وعظ و خطابه بود که توسط شخص حضرت اخیان تقویت شد (۷).

تضعیف حاکمان و نقش مساجد در جامعه اسلامی، در نتیجه هر یک جریان سلوولی

ن سوی دیگر، کشور کشیای ها آشنا شدن حاکمان باروش و نظام حکومتی غیر مسلمانان، به یوزدایشان زود و ایران، میل به تحولات و اشرافیگری در ایران به اوج رساندن و همین خصصه باعث تأسیس خانه های قصرهای مصلح و حکمرانی خلفا در این بنای پاینده باروح اسلام گردید. کم که مردم دیگر مکرر بر اثر خلافت و حکومت نبود

تاریخی دارد پس از شهادت دیگر المومنین (و) این نقطه آغاز به اسلامی شدنشان است. جامعه اسلامی بود اما همچنان کار کردهای نظیر تعلیم و تربیت توسط انجمن مساجد بود. این بطولهای گوییشد یا اینکه نظام الملک رسته مردم سده ای معترف به نظمیته را بنیاد گذارد، درس تعلیم در مسجدها متمرکز بود و بدین گونه تعلیم و تامل چیزی از عبادت به شمار می رفت.

دولت صفویه چون به شمار تشیع به حکومت رسید در آغاز کار به پیروی از سبب حاکمان و مسلمانان اقدام به توسعه مساجد بزرگی در شهرهای مختلف نمود. ولی تا کنون زمان این حرکت تا تب و تاب افتاد، زیرا نه مردم به درجه از فهم فرهنگی ناآل شده بودند که ضرورت و فایده توسعه مساجد را درک کنند و نه دیگر حکومت قافله صفویه، خود را محتاج این امر می دید.

بنا بر این، از آن پس، مساجد شبهه دوران غربت خود را آغاز نمودند و هر چه نامور پیشتر رفت این غربت افزون شد. نظام مملو در دوره قاجاریه به به خصوص در زمان پهلوی اول و دوم، مساجد به عنوان نمادهای تجزیه، مولع تشیع، و بیگانه ها توطنه و نظایر آن تلقی می شود. در همین اساس، مبارزه با مساجد و مقاومت های آن در رأس سیاست های حکمرانی این سلسله های طاقتی قرار داشت.

البته در تمام این عملیات و مراجع بزرگ، درک خط و استیسی پایگاه دین به پادشاهان در مقابل شنیدن مساجد مقاومت کردند و در جنبه دینی که به جوجه مقاومت ستانداری بر مساجد را داشتند، و مقاومت سخت از سوی علمای و روحانیان مسجدها شنیدن این مقاومت هاوی حدی بود که بعضی از مراجع بزرگ هر گونه همکاری را تحریم نموده اند. همچنین، این خطی مسلمانان را به معرفت یوزد بود و چند مسئله را با پایا به و معروف و اولی مکرر به تحریم همکاری علما با دولت چنان و حکم عدالت اختصاص داد (۸).

وضیعت مساجد را در دوران ۲۳ سال استقرار

■ **شاید مسجد در هیچ دوره‌ای به اندازه دهه‌های ۶۰ تا ۷۰، به بی‌سوادان حکومت نبی اکرم (ع) میبویسد است.**

نظام مقدس جمهوری اسلامی می‌توان به سه دوره کلی تقسیم کرد:

۱. دوره شکوفایی و بالندگی: از آنجا که امام خمینی «پایرانی» مسجد را بی‌پایگاه، دین را سنگ‌ناگهان و شمرهای اصلی انقلاب ارتکیه بود اصلی انقلاب اسلامی قرار دادند، خود به خود این امور قدس در ذهن و دل مردم به عنوان مهم‌ترین امور تخیل کردند. دوران مبارزات و تاسا راهی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مساجد زور و قبال شدند. کلیه تصمیمات مساجد آغاز به مسجد ختم می‌شد. امور اصلی انقلاب و نظام در سنگر مساجد پیگیری می‌گردد. مردم در مسجد در راه به عنوان فعالیت‌های فرهنگی به گانه‌گانه که از آموزش گیتار و حرکات ورزشی و انواع ورزش‌های بومی و غریب‌وی می‌آموزش قرآن و تواسیح و... در آنجا می‌باشد. سود خود، گردن‌دار و بلکه درآمزش را بون در دولت

۲. دوران احیای تقویت نقش مساجد: با روی کار آمدن دولت‌نهم و فرو کش کردن جو دین‌داری و دین‌سنجی از جامعه مساجد به دو دلیل واگر پیوسته شد که در مساجد ساتارهای اثر گذار اجتماعی بر گذشته آمدن آن دو دلیل عبارت‌انداز:

۱. تفصیلت و روگر به نسبت فرهنگی احوای ریس جمهور نهم که زمینه را برای احیای نقش مساجد و ایجاد حدوی ریسر عیاضه صورتی و فرهنگ ساتارهای حدوی فراهم آورد. البته حمایت‌های گسترده حقوقی، مادی و معنوی از مساجد نیز در سایه همان اتفاق افتاد. دوم به جهت شکت گرفتن مسئله شهودی، ناتوی فرهنگی عرب که هم در حوزه خانگای، دغدغه‌های رای‌رنگی‌نهم و هم در سطح عموم مردم فشار فساد و ابتلال و... بر اعلی نهم است. تکراری شدت مردم مستولان برای تلویزی گسترش موج این نهم ضرفه‌نگی که هم فکری و هم‌کارگری ترغیب شوسند اولین ساتارهای که در فرهنگ اسلامی جامعه و به اتفاق همگان می‌توانست نقش ناگاهای و مصونیت‌بخش به فقسر جوان‌را بازی مساجد بویند. البته این سخن به معنای اوج‌گیری مساجد و ریسمن‌ان‌ها به تقاضا مطلوب نیست؛ بلکه مقصود این است که «اصول‌گرایان» با روگر دی جدید و تخت‌فان «توسعه‌یابسی و دمکراسی» ادامه پیدا کرد. در این دوره به دلیل نگاه تسکولگرایسی بر دولت‌مردان و مستولان، دین و هر آنچه به

مرتبط است، از دایره نقش آفرینی اجتماعی و سیاسی خارج و مورد بی‌رهمی قرار گرفت. حتی توصیه‌های دلسوزانه رهبر معظم انقلاب (ع) نیز چندان مورد انتتایی مستولان واقع نشد. در عوض ساتارهای ترو و خویشی بر نشأد با فرهنگ بومی جامعه اسلامی در مقال مساجد و از جهه‌های شگفت‌دولتی قد علم کردند. در فرهنگ‌سراهای یکی پس از دیگری با انواع فعالیت‌های و برنامه‌های جذاب برای اقتسار مختلف و بویژه جوانان و نوجوانان راه‌اندازی شدند که همه آنها در مسئله وجه تشابه داشتند: نخست، نگاه‌ها و فرایندهای فعالیت‌های فرهنگی به گونه‌ای که از آموزش گیتار و حرکات ورزشی و انواع ورزش‌های بومی و غریب‌وی می‌آموزش قرآن و تواسیح و... در آنجا می‌باشد. سود خود، گردن‌دار و بلکه درآمزش را بون در دولت

۳. دوران احیای تقویت نقش مساجد: با روی کار آمدن دولت‌نهم و فرو کش کردن جو دین‌داری و دین‌سنجی از جامعه مساجد به دو دلیل واگر پیوسته شد که در مساجد ساتارهای اثر گذار اجتماعی بر گذشته آمدن آن دو دلیل عبارت‌انداز:

۱. تفصیلت و روگر به نسبت فرهنگی احوای ریس جمهور نهم که زمینه را برای احیای نقش مساجد و ایجاد حدوی ریسر عیاضه صورتی و فرهنگ ساتارهای حدوی فراهم آورد. البته حمایت‌های گسترده حقوقی، مادی و معنوی از مساجد نیز در سایه همان اتفاق افتاد. دوم به جهت شکت گرفتن مسئله شهودی، ناتوی فرهنگی عرب که هم در حوزه خانگای، دغدغه‌های رای‌رنگی‌نهم و هم در سطح عموم مردم فشار فساد و ابتلال و... بر اعلی نهم است. تکراری شدت مردم مستولان برای تلویزی گسترش موج این نهم ضرفه‌نگی که هم فکری و هم‌کارگری ترغیب شوسند اولین ساتارهای که در فرهنگ اسلامی جامعه و به اتفاق همگان می‌توانست نقش ناگاهای و مصونیت‌بخش به فقسر جوان‌را بازی مساجد بویند. البته این سخن به معنای اوج‌گیری مساجد و ریسمن‌ان‌ها به تقاضا مطلوب نیست؛ بلکه مقصود این است که «اصول‌گرایان» با روگر دی جدید و تخت‌فان «توسعه‌یابسی و دمکراسی» ادامه پیدا کرد. در این دوره به دلیل نگاه تسکولگرایسی بر دولت‌مردان و مستولان، دین و هر آنچه به

مسجد پیش از هر زمان دیگری در سال‌های اخیر فراهم گردیده است.

با توجه به آنچه پیشتر بیان شد، به‌طور قطعی باید باور به جایگاه متخصر به مسجد در دست‌یابی نظام اسلامی به اهداف و آرمان‌های بلند خود، نخستین شرط در احیای کارگردهای مسجد است. برای این‌که منظور اینتا باید الزامات از مساجد را قالب شاخص‌های مسجد قرار داد. براساس مورد بررسی برای تدقیق و سپس با بررسی وضعیت کنونی برای تحقق وضع مطلوب، برنامه‌ریزی و حرکت کنیم.

هر مسجدی دارای آنگی و هنر کنی‌یابداری و ویژگی‌ها و شاخصه‌های باشد تا بتوان آن را در قالب مسجد نظر آشناسای و تعریف نمود.

۱. امام‌جماعت که به تعبیر رهبر معظم انقلاب اسلامی (ع) «هدیر طبیعی مسجد» است.
۲. مأموم‌ها که حضور پر شور و منظم و منضبط آنها در مسجد، مهم‌ترین مصداق نماز است.
۳. احیاناً اما که از سوسوی مردم با یاد امام‌جماعت برای اداره امور مسجد به امام‌جماعت کمکمی کنند.
۴. تشکیل قافل‌ها در مسجد، نظیر پایگاه بسیج، کانون فرهنگی و هنری مسجد و... عهددهد امور فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مسجد هستند و با هماهنگی امام‌جماعت و پشتیبانی نیروی مقاومت، به سادری از ارزش‌های انقلاب اسلامی مشغولند.
۵. خادم - که با نظافت و تمات و نگاه مودبانه شایسته مسجد، موفقت‌ها و برای اتمام امور انجام‌یابرو وظایف مساجد فراهم می‌آورد.
۶. شاخمان و امکانات فرهنگی مسجد. نکته‌شاهان مسجد، این‌که در میان آنگان بر شمرده شده برای مسجد، امام‌جماعت شکت سبزیای در رونق فعالیت‌های فرهنگی مسجد دارد. بر این اساس، یکی از آنگان اصلی هر مسجد، امام‌جماعت آن است. به عبارت دیگر، مسجدی موفق است امام‌جماعتش دقیق‌تر و شگفت‌تر باشد.
۷. امام‌جماعت مسجد است که به کار کردها و ویژگی‌های مسجد نیز وظایف امام‌جماعت آشنا باشد. بنابراین، با توجه به اهمیت و نقش

امام‌جماعت در مسجد از جنبه‌های ناگوان، در ادامه‌یافت، شاخصه‌های امام‌جماعت مسجد امروز از بررسی قرار می‌دهیم.

الف ویژگی‌های عبادی مسجد نمونه

۱. مسجد، جایگاه عالی برای نوع کرش عبید بر مردم میبود. مسجد، اوج عبادت و بندگی انسان برای خداست: «الشیجوذ منتهی العبادة من بی ادم»^{۱۸}.
۲. مسجد، جایگاه پرستش خاصانه خداوند است: «بأن المساجد لله فلا تدعو مع الله أحد»^{۱۹}.
۳. مسجد از رنگ‌ها خداوند متعال است. در حدیثی قسی، منقول از نبی اعظم (ع) آمده است: «لا طوی لعیذ توفأ فی بیته من رازی فی بیته»^{۲۰}؛ خوش‌باید حال بندهای که در خانه خویش بویژه دیگر نگاه‌ها را در خانه‌ها زیارت کند»^{۲۱}.
۴. مسجد خانه‌خداوند زمین است: «ان نبوتی من علی بن ابی طالب»^{۲۲}.
۵. مأموم‌ها که حضور پر شور و منظم و منضبط آنها در مسجد، مهم‌ترین مصداق نماز است.
۶. احیاناً اما که از سوسوی مردم با یاد امام‌جماعت برای اداره امور مسجد به امام‌جماعت کمکمی کنند.
۷. تشکیل قافل‌ها در مسجد، نظیر پایگاه بسیج، کانون فرهنگی و هنری مسجد و... عهددهد امور فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مسجد هستند و با هماهنگی امام‌جماعت و پشتیبانی نیروی مقاومت، به سادری از ارزش‌های انقلاب اسلامی مشغولند.
۸. خادم - که با نظافت و تمات و نگاه مودبانه شایسته مسجد، موفقت‌ها و برای اتمام امور انجام‌یابرو وظایف مساجد فراهم می‌آورد.
۹. شاخمان و امکانات فرهنگی مسجد. نکته‌شاهان مسجد، این‌که در میان آنگان بر شمرده شده برای مسجد، امام‌جماعت شکت سبزیای در رونق فعالیت‌های فرهنگی مسجد دارد. بر این اساس، یکی از آنگان اصلی هر مسجد، امام‌جماعت آن است. به عبارت دیگر، مسجدی موفق است امام‌جماعتش دقیق‌تر و شگفت‌تر باشد.
۱۰. امام‌جماعت مسجد است که به کار کردها و ویژگی‌های مسجد نیز وظایف امام‌جماعت آشنا باشد. بنابراین، با توجه به اهمیت و نقش

ب ویژگی‌های تربیتی مسجد نمونه

۱. مسجد، بهترین محل عبادت و عبادت، گفتن و مهم‌ترین نیاز مسجد است. تربیت نیاچیز از پاسخ صحیح بهنگام و متعادل به نیاچیز و پرورش صحیحه استعداها نیست. اگرچه عبادت در هر مکانی این نیاز طبیعی و معنوی را برطرف نمی‌تأمین می‌کند، ولی این نیاز در مسجد با دستگاه‌ها و تکرار و تأمین می‌شود. چاره که انسان موجودی اجتماعی است، در برتو عیاضات جمعی از غرور و بوسندتی، تنهایی و فردگرایی در امام‌ی و ماندن یا بوسندت به سیل عیاض و نگران، می‌توان در اقامه نماز و احیاء فضاها و مرکز تفکر این باشد.
۲. مسجد، پایگاه مومن از انسبجهای اخلاقی است. معصومان (ع) در سخنان خود نشان دادند که با تقاضای این نهم و به دست‌یابی مستولان و مومنان این تا کید دورست‌یابرو و حامی معنی انسان است. تربیتی است، هم در قرآن کریم و هم روایات معصومین (ع) که فراموش‌نایابریمن‌هاست و ضرورت یافتن دوستان خوب، راهی امتحان و آموزن دوستان، آداب دوستی و معاشرت،

دست می‌یابد. قرآن کریم در این مورد فرموده است: «یا ایکنرا لکم من الله ما یبغی»^{۲۳}. شاید مهم‌ترین سببش که امام صادق (ع) به مسلمانان اقتسار می‌کند که به هنگام یارویی با مشکلات و نودهای دنیوی، به نماز و مسجد چنان بپردازند»^{۲۴}.

۳. مسجد مکانی مقدس و عاری از ظلم و گناه و پلیدی است، حضور مومن در مسجد بسان احرام بستن جنس از حج است. یا آنکه گناه‌ها همه جا نگوید و زشت است، اما در مسجد قاحتی خود چندان می‌یابد»^{۲۵}، مومن باید تلاش و کوشش بیشتری کند تا در آن مکان مقدس به گناه آلوده نشود؛ سخنان تجاویز زبان زینت نبیاید: «به آبروی دیگران تجاوز نکند»^{۲۶}؛ «سخنان اولیای معصومان و کاتبان نبی»^{۲۷} از گفت‌وگوهایی که بوی دین‌داریست و دنیا‌خواهی می‌دهد، بهر چیز کند»^{۲۸}. موابط در بهر چیز از گناه و لو، در مسجد در حقیقت، نوعی تمرین کارهای خیر و دوری از زشتی‌هاست، آثار سازنده و تربیتی حضور در مسجد، فرقی‌نهم، دیگر اعمال مومن و سایر زمان‌ها و مکان‌های حیرات‌نیز سرات می‌کنود این بهترین روش تربیتی مستقیم است.
۴. مسجد، محل‌ترین مشن بهر زینت‌های معنوی است. امام کریم (ع) سخنان سفارش می‌کند که هنگام حضور در مساجد زینت‌های خود را همراه بگیرد. این توصیه شامل انواع زینت‌های کلاه، عبا، تارناز؛ «زینت ظاهری فرد، مانند لباس و پاک‌کنند و عوی خوش، نظافت بدن، نشانه زینت‌ها و مومنان»^{۲۹}.
۵. معنوی را برطرف نمی‌تأمین می‌کند، ولی این نیاز در مسجد با دستگاه‌ها و تکرار و تأمین می‌شود. چاره که انسان موجودی اجتماعی است، در برتو عیاضات جمعی از غرور و بوسندتی، تنهایی و فردگرایی در امام‌ی و ماندن یا بوسندت به سیل عیاض و نگران، می‌توان در اقامه نماز و احیاء فضاها و مرکز تفکر این باشد.
۶. مسجد، پایگاه مومن از انسبجهای اخلاقی است. معصومان (ع) در سخنان خود نشان دادند که با تقاضای این نهم و به دست‌یابی مستولان و مومنان این تا کید دورست‌یابرو و حامی معنی انسان است. تربیتی است، هم در قرآن کریم و هم روایات معصومین (ع) که فراموش‌نایابریمن‌هاست و ضرورت یافتن دوستان خوب، راهی امتحان و آموزن دوستان، آداب دوستی و معاشرت،

■ **به‌طور قطعی باید باور به جایگاه متخصر به مسجد در دست‌یابی نظام اسلامی به اهداف و آرمان‌های بلند خود، نخستین شرط در احیای کارگردهای مسجد است.**

حقوق دوستان و معاشران، مراقبت و حفظ دوستی با صالحان و... وجود دارد. مسجد باید ایجاد آشناسی و دوستی میان مومن با نخبگان و صالحان جامعه، بستری مناسب برای پرورش و تربیت روحی انسان فراهم می‌کند. ارتباط دوستانه با نخبگان جامعه، اجناسی تربیت یعنی تشویق و ترغیب به فضایل - در فرد تربیت می‌کند و هم‌چنین تسلی آن یعنی تقویت برافتر برهین از دلیل - را.

۶. مسجد، بستری مناسب برای پرورش روحیات اجتماعی است. «طوابی» و «جمع‌گریزی» که بپیماری روحی شناخته شده است؛ در حقول که اجتماعی بودن و جمع‌گرایی در حد معقول آن نشان‌دهنده روح و روان انسان و احوال فکری او به حساب می‌آید. مسجد بفرآخورانی پیوسته مسلمانان را جمع‌وجوع‌گرایی، انصاف و نظیف‌نیزی را در آنان تقویت می‌کند. درون‌گرایی افراطی و بیگانگی از جمع را از آنان می‌زاید.
۷. مسجد، جایگاه تقویت روح همدردی، همکاری و همیاری در مشکلات است. مساجد به‌طور معمول، اجتماعات طبیعی، و تاز سبای‌های اجتماعی است. به‌طور طبیعی، حضور در چنین مکانی نوعی همدردی و درمندی را در فرد می‌دند. پرورش این نهم در سینه‌ها و اشخاص، خود نوعی مبارزه با روح بی‌تعمدی و بی‌تفاوتی است؛ روحی‌ای که هرگاه در افراد جامعه‌ای جهوی‌نسل جوان - پیدا شود، آسیب‌های اساسی بر دیگر آن اجتماع وارد خواهد شد.

ت ویژگی‌های فرهنگی-آموزشی مسجد نمونه

نقش آموزش-فرهنگی مسجد پس از جنبه‌های عبادی، آن سرامد دیگر ابعاد است. به‌طور اساسی، پی‌ریزی مسجد در اسلام، پی‌ریزی بزرگ‌ترین مدرسه اسلامی بود. مسلمانان تا چند قرن پیش، با پایده‌های نام‌مدرسه‌ی معنای غریبی آموزی آن - رو به‌خود نبودند. پیش از پیدایش مدرسه - آنجا که پیشاپیش آن بود، بنی‌موردین فرهنگی‌نگانه مرکز مهم آموزش-فرهنگی در کشورهای اسلام بوده است. تا جایی که روزگاری این مساله در میان قضات مطرح بوده که آیا تاسیس مدرسه جایز است یا نه»^{۳۰}.

□ در سند «چشم‌انداز مساجد جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی» پیرامون شاخص‌های امام جماعت مطلوب چنین آمده است: «هر خودراری از ائمه جماعتی عالم، ایستادن، پارسا، آگاه به مسائل روز، آشنا به فنون مشاوره و مدیریت و دارای روحیه ارتباطی مردمی گسترده».

۱- آگاهی بخشی و بصیرت دهی به حرکت امامت اسلامی؛
۲- آگاهی کارکردی از مساجد و بازشناسی آنها؛
۳- ارائه خدمات در ابعاد معنوی و مادی؛
۴- نزدیک کردن مردم به باورهای دینی؛
۵- رسانه‌های گفتاری و شنیداری برای مردم به خصوص برای جوانان؛

۶- مرکز تعلیم و تربیت برای جوانان؛
۷- کانون موعظه و پرورش و تهذیب نفس برای مردم؛

۸- مرجع رسیدگی از مشکلات مراجعان و محرومان؛
۹- محل پرورش نیروهای مستعد و استفاده از آنان؛
۱۰- محل سرمایه‌های مختلف؛

۱۱- محل سرمایه‌های خیر و برکت برای مردم؛
۱۲- دانش مدیریت خوب؛
۱۳- مرکز تبلیغات و رسانه جهان اسلام؛

۱۴- مرکز تبلیغات، رسانه‌ها و مشکلات و حوادث.

در سند «چشم‌انداز مساجد جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی» پیرامون شاخص‌های امام جماعت مطلوب چنین آمده است: «هر خودراری از ائمه جماعتی عالم، ایستادن، پارسا، آگاه به مسائل روز، آشنا به فنون مشاوره و مدیریت و دارای روحیه ارتباطی مردمی گسترده».

همچنین مقام معظم رهبری علیه السلام در پیام به اجلاس نوزدهم نماز می‌فرمایند: «روحانی پر هیبت کار، کارشناس و دلسوز در مسجد، همچون پرچم و پرستار در بیمارستان روح و مایه حیات مسجد است».

بر این اساس به نظر می‌رسد که مهم‌ترین مرحله در ترسیم سیمای مسجد طراز اسلامی پس از بررسی و درک عمیق نقش مسجد، صرف‌فرد مسجد در تمایلی است و روح جامعه دینی و پیشرو اهداف انقلاب و نظام امامت است.

همان‌جاست و تبیین شاخص‌های امام جماعت چنین مسجد نمونه‌ای است زیرا

به همان میزان که اصل تأسیس مسجد در یک منطقه جغرافیایی در تأمین ساخت‌افزار هدایت ضرورت دارد، وجود روحانی شایسته و طراز نظام اسلامی و مدیریت آن در بُعد نماز افزای ضروری است. به تعبیر رهبر انقلاب «ختیسن مطلب مهم بنای مسجد و

مؤلفه‌ها	جدول شماره ۱
هدفداری	۱) انگیزه هدایت دیگران ۲) انگیزه خودسازی و تهذیب نفس
فصل اخلاقی	۳) خلق نیکو و حسن معاشرت ۴) همه صدر و ملأ ۵) امتداری و مسئولیت‌پذیری ۶) صداقت و وفای به عهد ۷) عدالت قبیله و تقوا ۸) اخلاص ۹) تواضع ۱۰) نظم و وقت شناسی، حضور منظم و نظم در انجام امور ۱۱) عدالت در رفتار با مردم و توجه به همه افراد ۱۲) سادگی و احتراز از تجملات دنیا ۱۳) وقار و ثبات شخصیت ۱۴) شجاعت و استقلال رأی ۱۵) ولایت‌پذیری ۱۶) خودباوری و قاطعیت ۱۷) حسن شهرت ۱۸) آراستگی و جذابیت ظاهری
دانش و مهارت	۱۹) پیشگامی در ارتباطات ۲۰) مخاطب‌شناسی ۲۱) فنون مؤثر ۲۲) ارتباطات مؤثر ۲۳) فن خطابه ۲۴) هوش عاطفی و هیجانی ۲۵) دید کلان و تفکر راهبردی ۲۶) تفکر تحلیلی و توانایی درک و تشریح اهداف و ارزش‌های مسجد ۲۷) تفکر خلاق ۲۸) آگاهی، بصیرت و بینش سیاسی ۲۹) دانش دینی (فقه، اصول، کلام، تفسیر و...) ۳۰) شناخت خرده فرهنگ‌ها ۳۱) قرالت صحیح نماز و قرآن ۳۲) اعتماد به حل مشکلات و امور مردم ۳۳) تلاش و پشتکار در مسجد

۲. «فضائل اخلاقی»؛
۳. «دانش و مهارت‌ها»؛
۴. «تعمیر».

سپس هر یک از این مؤلفه‌ها را تحت شاخص‌های روشنی تبیین می‌نماید که در جدول زیر دسته‌بندی گردیده است:

علاوه بر ویژگی‌های مذکور، شاخص‌ها و خصوصیات دیگری نیز از امام جماعت مسجد طراز انتظار می‌رود که عبارت‌اند از:

۱. مقبولیت اجتماعی

پیشوایان اسلام بر مقبولیت امام جماعت و اینکه او مورد رضایت و پذیرش نمازگزاران باشد، تأکید فراوان نموده‌اند. رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ قَامَ صَلَاةَ اللَّيْلِ حَتَّى يَنْزِلَ إِلَيَّ فَأُجِبَهُ وَأُجِبَ إِلَيَّ فَأُجِبَ عَلَيْهِ، لَمْ يَمُتْ»؛ هر کس برای نماز وقت روزه و سجده و نشستن بر خاکی را به عهده گیرد و در حاضر نشستن برای نماز و فراتر رود و سجده و نشستن نکند، نمازش قبول نمی‌گردد و میانه را در پیش نگذرد، نماز او تجمار نمی‌کند و جایگاه چنین امامی نزد خداوند همچون جایگاه سلطان ستمگر و ستم‌خوار نیست. امام جماعت مسجد رعیت خود تلاش نموده و نمونه‌ای است که برای اصلاح مردم عامه از همسایگان و مجاوران مسجد و انگار شود. «انگار نمون انتخاب امام جماعت مساجدیه مردمی که مجاور و همسایه مسجد هستند، سببی می‌شود تا مردم کسی که باطنی دوست می‌دارند، به امام جماعت برگزینند. ضمن اینکه به‌طور معمول شناخت مردم به دلیل ارتباط نزدیک با افراد، واقعی‌تر و درصد خطای آن یا امر کم‌تری که خواهد بود این بار، تمهید بگیرد کمتر است. این امر همچنین، نظام اسلامی را از وجود مرکزی که بخواد در این باره تصمیم‌گیری کند بی‌نیاز می‌سازد».

۲. توجه به وظایف امام جماعت

امام جماعت علاوه بر مدیریت صحیح مسجد و اقامه نماز جماعت، از کمالات است. مؤثری را در مذهب قرار دهد. امام صادق علیه السلام فرمایند: «بِأَنَّكَ تَمَامُ أَمَامِ صَادِقٍ».

أَنْزَلَتْكَ تَكْوِيْمًا وَوَدَّعَدَلًا نَزَّكَ مَا لَخَالَجَاةٍ وَالضَّعِيفُ الْكَبِيرُ»؛ هرگاه امام جماعت بودی، یک‌الگو برای تو کافی است؛ زیرا افرادی که کار دارند ضعیف و پیر هستند یا امیر مؤمنان علیه السلام می‌فرمایند: «بِأَنَّ قَارَأْتُ عَلَيْهِ حَبِيبٌ قَلْبِي أَيْ قَالَ نَبِيٌّ عَلِيٌّ أَلْصَلَّتْ فَضَلَّ صَلَاةً أَضْعَفُ مِنْ خَلْفٍ... الخ»؛ آخرین سنی که با آن از محبوب قلم جدا شدم، این بود که فرمود یا علی! به هنگام نماز جماعت، نمازی متناسب به حال ضعیف‌ترین کسی که به تو اقتدا کرده است، بخوان».

در روایت دیگری رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمایند: «مَنْ أَمَّ قَوْمًا فَلَمْ يَقْتَصِدْ بِهِمْ فِي حَضْرَةِ وَوَدَّعَدَلًا نَزَّكَ مَا لَخَالَجَاةٍ وَالضَّعِيفُ الْكَبِيرُ»؛ هرگاه امام جماعت بودی، یک‌الگو برای تو کافی است؛ زیرا افرادی که کار دارند ضعیف و پیر هستند یا امیر مؤمنان علیه السلام می‌فرمایند: «بِأَنَّ قَارَأْتُ عَلَيْهِ حَبِيبٌ قَلْبِي أَيْ قَالَ نَبِيٌّ عَلِيٌّ أَلْصَلَّتْ فَضَلَّ صَلَاةً أَضْعَفُ مِنْ خَلْفٍ... الخ»؛ آخرین سنی که با آن از محبوب قلم جدا شدم، این بود که فرمود یا علی! به هنگام نماز جماعت، نمازی متناسب به حال ضعیف‌ترین کسی که به تو اقتدا کرده است، بخوان».

پیشوایان اسلام بر مقبولیت امام جماعت و اینکه او مورد رضایت و پذیرش نمازگزاران باشد، تأکید فراوان نموده‌اند. رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ قَامَ صَلَاةَ اللَّيْلِ حَتَّى يَنْزِلَ إِلَيَّ فَأُجِبَهُ وَأُجِبَ إِلَيَّ فَأُجِبَ عَلَيْهِ، لَمْ يَمُتْ»؛ هر کس برای نماز وقت روزه و سجده و نشستن بر خاکی را به عهده گیرد و در حاضر نشستن برای نماز و فراتر رود و سجده و نشستن نکند، نمازش قبول نمی‌گردد و میانه را در پیش نگذرد، نماز او تجمار نمی‌کند و جایگاه چنین امامی نزد خداوند همچون جایگاه سلطان ستمگر و ستم‌خوار نیست. امام جماعت مسجد رعیت خود تلاش نموده و نمونه‌ای است که برای اصلاح مردم عامه از همسایگان و مجاوران مسجد و انگار شود. «انگار نمون انتخاب امام جماعت مساجدیه مردمی که مجاور و همسایه مسجد هستند، سببی می‌شود تا مردم کسی که باطنی دوست می‌دارند، به امام جماعت برگزینند. ضمن اینکه به‌طور معمول شناخت مردم به دلیل ارتباط نزدیک با افراد، واقعی‌تر و درصد خطای آن یا امر کم‌تری که خواهد بود این بار، تمهید بگیرد کمتر است. این امر همچنین، نظام اسلامی را از وجود مرکزی که بخواد در این باره تصمیم‌گیری کند بی‌نیاز می‌سازد».

بر این اساس به نظر می‌رسد که مهم‌ترین مرحله در ترسیم سیمای مسجد طراز اسلامی پس از بررسی و درک عمیق نقش مسجد، صرف‌فرد مسجد در تمایلی است و روح جامعه دینی و پیشرو اهداف انقلاب و نظام امامت است.

همان‌جاست و تبیین شاخص‌های امام جماعت چنین مسجد نمونه‌ای است زیرا

□ مسجد، پایگاه تقویت روحیه همدردی، همکاری و همیاری در مشکلات است. مساجد به‌طور معمول، جایگاه طرح مشکلات و تازسایب اجتماعی است.

صدر اسلام فاصله دارد که برای رسیدن به الگوی مسجد طراز اسلامی نیاز به کم کردن این فاصله‌ها داریم. مسجد طراز اسلامی مهد نقش‌های مهمی در زمینه‌های عبادی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و نظامی است.

پیروزی شوک‌دهنده انقلاب اسلامی ایران که تحولی بنیادین در ارزش‌ها، ساختارها و رفتارها در راستای احیای اسلام ناب محمدا صلی الله علیه و آله ایجاد و ایجاد نموده است. ضمن بازگشت به آن‌کان و ایجاد جامعه‌های الگویی جامعه‌مدینه‌اندی، به لحاظ مقتضیات زمان، عناصر و کارکردهای جدیدی را برای همه کارکنان ساختارها و حمله برای مسجد تعریف نموده است. شناخت و پیاده‌سازی عملی این کارها و عناصر و تزویج منطقی این نقش‌ها در میان کارکنان و اجزای مسجد است. اجزای داخلی پیروزی مهم، برین گام راهبردی برای رسیدن به مسجد طراز نظام مقدس جمهوری اسلامی است.

واژه «حضر» یا «تراز» در کتاب‌های لغت، به معنی «قاعده، قانون، روش، طرز، رتبه، قسم، نوع، هم‌شان، هم‌پایه و هم‌سطح» است. مسجد طراز اسلامی عنوانی است که نخستین نوزدهمین اجلاس سراسری نماز (۸۹) هم‌راه (۸۹) اجلاس نماز دادند، خواستار رسیدن به چنین مسجدی شدند. این منظور و مسجد طراز اسلامی، رسیدن به مسجدی بر اساس قاعده و روش صدر اسلام است.

بسا علمان نظر در مجموع مسائل کار خرابی و رویایی به روشنی مردم یابیم که در سیره پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله مسجد اولی و مهم‌ترین، یک در همسنگی بین امت و رهبر و مرکز تمام تصمیم‌گیری‌ها و اقامات است که حکومت برای اجرای آنها نیازمند حضور و نقش آفرینی آحاد مردم است. اقداماتی مانند: شناسایی نیروهای نظامی، اطلاع‌رسانی وسیع و مسجود، پیروزی مبارز و مایه‌های مختلف شناسایی، تربیت و رفع مشکلات اقتصادی و معیشتی مسلمانان... افزون بر اینها، از صورت

به عنوان حاکم اسلامی، تمام وظایف و شئون حاکمیتی خود را با محوریت مسجد و فرهنگ رفیق و تقی می‌فرمودند. در مسجد محکمه قضایای برای کم کردند. بازرگان به شور می‌نشستند. بیت‌المال را در مسجد تقسیم می‌فرمودند. دیارهای سیاسی و دیپلماتیک خود را در مسجد برگزار می‌کردند.

اولین اقدام پیامبر... برای شکل‌دهی مبدئیناتی و تمدنی جدید در تاریخ بشریت، تأسیس مسجد بود و این اقدام نشان‌دهنده آن است که محور و جوهر جامعه و حکومت و تمدن در اندیشه اسلامی، باید مسجد باشد و دیگر عناصر این تمدن جدید، همه باید بر مدار این محور اساسی شکل بگیرد.

بچه

وقوع انقلاب اسلامی در سیر حرکت تکاملی جامعه شیعی، نویدبخش ایجاد دیواره تمدن اسلامی است و برای تحقق کامل تمدن اسلامی، ابتدا مقتضات تمدنی آن در دنیای امروز، باید مهندسی تمدن اسلامی در میان، توجه وافر به معارف پیرویز در این کار کرد. برای این کار، توجه وافر به معارف پیرویز به معارف جامعه، ضروری است. پیامبر است و بنابر احادیث، در سید مداین این موضوع است که مسجد، نقش عظیمی در تحقق تمدن اسلامی دارد و باید کار کرد. هرگاه مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی... آن آجیاه و قفال گردد. این روش، در سه گفتار به شرح زیر تبیین گردید: گفتار اول، مفهوم شناسی مسجد در تمدن اسلامی: پیامبر، چراگاه حاکمیت در وجود امام و محراب مسجد، ازوم طهارت و... گفتار سوم، کار کردهای مسجد محوری در مهندسی تمدن اسلامی، گزارنده در گفتار دوم یا پنجم مهم ترین کار کردهای مسجد در تاریخ و سوره هوش... و تشریح شکل‌دهی اجتماعی و هدایت سیاسی جامعه، آموزش، شکل گیری ارتباطات فرهنگی و آموختن و تریست دینی به عنوان کار کردهای فرهنگی مسجد، نقش مسجد در مهندسی تمدن اسلامی، پیامبر است. و از آن کلیدی: مسجد، تمدن اسلامی، مهندسی قفقه حکومتی، علوم اسلامی.

می توان در مهندسی تمدن اسلامی، به این حجم از معارف در مورد مسجد و کار کردهای بی شمار آن توجه وافر داشت؟ وقوع انقلاب اسلامی در سیر حرکت تکاملی جامعه شیعی، نویدبخش ایجاد دیواره تمدن اسلامی است و برای تحقق کامل تمدن اسلامی، تمامی مقتضات تمدنی آن در دنیای امروز، باید مهندسی تمدن اسلامی بر اساس معارف شیعی صورت بگیرد و در این میانه توجه وافر به معارف مسجدهی و کار کردهای آن بسیار مهم است. این مقاله در صدد آن است که نگاهی اجمالی در این مورد عرضه کند و تنها یک شروع در خصوص اندیشیدن و پژوهش در این مسئله باشد. بر این اساس، ابتدا مفهوم شناسی مهندسی تمدن اسلامی، سپس جایگاه مسجد در مهندسی تمدن اسلامی و در پایان به تبیین کار کردهای مسجد محور در مهندسی تمدن اسلامی می پردازد.

۱- گفتار اول

شاید سخن از ارتباط مسجد و تمدن اسلامی برای بسیاری از خوانندگان، تنها داعی گننده ارتباط آذوقی و سلیقه‌ای در ایرن دنیای ارتباطات باشد؛ چرا که بحث مربوط به این دو موضوع، باید در دو فضای متفاوت مطرح شود؛ به خصوص بر اساس ادبیات و روشنفکری سکولار، تخصصی یا غیرتخصصی تمدن اسلامی، می نمایند؛ زیرا بدین به هیچ وجه، ناظر به حیات اجتماعی و مدنیتی نیست و تنها می توان مسجد تنها مسلمانان سخن گفت و دوام حیات اجتماعی و مدنیتی را در اختیار آن قرار دهد. مژده از آنجا که عبادی و جایگاه خاصی در تمدن تمدن‌ان را در نوین‌اندیشی از خدایان نهاد دینی انتظار داشت؛ ولی با گذشت در معارف و فرهنگ نبوی... و امامان موسوم به: شیخ خراسانی، مژده از کار کرد این نهاد ارزشمند دینی در تبیین دیگر عناصر دینی اسلام روشن خواهد شد.

اولین اقدام پیامبر... برای شکل‌دهی هم‌هستند که تمدن را در جلوه‌های فرهنگ‌مانی و تمدن آن را در شهرنشینی خلاصه می‌کند. بر این اساس به خوبی می‌توان به چند ویژگی مفهوم تمدن اشاره نمود: شهرنشینی بودن، شهرودان (CIVIL) و شکل وصفی آن (CIVIL) مشتق می‌شود، متقوم به وسیله شکل‌گیری یک نظام اجتماعی قانونمنداست. (ب) گستره یک تمدن، به مراتب بیشتر از یک حکومت یا حتی یک فرهنگ خاص است و در نتیجه، عمر طولانی‌تری از حیات اجتماعی یک جامعه خاص دارد. (ج) گستره هم‌کمی جنبه سخت و هم‌کمی جنبه نرم در یک فرهنگ به عنوان جنبه نرم یک تمدن، زیربنای اساس آن است و بعداً تمدن یک تمدن، می‌تواند از این تمدن جداگانه فرهنگی آن می‌شود. البته تمدن، تنها به این جنبه‌نایب خلاصه‌شود، بلکه جنبه‌های سخت تمدن مانند ساختارها، محصولات و... هم مطرح است.

۱- مفهوم تمدن
در سیره تعریف تمدن و فرهنگ، دیدگاه‌های متفاوتی کار کرده‌اند؛ بسیاری از افرازان فرهنگ و تمدن را صرفاً یک پیگرد قلمداد می‌نمایند؛ از جمله «دوازده تالیل» که در این باره چنین می‌گوید:

«کلمه فرهنگ یا تمدن، به مفهوم وسیع کلمه که مردم‌شناسان به کار می‌برند، عبارت از ترکیب پیچیده‌ای شامل علوم، اعتقادات و هنرها، اخلاق و قوانین و آداب و رسوم و عادات و اعمال دیگری است که به وسیله انسان در جامعه به دست می‌آید».

دیدگاه دیگری درباره تمدن، که به نظر می‌رسد دیدگاه دقیق‌تری باشد، آن است که برای تمدن، معنایی فراتر از یک قائل بوده که علاوه بر جنبه نرم فرهنگی حیات اجتماعی، مجموعه عناصر اقتصادی، سیاسی، تکنیک‌ها، سازمان‌های اجتماعی و خلاصه جنبه‌های سخت یک جامعه، را نیز شامل می‌شود. فرهنگ لایه‌های دیگر تمدن، جنبه‌های تمدنی است و این دو جنبه‌ها را با هم می‌تواند هم‌پوشانی دهد و تمدن را در بر داشته‌اند. تمدن عبارت‌انداز: سبک زندگی، روش‌های زندگی، فرهنگ، آداب اخلاقی، زیستی، روانی، نظم سیاسی و وحدت زمانی و قانون اخلاقی. از نظر ثورات، اهمیت عوامل و

می‌شود؛ همین تعاریفات، به وسیله تعامل با اندیشه‌ها، مبدأ افکارها و موضع‌گیری‌ها می‌گردد. بر این اساس، می‌توان تعاریفات اجتماعی را خاستگاه شکل‌گیری تمدن پیش‌شود و این ادعا با مطالعه تاریخ به خوبی قابل اثبات است؛ چرا که نقطه عزیمت هر شکل تمدنی به شکل دیگری، تغییر در تعاریفات، عاطفه‌ها و زیباشناسی اجتماعی است و به تعبیر ماکس وبر، این اخلاق اجتماعی است که پایه شکل‌گیری یک تمدن می‌گردد. رکن دوم یک تمدن، تعاریفات و محصولات اجتماعی است که مبتنی بر آن و محصولات تمدنی شکل خواهد گرفت. آن اندیشه‌ها، لایه‌های متعددی دارد که در کارهای عام‌المنافع، آن را به اندیشه‌های «بنیادی» راهبردی و کاربردی تقسیم‌نمود که وسیله اندیشه‌ها فرهنگ جامعه را شکل می‌دهد. بدین تغییر دیگر، مفاهیم ساختارهای اجتماعی، مل و مدل‌های گوناگون در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی و... رکن دوم و اساس یک تمدن را تشکیل می‌دهد که بر اساس ارتباطات اجتماعی و کنش و واکنش‌های متقابل در سطوح خرد و کلان شکل می‌گیرد.

۱-۳- مفهوم مهندسی تمدن اسلامی
مفهوم مهندسی، عبارت است از شناخت و جانمایی عناصر یک نظام و طراحی و تنظیم روابط و تعامل این عناصر، به گونه‌ای که در جهت تکامل و پویایی مجموعه، زمینه کارکرد را فراهم آورد (از نظر فرانسوا میاده اصولی در ارتباطات و فرهنگ خرد، مترانسب است). مهندسی تمدن نیز باید عبارت از شناخت و هدایت ساز و کار این روابط اجتماعی و از حوزه‌های مختلف، متناسب با تعاریفات و اندیشه‌های خود تولید می‌شود؛ تقصیر این معیار امر شناخت تمدن اسلامی پیامبر است.

آنچه بیان می‌کند تعاریفات، عاطفه‌ها و احساسات، است مهم ترین اثر آن که جامعه جامع و منظم مناسب، برقرار می‌سازد. این عوامل، فقط الگوسازی و هدایت‌پذیر آینه‌نگری و آینده‌رانی (در این رابطه گفتار اول) در آینده چه اتفاقی بیفتد، کاهش یافته روحی خوبی انجام دهد. همچنین، وی باید بتواند آینده‌مانسی را ایجاد کند و برای ایجاد آن

می‌شود؛ همین تعاریفات، به وسیله تعامل با اندیشه‌ها، مبدأ افکارها و موضع‌گیری‌ها می‌گردد. بر این اساس، می‌توان تعاریفات اجتماعی را خاستگاه شکل‌گیری تمدن پیش‌شود و این ادعا با مطالعه تاریخ به خوبی قابل اثبات است؛ چرا که نقطه عزیمت هر شکل تمدنی به شکل دیگری، تغییر در تعاریفات، عاطفه‌ها و زیباشناسی اجتماعی است و به تعبیر ماکس وبر، این اخلاق اجتماعی است که پایه شکل‌گیری یک تمدن می‌گردد. رکن دوم یک تمدن، تعاریفات و محصولات اجتماعی است که مبتنی بر آن و محصولات تمدنی شکل خواهد گرفت. آن اندیشه‌ها، لایه‌های متعددی دارد که در کارهای عام‌المنافع، آن را به اندیشه‌های «بنیادی» راهبردی و کاربردی تقسیم‌نمود که وسیله اندیشه‌ها فرهنگ جامعه را شکل می‌دهد. بدین تغییر دیگر، مفاهیم ساختارهای اجتماعی، مل و مدل‌های گوناگون در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی و... رکن دوم و اساس یک تمدن را تشکیل می‌دهد که بر اساس ارتباطات اجتماعی و کنش و واکنش‌های متقابل در سطوح خرد و کلان شکل می‌گیرد.

۱-۳- مفهوم مهندسی تمدن اسلامی
مفهوم مهندسی، عبارت است از شناخت و جانمایی عناصر یک نظام و طراحی و تنظیم روابط و تعامل این عناصر، به گونه‌ای که در جهت تکامل و پویایی مجموعه، زمینه کارکرد را فراهم آورد (از نظر فرانسوا میاده اصولی در ارتباطات و فرهنگ خرد، مترانسب است). مهندسی تمدن نیز باید عبارت از شناخت و هدایت ساز و کار این روابط اجتماعی و از حوزه‌های مختلف، متناسب با تعاریفات و اندیشه‌های خود تولید می‌شود؛ تقصیر این معیار امر شناخت تمدن اسلامی پیامبر است.

آنچه بیان می‌کند تعاریفات، عاطفه‌ها و احساسات، است مهم ترین اثر آن که جامعه جامع و منظم مناسب، برقرار می‌سازد. این عوامل، فقط الگوسازی و هدایت‌پذیر آینه‌نگری و آینده‌رانی (در این رابطه گفتار اول) در آینده چه اتفاقی بیفتد، کاهش یافته روحی خوبی انجام دهد. همچنین، وی باید بتواند آینده‌مانسی را ایجاد کند و برای ایجاد آن

برنامه ریزی نماید. استقبال از تغییر جایگاه ها و حتی تغییر روش، اقتضای دینامیکی بودن یک حرکت است. البته مشروط به این است که در تالی و در مجموع به صورت مورد توجه قرار گیرد. با مفهوم ارائه شده نشاندن تمدن و مهندسی، در مهندسی نباید منظومه باورها، ارزش ها و رفتارهای موجود در عرصه تمدنی را بازم نشانختن تاز طریق آن، چالشی ها، تمارش ها، احتیاطها، اشتباهات و نیز قوتها، شناخته شود. مبتنی بر تمدن آرمایی به دست آمده از کتاب و سنت نبوت تمدن هدف، یعنی تمدن قابل وصول را شناسایی نمود و در هر مرحله تکامل نمود. بنابراین، یک فرهنگ آرمایی وجود دارد که کتاب و سنت آخذ می شود که آن را باید جزوهای علمیه از منابع شرعی به دست آورد و دیگری فرهنگ مطلوب، یعنی هدف، یعنی فرهنگ قابل وصول که نقش میانی تار دو باید متبادس باشد. رطین باطنی شوم مهندسی فرهنگی باید برای اهداف فنی، با اهداف فنی اتفاق بیفتد و البته این اهداف، باید در مسیر خود باشد و در هر مرحله به هدف من نزدیک تر شود.

گفتار دوم

تعیین دقیق جایگاه مسجد در مهندسی تمدن اسلامی، کار مهم اجتهادی می. طبلد، بنابراین، پژوهش در این مورد، پیوندی عمیق با فقه حکمتی و فقه اجتماعی اسلام دارد. لازمه داشتن چنین فقهی، دست یابی به فقهانی جامع، یک نگر و امتیق است که بتوانند به صورت روشمند در این خصوص، معارف متکامل اسلامی را استنباط کنند و با حجتیت برسانند. توجه به این نکته اساسی است و باید به مفهوم مهندسی تمدن اسلامی، شاید بتوان بر اساس معارف وارد شده در مورد نبوت و منزلت، آداب و جایگاه مسجد از دو منظر به بررسی نسبت مسجد و تمدن اسلامی پرداخت.

الف) الگوی گوی از مسجد در طراحی تمدن اسلامی؛

ب) توجه به مسجد محور، در مهندسی تمدن اسلامی.

اگر چه بررسی نسبت مسجد و تمدن اسلامی در نظر مفهوم سخن این نوشتار است؛ اما به طور اجمال، به نظر اول هم بر پراختن

برنامه ریزی نماید. استقبال از تغییر جایگاه ها و حتی تغییر روش، اقتضای دینامیکی بودن یک حرکت است. البته مشروط به این است که در تالی و در مجموع به صورت مورد توجه قرار گیرد. با مفهوم ارائه شده نشاندن تمدن و مهندسی، در مهندسی نباید منظومه باورها، ارزش ها و رفتارهای موجود در عرصه تمدنی را بازم نشانختن تاز طریق آن، چالشی ها، تمارش ها، احتیاطها، اشتباهات و نیز قوتها، شناخته شود. مبتنی بر تمدن آرمایی به دست آمده از کتاب و سنت نبوت تمدن هدف، یعنی تمدن قابل وصول را شناسایی نمود و در هر مرحله تکامل نمود. بنابراین، یک فرهنگ آرمایی وجود دارد که کتاب و سنت آخذ می شود که آن را باید جزوهای علمیه از منابع شرعی به دست آورد و دیگری فرهنگ مطلوب، یعنی هدف، یعنی فرهنگ قابل وصول که نقش میانی تار دو باید متبادس باشد. رطین باطنی شوم مهندسی فرهنگی باید برای اهداف فنی، با اهداف فنی اتفاق بیفتد و البته این اهداف، باید در مسیر خود باشد و در هر مرحله به هدف من نزدیک تر شود.

۲-۱- الگوی گوی از مسجد در طراحی تمدن اسلامی

توجه به آداب، احکام و نماندهای مطرح در مسجد می تواند در طراحی الگوی تمدن اسلامی راهگشا باشد؛ زیرا مسجد، مقیاس کوچک از نمازگاه است. مسجدی که موزه ها، تمدنی آن است.

در اینجا چه برخی از این موارد اشاره می کرد: الف) حاکمیت وجودی و این مهم ترین کارکرد مسجد، کارکردی عبادی است. مسجد، مهم ترین عبادت گاه مسلمین است که ندای توحید در آن سر داده می شود. در طراحی تمدن اسلامی هم باید توجه به این اصل اساسی مبذول داشت تا تمدن اسلامی بستر تحقق مهندسی تمدن اسلامی باشد.

ب) توجه به مسجد محور، در طراحی تمدن اسلامی

منظور دوم در نسبت بین مسجد و تمدن اسلامی، توجه به نقش و جایگاه مسجد در جیات اجتماعی و تمدنی مسلمانان است. جایگاه مسجد در فرهنگ اسلامی، بر خلاف جایگاه کلیسا در فرهنگ غربی، تنها یک مکان عبادی صرف برای برقراری یک ارتباط فردی و شخصی و خادون نیست، بلکه مسجد، کانون و هسته اصلی جامعه اسلامی است. بنابراین، همه زمینه که پیامبر اکرم در نخستین گام خود در بنا نهادن تمدن تاریخی اسلام، با اقدام او تا رسیدن به مسجد و تمامی این حرکت تاریخی، مدار مساجد است. شد. بنابراین، در تاسی از این حرکت پیامبر در طراحی تمدن اسلامی باید به این اصل اساسی توجه نمود که الزامات مسجد محور در شکل دهی تر آثارها و ساخت افرای تمدن اسلامی رعایت کرد.

به عبارت دیگر، کارکرد تمدن از این طرف است که تمدنی اقتصاد محور است. بانکهای ربوی به عنوان محور اسلامی سامان دهی تمامی شئون اجتماعی هستند. در تمدن اسلامی این مساجد است که مبنای وجودی، در پیشرفت و تکامل همه موزه ها و عناصر تمدنی و با یک با و متناسب با فضای ندای و منومی، پیامه اسلامی و شد. در این راستا، باید هر چه در زمینه دین در آن حفظ شود. در این امر، جامع شدن، توان از موزه های تمدن های مادی (همچون تمدن از دید کارگسی که موزه های آن

بر اساس مبانی اومانیستی و سکولاریستی بنا شده است) در مهندسی تمدن اسلامی بهره گرفت.

عذالت مسجد در مسجد در مسجد، هم امام مسجد باید عادل باشد و هم در ایجاد صفوف نماز، جماعت، نماز گزاران هیچ فرقی با یکدیگر ندارد و با وجود تعدد طبقات و گروه های اجتماعی، همه با یکدیگر برابر هستند. در طراحی تمدن اسلامی هم باید عدالت مسجد، به طور دقیق رعایت شود. یعنی معنا که از یک سو، همه امور در جای خود قرار گیرد (وضع کلی شی و فنی موضعه) و از طرف دیگر، حق همه امور، متناسب با ظرفیت آنها اعطا شود (اعطال کلی ذی حقه).^{۱۱}

۲-۲- توجه به مسجد محور، در طراحی تمدن اسلامی

منظور دوم در نسبت بین مسجد و تمدن اسلامی، توجه به نقش و جایگاه مسجد در جیات اجتماعی و تمدنی مسلمانان است. جایگاه مسجد در فرهنگ اسلامی، بر خلاف جایگاه کلیسا در فرهنگ غربی، تنها یک مکان عبادی صرف برای برقراری یک ارتباط فردی و شخصی و خادون نیست، بلکه مسجد، کانون و هسته اصلی جامعه اسلامی است. بنابراین، همه زمینه که پیامبر اکرم در نخستین گام خود در بنا نهادن تمدن تاریخی اسلام، با اقدام او تا رسیدن به مسجد و تمامی این حرکت تاریخی، مدار مساجد است. شد. بنابراین، در تاسی از این حرکت پیامبر در طراحی تمدن اسلامی باید به این اصل اساسی توجه نمود که الزامات مسجد محور در شکل دهی تر آثارها و ساخت افرای تمدن اسلامی رعایت کرد.

به عبارت دیگر، کارکرد تمدن از این طرف است که تمدنی اقتصاد محور است. بانکهای ربوی به عنوان محور اسلامی سامان دهی تمامی شئون اجتماعی هستند. در تمدن اسلامی این مساجد است که مبنای وجودی، در پیشرفت و تکامل همه موزه ها و عناصر تمدنی و با یک با و متناسب با فضای ندای و منومی، پیامه اسلامی و شد. در این راستا، باید هر چه در زمینه دین در آن حفظ شود. در این امر، جامع شدن، توان از موزه های تمدن های مادی (همچون تمدن از دید کارگسی که موزه های آن

کارکردهای مسجد محور، در مهندسی تمدن اسلامی

۲-۱- کارکردهای مسجد در شکل دهی نظام فعالیتات اجتماعی و تمدنی اسلامی

در ادامه به برخی از الزامات مسجد محور در مهندسی تمدن اسلامی اشاره می گردد. هر چند پرداختن به تمامی وجوه این موضوع مهم، خود موضوع پژوهشی سنگین است که باید مبتنی بر روش اجتهادی و با معیارهای علمی دقیق صورت بگیرد و پس از استالازامات کرسی های نظریه پردازی فراوانی از وجوه مختلف در این زمینه برپا کرد.

گفتار سوم

مهم ترین کارکردهای مسجد در تاریخ و سرنویش، شکل دهی فعالیتات اجتماعی و هدایت جامعه است. مهم است. بسیاری از برنامه ریزی های سیاسی پیامبر اکرم در مسجد انجام می پذیرفت. پس از پیامبر اسلام، پیامتهای رسمی در مسجد صورت می گرفت. خطبه حضرت زهرا علیها السلام، خلافت ابوبکر در مسجد ایراد کرد. امام علی علیه السلام مسجد کوفه را مرکز تربیت و شکل دهی فعالیتات درمان کوفه قرار داد.

در نظام سیاسی اسلامی، تولید توزیع و مهندسی قفسه باید بر حد الهی و تویی به ولایت حضرت حق صورت گیرد و تحقق این مهم به صورت عاجل، در خانه حضرت حق نمود پذیر نتواند بود.

در این اساس مسجد علاوه بر اینکه مرکز رفیع جوامع فرد در جامعه است، مانند محل گردآوری مردم و تصمیم گیری کلان، کارهای اجتماعی و مهندسی گذاری های کلان، مانند مراسم جشن ها، ترحیم ها، گردهمایی ها، اقامت موقت در ایام دعاگان، مراسم عزا و اجتماعات برای حل دعالی و... باید مرکزیت، رفیع جوامع در سطح دعالی و توسعه جامعه اسلامی هم قرار بگیرد؛ یعنی تمدن باید مرکز تصمیم گیری کلان اجتماعی باشد و تمامی سیاست گذاری های کلان، از مهندسی های داخلی و خارجی در آنجا سامان دهی شود.

علاوه بر این موارد، مسلمانان در فضای مسجد، زندگی کردن در یک جامعه اسلامی آکنده از خدامت، صمیمیت، مواصلات و خیر خواهی

در نظام سیاسی اسلامی، تولید توزیع و مهندسی قفسه باید بر حد الهی و تویی به ولایت حضرت حق صورت بگیرد و تحقق این مهم به صورت عاجل، جز در خانه حضرت حق امکان پذیر نتواند بود.

رادر عقیقاسی کوچکتر تجربه می کنند و برای نهادینه کردن این روحیه در سطوح کلان اجتماعی چاره این است که تمامی پیامه اسلامی، به منزله یک مسجد بشود. جایگاه عظیم الشان به بود، فرمود: «حیما اذکت الصلاة فضل و الا رض کل مسجد؛ هر جا وقت نماز رسید، همان جا نماز بخون که سرتراز زمین برای تو مسجد است.»^{۱۲}

کارکردهای مسجد در شکل دهی فرهنگ

از دیدگار کارکردهای مسجد، کارکرد فرهنگی و ارتباطی مسجد است. جایگاه بلند در توزیع و نهادینه ساختن فرهنگ اسلامی و دست یافتن به اهداف عالی دینی، یعنی تعالی فرد اجتماع را در کارکردهای فرهنگی مسجد بسیار رفیع است. بنابراین، از راه است در مهندسی فرهنگ و مهندسی سازی تمدن، توجه افرا و کارکردهای مسجد به عنوان فرهنگ شوم و ولایت نمایانه تاکنون این امر مهم مورد غفلت واقع شده است.

در این قسمت از بحث، به برخی از کارکردهای فرهنگی کشور اشاره می گردد و قبل از طرح مطلب، توجه به این نکته اساسی ضرورت دارد که نباید کارکردهای تمدنی طراحی فرهنگ عمومی است. کارکردهای دعالی و فرهنگی فرهنگ تخصصی و بنیادی جامعه هم باید به مهندسی مسجد توجه نمود.

الف) آموزش: مسجد از زمان پیامبر اکرم مرکز آموزش معارف قرار گرفت. پیامبر

بهراد می توان کرسی های نظریه پردازی را

□ در مهندسی فرهنگ کشور باید شبکه ارتباطی بر مدار و محوریت مساجد شکل بگیرد تا همگام با تک‌بودن این شبکه ارتباطی تضمین شود و هم زمینه شکل‌گیری جبهه فرهنگی خودی در مقابل جبهه مادی پدید آید.

در مساجد فعال نمود که نمره آن هم حاکیست روح تربیت و تمدن پر جریان نظریه پردازی است و همه توجه به مبانی دینی در شکل‌گیری نظر به‌های نوین اسلامی در حوزه دست‌یابی به علوم انسانی اسلامی است.

ب (شکل‌گیری ارتباطات فرهنگی، مسجد، پایگاه‌های فرهنگی، ارتباطات و اطلاع‌رسانی در فرهنگ نبوی... بوده است. نای «افضاة جامعه» در زمان پیامبر اسلام... دوران پس از آن نوعی اعلام فراخوان عمومی برای گروهی از ائمه علمایان در مسجد و نشان از اعلام یک امر مهم به هنگام اقامه نماز جماعت بوده است. پس از شریع‌آنان در غیر از زمان نماز، مردم باید با آنان به مسجد می‌آمدند» علاوه بر این، شبکه ارتباطی مساجد هم در فرهنگ اسلامی قابل توجه و قابل‌الگوگیری است. وجود «مساجد محلی» و مسجد جامع در شهر و ارتباط مساجد جامع با یکدیگر و وجود مسجد جامع در مرکز حاکمیت به عنوان بلندگوی اصلی حکومت، مسئله مهمی در طراحی شبکه ارتباطات است؛ به خصوص، در دنیای امروز که نقش شبکه ارتباطات در اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی، بسیار مهم‌تر از گذشته نمایان کرده است.

در این اساس در مهندسی فرهنگی کشور باید شبکه ارتباطی بر مدار و محوریت مساجد شکل بگیرد تا هم با تک‌بودن این شبکه ارتباطی تضمین شود و هم زمینه شکل‌گیری جبهه فرهنگی خودی در مقابل جبهه مادی پدید آید. چ تکامل و تربیت دینی در اسلام، آموزش هیچ‌گاه از تربیت جدا نبوده است. بنابراین، کارکرد آموزشی مسجد همواره قرین کارکرد تربیتی هم بوده است؛ اما با این حال، توجه به این بعد از مسجد هم در زمینه توسعه و رشد فرهنگی کشور بسیار مهم است.

باید مستولان و مسئولان فرهنگی کشور به این باور اساسی رسیده باشند که جز بر مدار مسجد، توسعه تربیتی کشور امکان پذیر نیست؛ و چگونگی زندگی از ابتدای کودکی و نوجوانی، قرین زندگی و هویت با حلقه‌های ذکر و معرفت مسجد همواره نشود، در هوایی و مبنای سالی هرگز نمی‌تواند در دایه تربیت دینی حضور پیدا کند. مسجد کانون تبدیل‌ناحای فردی و اجتماعی آحاد جامعه اسلامی است؛ تاجری که با مسجد انس نداشته باشد، تجارتش می‌نگسوسد؛ استمداری که در مسجد تربیت نشده باشد، هرگز نمی‌تواند

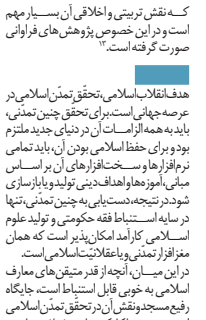
چرخ‌حکومت‌اسلامی را بچرخاند.

علاوه بر کارکرد سیاسی و فرهنگی مسجد در سیره نبوی... و حیات علوی... مسجد، کارکرد اقتصادی هم داشته است. حفظ و نگهداری بیت‌المال، تقسیم آن به نوعی در مسجد صورت می‌گرفت. همچنین، بیشتر قضاوت‌های حقوقی و قضایی پیامبر اکرم... و ائمه اطهار... در مساجد انجام می‌پذیرفت. بیت‌المثلت و دکه‌القضا در مسجد کوفه بناگرم این مطلب مهم است.

بر این اساس، شایسته است در توسعه قضایی و اقتصادی کشور به نقش مسجد در این امر مهم توجه وافر معطوف شود؛ به عنوان مثال می‌توان از جنبه هر مسجد، صنوف قرض‌الحسنه تأسیس کرد و خواجه مادی مؤمنان را بر طرف کرد.

نکته مهم دیگر در خصوص مسجد محوری در مهندسی تمدن اسلامی، قرار گرفتن مسجد در کانون شهر اسلامی است. متأسفانه با نفوذ ذهن و معماری غربی در جوامع اسلامی، ابتدا مسجد از مرکز معماری اسلامی کنار گذاشته و سپس کم‌کم مسجد از نقش اثرینی در حیات اجتماعی کنار گذاشته شد و تنها به مرکز عبادی تبدیل گردید. با این حال، در فرهنگ نبوی... با ساخت مسجد، شهر ثریب مدینه‌تبی شد و بعدها مسلمانان شهرهای جدید کوفه، بصره و قاهره را با ساختن مسجد آغاز کردند. در معماری اسلامی همه راه‌های محلات شهر به مسجد ختم می‌شود. بازار در کنار مسجد شکل می‌گیرد و سبزه‌زار شهری بر مدار مسجد سامان می‌یابد. لازمه چنین معماری، کثرت مساجد در محله‌ها و شهرها بود؛ مسئله‌ای که متأسفانه با ورود معماری مدرن به دنیای اسلام و با شکل‌گیری شهرهای صنعتی کوچک رنگ‌شدن تاجایی که هم‌اکنون در کشور انقلاب اسلامی، در بسیاری از مجتمع‌های جدید شهرهای باختری از مسجد نیست و با متناسب با جمعیت آن، فضای مسجد موجود نیست؛ در این صورت، چگونه می‌توان مسجد از کار فرهنگی به میان آورد؟

علاوه بر تأثیر مسجد در معماری شهری، معماری خود مسجد هم، مقوله دیگری است

نکته مهم دیگر در خصوص مسجد محوری در مهندسی تمدن اسلامی، قرار گرفتن مسجد در کانون شهر اسلامی است. متأسفانه با نفوذ ذهن و معماری غربی در جوامع اسلامی، ابتدا مسجد از مرکز معماری اسلامی کنار گذاشته و سپس کم‌کم مسجد از نقش اثرینی در حیات اجتماعی کنار گذاشته شد و تنها به مرکز عبادی تبدیل گردید.

با این حال، در فرهنگ نبوی... با ساخت مسجد، شهر ثریب مدینه‌تبی شد و بعدها مسلمانان شهرهای جدید کوفه، بصره و قاهره را با ساختن مسجد آغاز کردند. در معماری اسلامی همه راه‌های محلات شهر به مسجد ختم می‌شود. بازار در کنار مسجد شکل می‌گیرد و سبزه‌زار شهری بر مدار مسجد سامان می‌یابد. لازمه چنین معماری، کثرت مساجد در محله‌ها و شهرها بود؛ مسئله‌ای که متأسفانه با ورود معماری مدرن به دنیای اسلام و با شکل‌گیری شهرهای صنعتی کوچک رنگ‌شدن تاجایی که هم‌اکنون در کشور انقلاب اسلامی، در بسیاری از مجتمع‌های جدید شهرهای باختری از مسجد نیست و با متناسب با جمعیت آن، فضای مسجد موجود نیست؛ در این صورت، چگونه می‌توان مسجد از کار فرهنگی به میان آورد؟

علاوه بر تأثیر مسجد در معماری شهری، معماری خود مسجد هم، مقوله دیگری است

۱- روح‌الامینی، محمود؛ زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، ۱۳۸۸ ه.ش.
۲- ساروقی، باقر، در راه‌های فرهنگ‌علوی و اجتماعی، تهران، سازمان انتشارات چاپ‌های، ۱۳۷۷ ه.ش.
۳- آستوری، داریوش، تعریف مفهومی فرهنگ، تهران، انتشارات آگ، چاپ دوم، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴- روح‌الامینی، محمود؛ زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه.ش.
۵- جابری، سعید، فرهنگ‌شناسی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۷ ه.ش.
۶- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۷- حکیم‌سزوری، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، ۱۳۷۵ ه.ش.
۸- ابن‌سینا، محمد، الطبقات الکبری، طبریز، ۱۹۵۸ ه.ش.
۹- خاتمی‌نژاد، سیدمکرم، مساجد ایران، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۰- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۱- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۲- خاتمی‌نژاد، سیدمکرم، مساجد ایران، تهران، ۱۳۷۵ ه.ش.

که نقش تربیتی و اخلاقی آن بسیار مهم است و در این خصوص پژوهش‌های فراوانی صورت گرفته است.^{۱۲}

هدف انقلاب اسلامی، تحقق تمدن اسلامی در عرصه جهانی است؛ برای تحقق چنین تمدنی، باید به همه الزامات آن در دنیا جدید ملتزم بود و برای حفظ اسلامی بودن آن، باید تمامی نمودها و سخت‌افزارهای آن بر اساس مبانی آموزه‌ها و اهداف دینی تولید و پراپازری شود؛ در نتیجه، دست‌یابی به چنین تمدنی، تنها در سایه استنباط فقه حکومتی و تولید علوم اسلامی کارآمد امکان‌پذیر است که همان معنای تربیتی و باعقالت‌آمیزی است.

در این میان، آنچه در فرهنگ‌های مازوف اسلامی به خوبی قابل استنباط است، جایگاه رفیع مسجد و نقش آن در تحقق تمدن اسلامی است. مسجد، با کارکردهای مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، تربیتی و... محور مهندسی تمدن اجتماعی و کانون شهر اسلامی است و غفلت از این مسئله اساسی رقت به بیراهه است.

منابع و مأخذ

۱- روح‌الامینی، محمود؛ زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، ۱۳۸۸ ه.ش.
۲- ساروقی، باقر، در راه‌های فرهنگ‌علوی و اجتماعی، تهران، سازمان انتشارات چاپ‌های، ۱۳۷۷ ه.ش.
۳- آستوری، داریوش، تعریف مفهومی فرهنگ، تهران، انتشارات آگ، چاپ دوم، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴- روح‌الامینی، محمود؛ زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه.ش.
۵- جابری، سعید، فرهنگ‌شناسی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۷ ه.ش.
۶- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۷- حکیم‌سزوری، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، ۱۳۷۵ ه.ش.
۸- ابن‌سینا، محمد، الطبقات الکبری، طبریز، ۱۹۵۸ ه.ش.
۹- خاتمی‌نژاد، سیدمکرم، مساجد ایران، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۰- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۱- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۲- خاتمی‌نژاد، سیدمکرم، مساجد ایران، تهران، ۱۳۷۵ ه.ش.

۱- روح‌الامینی، محمود؛ زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، ۱۳۸۸ ه.ش.
۲- ساروقی، باقر، در راه‌های فرهنگ‌علوی و اجتماعی، تهران، سازمان انتشارات چاپ‌های، ۱۳۷۷ ه.ش.
۳- آستوری، داریوش، تعریف مفهومی فرهنگ، تهران، انتشارات آگ، چاپ دوم، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴- روح‌الامینی، محمود؛ زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه.ش.
۵- جابری، سعید، فرهنگ‌شناسی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۷ ه.ش.
۶- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۷- حکیم‌سزوری، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، ۱۳۷۵ ه.ش.
۸- ابن‌سینا، محمد، الطبقات الکبری، طبریز، ۱۹۵۸ ه.ش.
۹- خاتمی‌نژاد، سیدمکرم، مساجد ایران، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۰- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۱- فغان‌شیرازی، سمانه، شرح الاسما الحسنى، تهران، حکیم‌سزوری، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۲- خاتمی‌نژاد، سیدمکرم، مساجد ایران، تهران، ۱۳۷۵ ه.ش.

بازشناسی ظرفیت‌ها و کارکردهای مسجد در حوزه خانوادگی

حجت‌الاسلام دکتر عباسعلی شاملی، اندک‌تراکی فلسفه تعلیم و تربیت
خاتم‌شهبان یوسفی/ محقق و پژوهشگر

❑ مسجدی که نمازگزاران آن با مسائل مهم اجتماعی، سیاسی رابطه فعال دارند و در آنجا پیرامون مسائل مهم جامعه و بومی و تبادل آن می کنند. به مسجد نمونه نزدیک است.

دغدغه و اضطراب فاصله می گردد و به آرامش می رسد.

در فرهنگ اسلام، نام مسجد یادور بندگی در پیشگاه خداوند متعال است. مسجد، یعنی جایگاه سجده و سجده، اوج عبادت و بندگی انسان در برابر خدایتعالی است. هرگونه ظهور که امام سجاد علیه السلام فرموده اند: «المسجد مَنْتَهَى العبادة من نبي آدم»^{۱۱}، در حقیقت باینکه در این پاک محجذی علیه السلام همه خاک و زمین مسجد است^{۱۲}، بولی برترین و اصل ترین محفل برای عبادت و تفریب جستن به خداوند متعال، مسجد است. از این رو، در قرآن کریم بر جنبه های عبادی مسجد بیش از هر زمان دیگر آن تاکید شده است. مسجد، جایگاه عبادت و پرستش خالصانه خداوند است: «و ان المسجد لانا لله فولا لله ذو نعوم لله اخدا»^{۱۳}.

بر پایه حدیثی قدسی از پیامبر گرامی علیه السلام، خداوند مسجد را زیارتگاه خویش بر سرده نامده است. ایشان می فرمایند: «الاولی لعنبتی تواضی فی بیته ثم رأی فی بیته، خوشا به حال بنده ای که در خانه خویش وضو بگیرد، گناهگار در خانه نام زیارت کند»^{۱۴}. این زیارت، انس و قرب در سبانه عبادت خالصانه مؤمنان در مسجد فراموش می آید. انوار تابناک با و پرشش پاک و بی آلاشی برای عرش نشینان، بر توانمندی می آید انسان که ستارگان آسمان برای ما خاک نشینان برنوازشی می کنند: «ان نبوتی فی الارض السجدة حتی باهل السماء کما نبئیها التوجه لاهل الارض»^{۱۵}، «حضور در مسجد و عبادت در خانه خدا، افزون بر توفیق بزرگ و گامی از زمینست، توفیق هایی چون وجود دیگری نیز می یابد؛ از جمله: رحمت خاص خداوند، آموزش الهی، بخشش برب و همنشین و همدمی با فرشتگان الهی».

مسجد، مکانی است برای تمرین خلق و خوی بسنندیده انسان؛ این محلی مناسب برای عملی کردن ارزش های والای اخلاقی و رفتاری و عملی گویان و توانمندی و همچنین پس از خودسازی فردی و اجتماعی، سبکو پروازی است به ملکوت؛ زیرا خداوند می فرماید: «فیه حال یحییون ان یتطهرون»^{۱۶}، «در مسجدی که براساس تقوا و پارسایی تاسیس شده باشد، مردم دوست دارند پاکیزه باشند و خداوند نیز نیکبازان را دوست دارد. در اینکه نگاه الهی و اخلاقی در همه جای خود دیده و زینت است، اما در مسجد نشین بودنشان پس از پیش هم، مؤمنان، بی تاثیر بیشتری کند تا در مسجد به نگاه اولوه شدن، شناختن و پارساانه زبان نثار، یاره به ابوری دیگران نتجوا، نکند نمیکند، تنگ شده است و سخنان الهی و بی اثر کند نهد و از گفتوگوهای که بوی دنیاپرستی می دهد، بیزداید».

در حقیقت تلاش برای انجام ندادن این کارها خودتربینی برای انجام دادن کارهای خیر و دوری از بدیها است. همان گونه که حاجی با احترام بسن، دوری از دنیا و نگاه از زمین می کند، نمازگار با گفتن تکبیر، در آزمون بین و از خلق و خلق و از بنده است. مسجد، سرزمین عزت است. بر توبه و سجده به پیشگاه خداوند متعال مؤمنان سببار است. هر کس که در مسجد، به تدریج به بد عمل مکتوم سببار است می کند؛ زیرا حضور در مسجد، حضور در خانه خدایتعالی است و مسجد طبعی کسی که خالص خدایتعالی است در تلاش می کند در خارج مسجد، سبب است. عملکردی متناسب و همگون با حضور در مسجد داشته باشد. نقش تربیتی حضور در مسجد، زمانی مؤثرتر خواهد بود که مؤمن به یاد آورد

در مسجد باید علاوه بر زینت های مادی، آراستگی های معنوی نیز داشته باشد؛ علاوه بر نظریه صفت، صفای اخلاقی و باطنی، باطنی و عقلی مسجد علیه السلام را با عمل پایس خودگرد، غیر این صورت، پروردگار او را به خانه خود ندانم می دهد و اولیای بزرگ خدا نیز دست در به سینه شان خواهند زد.

از جنبه های دیگر تربیتی مسجد، نقش مؤثر آن در پیوند دلدادگان خود با انسان های صالح و برگزیده است. از دید آگاهان مسائل تربیتی، نقش دوست خوب در سعادت انسان بسیار ممتاز است. مسجد میان مؤمنان و نخبگان و صالحان جامعه، پیوند ایجاد می کند و با این کار بستری مناسب برای پرورش و تربیت روحی آنها فراهم می کند. کسی که با خواب در ارتباط باشد، دست کم از سر خا برادران دینی خود، از حرف ارفاد در پیش نمی گیرد؛ حتی اگر به درجه ای از تکامل نرسیده باشد که به سبب ترس از خداوند به گناه دست نزند. مسجد با فراهم آوردن پیوسته مسلمانان به جمع و جوع گرایی، انصاف و نظم پذیری را از انسان تقویت می کند و درون گرایی افراطی و بیگانه گری را جمع از آن انانیت می راند. از کار خداوند های مسلمان در مسجد به هم پیوند بخورد، ستر مناسبی برای همیاری های جمعی آنان فراهم می شود.

مسجد می تواند کرد ممال و اموال و از چهاره و جان مسلمان زیادید «الفسرکی» وی را بر طرف کند. مسجد، شناور را به فرجه مسلمان هدیه می کند. نشانه سلامت و تکامل روحی است. خانواده ها، مسجدی در تعامل های خود، مشکلات و سختی های زندگی را در پیوند دیگر خانواده های می کنند و تخلیه عاطفی می شوند. همچنین از روایت دیگری در جمع، آنها را از احساس تنهایی، زمین گرم گشتن و اماندگی نجات می دهد. حتی اگر خانواده ها نتوانند برای یکدیگر گریه بیایند، احساس مهدردی و فضایی که در جمع یکدیگر پیدا می کنند، انگیزه تلاش دوباره و مبارزه با مشکلات را در آنها تقویت می کند.

مسجد به طور معمول جایگاه طرح مشکلات و نارسایی های اجتماعی است. حضور طبعی، حضور در چنین مکانی، موجب رفع دردمندی را در فرد می دهد. مشوره و پرورش این خوی بسنندیده، در اشخاص نوری مبارزه با اعدا و دشمنان و تمهینی می توانفی است. روحیه ای که هر گاه رفاقد جامعه بوده؛ به نسل جوان - پیدا شود، آسیب های اساسی بر پیگردان اجتماعی وارد خواهد شد. یکی از زمینه های که فرهنگ مسئولیت و اجتماع

در مسلمانان رواج می دهد، حضور خانوادگی در مسجد است. در مسجد نیز، خاصه با کسی ها، چالش ها، فرسوها و تهدیدها برنشته و توصیف می شود. خانواده های می توانند برای یکدیگر پشتیبان باشند.

۳-۱۰ کارهای آموزش مسجد

از زمان گسترش اسلام، خط و کتابت در مسجد آموزش داده می شد و این امر موجب بروز اشکال در قلمت های عبادی نمی شد. تداوم نگهتفت که کار کرد های آموزش و فرهنگی مسجد، پس از کار کرد های تربیتی و همیزه تربیت عبادی، سرآمد دیگر کار کرد های مسجد است. آموزش های اسلامی، با دعوت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، نخستین

مرز و معلّم مسلمانان، مسجدی آغاز شد که در واقع پایگاه تعلیماتی مسلمانان بود. مسجد که در عصر نبوت و دوره خلفای راشدین بنای بسیار ساده ای داشت، مجمع و نوسمانهایی شد که برای آشنایی با آموزه های اسلامی و حل و فصل مسائل جدید، مرد و رفت ادمی کردند. آقامنه نماز، استماع سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله، تبلیغ باه پای قرآن کریم، تبلیغ دین و ابلاغ احکام شوع، اعلان جنگ و جهاد و صلح، آموزش مهارت های زندگی، تقوی غلایم جبهه ارسال نامه ها،

توسیع جغایه و مسائلی از این قبیل، در مسجد انجام می شد که بیشتر آنها با جهرت رسول صلی الله علیه و آله، به مبنه آغاز شد. در واقع، «مسجد» کهن ترین دانشگاه نخستین و اساسی ترین پایگاه تعلیم در تاریخ اسلام است. مسجد نخستین مرکز آموزشی و مدرسه دینی

به گواهی مورخان، محققان و حتی خاورشناسان، بنای مسجد قبا و مسجد نبوتی در واقع پی ریزی مدرسه اسلامی بزرگی بوده است. مسلمانان و شهروندان کشورهای اسلامی، از آغاز اسلام تا چندین قرن پس از آن، با یادگیری به نام مدرسه آشنا نبودند. از آن جهت، مورخان بزرگ به تفاهت که پیش از بدایش مدرسه، مسجد نخستین و گانه هر کس در مهم آموزش، فرهنگی در کشورهای اسلامی بوده است. هر چند برخی محققان رای جایگاه های آموزشی دیگری نیز نام برده اند؛ مانند مکتب های خانگی، دارالقرآن ها و دارالاحکامه.

شاید خوانندگان عزیز از این موضوع تعجب کنند که روزگاری میان قضایان بحث بوده است که آیا با وجود مسجد تاسیس مدرسه سباز است یا نماند؛ هر طرخ این مسئله، در فضای آموزشی، برای ما شگفت انگیز است؛ ولی در دوران سر آمد، بگانه پایگاه آموزشی بوده است و نگاه سخن از مدرسه به میان آمده است؛ البته قضایان شیعه و سنی هیچ گاه آحداث و شرحه از آن نمی بگردند؛ اما همواره گسترش مدرسه های هر یک در عهد و عصر، از آن جهت ضروری می آید که فرغ فقط در تکیه بر این واقعیت بود که روزگاری مسجد ایگاه پایگاه مهم آموزش و آموزش اسلامی بوده است.

محتوا و سبک آموزش در نخستین مسجدها پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله، احکام و معارف دینی و حتی مسائل تاریخی را آموزش می داد. مطلب های که در این جلسه ها ارائه می شد، تا آن قدری نکتی شونندگان متناسب بود. فاصله زمانی از آن زمان تاکنون بسیار گسترش یافته است. بدین معنی که سبک آموزش و معارف دینی در روزگار پیامبر صلی الله علیه و آله، به شمار می آید، می تواند گناه آن که به مایاها موافقت فی الامام کراهه السامه علینا رسول خدا صلی الله علیه و آله را روزها ما را عطفه می فرمودند^{۱۷}

❑ خانواده به طور معمول سه کار کرد اساسی دارد: ادراری نیازهای جنسی، عاطفی و روان شناختی زن شوهر؛ ۲. تداوم نسل انسانی در قالب زوجه ها و فرزند؛ ۳. پرورش روح همگرایم و هموز سازی مهرات جامعه جبری و اجتماعی شدن شهروندان.

شواهد نشان می دهد که این جلسه ها پس از برخی نمازها بیشتر برگزار می شد؛ مانند نماز صبح و شام که شمار بیشتری از مردم در مسجد حضور می یافتند و شور و نشاط فراوانی در حفظ و ثبت سخنان رسول خدا صلی الله علیه و آله مین شد. نگاه وجود داشت، افرادی که به دلیلی توفیق حضور در این جلسه ها را نمی یافتند، به دیگران سفارش می کردند تا گفته های ایشان را کلمه به کلمه ثبت و حفظ کنند. در فرصت مناسب برای آنان بازگو کنند.

علاوه بر جلسه های رسمی سخنرانی، جلسه های آموزشی و پرسش و پاسخ نیز در مسجد پیامبر تشکیل می شد. در این جلسه ها فقط یک نفر سخن می گفت، بلکه همه با هم گفتوگو می کردند. حضرت صلی الله علیه و آله وقتها، پس از نماز صبح تا طلوع آفتاب، به مسجد می آمد. بخش از این وقت صرف پاسخگویی به پرسش های دینی و حتی تغییر عیوب مسلمانان می شد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نیز از تازه مسلمانان نیز - که طبع به آموزش هایی ویژه نیاز داشتند - جلسه های جدا گانه تشکیل می دادند. کذب در حضور آن حضرت مسابقه شعر و سخنرانی بر پا می شد و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله جایزه برگزیدگان را به این اهدا می کرد.

در پایان آن حضرت و هنگامی که در جلسه های جنگ حضور می یافتند، قلمت های آموزشی تعطیل می شد؛ بلکه گاهی کسی چون عبدالله بن ابی لهزم و مدهینی روایت کرده است، از راه امور مسجددار می آمد. در این جلسه ها باغی از آن حضرت تا خود حضرت امده می رفت؛ از استاد و مدرس کلاس های آموزشی مسجالتی فقط پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نبود، بلکه افراد دیگری نیز که صلاحیت علمی داشتند، جلسه ها اداره می کردند.

عبدالله بن رواحه که چهارم علمی بود جلسه های توحید، معاد و مسائل اعتقادی را اداره می کرد. کر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به گمانند شنونده و تلمذگاری گفت و شنوده ای علمی را نظار هر هادیات می کرد. آن حضرت درباره چنین مجالسی می فرمود: «کم نستعملن در چنین مجالسی در نخستن در جلسه های دعا و آیتش که در گوشه دیگر مسجد بر می آمد - تر جیح می دهد؛ زیرا بر من برای آموزش و تعلیم مردم به پیامبری مبعوت شده ام»^{۱۸}.

امیرمؤمنان، علی علیه السلام نیز در حالی که یک پله پایینتر از جایگاه پیامبر

زنان بخش عظیمی از جامعه را تشکیل می‌دهند، حضور آنان در مسجد، فرصت استاسی برای بهره گیری موثر از این جایگاه مقدس انسانی با معارف اسلامی و ارتقای دینی و معنوی شخصیتشان.

اگر کسی نیست، گاه برای مرد مسدود نمی‌گفت، پیامبر اکرم ﷺ کوششی می کرد تا دامنه این تلاش‌ها به دیگر مسجدها نیز کشیده شود. بر پایه شواهد تاریخی، مسجد قبا نیز نشاط علمی و فعالیت‌های فرهنگی داشته است. به دلیل موقعیت خاص سیاسی، حضور علمی امام قراقران ابومحمد ﷺ در مسجد النبی، بیشتر از دیگر امامان بود. امامان بزرگان ابودوامیز کوزار نیز جلس‌های علمی داشتند همچون ابان بن تغلب، معاوی بن مسلم، حمزان بن اعین و زرار بن اعین. همه آنها به ما می‌فهماند که مسجد برای همیشه جایگاه آموزش و فراگیری معارف اسلامی است.

گفته است که میان همه بحث‌ها و علوم دینی، پرداختن به علوم قرآنی در مسجد اهمیت ویژه دارد. زرار بن اقران و مسجد پیوندی با یکدیگر دارد. پیامبر اسلام ﷺ در این باره فرموده است: «أما نصیبت المساجد فلقرآن المسجد ابرای خواندن و فهمیدن قرآن بنا کرده‌اند». «و من أحب القرآن، فلیحب المسجد؛ کسی که قرآن را دوست می‌دارد، مساجد را نیز باید دوست بدارد.»^{۱۱}

مطالعه تاریخ مسجد نشان می‌دهد که مسجد و کتابخانه همواره از اجزای جدایی‌ناپذیر هر مسجد بوده‌اند. مسجد نبوی در آن زمان مسجدهای دست‌نویس را به صورت مکبوت در آنجا نگهداری می‌کردند. با افزایش شمار کتابها، کتابخانه‌های مساجد نیز رشدی فراترند یافت. بعدها کتابخانه‌ها از مسجدها جدا شدند و نهادهای اسلامی مسجدها به وجود آوردند. کتابخانه‌ها نقش بزرگی در شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی داشتند.

حج کارگاه‌های سیاسی و اجتماعی مسجد

مسجد پیغمبر برای تبحر به مرد بسالاری دینی

یکی از ویژگی‌های مسجدهای این است که با ارتباط دیگر معابد و مراکز دینی، با مسائل سیاسی و اجتماعی جامعه اثرات دارد و نهادهای مؤثر است. مسجد، کانون رایزنی و مشروعیت است. مشورت و تادیب برای امور جمعی در مسائل اجتماعی نیز نقش بسزایی در تکامل جامعه دارد. تادیب از راه مسائل اجتماعی، رشد و شکوفایی به امران می‌آورد. مسجد در جایگاه اصل خویش، محل رایزنی‌های سیاسی- اجتماعی است. خانواده‌ها به پیامبر خویش فرمان داده بود تا در کارهای مهم با مرد مشورت کند و مسجد پیامبر برای عمل به این دستور بود. پیامبر پیغمبر ﷺ گفت: «مسجد را هیچ‌کس در مسجد را «مجلس شورای مسلمانان» نام نهد؛ اندام سخنی گرفتار گفتند.»^{۱۲}

رسم مسلمانان در زمان پیامبر اسلام ﷺ این بود که هر گاه حادثه‌ای می‌رخ می‌داد، چارچوبی نامی کرد: «المصلاة جامعه»؛ یعنی برای نماز در مسجد چند نفر بودند. چارچوبی نامی نشان می‌دهد که مسلمانان، حتی برای مشورت درباره مسائل نظامی، در مسجد جمع می‌شدند؛ در نتیجه این روش، مسجدی- که نمازگزاران آن مسائل مهم اجتماعی- سیاسی و ایفای تقاضا دارند و در آنجا گروهی مسائل مهم جامعه و رایزنی و تبادل آنرا کنند، به مسجد تبدیل می‌گردد. گفتگو و تادیب بر این موضوعات اجتماعی و چاره‌اندیشی برای آنها هنگامی که نتیجه می‌رسد که اقدام‌های عملی نیز بر پی داشته‌باشد. مسجد جایگاه عمومی مسلمانان و محل حضور قشرها و خانواده‌های گوناگون است.

از این رو، مسجد جایگاه مناسبی برای تعاون اجتماعی مسلمانان و مشارکت آنان در راستای رفع نارسایی‌های اجتماعی و فرهنگی است. امام رضا ﷺ در گفتاری نورانی، یکی از اقدام‌های سازنده نماز جماعت را به‌طور معمول در مسجد برپا می‌شود. جمعیت مسلمانان بر «بیز تو» اعلام بر سر آمده است. این سخن، باب علمت است که حدیثا به پیامبر دیگران برای آسنان می‌شاید. کارهای مانع جمع آوردن برای نماندن، پرداخت وام، اعطای خدمات درمانی، اقبالی‌هایی برای تسهیل ازدواج جوانان، کارگاه‌های مهارت خانواده، برنامه‌ریزی برای تحصیل بیماران و اموری از این دست همگی از مصداق‌های تعاون بر «بیز تو» است. در سایه برنامه‌ریزی صحیح، به‌ویژه در مسائل خانواده، می‌توان کارهای خیر را به‌خوبی در مسجد انجام داد. البته پرداختن بدین امور باید به گونه‌ای باشد که به‌شان، آبرو، کرامت، عزت و حدود الهی جاسازی زبان و مردان اسپینی وارد نکند.

د کارگاه‌های مسجد

مسجد در جایگاه اصل خود، بستری برای ارزش آفرینی و ارزش گذاری است و توجه مسلمانان را به ارزش‌های فراموش شده جلب می‌کند. مسجد، تفاوت نیاز مند و فروتنانه، رئیس و زیردست، فرمانده و پیرو، امتیاز الهی و ظاهری که گذاشته می‌شود. همه در پیش هم می‌نشینند. در یک فصل نماز می‌خوانند. در مسجد فقط از راه بی‌فقه اسلامی شایسته می‌شود و مستخرج است. همچون تقوا و چادر بر پایه فقه اسلامی شایسته است. کتابانی در صفا لیل نماز جماعت با ایستادن که تقی‌بندی‌هایی چون علم، تقویا، ایثار و جهاد داشته‌باشند. این امر خودنویس ارزش‌گریزی و ترویج ارزش‌های اصل است. خانواده‌ها، به‌ویژه دختران و پسران با دین این صحه‌ها مواجه‌تر به‌طور دهای آرزویی، به‌طور مستقیم و غیر مستقیم با آموزه‌های ارزشی اسلام آشنا می‌شوند و به آن خومی می‌گردند.

در چندینامبر گرمی، گام‌شخصی یافت می‌شد که در آنجا هادیان بودی نیز نمودید. بلکه از ادعای گوناگون بنفای دوستی‌دوستی در تمامه ترویج می‌شود. پیامبر گرمی، پی‌دورومی‌شدن. بیان حال انتظار جایگاهی برای خود داشت. مسلمانان این افراد را مسجد پرده می‌کردند. برای اسلام از او هم‌چونده پیامبر خدا، اوخته‌بوند که مکن‌های جناس مسجد از مسلمانان مومن، متحدان و یارگراست. آری مسجدها خانه دفاع از ارزش‌ها و مسجدها نگاهبان ارزش‌های اسلامی هستند. خندیدند که این از خاص‌های مسجد نمونه، نیز نشانی است که در احیا و تثبیت ارزش‌های اسلامی و پاسداری از آنها ایفا می‌کند.

چنانچه در بندهای قبلی گفتیم، در ایه‌ها و روایات برای مسجد کاردهای گوناگونی بیان شده است. به فراخور اهمیت و جایگاهی که جنبه‌های آموزشی و تربیتی متناسبی فراهم می‌آورد، خانواده، قسده و منزلت خاصی در دین اسلام دارد؛ تا آنجا که به‌یادها و اقبال باقی‌مانده است. نیز ندانند. تعبیرهایی که در قرآن و روایات بار باره در اقبال فرستاده است، خوبی این ادعای ثابت می‌کند. خدای سبحان در آیه ۲۱ سوره نساء، از «میتقال غلظا» یا یمان محکم می‌نامد که موجب تشکیل خانواده می‌شود. در آیه ۲۷ سوره نحل، خانواده «جمع‌اللهی» می‌نامد. همچنین رسول گرمی اعلامی، خانواده را محبوب‌ترین و

مسجد، در جایگاه پایگاه معنوی و دینی می‌تواند خانواده‌ها را در چارچوب دین و ایمان و هم‌بند نزدیک کند و ثبات و امنیت را برایشان به ارمان آورد

عزیزترین بنیان‌دهندهای سخنان توصیف می‌کنند می‌فرماید: «ما بین فی الالسلام بناء الخصال لله عز وجل و اعز من التزوج»^{۱۳}

به با به کارشناسان و کارشناسان تعلیم و تربیت خانواده، مسجد جایگاه مناسبی برای ارائه روش‌های پهنه‌سازی خانواده است؛ زیرا گهر اصلی خانواده اسلامی، عشق زن و شوهر و یکدیگر به‌یاد می‌گیرد و خانواده می‌فرماید: «و من آتته ان خلقکم من انفسکم ازواجکم لکنکنوا لهن و جعل بینکم مودة و رحمة فان ذلك لایات لقوم یتفکرون؛ از جمله نشانه‌های خانواده این است که از جنس خود شما همسرانی براتان آید که در کنارشان بیارمید و می‌توانید به رحمت قرار داد». «بی‌تردید، این عشق زمینی از عشق به پروردگار جدانیت پیوند انسان و زمین، در چارچوب خانواده، جلوه‌های معیشتی دیگری به ما دارد. برای مثال، تلاش نان‌آور خانواده برای اداره خانواده و تدارک نیازهای اعضای آن در فرهنگ اسلامی، جهاد در راه خدا است؛ لکن الله لیماکم فی الجهاد فی سبیل الله»؛ تلاش گر و نان‌آور خانواده همانند جهادگر در جبهه نیز است». «از این رو، هر گاه برای خدای خانه و خانواده‌اش تلاش کند و بخواهد رفاه و خوشی را برای آنها به ارمان آورد، به همه‌یامبر اسلام، در راستای عبادت و بندگی خدا کام برداشته است. به‌طور مثال، در این‌فهم نقش مشخصی در تکمیل نظام خانواده، بهتر است نخست درپایم که خانواده چه کاردهایی دارد و سپس از آن‌ها گوش کنیم که مسجدها تا چه اندازه می‌تواند در تسهیل و هموارسازی این کاردها مؤثر باشد.

کارگاه‌های فرهنگی و اجتماعی به‌طور معمول سه کارگاه اساسی دارد: ۱- رضایابی جنسی، عاطفی و روان شناختی زن و شوهر؛ ۲- آموزش نسائی در قضاوت و آگاهی از حقوق و تعهدات؛ ۳- آموزش روح و گرای و هموارسازی مهارت جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن فرزندان. آموزه‌های اجتماعی اسلام که به‌طور معمول در فضای مسجد به مسجودین هدایت می‌شود، مسلمانان را برای ایفای نقش بهتر در سه کارکردی که گفته شد، به‌ویژه مهارت‌های اجتماعی و اجتماعی‌سازی، آماده می‌کند. زن و شوهر در حریم خانواده به بهترین شکل نیازهای عاطفی و جنسی یکدیگر را برآورده می‌کنند و این امر عامل مهمی در حفظ سلامت اخلاقی افراد و جامع است. حمایت روانی زن و مرد از یکدیگر که ناشی از برقراری پیوندهای عاشقانه است، بیش از هر رابطه انسانی دیگر مهم بوده است. در اسلام، ازدواج قراردادی است که به صورتی و کمترین هزینه، نسل انسان را تولید می‌کند. طایفه‌های متعالی در ۷۲ سوره نحل می‌فرماید: «و لله جعل لکم من انفسکم ازواجاً و جعل لکم من انفسکم و رحمة فان ذلك لایات لقوم همسرانی براتان آید که در کنارشان بیارمید و می‌توانید به رحمت قرار داد». پیام‌شخصی دیگر این‌ها به شریفه، پیشانی و نسل تمام است. در ترویج ازدواج است. پرورش اجتماعی فرزندان نیز که با توافق مثبت والدین و در چارچوب خانواده به بهترین شکل صورت می‌گیرد، مهم‌ترین کارگاه ازدواج است. البته روابط عاطفی و تربیتی، اخلاقی و قانونی، میان اعضای خانواده، شرط اساسی ایفای این سه کارکرد است. بی‌تردید، اگر این روابط کاهش یابد یا مشدود کنند، نباشد،

برپایه مفاد برخی از روایات، هنگامی که زن وارد مسجد می‌شود، دست می‌انند مرد آرامش می‌یابد و در این مورد تفاوتی میان زن و مرد نیست. همه ما می‌دانیم که از نظر فرهنگی مسجد بهترین مرکز برای فراگیری مسائل و آموزه‌های دینی است. مسجد خود نماز زنده می‌کند، میان مؤمنان الفت و محبت پدید می‌آورد و بنا بر این همه‌یامبر نزدیک می‌کند. مسجد بهترین جایی است که همه افراد جامعه را هم‌بند و بر سر و سطح سواد می‌توانند مسائل مذهبی را فراگیرند. بی‌تردید همه زنان به‌مدرسه

از نظر اجتماعی و سیاسی نیز امروز حضور زنان در اجتماع و امور فرهنگی، مثنی به دهان یون و کوبان و حضور زنان از اسلام است. منصفان است بشمار آزادی و حقوق زن و مرد سر می دهند و اسلام را منتهی می کنند به تعظیم زن.

نمی رویند و طرفی تجربه ثابت کرده است که زنان به سخنرانی های رادیو و تلویزیون چندان اهمیت نمی دهند یا کم اهمیت می دهند پس باید در جایی با وظیفه های دینی خود آشنا شوند. حضور در مسجد، زن را آماده می کند به روایتها گوش دهد و آب و نان دینی آریا بیاورد.

از نظر اجتماعی و سیاسی نیز امروز حضور زنان در اجتماع و امور فرهنگی، مثنی به دهان یون و کوبان و منصرفان از اسلام است. منصرفان است بشمار آزادی و تساوی حقوق زن و مرد سر می دهند و اسلام را منتهی می کنند به تعظیم زن. تشریح زنان به حضور در اجتماع ها، مسجدها و نمازهای جمعه، نشان می دهد که اسلام با آزادی آنها مخالف نیست؛ بلکه مهم این است که حریم ها حفظ شوند. البته این بدان معنا نیست که اسلام زن را تشییع در میدانها کرده و زنان و مردان در طبیعت و جنبش با هم فرق دارنده اند؛ در انسانیت مساوی است و از مرد زن از او کمتر نیست. همه نهادها امروز حضور زن در صحنه سیاسی مؤثر است، بلکه در صدر اسلام زنان چنان بی ادبانه است. اساتید سوده دختر مابن علی همدانی، از زنی های دیگری که در کتابها نقل شده است، بر دست این سخن گویشی می دهد. قرآن کریم، همچنین با داوری می کند که سه زن، حضرت مدهی را از گنجه شمش نجابت دادند و او را پرورش دادند. مادر موسی، خواهر موسی و زن فرعون، این سه زن با وظیفه ای مساوی مان و خودمیزه کردند تا حضرت موسی پرورش یافت. زنان نیز مانند مردان در تلاش و کوشش هستند. خوانند می فرماید: «وَأَنَّ أَهْلًا لِلْإِنْسَانِ إِنَّكَ كَادِحٌ لِي رَيْبِكَ كَذَا مَا قَالَتْ»^{۳۰} این خطاب به اساتید است. سرتاجان انسان به قافله می رسد. حال با قافلی جلال با قافی جمال بی گند و بر مردن او همتای یکدیگرند.^{۳۱}

در حدیثی از پیامبر اسلام (ص) چنین نقل شده است: کنیزان خا خا از مسجدها، بازنه رفتن به مسجدی که خانه هایشان برایشان است. آستان^{۳۲} به زنان اجازه کردند تا حضرت موسی پرورش یافت. زنان نیز مانند مردان نمازها و به مسجد می رفتند؛ این حال ایشان دستور داند محل زنان از مردان جدا باشند و ورودی زنان نیز از مردان مجزا باشد. همچنین،

پیامبر اسلام (ص) دستور دادند تا پس از نماز، نخست زن ها و بعد مردها بیرون بروند^{۳۳} زنان در صفهای عقب نماز، جماعت نشینند. غفر، زنان را از حضور در مسجدها منع کرد؛^{۳۴} از حضور در دوره خلافت عثمان و امام علی (ع) زنان دوباره اجازه حضور در مسجدها را پیدا کردند. با گسترش قلمرو خلافت اسلام، از آوردن زنان به مسجدها جلوگیری شد. امام غزالی در احیای علوم نوشته است: درست است که فقط از راه مساجد است

بهدند. اگر دوره های جدید، باز اجازه حضور در مسجد را دارند؛ هر چند بخش مردان و زنان با بردهای از هم جدا می شود؛ با بخش زنان در قسمت باقی قرار داد. این حال، در برخی از مسجدهای کشورهای اسلامی، از جمله مالزی و عربستان، هنوز زنان قند ورود ندارند.^{۳۵} بر پایه برخی از روایات و احکام فقهی، نقش چشم گیری به حضور زنان داده اند و در برخی روایات نیز از حضور آنان نهی شده است و مسجدهای زنان، آخانه آنان دانسته اند. باید توجه داشته باشیم که این روایات هادی خواهد رفت و آموزان را منع کند؛ بلکه همان گونه که بسیاری از فقهاء فرموده اند، مقصود این روایات تاکید بر لزوم مرزبندی میان زنان و مردان در روایات اجتماعی و رعایت حجاب و پاکدامنی آنان است. می، تردید، زنان بخش تشکیل می دهند؛ خوانند آنان در مسجد، فرصت مناسبی است برای بهره گیری منوری از ایچگاه مقدس، آشنایی با معارف اسلامی و ارتقای دینی و معنوی شخصیتشان. برخی از زنان فقط با حضور در مسجد می توانند راه کار آریا بیاورند و به ارتقا، معنوی برسند.

از جمله کارهای مهم مسجد در راستای تحکیم خانواده، تشریح مسلمانان به دهرس کرینی، از دواج، پیشینه ها، مناسبات، فرهنگی برای مراسم ازدواج، خواندن خطبه و صیغه عقد است. اساتید خطبه خوانی و اجرای عقد نکاح حضرت علی (ع) قافله^{۳۶} و نیز فراخوانی مراسم ازدواج ایشان، شنیدنی است. علی (ع) می فرماید که رسول خدا (ص) به من فرمود: ای علی برای اهل خود طعام باقی بماند؛ اگر گوشت و نان از سوی ما خرما و روغن از سوی تو تهیه شود؛ سپس فرمود: ای علی، برو هر که از خواستگاری کنی، من به من و عجمی را اگر دهم. از آن رو، ندادند؛ مرد به ولیمه قافله^{۳۷} بنشیند و مرد بدین فریفتند. من که ترس مردم کمدم طعام شرم کردم. پیامبر اکرم (ص) متوجه ماجرا شد و فرمود: علی جان من برای برکت باقین ولیمه تو دعایم کن.^{۳۸}

در زمان پیامبر اکرم (ص)، مسجد حامی خانواده های مسلمان بود به ویژه خانواده های رزمنگان و ایثارگران. ایشان گاه با اصحاب خود، بعد از خارج شدن از مسجد، نزد خانواده های شهیدان، جاجانان و بیماران می رفت؛ اگر مهاجر یا انصاری به مسجد نمی آمد، پیامبر اسلام (ص) راغبی را می گرفت و اگر نیاوردش به مسجد طول می کشید، با اصحاب به دینن او و خانواده اش می رفتند. از جمله منشی های آموزنده پیامبر اسلام (ص) بود که میان اصحاب خود از آنان داغجوی می کرد و آنان را در حل مشکلات همراهی می کرد.^{۳۹} اصحاب خیم مهاجران و هم انصار گاهی از قوت و ضعف همسران و فرزندان خود در مسجد نکته های در میان می گذاشتند و پیامبر گرامی (ص) به تناسب آنها، در آموزش و تربیت اصحاب می کوشیدند؛ برای نمونه هر مردی به هر رسول خدا (ص) آمد گفت: ای رسول الله، من همسری دارم که هر گاه وارد خانه می شوم، به استقبال می آید و چون می خواهم از منزل بیرون رویم، برادریه می کند. هر گاه مر آن دو هیکل ببیند، می گویند؛ چه چیز تو را دوهیکل کرده؟ اگر برای مخارج زندگی ناراحتی، مطمئن باش که دیگری (خوانند) عهددار آن است و اگر برای آخرت و گرفتاری باشی، قهر و قیامت غصه می خوری، خوانند لذت و از یاد کنند و از یاد چنین باشی (رسول خدا (ص) فرمودند: خوانند روی زمین کارگزاران دروازه ن یکی از آنهاست. او یوسف باشی شهید را دارد).^{۴۰}

برخی از اهلکارها تقویت ارتباط جوانان با مسجدها^{۴۱}، هر چو ساختن مسائل تربیتی است؛ اولین و بهترین راه یابگهی که باید پدیدان بود، کرد خانواده است؛ زیرا آموزش شخصیت و بسیاری از رفتارهای مادر خانواده، شکل می گیرد. خانواده در تربیت کودک آن چنان همشهری و پیچ است که گروهی از روشناسان معتقدند، شخصیت کودکان در پنج سال اول زندگی شکل می گیرد و همه مشکلات رفتاری و شخصیتی آنان نیز به این دوره برمی گردد.

یکی از جنبه های مهم یادگیری، یادگیری مشاهده ای است. بنا به این نظر، به ما انسان ها با دین رفتار دیگران یاد می گیریم که چگونه عمل کنیم. فرزندانمان نیز با دین رفتار می یابند می گردن کارهای خاصی انجام دهند؛ بنابراین، به گفته هان ازین پژوهش، رفتار والدین در دوران پیشین (۷-۳ سالگی) اثر محصا خانه به وضوح دیده می شود.^{۴۲} برای مثال، دختر با دختران چادر سر و نماز خواندن مادرش تقلید می کند؛ بنابراین، والدین با داشتن مناسبات می توانند نمودار مناسبات به مسجد نماز در ذهن کودک ایجاد کنند؛ برای مثال، دختران چند منیت به مسجد نماز در ذهن کودک، که نوعی مینن باطنی است؛ این امر به نظر بسیاری از روشناسان، رفتارگرانه تشریح و تقویت تربیت، و شکل گیری رفتار، بسیار مؤثر است. مسئله مهم دیگر، آموزش آشنایی کودکانی است و ما انسان ها به الگو نیاز داریم. در خانواده پدر و مادر می توانند بهترین الگوی فرزندان باشند؛ اگر چنین شود، مرد شکر یکی رفتار آریا بسیار مؤثر خواهد بود. کودک کافی که شاهد کرد سبک زندگی والدین هنگام نماز هستند، به طور قطع به این نکته توجه بیشتری

از جمله منشی های آموزنده پیامبر اسلام (ص) بود که میان اصحاب خود از آنان داغجوی می کرد و آنان را در حل مشکلات همراهی می کرد. اصحاب، هم مهاجران و هم انصار، گاهی از قوت و ضعف همسران و فرزندان خود در مسجد نکته های در میان می گذاشتند و پیامبر گرامی (ص) به تناسب آنها، در آموزش و تربیت اصحاب می کوشیدند

خواهند داشت. البته هر چه رابطه عاطفی بهتر یا فرزندان داشته باشند، این رابطه بیشتر تأثیر می گیرد. هر چند پند و نصیحت هم اثرهای دارد؛ اما در رفتار الگوی، مؤثرتر است. شاید بر همین اساس گفته اند که صلح عملی با پند است. کارهای مثبتی که والدین می توانند انجام دهند، برتن فرزندان به نماز جماعت و سایر مراسم مذهبی است. چنین کاری، مؤثرترین بسیاری از درازد جمله گرایش مثبت به مسجد و مسابک دینی، تقویت اعتماد به نفس و عزت نفس و همچنین ارتقای ارتباطهای اجتماعی. البته شایسته است که حضور فرزندان در مسجدها و مراسمهای مذهبی با بار عاطفی مثبت همراه باشد و خارطه های خوشایندی در ذهن آنان ثبت کند. در این بین، توجه به فضای مسجد نیز در غیب جوانان به سوی بسیار مؤثر است و دارد به نکته های مهم در این حوزه مهم؛ توجه به نیازها و آنگاه که گرایش به زیبایی و پاکیزگی در ذات انسان است، با تمیز رنگ آراسته و آراستن فضای درونی و برونی مسجد می توان کودکان و جوانان را به مسجد جلب کرد. ارتباط جماعت مسجد، نقش مهم در غیب جوانان به سوی مسجد و مراسمهای معنوی دارد. روحانی مسجد، ضمن توجه به آراستگی و پاکیزگی ظاهر خویش، باید با روایاتشاسی نو جوان و جوان آشنا باشد تا بتواند ارتباط بهتر و مؤثرتری با آنان برقرار کند. روحانی ای که نیاز جوان و نو جوان را از خوبی شناسد، بهتر می تواند او را در دوره روحانی و پر تلاطم و اهنمائی کند؛ بنابراین، او برای مشورت بهتر به روحانی اعتماد می کند. ۳- بازنامه ای مسجد در مناسبت های مختلف باید بازنگری کننده باشد؛ زیرا فضای دینی مسجد، نقش مهمی در جذب جوانان دارد. بنابراین، استفاده از افرا هر چند، خوش سلیقه و جوان سندی برای این مجراب مسجدها بسیار مهم است. همچنین، بهتر است در مراسم معنوی، از فکر و سلیقه قافله و حتی از خود آنان برای آراستن فضای درونی و برونی مسجد استفاده شود. جوانان جلیل حقیقت است و اگر موفقیت را به خوبی فرا می گیرد، آمان آنها باید آریا خواهد بود. در غیر این صورت، هم بر برابر در دست، دل این سر را مبهای عظیم یا سگوشه هستنیم و هم دشمن بر مبهای همدند و حساب شده در تباه کردن و جذب آنان از پیشینی ما می چانه می داییم. ایجاد هر رفتاری نیاز به زمینه ساز دارد؛ اما رفتارهای مسجد نیز این ای قافله مستقار است. همچون بسیاری از رفتارهای دیگر، زیرساخت های چنی رفتاری باید در خانواده می ریزی شود و والدین الگو بویون و تقویت گرایش به سمت مسجد و نماز، این رفتار را در فرزندان نهادینه کند. به فضای مذهبی و روحی مسجد نیز باید توجه کرد تا جوانان گرایش بیشتری به مسجد و نماز جماعت پیدا کنند؛ از نگاه نگارنده، جامعه اسلامی، خانواده های محله، به مجموعه مسجد و همه احدها هستند. منش مسلمانان و دین مداران، در هر منزل و اجتماع، باید سلیقه و باایان حکومتی و مردمی در رفتارها و روایات، به فراتر از کم جمعیت، مسجد می ساختند. این مسجدخانه کنه های حل اعتماد، متکاف نمازهای جمعه و جماعت سبک بود، بلکه از تری برای یادگیری، مشورت، مشاوره گیری و دادگاه خانواده بود. از زمان های گذشته، افراد ضعیف و کسانیکه مشکلاتهای شخصی و اجتماعی

■ **مسجد در عصر پیامبر اکرم (ص)** و در دوران حکومت امام علی (ع) جایگاه و نماد سیاست و حکومت بوده است. به عبارت دیگر، مسجد کانون حرکت‌های سیاسی و حکومتی در صدر اسلام و نماد حکومت و دیانت بوده است.

۱۵) نقش مسجد در تداوم و حفظ‌دست‌آوردن انقلاب اسلامی چیست؟

۵- **فرضیه تحقیق**
مسجد در عصر پیامبر اکرم (ص) و در دوران حکومت امام علی (ع) جایگاه نماد سیاست و حکومت بوده است. به عبارت دیگر، مسجد کانون حرکت‌های سیاسی و حکومتی در صدر اسلام و نماد حکومت و دیانت بوده است.

و از هم‌ای دین و سیاست، در این مقدس اسلام، مقوله واحدی را تشکیل می‌دهند. به عبارتی دیگر، عبادت و سیاست یک عنصر هم‌شکل هستند که به موازات هم در جهت اعتلای کلمه الله تعریف و تجلی می‌یابند و به هیچ‌وجه قابل تفکیک از یکدیگر نیستند. «بر اساس آموزه دین و سیاست در اسلام، اعمال عبادی و سیاسی آن نیز از مرز کثرت «مسجد» هدایت‌پذیر بوده و لوازم بلند اسلام با اعلام مخصوص «عبادت و سیاست» در سنج قلوب عارفان جهان به اهتزاز در آمده است.»

بر این اساس، از جمله کارکردهای مهم مسجد، «کارکرد سیاسی» آن است که از زمان رسول خدا (ص) بر آن تأکید شده و هم‌گون نیز اهمیت آن به‌طور کامل مشخص است. بر همین اساس، آن حضرت پس از بنیان‌گذاری نظام اسلامی، مسجد را که مرکز عمومی و محل تجتمع مسلمانان برای ادای فریضه دینی بوده، به عنوان پایگاه حکومت و نهاد سیاسی اسلام بر گردید. در دوره‌های بعد نیز، بیشتر آموزه‌های اسلام روزمانند معرفی خلیفه، مراسم بیعت با وی، عزل و نصب استانداران و کارگزاران و... در مسجد صورت می‌گرفت.

مسجد همواره محل تربیت مجاهدان نبوت، حق‌گرا و ظالم‌ستیز بوده است. به همین دلیل، در طول تاریخ مسجد و مسجیدیان، با حکومت‌های ناصالح و فاسد، در ستیز و مبارزه بوده و حکومت‌های فاسد و ظالم را به عنوان منکری بزرگ می‌دانستند.

با مطالعه در تاریخ قیام‌ها در دوره‌های مختلف تاریخی به روشنی می‌توانیم که بسیاری از حرکت‌های سیاسی مردم بر ضد حکومت‌های جابر و ظالم زمامه خویش، از طریق تشکل‌های غیررسمی در مساجد و سایر محافل مذهبی صورت می‌گرفته است.

از آنجایی که جانشین بر حق پیامبر اسلام (ص) بر اساسی ایه شریف «یا ایها الرسول بلغ ما آتاکم من ربکم...» امام علی (ع) است، ارزش و اهمیت کارکرد نقش سیاسی مسجد در عصر آن حضرت، کمتر از زمان رسول خدا (ص) نیست. از این رو، بررسی این دوره نیز نکرش بهتری در درک کارکرد سیاسی این کانون مقدس از الله می‌دهد. بنابراین، چگونگی استفاده پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) از مسجد در امور سیاسی و تقویت بنیه حکومت اسلامی و مقابله با تهاجم فرهنگی بیگانه و مبارزه علیه حکومت‌های طاغوتی و استعماری و اتحاد ملی و انسجام اسلامی، الگوی شایسته‌ای برای بهره‌گیری از کارکردهای سیاسی مسجد در عصر کنونی است.

۳- **امتیاز تحقیق حاضر:** با بررسی و کشف کماوی که در حد توان صورت گرفت، مشخص گردید که نقش و کارکرد مسجد در زمینه‌های مختلف به صورت جزئی و پراکنده در تحقیقات مشابه، اشاره شده است؛ اما در هیچ یک از تحقیقات، به صورت مستقل به موضوع مسجد و نقش سیاسی و کارکردهای آن در عصر پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) پرداخته نشده است؛ از این رو، پژوهش در مورد موضوع کارکردهای سیاسی مسجد در دو عصر بیان شده و مقایسه آن با عصر کنونی، این تحقیق را از تحقیقات دیگر متمایز می‌نماید که خود از امتیازات این پژوهش است.

۴- **سؤالات اصلی و فرعی**

۱-۴) **سؤالات اصلی**
۱) کارکرد نقش سیاسی مسجد در عصر پیامبر اسلام (ص) و امام علی (ع) چگونه بوده است؟

۲) مهم‌ترین شاخصه‌های کارکرد سیاسی مسجد در این دو عصر چیست؟

۳) مسجد در عصر کنونی از جهت سیاسی چه نقشی را می‌تواند ایفا نماید؟

۲-۴) **سؤالات فرعی**

۱) کارکرد سیاسی مسجد چیست؟

۲) مهم‌ترین شاخصه‌های نقش سیاسی مسجد در عصر پیامبر (ص) و امام علی (ع) چه بوده است؟

۳) نقش سیاسی مسجد در عصر حاضر چیست؟

۴) نقش سیاسی مسجد در دوران مشروطیت، در پیروزی انقلاب اسلامی چگونه بود؟

نگارنده در این نوشتار، در پی تبیین نقش سیاسی مسجد به‌طور مستقل، در عصر پیامبر اکرم (ص)، امام علی (ع) و عصر حاضر است. این تحقیق در صدد ارائه الگوی مدون از کارکرد سیاسی مسجد در زمان پیامبر اسلام (ص)، بنیان‌گذار اصلی و نخستین این نهاد مقدس است تا معیاری برای کارکردهای سیاسی مسجد در عصر حاضر باشد. در این راستا، نگارنده با استناد به آیات، روایات و کتاب‌های معتبر، در سه فصل به تبیین و تشریح موضوع پرداخته است؛ در فصل اول، کارکردهای سیاسی مسجد در عصر پیامبر اکرم (ص) و در فصل دوم، کارکردهای سیاسی مسجد در عصر امام علی (ع) به‌دست‌شده است. در فصل پایانی، کارکرد سیاسی مسجد در عصر حاضر، به‌ویژه نقش مسجد در پیروزی انقلاب اسلامی و هشتاد سال دفاع مقدس و همچنین، نقش و کارکرد مسجد در عصر ظهور مهدی موعود (عج) به اختصار مورد بررسی قرار گرفت. و از گان کلیدی: مسجد، کارکرد سیاسی، عصر حکومت امام علی (ع)، عصر حاضر، عصر ظهور

۱- تبیین موضوع: مسجد در اسلام تنها معبد و جای عبادت نیست و همچنین، عبادت در اسلام، تنها دعایابی نیست و انجام امور مخصوصی که در ادیان به این نام وجود دارد، نیست؛ بلکه جهاد نیز جزئی از عبادت است. به بیان دیگر، مسجد در اسلام، کانون عبادت است؛ اما عبادتی که دامنه تعریف و وسعت آن، چگونگی کلیه امور مربوط به حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جهان اسلام را در برمی‌گیرد.

۲- **ضرورت انجام تحقیق:** مسجد دارای کارکردهای متنوع در هر عصر و زمانی بوده است؛ از جمله کارکردهای مسجد، نقش سیاسی آن است. در دنیای امروز که اسلام به عنوان یک دین جهانی از سیاست نیست، مسجد و کارکرد سیاسی آن به صورت جدی مطرح گردیده است. ضرورت ایجاد می‌کند که یک الگوی مدونی از کارکرد سیاسی مسجد در زمان پیامبر اسلام (ص) به بنیان‌گذار اصلی و نخستین این نهاد مقدس بوده است؛ تهیه کنیم تا بتوانیم معیار سنجشی برای کارکردهای سیاسی مسجد در عصر حاضر داشته باشیم.

نقش سیاسی مساجد در عصر پیامبر اسلام (ص) و امام علی (ع) و در عصر حاضر

حسنعلی محمودی / اسلح چهار حوزه علمیه قم

پژوهش‌های
فکر و اندیشه
دینی

مسجد، همچون دوستی نیک‌بندیش و خیر خواه در سخنی‌ها و مشکلات یار و یاور حکومت صالح است؛ هم عیب‌ها را و نقص‌ها را باز گو می‌کند و هم در راستای رفع آنها می‌کوشد.

اگر چه مساجد صحنه برخورد با حکومت‌ها بوده‌اند، «نه به سبب درگیری مذهبی، بلکه به دلیل مخالفت حکومت‌ها با اسلام اصیل و فرهنگ مسجیدی بود. بنابراین، نوده‌های مردم که در باهم‌ده‌های علمایی دین آگاه می‌شدند از همین پایگاه مخالفت‌های خود را با ایدئولوژی‌های جاری زمان اعلام می‌کردند؛ به‌طور معمول متشاکر حرکت‌های شیعی را مساجد دانستند».

امروز نیز مسجد پایگاهی برای حفظ وحدت مسلمانان و گسترش آنها برای جلوگیری از تفرقه‌های دشمنان است. در مسجد، همه طوایف بدون در نظر گرفتن سوادهای شخصی و منقبت کسب و کار دور جمع می‌شوند و همین احساس یگانگی و وحدتی که در مسجد به وجود می‌آید، مانع بهر زمین‌سپردگی‌های دشمن می‌شود.

نکته شایان ذکر آنکه آنچه مساجد را به یک کانون سیاسی و عبادی می‌بدل می‌کند، اجتماع مسلمانان در آن برای انجام فرایض دینی است و در سایه این تجفج و دسترسی به آحاد مسلمانان در جامعه اسلامی، کارکرد سیاسی مساجد از رونق بیشتری برخوردار می‌گردد به هر حال درست است که مسجد در اسلام جاده و پایگاه ارتباطی پانده با خداست، اما عبادت و شکر خدا و خالی و به‌دور ازنگرش‌های اجتماعی و سیاسی بلکه مسجد

در اسلام در عصرهای تمدنی، کارکردهای فراوانی داشته و یکی از کارکردهای مهمی که حاضر اهمیت است، کارکرد سیاسی مساجد است. جمع‌ات استاز یونیند مسجد با امور اداری و حکومتی و فعالیت‌های سیاسی که مربوط به سزوتوشته جامعه است؛ زیرا اسلام، دینی است که در آن رابطه مستقیم بین فعالیت‌های عبادتی و سیاسی وجود دارد (در این ارتباط، افرادی با یکدیگر سازنده و مؤثر است، حکومت اسلامی نیز می‌تواند از این‌گونه گفتر، نیروهای متعهد و مورد نیاز جامعه رسانیاند.

بنابراین، مسجد در رسانندن افراد با استعداد و کارآمد توانایی فراوانی دارد و این شناسایی را از اسکان در اختیار حکومت اسلامی قرار می‌دهد. در فعالیت مسجد با تأکید بر جهان، حکومت‌ها گهرها با مصوم‌ها پیش از تقیض تاریخی، که نیروهای توانمند اسلامی افکار کرده، پند از لیل و برهان است. شناسخت این نبیاش که الهی در مدینه‌نیتی برای جامعه امروز ما و دنیای

سیاسی مسجد در اعصار سه‌گانه: «عصر پیامبر اکرم ص»، «عصر امام علی ع» و «عصر حاضر» مورد توجه قرار می‌گیرد.

فصل اول

دو واژه «دین و سیاست» در آیین مقدس اسلام، مقوله واحدی را تشکیل می‌دهند به عبارت دیگر، عبادت و سیاست یک عنصر هم‌مسکله هستند که به موازات هم در جهت اعتدالی کمال‌الله تعریف و تخیلی می‌یابند به هیچ وجه قابل تفکیک از هم دیگر نیستند. آنان که وجودی خود از این دو عنصر ازم‌زام دیگر تفکی کرده‌اند، به برپا رفته و مخاطب کلام الهی‌اند که در قرآن چنین فرموده: «فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا، بئسَ بـه کجای می‌روید»^۱

هر چند که درین، تمام شئون زندگی بشری را شامل می‌شود و جامع‌نگر است، در سیاست خلاصه نمی‌شود؛ اما نکته حائز اهمیت این است که بقا و دوام دین و پاس‌داشت حدود و تعویض، تشریح مروهون سیاست دینی است. دین زمانی بر سر جماعتی سایه افکن می‌شود که از جانب سیاست‌سالی محافظت گردد و رهیافت‌های سیاسی جامعه با امورهای دینی منطبق باشد.

اسام علی ع: «فرمود: غایب‌الدین، الامر بالمعروف والنهی عن المنکر و إقامة الحجة؛ هدف دین، امر به معروف و نهی از منکر و قراعه حدود است»^۲

بر اساس آمیزه دین و سیاست در اسلام است که اعمال عبادی و سیاسی آن از یک مرکز (مسجد) هدایت یونیند. برای مثال، روابط با اعلامت مخصوص «عبادت و سیاست» در سنجق قلوب عارفان جهان به امتزاز در آمده است.

مسجد در جامعه مسلمانان همواره را نظر سیاسی، اجتماعی، عبادی و فرهنگی نقش اساسی داشته و قلب جامعه اسلامی است. فعالیت مسجد با تأکید بر آیت و کلام گهرها با مصوم‌ها پیش از تقیض تاریخی، که نیروهای توانمند اسلامی افکار کرده، پند از لیل و برهان است. شناسخت این نبیاش که الهی در مدینه‌نیتی برای جامعه امروز ما و دنیای

معنویت‌گرا اهمیت بسیار دارد؛ چرا که مسجد در طول تاریخ، خاستگاه آموزش‌های فرهنگی و نظامی و نمایشگاه هنرهای اسلامی و آوردگاه ایفای تقاضای الهی بوده‌است. از آنجایی که در حکومت اسلامی میان مقامات مسئول و نوده‌های مردم جدایی نیست، مسلمانان می‌توانند بر مسیری و جهت گیری‌های حکومت و یروندان امور جامعه نظارت کنند و موضع خود را در مسائل سیاسی به‌طور آشکار اعلام کنند. مردم می‌توانند با ارائه بر نامه‌ها، طرح‌ها و پیشنهادهای سازنده حکومت را یاری دهند. بر همین اساس، پیامبر اسلام ص: پس از نبیان گذاری نظام نوین اسلامی در مدینه، به‌منظور خدات مسلمانان در شیوه حکومت و اشنا ساختن آنان با اهداف سیاسی اسلام، مسجدها را که مرکز عمومی و محل تجفج مسلمانان برای ادای نیازهای دینی خود به عنوان پایگاه حکومت و فرایض سیاسی اسلام برگزید.

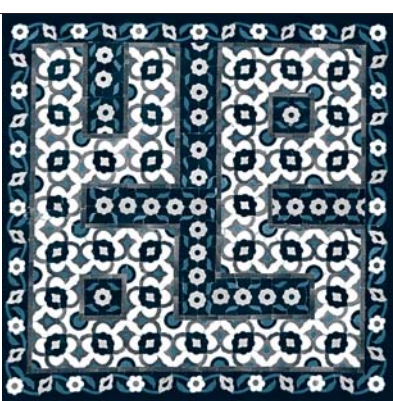
به گواهی تاریخ، مسجد در عصر رسول خدا ص: در عصرهای مختلف از توانمندی‌های بالایی برخوردار بود و کارکردهای فراوانی، مانند کارکردهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تربیتی و... را دارا بود که ما در سده بیان همه آنها نمیتوانیم. در این مقاله فقط کارکردهای سیاسی مسجد در عصر پیامبر اکرم ص: مورد توجه قرار گرفته و به شاخصه‌های آن اشرار می‌شود.

۱. مساجد پایگاه ارتباطی مسلمانان

جامعه‌ای که در راه تحقق ارزش‌های اسلامی تأکرم می‌یابد، هیچ‌گاه متزلزل و عناد دشمنان دین در آن نمی‌ماند. قرآن کریم در این مورد می‌فرماید: «وَلَا تَزَالُ تَطَاوَعُ لَكُمْ حَسْبَىٰ يَوْمَئِذٍ نَبِيُّكُمْ وَلَئِنْ كُنْتُمْ إِلَّا بِوَيْسَتِهِمْ شِعْمًا كُنْتُمْ جُنُودًا لِّمَنْ تَدِينُوا فَرَأَىٰ بُرْهَانَ اللَّهِ لِلَّذِينَ أُتُوا بِهُنَّ عَلَىٰ حَقٍّ مِّنْهُنَّ لَا تَرْتَابُونَ إِلَّا عَلَىٰ عِلْمٍ مِّنْ رَبِّكَ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ»^۳

از این رو، نبوت دین مقدس اسلام، جهاد و دفاع از دین در شرایط اضطرار که راه دیگری غیر از جنگ وجود ندارد افضاضه نوده‌است. در گواهی تاریخ، هر مسلم در طول ۱۳سال خدمت خویش، بیوسوسه در اسلام مبارزه و جنگ‌های کوچک و بزرگ با دشمنان داخلی و خارجی بود. این مبارزات مقدس که اسلام در سایه آن به عنوان مکتب نجابت بخش بشریت زنده ماند، پس از هجرت آن حضرت

عبادت و سیاست یک عنصر هم‌شکل هستند که موازات هم در جهت اعتدالی کمال‌الله تعریف و تخیلی می‌یابند به هیچ وجه قابل تفکیک از هم دیگر نیستند.

در مدینه و پی‌ریزی حکومت اسلامی صورت گرفته؛ به گونه‌ای که مسلمانان در طول دوران هدساله حضور پیامبر گرامی ص: در مدینه نیز از افتخار جنگ و درگیری داشتند.^۴ از سنوس هجرت، مسجد و جهاد اسلامی، بسین به پیروزی هموار در درجور خورید از نیروهای زنده‌نموده، معتقد و شکتی است، مسجد در این زمینه نقش حیاتی را ایفا می‌کنند؛ زیرا در حقیقت، رزمندگان دفاع اسلام، پرورش یافته‌ساجد هستند. مسجد فضایی قدسی و طهارت و شکوفایی علمی، فرهنگی، تربیتی خود بندر ایمان، معرفت و آگاهی و روشن‌بینی دینی را در جان و دل جوانان قفس می‌برد. گواهی دست‌برورده‌های مسجدها، چندان به‌بار می‌نشیند که حتی مرزبان خود را هم دچار شکتی می‌کند. آنان در نهایت، خار ششم دشمنان دین و مایه عزت و آبروی مسلمانان می‌شوند. خانی تعالی سبستیزی این گونه مسلمانان پاسا و جهاد را چنین ترسیم می‌نماید: «مسجد زسول الهی و الدین نبی استثناء علی الکفار و محماتینهم تراجمهم کما عجا یبتغون فضالمن اللهورا و اناسما هم فی ووجههم

۲. پیامبر اسلام... پس از بنیان گذاری نظام نوین اسلامی در مدینه، به منظور دخالت مسلمانان در شیوه حکومت و انشای ساختن آنان با اهداف سیاسی اسلام، مسعود را که سر کرعمو می و صلح صلح مسلمانان برآی ادای فریض جنین بود، به عنوان پیکار حکومت و نهاد مسلمانان برای اسلام برگزید.

۲. مسجد تجلی کواحدت مسلمانان

یکی از نیازهای جامعه نوپای اسلامی در عصر پیامبر اکرم... و دقت و همهجسنگی مسلمانان بود که آن حضرت تلاش می کرد تا مقابل دشمنان اسلام که از قدرت و وقت زبانی نسبت به مسلمانان برخوردار بودند، سدی محکم ایجاد نماید. بنابراین، یکی از نیازمندیهای جامعه نوپای اسلام این بود که پیامبر اسلام... نخست وحدت مسلمانان را شکل دهد تا با یک سازمان دهی منظم در مقابل اجانب، از خطرات احتمالی و هجوم آنان در امان باشند. از این رو، پیامی برای یهود که این همهجسنگی در مکانی تجلی یابد و از راه طمع دشمنان اسلام را با پاس منبذ سازد، مکانی که در زمان پیامبر اسلام... نقش اساسی برای سازمان جوی افراد و جوانان مسلمانان ایفا می کرد و قدرت فزاینده مسلمانان دشمن به نمایش می گذاشت، مسجد بود.

پیامبر بزگوار اسلام... زمانی که به یثرب آمد، وصیت می نمودی جدا جدا شد و هیله کوپله او بس نوشت. من کنده بنابرین... کنده فریب می خوایی... یهودان چنخور الشللسالفا فتح ایچ و یک تزکول الله اللبته یومئذ للشمع اللبلیه یواکره که من اول کسیریندی تیزیلان گری یو خدا کولیک صلح او رسیده اندانند... مسله جنگ و جهاد در اسلام، احکام و شرایط خاص خوشی از دارد که در شرح اضطراری عرب عنوان بر اول راحل منبر مشایخ شده است. تکلیفات مسجد، جنگ و جهاد در شرایط بدین معنی است که مسلمانان مسجد را در شرایطی باشند به عنوان یک مسله فراموش نشدی در یهود بازنده ننگه می دارد و هم زمان، فرهنگ ایثار، ایثارگری، جهاد و شهادت، از کامه به عزت و رفاروزی مسلمانان است. شکوفایی می بخشد.

به خاطر رابطه تنگاتنگ مساجد با جهه و جنگ است که مسجدهای عبادتگاهی عاشقانهشان از تمام اخاذی عالی برفه گرفته باد و با اهدافی خاصانهشان پشتوانه عظیم برای دجاهی سید در فراهم می آوردند. آنان در مسجدهای خود از طریق فریبان از عبادتگاه و الطی ابی را بر همهجهائل می کردند از طرفی، با این کار همزهی و همذی با پردها از زندگان اسلام نشان می دادند تا آنان با شور و دلگرمی به جهاد مقدس خود ادامه دهند.

می فرمود، مسجد ساز بود دیوارهای آن با آجر و گل و سفشش از برگ درخت خرماست تشکیل شده بود. بخشی از مسجدها نیز برای امتی مسلمانان بود که منزل نشاندن در نظر گرفته شد و در سال های بعد نیز مسجد توسعه پیدا کرد و همین امر کرزت مسجدهو کوه کوه و کوه اسجام، قوت و قدرت مسلمانان را در برابر دشمنان خارجی و منافقان داخلی به نمایش می گذاشت. تجاری که پیامبر اسلام... فرمود: «مَا اَلَّهَ لَیْسَ مِنْ صَلَاةٍ اَعْمٰی اَلْعَمٰی فَنَاقِلَن حَذِّهَا صَلَاةٌ وَالْمُشَاهِرَةِ عَلٰی مَعْنٰی مَا فَنَاقِلَن شَكَّتْنَده در نماز و صبح از عیبت...» این حدیث را عبدالله بن مسنان از امام صادق نقل شده است که رسول خدا... پس از آنکه نماز صبح را با اصحابش بر جا آورد، نزد آنان گرد و پا زد کر نام، در یازده برخی افراد سوال کرد: آیا تنها به نماز جماعت حاضر شده اند یا نه؟ گفتند: ای رسول خدا، نه، بعضی همزده... فرمود: مگر در سفر هستند؟ گفتند: ای رسول خدا، نه، آنگاه پیامبر اکرم... جمله فوق را فرمودند و بعد چنین ایامه دادند... «و لَوْ عَلِمُوا اِنَّیْ فِضْلَ یَفِیْمَا اَنْتُمْ هَا وَ لَوْ خِوْنَا...» اگر مؤمنان می دانستند که این دو نماز چه فضیلتی دارد، این حالت سینه خیز هم که خود می خوردی می رساند و در آن شرکت می کردند...
مارسل بوزاز از یکی از تابعیان خود در محابث مربوط به اسلام در جهان امروز در مورد نقش نیرومند مسجد در صهر اسلام در فرهنگ، اقتصاد، سیاست و وحدت مسلمانان چنین می نویسد: «مسجد حاکم فعالیت نیرومندی در همهجسنگی و اتحاد مسلمانان جهان است و اهمیت فرهنگی و اجتماعی آن از آن بزرگ تر نمی توان نایدید گرفت، بخصوص در نظر روز معاصر که مسلمانان شور و جرات در صهر اسلام را در گرهابر از خود نشان می دهند و مساجد به صورت مراکز تربیت روحانی و ایجاد جنبش امت مسلمانان نسبت به مستغمرکن سلطه جویان در آمده است. اندک اندک مساجد موفقیت سایه های خندسنگی ظهور اسلام را به دست آوردند تا مسیجد کایتخانه اسلام تا بالا رسیده در زمان ما، این حقیقت از اشکاف می سازد که مساجد در اسلام بدان گونه که بعضی نوشتند، منحصر برای ادای فریضه نماز نیست و به یقین یکی از مراکز سیاسی و فرهنگی مهم

است. مساجد با همه تنوع و گوناگونی که در طول تاریخ داشته است، در این سال ها، بر خلاف تفرقه و پراکندگی سیاسی مردم و گروه های مبارز، طرح مقابله علیه مستغمرکن را ریخته اند و از امکان فرمان روائسی دست نشاندهان مسلمانان را سرکوب کرده اند. گروه های سیاسی مخالف در ممالک غرب از اینجانب آرزوی نایبند...»

۳. دارالاندوه

در لغت، اندوه به معنای محل اجتماع و محل مشورت است، چنان که در مجمع البحرین آمده است: «الندوه: الاجتماع للمشوره و منه دار الندوه بمکه التي بناها صحر لآتهم ینتوی قبهایی، یتصنون للادای المجلس و جمعه الیه، من العاجدیت، معرضه للمقال یندی اهل لیه، ای جاسه جسد اجتماعی می شود مبتدیان از آن جمله دارالاندوه مکه می گرد که آن در قسمی ساخته بود و در آنجا هر مکتا جمع می شدند و مشورت و گفتگو می یا کردند...»

در تاریخ چین آمده است: «دارالاندوه» خانه قصبی ای کلاب بود، قبل از اسلام محل مشورت قریش بوده بعد از آن (قصه) به پسرش عبدالله به ارث می رسد و اکنون جزء مسجدهای حرام است. قبل از اسلام این مکان محل جمع شدن برای قریش بوده، در آنجا قریش به مشورت در رابطه با مسائل سیاسی، اجتماعی وغیره می پرداختند. قرار گرفتن چنین مکانی برای نخستین مسجد در نخستین دوره از ظهور اسلام بیانگر این است که تعدد در این معادن سیاسی مشورت در امور اجتماعی و اقتصادی فرهنگی، بیوزده در امور سیاسی، مسجد است و یکی از نقش های مسجدها، اسلام حاکم شان «دارالاندوه» قبل از اسلام است که در جامعه بود وجود داشته است.

۴. مساجد کلاس آموزش فرهنگ

همچون کلاس آموزش فرهنگ

در عصر رسول خدا... از همان ابتدا، مسجدها عنوان کلاس همهجسنگی مسلمانان در روز تعطیل و طرح مسائل مهم اجتماعی و بحث گفتگو در باب کیموها، راه های و تصمیم گیری های سیاسی و غیره تبدیل شده است. کوه های جمعه به خصوص در سال های اخیر و ممالک آرزو شده اسلامی که به سوی پیشرفت اقتصادی و حکمت سیاسی می روند، کارایی بسیار داشته است. در این سال ها، بر خلاف تفرقه و پراکندگی سیاسی مردم و گروه های مبارز، طرح مقابله علیه مستغمرکن را ریخته اند و از امکان فرمان روائسی دست نشاندهان مسلمانان را سرکوب کرده اند. گروه های سیاسی مخالف در ممالک غرب از اینجانب آرزوی نایبند...»
در عصر رسول خدا... از همان ابتدا، مسجدها عنوان کلاس همهجسنگی مسلمانان در روز تعطیل و طرح مسائل مهم اجتماعی و بحث گفتگو در باب کیموها، راه های و تصمیم گیری های سیاسی و غیره تبدیل شده است. کوه های جمعه به خصوص در سال های اخیر و ممالک آرزو شده اسلامی که به سوی پیشرفت اقتصادی و حکمت سیاسی می روند، کارایی بسیار داشته است. در این سال ها، بر خلاف تفرقه و پراکندگی سیاسی مردم و گروه های مبارز، طرح مقابله علیه مستغمرکن را ریخته اند و از امکان فرمان روائسی دست نشاندهان مسلمانان را سرکوب کرده اند. گروه های سیاسی مخالف در ممالک غرب از اینجانب آرزوی نایبند...»
در عصر رسول خدا... از همان ابتدا، مسجدها عنوان کلاس همهجسنگی مسلمانان در روز تعطیل و طرح مسائل مهم اجتماعی و بحث گفتگو در باب کیموها، راه های و تصمیم گیری های سیاسی و غیره تبدیل شده است. کوه های جمعه به خصوص در سال های اخیر و ممالک آرزو شده اسلامی که به سوی پیشرفت اقتصادی و حکمت سیاسی می روند، کارایی بسیار داشته است. در این سال ها، بر خلاف تفرقه و پراکندگی سیاسی مردم و گروه های مبارز، طرح مقابله علیه مستغمرکن را ریخته اند و از امکان فرمان روائسی دست نشاندهان مسلمانان را سرکوب کرده اند. گروه های سیاسی مخالف در ممالک غرب از اینجانب آرزوی نایبند...»
در عصر رسول خدا... از همان ابتدا، مسجدها عنوان کلاس همهجسنگی مسلمانان در روز تعطیل و طرح مسائل مهم اجتماعی و بحث گفتگو در باب کیموها، راه های و تصمیم گیری های سیاسی و غیره تبدیل شده است. کوه های جمعه به خصوص در سال های اخیر و ممالک آرزو شده اسلامی که به سوی پیشرفت اقتصادی و حکمت سیاسی می روند، کارایی بسیار داشته است. در این سال ها، بر خلاف تفرقه و پراکندگی سیاسی مردم و گروه های مبارز، طرح مقابله علیه مستغمرکن را ریخته اند و از امکان فرمان روائسی دست نشاندهان مسلمانان را سرکوب کرده اند. گروه های سیاسی مخالف در ممالک غرب از اینجانب آرزوی نایبند...»

از سز شبیه گوشه ای در مسجد می نشیند و با هم درس و بحث دارند و نیز می خوانند نزدیک های صبح می روند با شما می ایستد، یوشه های هیزم می یوزند به خانه ها، رسول خدا... می نهد. خوانده اند کفر می کنند که آنان در مسجدند و اهل مسجد کفر می کنند که آنان خطا خوانده شان هستند...
پیامبر خدا... در ماه صفر چهل نفر از قرآن شناسان جوان را به راست مندرین عمرو سعادی مأموریت می دهد تا قبیله عامر بن مالک را به اسلام دعوت کند و به آنان قرآن بیاموزند و نامه ای به رهبرانشان ارسال می کند. مندرین عمرو، و همراهی او، می آیند و می روند تا به خود می رسد تا آنجا می آید، استفاده می یکنیم سلیم است می نشند، آنجا اردو می زنند و شتران خویش را سر می دهند. حارث بن صمه و عمرو بن امیه را به یازند و نگه می آنتن شران می گمزد. ندرین حارث بن نامه پیامبر چنین عامر بن طفیل که در میان عده ای از بنی عامر هستند، است و می فرستند، وقتی به آنها می رسند، بدون اینکه نامه را بخوانند، عامر بن طفیل مشهور خرداری می دزد و حرامان ملهان را می سفید بانگ می دزد که بنی عامر برای عقیقه کلاه بکنند او را برانند، قبل ادمه در مرز نجد به شاعر مختلفه خلاص داده است که او یاران محمد را در بنام شاعر گرفته است هیچ کنایه بنیامدی آنرا نشود و همگی گفتند: آنها بنیامدی اهورا ایاری است، همه ما محترم است با هم سلف بر می عامر حاضر نمی نمودند با عامر بن طفیل بر وجه مسلمانان بتازند وی برای این کار از ششایر عامر و رعل که از شاخه عقیقه کلاه می نویسد هستند که یک می طلبد و آنها یک قلم او می آید و او را سه فرماندهی خویش انتخاب می کند. عامر بن طفیل به آنها می گویند من اقیب نامم که این شخص به تنهایی به اینجا می آید، است. آنها رد پای او گرفته و خویش می یابند و به یاران وی می رسانند یاران او چون که دیده اند، سر کوه در هاست. با او خویش آمدند، سپس مسلمانان را محاصره می کنند و بنی عامر را در محاصره ترن می گویند. آن خوردها قرآن شناسان می چکنند تا همگی به شهادت می رسند...»

۵. مسجد پایگاه تبلیغ پیامبر است

■ **مسجدتپه است** مدرسه‌ای بود که مردان و قهرمانان در آن ساخته شد و در پرتو قرآن، مردم بیشتر است به پیشروان هدایت تبدیل شدند.

در روزگار رسول خدا ﷺ و صحابه ایشان، مسجد، کانون تبلیغ و ارتش بود و مکان ضایقت و پذیرای هیبت‌هایی داخلی و خارجی بود که بر پیامبر خدا ﷺ وارد می‌شدند تا به اسلام مشرف حاصل کنند. پارس رسول خدا ﷺ برای خروج و مسجد و شرکت در این گونه محفل می‌گوشیدند و هر گاه یکی از یاران نمی‌خواست در آن حاضر شود، یکی از صحابه وی را در جریان جلسات قرآن می‌داد. نهضت نبی اکرم ﷺ اندیشه‌های انسان را به سوی تعالی رهنمون ساخت و با فرمان به «خواندن»، مبارزه با نادانی را رسالت خود قرار داد. قرآن کریم در تأکید این مطلب بی‌فریاد: «فَرِيقًا يَكْفُرُ بِاللَّهِ عَالِمِينَ الَّذِينَ يَلْمِزُوا آلَ مُحَمَّدٍ عَمَّا إِنَّمَا كُنَّا مِنْكُمْ مِنَ الْبَدَنِ بِرُءُوسِهِمْ كَمَا أُوتُوا بِهَا مِنْ رَبِّهِمْ يَكُونُونَ فِي عِلْقٍ مِمَّنْ جَاءُوا بِالْإِنشَارِ الَّذِي أُوتُوا بِهِ» (سوره ابراهیم: ۱۱) بیان شده است. این گروه با بی‌گناهی و با ایمان در آن حاضر بودند، یکی از مساجد بود که در آن حضور یافتند. با حضور پیامبر گرامی ﷺ در آن تدریس می‌کرد، خورشید تابانند. با حضور پیامبر گرامی ﷺ در آن انتظار می‌رفت که ایشان سخنران مجلس باشند و ولی پیامبر گرامی ﷺ فرمودند: «به آنچه مشغول بودید، ادامه دهید من نیز برای آموزش و تعلیم مبعوث شده‌ام». یکی دیگر از یاران پیامبر گرامی ﷺ عابد بن مسامت مأمور آموزش قرآن و نوشتن به اسماجد شده بود.

۶. **مسجد حائل حادی و مد بیت اسامی**
در دوره‌های درخشان رسول اعظم ﷺ، مسجد در حیات جمعی می‌تابانید با نقش‌هایی چون مجلس شوری، مجالس لوری، مرکز فتوا، پایگاه یا ستاد تقسیم‌های نظامی جلوه می‌کرد. سپاهیان مسجدتپه ایچاد در راه دارالکسبل می‌شدند تا کلمه‌ای را از فراتر داشته دارند و برچم اسلام در جهان به اهتزاز در آورده‌اند. تأسیس مسجد در زمینه‌های اجتماعی و روحانی رونق گرفت و قافروان و افسق‌فصل جدید سیاسی در حیات مسلمانان است. نخستین کتاب بنیادی تمدنی نوین با تأسیس این پایگاه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مسجد در زمینه‌های گوناگون و پویایی تمدن اسلام، اصل مهمی است که بر حکومت، جامعه و فرهنگ تأثیر ژرف دارد. مردم جدیدی کانون جنبش‌های فکری و علمی بودند و اشک و شوق آن‌ها را پیامبر خدا ﷺ در آن روز و در آن است. پیمان اخوت بود و قبیله‌ای که در فراری حکومت اسلامی و عقد اخوت میان امت نیز می‌زادند است که پیامبر اکرم ﷺ گروه است از این روز، مسجد صورت می‌گرفته است از این روز، مسجد به عنوان کربلایه علم و عمل رسول خدا ﷺ و پیغمبران نادان اسلام و سنگر اسلام و توحید بود برخی از یاران، مانند حضرت علی ﷺ، عبدالله بن رواحه، معاذ بن جبل و

عابد بن مسامت نیز در این راه در کنار پیامبر گرامی ﷺ قرار داشتند و در انجام رسالت الهی او یاری می‌کردند. عبدالله بن رواحه و جلد مسایط به توحید، معاند (مسائل اعتقادی) را در می‌گذاشت و در غیاب پیامبر گرامی ﷺ نیز مسائل فقهی و اعتقادی را به مسلمانان آموزش می‌داد. کاهی افسق می‌افتاد که پیامبر اکرم ﷺ خود در چنین جلساتی شرکت می‌کردند. روزی پیامبر گرامی ﷺ در حلقه درسی که عبدالله بن رواحه در آن تدریس می‌کرد، حضور یافتند. با حضور پیامبر گرامی ﷺ در آن انتظار می‌رفت که ایشان سخنران مجلس باشند ولی پیامبر گرامی ﷺ فرمودند: «به آنچه مشغول بودید، ادامه دهید من نیز برای آموزش و تعلیم مبعوث شده‌ام». یکی دیگر از یاران پیامبر گرامی ﷺ عابد بن مسامت مأمور آموزش قرآن و نوشتن به اسماجد شده بود.

۶. **مسجد حائل حادی و مد بیت اسامی**
در دوره‌های درخشان رسول اعظم ﷺ، مسجد در حیات جمعی می‌تابانید با نقش‌هایی چون مجلس شوری، مجالس لوری، مرکز فتوا، پایگاه یا ستاد تقسیم‌های نظامی جلوه می‌کرد. سپاهیان مسجدتپه ایچاد در راه دارالکسبل می‌شدند تا کلمه‌ای را از فراتر داشته دارند و برچم اسلام در جهان به اهتزاز در آورده‌اند. تأسیس مسجد در زمینه‌های اجتماعی و روحانی رونق گرفت و قافروان و افسق‌فصل جدید سیاسی در حیات مسلمانان است. نخستین کتاب بنیادی تمدنی نوین با تأسیس این پایگاه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مسجد در زمینه‌های گوناگون و پویایی تمدن اسلام، اصل مهمی است که بر حکومت، جامعه و فرهنگ تأثیر ژرف دارد. مردم جدیدی کانون جنبش‌های فکری و علمی بودند و اشک و شوق آن‌ها را پیامبر خدا ﷺ در آن روز و در آن است. پیمان اخوت بود و قبیله‌ای که در فراری حکومت اسلامی و عقد اخوت میان امت نیز می‌زادند است که پیامبر اکرم ﷺ گروه است از این روز، مسجد صورت می‌گرفته است از این روز، مسجد به عنوان کربلایه علم و عمل رسول خدا ﷺ و پیغمبران نادان اسلام و سنگر اسلام و توحید بود برخی از یاران، مانند حضرت علی ﷺ، عبدالله بن رواحه، معاذ بن جبل و

آن گه‌داری می‌شدند. پیامبر گرامی ﷺ در بسیاری موارد تازه مسلمانان را در صورت فری در مسجد آموزش می‌داد و گفتگوهای علمی و فرهنگی از ایشان میان هیئت‌های اعزامی قبایل گوناگون می‌داشت و در صورت لزوم گفتگو با جایگانه‌ین گفتگو، جایی می‌گذاشت. نبی اکرم ﷺ با هیئت‌هایی که به حضور می‌پذیرفتند، به ملاک‌زدینی و محاسبات می‌پرداختند که این برنامه‌ها مضار به خدایانه‌های سیاسی است. جنبه‌های سیاسی به منظور گرویند به اسلام، بحث و گفتگو برپا می‌نمودند. اسلامی سامان می‌یافت. محیط فرهنگی که پیامبر گرامی ﷺ در آن استقرار یافت، تمدن بسیاری از مسلمانان و اهل تمدن تحت عنوان اصحاب صفه در حوالی مسجد می‌نویسند. در کنار مسجدتپه‌های بی‌شمار پارسایان بود و مکانی به امور نظامی اختصاص داشت و به همین دلیل است که ساختن‌های مهم اجتماعی و عمومی و جایی در اطراف مسجد بنا شده بود که این خود، مدیریت زرف و حساب‌شده پیامبر اسلام ﷺ را به نمایش می‌گذاشت. علاوه بر آن، مسجد در محل دارسی و مسیجی به امور سیاسی و اجتماعی مردم بود. بسیاری از اختلافات و گرفتاری‌های مردم در مسجد با پیامبر اسلام ﷺ در میان گذاشته می‌شد و در همان مسجد حل و فصل می‌شد. این روز، بنای مسجد در بنی‌های موجود آن روز، مانند خورشیدی بود که خانه مردم آن نور آن منور می‌شد و سایه خنق اشراق در مسلمانان از این پیشهاد در شگفت‌اندند. از این روز، پیش‌قدم مسجد «مجلس شورای مسلمانان» نامیده‌اند.

۷. **مسجد کانون خواب و انتخابات**
پیامبر اکرم ﷺ در مسجدتپه اصول سیاسی اسلام را به یهود و امرویی که ناسد مسلمانان از نظر آن وقت، فقهی، قضایی، روحی و فرهنگی، شورش و مشورت می‌گذاشت. در متون تاریخی آمده است که پیامبر گرامی ﷺ برای اتخاذ مواضع مناسب در جنگ‌بدر، در یکی از مساجد اطراف مدینه به مشورت با هیئت «مجلس» اصحاب به مشورت برخاسته. به روایت است، هنگامی که این خدمت اویوسفیان به پیامبر گرامی ﷺ رسید، این خدمت شروع به مشورت با اصحاب نمود. «مجلسین برای رفتن به جنگ آمد در مسجد مدینه با مسلمانان به تبادل نظر هفت گماشت.

چنان که در مشورت پیامبر خدا ﷺ اصحاب

■ **سیر و زندگی پیامبر گرامی ﷺ** نشان می‌دهد که مسجد در دوران رسالت، علاوه بر جنبه تربیتی و آموزشی، مهترین سنگر تبلیغ و ترویج بی‌شمار است. جهان آن روز بوده است

در رابطه با جنگ اخذ آمده است که گروهی از نوجوانان که در جنگ حاضر بودند تا پیامبر گرامی ﷺ خواستند که به سوی دشمن بروند و لشتقای خود را به شهادت دادند و گروهی باقی‌مانده باقی‌مانده دشمن را در می‌نویسند و بیرون می‌آیند و گفتگو با پیامبر اکرم ﷺ در جمع‌ها و مسجد نماز جمعه گزاره‌ای آن را پدیدآورند. زادگاه تالاش و کوشش آن گروه فرمود که یقین داشته باشند که اگر کشتیایی و یاداری کنند، پیروزی از ایشان خواهد بود. دستور فرمود که آماده روبرویی با دشمن شوند. مردم بیرون رفتن از مدینه دل خوش داشتند. چنین پیامبر اکرم ﷺ نماز عصر جمعه را از گزاره اطراف مسجدتپه شروع کرد و مردم ناوای ابا مینده هم آماده شدند. هنگام رسول خدا ﷺ با سخنرانی او، یارانش با خود رفتند. آن دو در لباس شوالیان و عطارین با سبستان آن حضرت را بازی دادند و مردم صف کشیدند منتظر انان پیامبر خدا ﷺ بودند. سمدین معاذ و اسدبن حنصر به مردم گفتند: شما پیامبر را ادا به خروج کردید و او نمی‌خواستست حال کفران و دشمنی از شما برآورد. می‌دانید که هر کس که با او بی‌گناهی است، با او بی‌گناهی است. آن حضرت را بازی دادند و خود او باز گفتند: «چون آن حضرت اجازه فرمودند، کفار قریش را شکنجه با پیامبر ﷺ سید محمد، کفار قریش را شکنجه با ابراهیمان گفت و با او مشورت فرمود. مسلمان فارسی به خنق اشراق در مسلمانان از این پیشهاد در شگفت‌اندند. از این روز، پیش‌قدم مسجد «مجلس شورای مسلمانان» نامیده‌اند.

۸. **مسجدتپه توبین نهارها و پذیرش سران قبایل و گوسها**
در صدر اسلام، پیامبر اکرم ﷺ امور مهم سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، قضایی، نظامی، فقهی، غایب، سخنانی و اراضیات، نصب اسناداران و فرماندهان، کتابت نامه‌های تصمیمات اساسی و نظامی در مسجد انجام می‌شد. چنین مساجدتپه‌ها نیز مسجدتپه‌ها نمایندگان سران قبایل و گوسها در حوض می‌پذیرفتند. گروهی برای سکونت در حوضت کعبه گام برداشتند. آن‌ها نیز در نظر گرفتند. «برخی از آنها با سلاح بود و برخی دیگر در حوضت کعبه برای سکونت موقت سکونت‌داد می‌شدند.» برای برخی و روسا و قبایل و رهبران مذهبی مسیحیان

■ مکرزیت سیاسی مسجد در زمینه پیامبر کریم ﷺ و بویای تمدن اسلام، اصل همین است که بر حکومت، جامعه و فرهنگ، تأثیری ژرف دارد

چنان آن روز، باب مکتبها را باز نمود و آئین خود را به علم زنده جهان آن روز عرضه داشت. از نامه‌هایی که پیامبر گرامی ﷺ، به امراه و پادشاهان و رؤسای قبایل و شخصیت‌های برجسته ممنوی و سیاسی نوشته است، ۱۸۵ نامه در دست است که برای تبلیغ و دعوت به اسلام و یا به عنوان ميثاق و پیمان نوشته شده است.^{۲۳}

به گواهی تاریخ، تموین و تنظیم همه یا اکثر نامه‌های سیاسی پیامبر اکرم ﷺ به مناطق مختلف و رؤسای کشوری، در مسجد صورت می‌گرفت. تا جایی که برخی نوشته‌اند، پیامبر ﷺ مسجده مستطوله زمامران به اسلام و نامگذاری به آنها را مانند سایر مسائل مهم، در یک شورای بزرگ مطرح می‌ساخت. روزی به یاران خود چنین فرمود: ماندانان! همگی حاضر شوید تا امر مهمی را با شما در میان بگذارم. فرزندان آن روز، پس از ادای فریضه صبح در مسجد پیامبر اکرم ﷺ به یاران خود چنین فرمود: «بندگان خدا را نصیحت کنید. کسی که سرپرست امور مردم شود، در هدایت و راهنمایی آنها نکوشید، خدا بیخشت را بر او حرام کرده است». بر خیزید و بیگ رسالت، در نقاط دوردست بنویسید و نمایانگر او با سبغ چهران بر سرپایند؛ ولی هر که مانند سازگاران حضرت عیسی ﷺ با من مخالفت نکند، باران از دست مسلمانان کز کند که آنها چگونه با من مخالفت سبک کردند؟»^{۲۴} در مخالفت خودشان؟ فرمود: او نیز مانند من گروهی را مأمور ساخت که بیگ رسالت در نقاطی باشند؛ دسته‌ای که راه آنها نزدیک بود فرمان او را پذیرفتند ولی کسانی که راه آنها دور بود، از پذیرفتن فرمان وی سرپیچی کردند.

پیامبر گرامی ﷺ نیز روزها در بین‌دین سیدان را به دعا می‌فرمود. چنانچه این حضرت در آنها متوجه بود، به نقاط مختلف روانه کرد. بدین ترتیب، سفیران هدایت از این مردم، حبیب، معاصمه، بهترین و خیره (ازن) شدند.^{۲۵}

۹. مسجد زینب اسره به مصرف و نفعی از مکتب

در این معرّف و نفعی از مکتب در جامعه اسلامی امری معروف و بزرگ و سرشناس است. از این رو در آیات و روایات این مسئله بر هر مسلمانی واجب است. هر فردی به اندازه

توانایی خود در قبال این فریضه الهی مسئولیت دارد. گرچه انجام امر به معروف و نهی از مکر منحصر به مکان خاصی نیست؛ اما مسجد بستر مناسبی برای تحقق این دو فریضه مهم الهی است؛ زیرا مسجد محل حضور و تجمع نیروهای زنده و پرگزیده است. در روایات آمده است: «بِأَيِّ النَّاسِ الْمُتَمَسِّدِينَ كُلِّ قَبِيلَةٍ أَلْفَافُهَا وَمِنْ كُلِّ أَهْلِ قَبِيلَةٍ أَلْفٌ خَيْبَةٌ» از هر جمعی، تنها آنان که (در قضاصل) از همه بزرگند و به منزله لگو برای گروه خود هستند، به مسجد می‌آیند.^{۲۶}

مسجد، پایگاه جوان مرادی است که در مقابل تعرض در برابر مقدسات دینی نبی ﷺ شوند و عرصه را بر مجازولان به حریم دین تنگ می‌کنند.^{۲۷} چنان که در سال ۶۷۸ مسلمانان علیه اعدان به نئی مکرّم اسلام ﷺ توسط روزنامه‌های غربی و در اس آن روزنامه دنامر کسی برآشفتنند و از مساجد، اهریما علی خود آغاز و به سفارت‌خانه‌های آنان ختم نمودند و با شعارهای کوبنده و انقلابی از مقدسات اسلام دفاع کردند.

مسجد، جایگاه گرد آمدن فرزندان مکتبی است؛ اما یک کوفه که طی سال‌ها به قسری دست دیگر صلاح بر گرفته‌اند این حضور، نشان قدرت و عزت اسلام و مسلمانان است و سبب می‌شود تا خیر مسلمانان بر حسب دین اهدات و تجاویز کند. «عمرو ایکنکه اجتماع در مسجد، در دو فاعه یک مضمون بزرگ الهی، یعنی «همار» و دیگر شعار اسلامی است. از سوی دیگر، در سایه تجتبع و استماعی که مؤمنان در مسجد می‌یابند، می‌توان بهترین تشکر مردمی را برای میزبانان مکتب و متفلسفانجامی بی‌ریزی نمود.

امام زینب ﷺ در حضور در مسجد و نماز جماعت، جلوه‌گیری از بسیاری گناهان رساله‌ای جامی مسجد وجود نداشت، این مکان پیامبر گرامی ﷺ امر مردم بود. در آن روزگار که رسانه‌ای جامی مسجد وجود نداشت، این مکان مقدس محل مناسبی برای سادگان پیامبر اسلام ﷺ بود. در مسجد متولد، در مسجد با بیعت مردم به خلاف ظاهری رسید و در مسجد به شهادت شد؛ آنگاه که این ماجم معلوم، آن شقی‌ترین انسان‌ها فرقی نداشتند؛ از مساجد انجام می‌شد. بنابراین، مسجد، نخستین مکانی

فصل دوم

همان گونه که بیان شد، در دوران رسول مکرّم اسلام ﷺ مسجد، از منظر سیاسی جایگاه و نقش محوری، در امور سیاسی و حکومتی آن حضرت داشت. پیامبر اسلام ﷺ وقتی مردم را باندی «الضلالة جماعه» به مسجد فرا می‌خواند، مهم‌ترین مسائل سیاسی آن روز را در مسجد با جمع حاضران در میان می‌گذاشت و از همان جا تصمیمات لازم اتخاذ می‌شد. بعد از پیامبر کریم ﷺ نیز این سیره ادامه داشت و در عصر جانشین بر حقش علی ﷺ مانند عصر رسول خدا ﷺ، مسجد، کار کرد سیاسی خود را حفظ نموده است.

امام علی ﷺ، آنگاه که کوفه را مرکز خلافت قرار داد، در آغاز ورودش به شهر کوفه به دارالاماره (قصر حاکم کوفه) که طی سال‌ها به قسری اشرافی تبدیل شده بود رفت؛ بلکه به مسجد کوفه رفت و آنجا ارجح سکونت خویش قرار داد و در همان مسجد به تدبیر امور پرداخت. او سپس می‌شود تا خیر مسلمانان بر حسب دین اهدات و تجاویز کند. «عمرو ایکنکه اجتماع در مسجد، در دو فاعه یک مضمون بزرگ الهی، یعنی «همار» و دیگر شعار اسلامی است. از سوی دیگر، در سایه تجتبع و استماعی که مؤمنان در مسجد می‌یابند، می‌توان بهترین تشکر مردمی را برای میزبانان مکتب و متفلسفانجامی بی‌ریزی نمود.

امام زینب ﷺ در حضور در مسجد و نماز جماعت، جلوه‌گیری از بسیاری گناهان رساله‌ای جامی مسجد وجود نداشت، این مکان پیامبر گرامی ﷺ امر مردم بود. در آن روزگار که رسانه‌ای جامی مسجد وجود نداشت، این مکان مقدس محل مناسبی برای سادگان پیامبر اسلام ﷺ بود. در مسجد متولد، در مسجد با بیعت مردم به خلاف ظاهری رسید و در مسجد به شهادت شد؛ آنگاه که این ماجم معلوم، آن شقی‌ترین انسان‌ها فرقی نداشتند؛ از مساجد انجام می‌شد. بنابراین، مسجد، نخستین مکانی

است که پیامبر اسلام ﷺ در آن به قضاوت و دادخواهی و حل و فصل قضایی پرداخته و مکانی و صدور احکام قضایی را داشته و مکانی دیگری جز مسجد برای قضاوت آن حضرت نقل نشده است.^{۲۸}

است که پیامبر اسلام ﷺ در آن به قضاوت و دادخواهی و حل و فصل قضایی پرداخته و مکانی و صدور احکام قضایی را داشته و مکانی دیگری جز مسجد برای قضاوت آن حضرت نقل شده است.^{۲۸}

است که پیامبر اسلام ﷺ در آن به قضاوت و دادخواهی و حل و فصل قضایی پرداخته و مکانی و صدور احکام قضایی را داشته و مکانی دیگری جز مسجد برای قضاوت آن حضرت نقل شده است.^{۲۸}

است که پیامبر اسلام ﷺ در آن به قضاوت و دادخواهی و حل و فصل قضایی پرداخته و مکانی و صدور احکام قضایی را داشته و مکانی دیگری جز مسجد برای قضاوت آن حضرت نقل شده است.^{۲۸}

است که پیامبر اسلام ﷺ در آن به قضاوت و دادخواهی و حل و فصل قضایی پرداخته و مکانی و صدور احکام قضایی را داشته و مکانی دیگری جز مسجد برای قضاوت آن حضرت نقل شده است.^{۲۸}

است که پیامبر اسلام ﷺ در آن به قضاوت و دادخواهی و حل و فصل قضایی پرداخته و مکانی و صدور احکام قضایی را داشته و مکانی دیگری جز مسجد برای قضاوت آن حضرت نقل شده است.^{۲۸}

■ به گواهی تاریخ، تموین و تنظیم همه یا اکثر نامه‌های سیاسی پیامبر اکرم ﷺ به مناطق مختلف و رؤسای کشوری، در مسجد صورت می‌گرفت.

چهارم: رأی‌گیری در مجامع عمومی انجام گیرد تا مردم شاهد نحوه رأی‌گیری و مصوبت‌ها باشند.

پنجم: رأی‌دهی بهیچ‌وجهی نباشد تا در قبال مصوبت‌های نظام، حجت بر همگان تمام باشد.

ششم: رأی‌دهی بهیچ‌وجهی نباشد تا در قبال مصوبت‌های نظام، حجت بر همگان تمام باشد.

نامزد کردند. این بود که برای اینکه خلافتش را در ظاهر مشروعیت ببخشد، اصرار داشت که «علی ﷺ بیعت کند. بدین منظور، از علی ﷺ خواست که او بیعت تمام امام علی ﷺ را بکنند و واقع او را قبول نداشت (چون خلافت خود مطلق او بود) و با وجود این که بیعت چنین اظهار داشت: می‌باید گناه‌ها و خطاها را بیعت فرموده در مساجد جامع باشد.^{۲۹} او شور می‌گفت: در موقعی که عثمان در محاصره قری در دست خود داشت، من نیز در حالی که شمشیر بر دست خود داشتم، در میان عمر که بودم، امام علی ﷺ به من نگاه می‌کرد و نه مرا به کاری امر می‌کرد و نه با کاری می‌داشت. وقتی که مردم با حضرت علی ﷺ بیعت می‌کردند، من به دنبال او بیرون رفتم، در حالی که سر مردم در پیشانی می‌زدند و او بیعت می‌کرد، علی ﷺ بیعتی از دیوارهای خانواده بنی‌حازن رسید. من به یک درخت نخل نرسیدم و مردم نیز میان من و علی ﷺ با دستم در مسجد بیعت می‌کردند؛ آنها در حالی که آن دستانتان را دور ساعدی گرفتند بودند، خود را به علی ﷺ می‌رساندند و با بیعت می‌کردند. پس از آن، علی ﷺ به مسجد آمد؛ اولین کسی که بر

■ **مسجد در عصر رسول خدا**؛ یگانه رسانه و پایگاه ارتباطی پیامبر گرامی ما بر مبنای بود. در آن روزگار که رسانه‌های جدید وجود نداشت، این مکان مقدس، محل مناسبی برای رساندن پیام پیامبر اسلام بود. به مردم بود.

منبر رفت و با علی بیعت کرد، طلحه بود. انگشتان دست طلحه لمس نمود علی بن ابی‌ضرف و باهال بدست گفت: یمنت خدایان وضع از آن پذیرفت و چون وارد شد، مهاجران و انصار وارد شدند و با علی بیعت کردند؛ پس از آن مردم نیز بیعت کردند.

طبری در رابطه با بیعت مردم با علی بن ابیطاهر می‌داند: سخن از بیعت مکان و وقت بیعت علی «بسیار گفته شد؛ اما آنچه در مسجد، جایی را پذیرفت و چون وارد شد، مهاجران و انصار وارد شدند و با علی بیعت کردند؛ پس از آن مردم نیز بیعت کردند.

ج) مسجد محل فتاوت و دادخواهی مردم

آنچه که اشاره دارد، مسجد نخستین مکانی است که پیامبر اسلام در امور حکومتی از جمله مسئله فتاوت و رسیدگی به حل و فصل مزاجات مردم و صدور احکام قضائی از آن استفاده کرد.

فتاوت پس از نبی مکرم پیغمبران در مسئله انجام می‌شد و این امر، به قدری رایج بود که بعد از پیامبر گرامی نیز سیره ادامه داشت تا جایی که در مورد فتاوت حضرت ذکوان آمده است: «آنکه بقال بکفان ذلک فی مسجد الکوفه و لکه به کده معروفه بدکه القضاة فی مسجد الکوفه محلی برای فتاوت علی بود که معروف به ذکا لفتا بود»

حضرت علی در تهنیت خود در مقابل فتاوت در مسجد همت گمارده است، بلکه به سایر قضات دستور می‌داد که در مسجد به فتاوت بپردازند. در روایتی آمده است که ابن خضر ضمن دستور سهروردی، در امر فتاوت به شرح فرمود: «أشریح أجلس فی المسجد، فإذ أعدل بین الناس و أنه یفرض بالقاضی ان یجلس فی بیته؛ ای شرح در مسجد فتاوت کن که این عمل برای اوست. به تعادل بین مردم بپرداز، مستقیم در خانه و فتاوت کردن موجب قضای اوست.»

فصل سوم

محروریت مسجد در امور سیاسی در صدر اسلام باعث شد که در زمان جلال بعد این مسلمان دنبال شود. گواهی تاریخ و شواهد

موجود، سمدرمان حکومت در چند به ظاهر اسلامی، امور سیاسی و شوردرای خوشان را در آن مسجد مرتبط می‌ساختند؛ گونه‌ای که در هر شهر و بزرگ، مسجد جامع شکل گرفت و مسئولان حکومتی از طریق آن به بررسی مسائل منطقه‌بندی می‌شد.

مسلمانان در بی‌هر حرف می‌گوشیدند مسجد اصلی خود را در مرکز شهر و در مجاورت محل زندگی حاکم که به بطور معمول «دارالاماره» نامیده می‌شدند ایجاد کنند. در برخی شهرها، مسجد چند نزدیک به «دارالاماره» ساخته می‌شد که هر دو ساختمان به ظاهر به هم متصل بودند؛ این پیوستگی در نشانگر این عقیده همگانی بود که هر قلمرو سیاسی و مذهبی در دست حاکم است. در شهرهای ایران، از جمله اسفهان، تهران، قزوین، مشهد، نیز مساجد جامع یا مرکز (دارالاماره) بازار حکومت ارتباط مستقیم و نزدیک داشتند.

این هژمونی و وحدت بین دستگاه حاکم و دستگاه عبادت، پیام‌هایی را به عصر حاضر منتقل می‌سازد که به مدن، آن می‌توانیم در برابر خصم و متخلف به عنیت و سیاست در دانات در اسلام، احتجاج کنیم و بخت آوریم. گرچه در فضایی (از برای تاریخ، این اعتقاد و بنیان، با تلاش افروزی نبی‌نامه و پی‌عنان سرک برگ شد؛ اما این امر باعث داد و دلخلافه و مسجد جنای ارتیکدیگر، کار خود ادامه دهند،

با این حال، هنوز این حالت وحدت تا حدودی حاکم بود. هنوز دولت واحد اسلام، دستگاه حکومت و عبادت را یکجا می‌خواست. هنوز هم مسجد، نمادی از آنی که حاکمان می‌طلبیدند، در سیاست دخیل بود؛ سر رشته خیلی اتفاقات را می‌شد در مسجد پیوسته کرد. آنچه که قصیدر برسی (از برای تاریخ، بخت این تسمیر و تحویل کردن فرقه‌های مطبوعه و احوال و خلاصه است؛ یعنی نفس مسجد، در برقرار کردن ارتباط میان دنیوی و معبد، در دورانی که تقابل فکری بین دو نظر به سکو کولاریزم (دین دانی) و عینیت این سیاست، باعث چندندستگی میان عبادت و حکومت گردید است. البته اگر تریبیتی بر همین تقابل نیز در آن سوی دین و دین، میان غربت بین چندندستگی ایجاد کرده است؛ می‌تواند به ما یاری کند تا در این بازی جسیان تاریخی، پیروز گردیم و عینیت دین و سیاست را در چنان غالب کنیم، نقش مسجد در امور سیاسی را از عصر مشروطه

آغاز می‌کنیم. عصری که مبدأ تغییرات شگرفی در تاریخ ایران گردید. بنابراین، بخت را در این قسمت در چهار مقطع زمانی، به‌طور اجمال و کلی‌تری می‌گیریم: ۱. عصر مشروطه؛ ۲. عصر مشروطه؛ ۳. پیروزی انقلاب اسلامی؛ ۴. در زمان جنگ تحمیلی؛ ۵. در تمام انقلاب و حفظ ارزش‌های اسلامی.

الف) مسجد در عصر مشروطه

در عصر مشروطه، می‌توان موارد متعددی را نام برد که برجستگی نقش مسجد را در واقع سیاسی روز، نمایان می‌سازد. در آنچه که از تاریخ مشروطه به یاد مانده و نگاشته شد؛ از اسامی، می‌توانیم سر رشته مشروطه‌خواهی را به تفکر باز بی‌چهار فقره توسط ذخیان زریم مشاهده می‌کنیم. «بعد از چوب خوردن تجار در عمارت حکومتی، هیجانی بین تاجار و اهالی بازار ایجاد شد. متولد به قوم طاهلبایی مجتهد سنگلگی دانش‌آموخته دانشدو دادند که چند روزی برای مسامع مشغول کار عودان شنید. پس از آن اقدامات من انجام شد، به شما اطلاع می‌دهم. این شامل الله کار بزرگی را از پیش بر می‌داریم. این واقعه در سال ۱۲۴۴ قمری (۱۹۲۷ میلادی) در انقلاب ایران از پیش‌اشروع شد.»

پس از این است که هر دو قوم طاهلبایی در مسجد چاله حصار تهران، سخنرانی‌های خود را آغاز می‌کنند و مسگ‌بنای حرکتی را می‌گذارند که تا چندین بعد به یکی از مهم‌ترین انقلاب‌های ایران تبدیل می‌شود. پس از این واقعه، مساجد تقریباً در آنچه که چایخانه محض تصور کنیم، به عهد داشته است؛ به خصوص در دانشگاه تهران که با یکبار گام مأموم ایام‌ازماده‌های هر دو عقیده داشتند. مشاهده حربه عظیم حسنی در حرم حضرت معصومه (ع) در عصر مشروطه به سبب نیت پیوست.

از جمله شواهد مذهبی و تبلیغی و سیاسی بود؛ از این مکان مردم فلسفی در شب عاشق‌های ۱۲۸۳ (پس از بدیل سخنرانی‌های کوبنده علیه رژیم مستبدشاهی دستگیر و زندان‌شهرانی مستقل می‌شود.

ب) مسجد در پیروزی انقلاب اسلامی ایران

در دوران پیروزی انقلاب اسلامی، تعریف مسجد به عنوان پایگاه اصلی و اساسی مسلمانان، نمودی عادی تازه و نوین یافت.

مذکره که ناما ایشان در شهری یازداشت و ممنوع‌الاعلامی‌شود.

در این برهه، شاهی مسجد گوه‌شاد محل تجویع مردم و سنگ‌ساز اعتراضات مردمی قرار می‌گیرد. اعتراضات با سخنرانی آنتنن سلما گسترده می‌شود. اشعار شگرفی نظام علمای لوح می‌گیرد تا اینکه قرق‌زنان در ۱۲۵۴ (ق، تیر ۱۳۳۱) برای متفرق ساختن مردم، آنتن می‌گشایند و صد فرشته و کشته و زخمی می‌کنند. پس از آن، مردم یک حرکت انقلابی به سوی مسجد گوه‌شاد سرازیر می‌شوند و در آنجا شعارهای ضد سلطنت و کلاه‌بلی وضد شهاب‌زایی سر می‌دهند که در این تجمع، دو نفر خاک بر رخ هزار فقره توسط ذخیان زریم مشاهده می‌کنیم. «بعد از چوب خوردن تاجار در عمارت حکومتی، هیجانی بین تاجار و اهالی بازار ایجاد شد. متولد به قوم طاهلبایی مجتهد سنگلگی دانش‌آموخته دانشدو دادند که چند روزی برای مسامع مشغول کار عودان شنید. پس از آن اقدامات من انجام شد، به شما اطلاع می‌دهم. این شامل الله کار بزرگی را از پیش بر می‌داریم. این واقعه در سال ۱۲۴۴ قمری (۱۹۲۷ میلادی) در انقلاب ایران از پیش‌اشروع شد.»

پس از این است که هر دو قوم طاهلبایی در مسجد چاله حصار تهران، سخنرانی‌های خود را آغاز می‌کنند و مسگ‌بنای حرکتی را می‌گذارند که تا چندین بعد به یکی از مهم‌ترین انقلاب‌های ایران تبدیل می‌شود. پس از این واقعه، مساجد تقریباً در آنچه که چایخانه محض تصور کنیم، به عهد داشته است؛ به خصوص در دانشگاه تهران که با یکبار گام مأموم ایام‌ازماده‌های هر دو عقیده داشتند. مشاهده حربه عظیم حسنی در حرم حضرت معصومه (ع) در عصر مشروطه به سبب نیت پیوست.

از جمله شواهد مذهبی و تبلیغی و سیاسی بود؛ از این مکان مردم فلسفی در شب عاشق‌های ۱۲۸۳ (پس از بدیل سخنرانی‌های کوبنده علیه رژیم مستبدشاهی دستگیر و زندان‌شهرانی مستقل می‌شود.

ب) مسجد در پیروزی انقلاب اسلامی ایران

در دوران پیروزی انقلاب اسلامی، تعریف مسجد به عنوان پایگاه اصلی و اساسی مسلمانان، نمودی عادی تازه و نوین یافت.

■ **حضرت علی**؛ یگانه تهنیت‌گزار است، بلکه به سایر قضات دستور می‌داد که در مسجد به فتاوت بپردازند.

مکان روحانی بی‌سبب مردم با علی بن ابیطاهر در آن مسجد در این دوران وظیفه خویش را به خوبی انجام دادند. در این دوران بود که اهمیت مسجد به فعالیت‌های سیاسی کسانی بستگی داشت که در آنجا نماز می‌خواندند. در این دوران بود که مسجد با امامان جماعت خود شناخته شد و مردم، مساجد را با عنوان و نامی غیر از اسم نوشته شده در سردر آن مسجد می‌شناختند؛ این عنوان مثال، مسجد هدایت را که با پایگاه آیت‌الله طالقانی بود، می‌توان به عنوان یکی از رنگ‌ترین مساجد در این دوران قبول نمود. مسجد قبله الجواد از نمونه‌های فراوان دیگری است که شناخته شد؛ که همه آنها فعالیت جدی امامان جانشینان آنها در مبارزه با رژیم و شرکت در نهضت امام خمینی بود.

ج) مسجد در زمان جنگ تحمیلی

این سال‌ها به عنوان سال‌های سرنوشت‌ساز برای اشروع جنگ تحمیلی و در عین حال انقلابی مردم ایران، حساسیت ویژه داشت. در این مرحله و در نیت نظامی که از زمان اقتدار مختلف مردم بود، به خصوص مسلمانان بود، مسجد عیناً عنوان جانی برای اطلاع مردم از روند انقلاب شناخته می‌شد. به اطلاع مردم که پیش از آن در سال‌های پیش از ۵۷ بود.

الته این بار و در بسی تصرف مرکز خیری از جمله رادیو و تلویزیون، مساجد باید به دنبال تقسیمی جدیدتر می‌کنند که متناسب با این توانمند روند شکرگیری نظامی که محکم بسیاری نظام متصل به قیام مهدی... و شریک باشند. در این دوران مساجد در دوره قبل بر پیشانی روایت‌های نام می‌توان شناخته می‌شد، به نام مسجد، به‌طور مثال، مسجد آیت‌الله طالقانی... می‌توان

این ویژگی‌ها باعث می‌شد تا مردم برای ملاقات با این روحانیان که در کسوتی متفاوت کواکون در مسجد حضور پیدا می‌کردند و پس از جذب توسط مذهبیان، در مسیر فعالیت‌های سیاسی قرار می‌گرفتند؛ یعنی مساجد کانونی برای شناسایی و جذب اعضای جدید که در عرصه و فعالیت‌های سیاسی اسلام می‌گذاشتند، بود و به کارگیری ایشان در دستگاه‌های سیاسی و حکومتی اسلام در این

می‌شناختند و این جنبه‌های دیگری از وحدت سیاسی و عبادت را نمایان می‌کرد. در چنین شرایطی بود که همسایه ایران به وسیله یاکترتی دیکتاتوری، که بعدها به همسایگان دیگری نیز پیوسته بود، به ایران حمله کرد و باعث گردید نامرکز دینی مسلمانان، علاوه بر نقش هدایت‌گری به عنوان مراکز جهانی نیز شناخته شوند. مساجد به عنوان مناسبترین و بهترین مرکز برای سازمان‌دهی نیروهای انقلاب و مرکزی برای اعزام نیرو به صحنه رویارویی و باطل تبدیل گردید.

شور و شوق ایجاد شده در پی فرمان جهانی و امر مسلمانان و شوق به جانپاری و جان نثاری در راه اسلام، دستگاه‌های اسلام را به همان در دستگاهی مبدل کرد که در دوران طلایی حکومت و مبارزه خاتم‌الانبیاء^{علیهم‌السلام} بود.

مسجد در دوران خاتم‌الانبیاء^{علیهم‌السلام}، گاه مکانی برای جهاد و سازمان‌دهی نیروها در غزوات و نبردهای صدر اسلام بود، اکنون و پس از این همه سال این مساجد به دوران طلایی خود باز می‌گشند و به دامان صدر اسلام پناه می‌برند تا بگویند که این اسلام و این نبرد در برابر باطل، همان است که در صدر اسلام نیز بوده است.

چنان‌که از این امام خمینی^{علیه‌السلام} نیز آنگاه‌هاست که در بیان مسیاق مسجد قرآن داده تا به دیگران بپنداند که دستگاه‌های عبادی و سیاسی در اسلام، یکی است و غیر از مسجد را بر نمی‌تابد و از همین مکان بود که پیامش را به همه جهان ابلاغ می‌کرد و غرب و شرق را به تحزیر می‌داشت.

این نماز جمعه در میان دانشگاه تهران قرار داشت؛ مسجدی که در صدر اسلام این چنین بود و مسجد، مدرس نیز بود. دانشگاه‌های کنونی، طوبی‌های اخلاقی آموزشی هستند که در مساجد سال‌های اول ظهور اسلام بر پا بود. حلقه‌هایی که تفسیر و قرآنت قرآن در آنها برقرار بود.

۵) مسجد در تداوم و حفظ دنیای اسلامی

در سال‌های بعد از جنگ، دوره‌ای قرار داشت که باورون رهبر کبیر انقلاب را از جنگی فریاضی، اما از نشی، به مأمون سابق بود، مسجد جاهدانه بود. حال، هوای اسلامی متفاوت در پوست و خون این ملت نفوذ کرده بود و نمی‌توانست در مأمون به غیر از مسجد

آرام بگیرد. امام خمینی^{علیه‌السلام} که در آغاز این مقطع زمانی، دنیا را بدرود گفته، زعامت و رهبری را به خلف صالح خود، در رهبر معظم^{علیه‌السلام} سپردند. مفسن را نیز مسجدوار قرار دادند تا بگویند که این انقلاب از نوع انقلاب اسلامی فاقد هر گونه تشکیلات منطبق با معیارهای اسلامی بود. مساجد توانستند این نارسایی مهم را جبران کرده و به انجام نیروهای مردمی بپردازند. علاوه بر این، بسیاری از برنامه‌های انقلاب، مانند رفراژ، آموزش، شوراهای محلی، کانون‌های بسیج و دیگر ضرورت‌های زمان، در مساجد انجام می‌گرفت.

از طرف دیگر، بسیجیان بازگشته از جنگ، به‌دامن همان مکانی رو آوردند که از آن به چشمه‌ای از نیروها بدیدند. این پهنار آیدند تا با تشکیل منظم پایگاه‌های بسیج در مساجد تا حد امکان خاطر آن سال‌ها را زنده نگه دارند. بنابراین، چنین شد که پایگاه‌های بسیج پس از ساختن مسجد به عنوان اولین دستگاه در مرکز مسجد مستقر شدند. مسجد این باور و تقویت کرد که هر کاری از آغاز مسجد باور باید باشد. مسجد مانند کلبه و مسجد است فقط عبادت فردی را طلبد، بلکه اسلام، دینی نه فقط در عرصه خصوصی، بلکه اجتماعی سیاسی هم است.

با پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی^{علیه‌السلام}، مساجد نیز همانند دوران صدر اسلام جایگاه واقعی خود را باز شناختند:

به‌طوری که نقش مسجد در مبارزه علیه کفر و الجاد این نکته به دست می‌آید که چشمه زلال مبارزه و نهضت علیه باطل در طول تاریخ از مسجد بوده است و این مکان الهی بود که توانست به قیام مقدس مردم ایران که به برقراری حکومت اسلامی انجامید، نیرو و توان بخشد و همه این مبارزات پیروزی‌های محو سرشارت و بهمنوهای آن نیز فرزانه و تشکلی زمان بود. او بود که بر پایه شناختی که از موقعیت و نقش مسجد داشت، خطاب به مسلمانان جهان می‌فرماید:

«اگر می‌خواهید که همه مسجد و محراب، سنگر و پیشانیان سربازان خدا و مایه‌های حرمت انبیاء، نیستند و شما من و پناهگاه آنان در کجاست؟»^{۱۰}

۱) مسجد سنگر سربازان اسلام

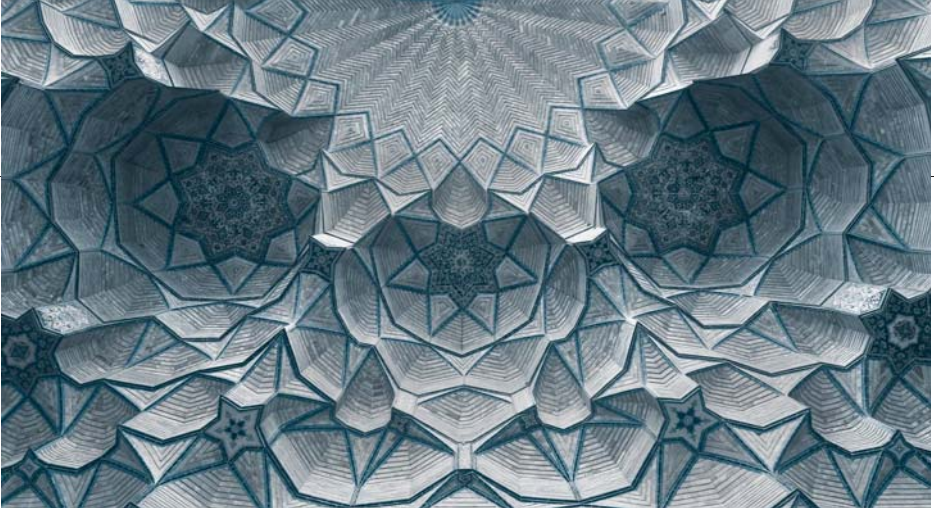
در زمان رسول اکرم^{صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم}، یکی از مهم‌ترین نقش‌های مسجد، تدارک مقدمات فیزیکی و عمومی مسلمانان به منظور جهاد با کفار بوده است. به‌عینه همین نقش در جریان نهضت روحانیان شیعیه به رهبری امام خمینی^{علیه‌السلام} در سال ۱۳۴۴ (ش) و پس از آن در جریان پیروزی انقلاب اسلامی ایران مشاهده می‌شود. تأثیر این مکان مقدس در طول ۸ سال دفاع مقدس، در جذب نیروهای رزمه‌دهنده بسیجی و آموزش آنها و نیز پشتیبانی و فعالیت‌های پشت جبهه، سر بهیج پس پوشیده نیست. مسلم و پنهانی است که اگر بیانات روشنگرانه آن نیز فرزانه نبود، مساجدمی‌توانستند جایگاه حقیقی خود را در دست آورند و او بود که مساجد امرگر

دانشگاه‌ها و شما دانشجوها، همان‌ها مساجد را برپید بر کنید، سنگر است، اینجا، سنگر‌ها را باید پر کرد»^{۱۱}

در جایی دیگر می‌فرماید: «مساجد و محافل دیندار که سنگرهای اسلام در مقابل شایطن است، هر چه بیشتر گرم و مجتهد نگه دارید»^{۱۲}

۳) مسجد کانون شکل‌گیری انقلاب و تداوم آن

با بررسی تحولات انقلاب اسلامی سرنگونی رژیم شاهنشاهی و پیروزی انقلاب اسلامی، نقش و اهمیت مسجد در ابعاد مختلف به وضوح نمودار شد. در آن موقعیت مردم و روحانیان با محوریت مساجد به مبارزه ادامه می‌دادند که در گذشته در حال و آینده مکانی قابلیت این سرگرفتند و در دوام اینک نیز اگر مردم از این مرکز دور بمانند، موجب شادی دشمنان و تضعیف انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت و پیروان ایشان به همراه اقامه فرائض دینی و تصفیه انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت و پیروان ایشان به همراه اقامه فرائض دینی و تصفیه انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت و پیروان ایشان به همراه اقامه فرائض دینی و تصفیه انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت و پیروان ایشان به همراه اقامه فرائض دینی و تصفیه انقلاب خواهد شد.

که ممت باید به آن توجه داشته باشند این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگری مسجدمی‌خواهیم چه کنیم، پیروزی ما، برای آرزو مسجد است»^{۱۳}

۶) مسجد نقطه آغازین نهضت‌های اسلامی

در زمان رسول اکرم^{صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم}، یکی از مهم‌ترین نقش‌های مسجد، تدارک مقدمات فیزیکی و عمومی مسلمانان به منظور جهاد با کفار بوده است. به‌عینه همین نقش در جریان نهضت روحانیان شیعیه به رهبری امام خمینی^{علیه‌السلام} در سال ۱۳۴۴ (ش) و پس از آن در جریان پیروزی انقلاب اسلامی ایران مشاهده می‌شود. تأثیر این مکان مقدس در طول ۸ سال دفاع مقدس، در جذب نیروهای رزمه‌دهنده بسیجی و آموزش آنها و نیز پشتیبانی و فعالیت‌های پشت جبهه، سر بهیج پس پوشیده نیست. مسلم و پنهانی است که اگر بیانات روشنگرانه آن نیز فرزانه نبود، مساجدمی‌توانستند جایگاه حقیقی خود را در دست آورند و او بود که مساجد امرگر

دانشگاه‌ها و شما دانشجوها، همان‌ها مساجد را برپید بر کنید، سنگر است، اینجا، سنگر‌ها را باید پر کرد»^{۱۴}

در جایی دیگر می‌فرماید: «مساجد و محافل دیندار که سنگرهای اسلام در مقابل شایطن است، هر چه بیشتر گرم و مجتهد نگه دارید»^{۱۵}

۴) مسجد کانون شکل‌گیری انقلاب و تداوم آن

با بررسی تحولات انقلاب اسلامی سرنگونی رژیم شاهنشاهی و پیروزی انقلاب اسلامی، نقش و اهمیت مسجد در ابعاد مختلف به وضوح نمودار شد. در آن موقعیت مردم و روحانیان با محوریت مساجد به مبارزه ادامه می‌دادند که در گذشته در حال و آینده مکانی قابلیت این سرگرفتند و در دوام اینک نیز اگر مردم از این مرکز دور بمانند، موجب شادی دشمنان و تضعیف انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت و پیروان ایشان به همراه اقامه فرائض دینی و تصفیه انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت و پیروان ایشان به همراه اقامه فرائض دینی و تصفیه انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت و پیروان ایشان به همراه اقامه فرائض دینی و تصفیه انقلاب خواهد شد.

■ امام خمینی: نیز از قاضی‌کاشان در جنب مکانی به سیاق مسجد فرار داد تا به دیگران بپیوندد که صدگانه عبادی و سیاسی در آنجا پناهنده می‌شدند. از مسجدی در این شهر پناهنده و از همین مکان دو کوه‌نماش را به همه جهانبانان ابلاغ می‌کرد و غرب و شرق را به تعبیر و ایمان داشت.

از مجموع سیصد و بیست و یک پناهنده در این شهر در پی سرخوش‌نیت سازماندهی مسجد در جامعه اسلامی به دست بی‌ایمانان، یعنی حفظ مساجد و رعایت اهداف آن است.

به هر حال مسلمانان و حکومت اسلامی که مستند به دستورات و احکام دین بر این پهنای زمین و وجه در تمامی ابعاد زندگی خود پیداهند و نمایند و از نسوی دیگر، باید مراقب باشند تا مساجد بی‌پایه‌ها پهنه‌های مختلف (مانند مقدس بودن مسجد و حرمه جلای دین از مساجد در جامعه مسجد و احرام آوردن آن) را یکی از جلوه‌های پیدایش آشنایان دین در زندگی خود، مؤمنان، توجه و اهتمام به مسائل و مشکلات سیاسی جامعه و تلاش برای رسیدن سوسیالیسم و برطرف ساختن نیازهای و مساجح اجتماعی از مسجد برای هماهنگی این فعالیت‌ها و وجود داد و ستد هر چه بیشتر از جامعیت مؤمنان، که خود، جلوه‌ای از بعد سیاسی نماز است، وجود ندارد. پس شایسته‌است تا شایستگی‌ها و تصاحیح آن نیز فراتر از به گوش جان شناسیم و به مقدار توان برای آن کوشیم تا زمانی که سرخوشان از آنجا بیرون رانده شوند و از یک مساجد اسلامی باید پند که اگر آن‌ها شایسته این معنا تحقق یابند، همه چیز اصلاح می‌شود.

در مورد سرخوش‌نیت از حضرت در مسجد سلطه نیز روایات فراوانی وارد شده است: از جمله ابویسیر می‌گوید که امام صادق علیه السلام: «کافی از نزول التامی فی المسجدین» باهله و عیاله، مثلنیکه قائم را در مسجد سلطه با حال و عیالش، پناهنده علیه السلام ^{۱۶}

در روایات دیگر می‌خوانیم: «هائنه صاحبنا اقام ما باهله، همانا آن مسجد منزل صاحب ما (حضرت مهدی علیه السلام) است؛ آن‌گاه که با خداوند است» ^{۱۷}

از مطالب یادشده می‌توانیم نتیجه بگیریم که مسجد در صدر اسلام تنها محل عبادت، تعلیم و تربیت، و نیو، بلکه علاوه بر اینها، قرارگاه سیاسی نیز در آن انجام می‌گرفت؛ زیرا پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به فرزندانش، فرماندهی هر چه بیشتر از جامعیت مؤمنان، که خود، جلوه‌ای از بعد سیاسی نماز است، وجود ندارد. پس شایسته‌است تا شایستگی‌ها و تصاحیح آن نیز فراتر از به گوش جان شناسیم و به مقدار توان برای آن کوشیم تا زمانی که سرخوشان از آنجا بیرون رانده شوند و از یک مساجد اسلامی باید پند که اگر آن‌ها شایسته این معنا تحقق یابند، همه چیز اصلاح می‌شود.

همان‌گونه که در صدر اسلام مسجد، مرکز سرخوش‌نیت بود و در اسلام نوین، موعلی و فرموده‌ای در اسلام نوین، کشور سرخوشی می‌شود برای قرائش دین بود، هنوز باید گام‌های نخستین و نهایی‌سیاسی او بردارد. گزیند، بود، مدتی بیشتر او سرخوشان، بود، زمانه‌دهی خلیفه، مراسم بیعت با او، عز و نصب استانداران و کارگزاران و در مسجد صورت می‌گرفت.

به تدریج در دوره‌های مختلف تاریخی، بسیاری از حرکات سیاسی مردم بر ضد حکومت‌های چاپر و ظالم زمانه خود، به طریق تشکیلی‌های غیرسیاسی در مساجد و سایر محافل مذهبی صورت می‌گرفته است. اگر چه مساجد صحنه نیز بوده‌اند، بلکه با بودا، اما نه به سبب درگیری مذهبی، بلکه به دلیل مخالفت‌ها با اسلام اصلی و فرهنگ مساجد بود. بنابراین، توده‌های مردم که با رهنمودهای علمایی دین آگاه می‌گشتند، از راه مبارزه با حکومت‌های خود، مساجد خود را در آماج غرور و خشم و مسجد سلطه، در مساجد سرخوش قرار می‌گرفتند.

در مورد سرخوش‌نیت حضرت مهدی علیه السلام با امام صادق علیه السلام در مکه الکوفه و در مجلس فرموده‌اند: «قر ملک الکوفه و مجلس جمعه ما بعد؛» «قر ملک الکوفه و شهر کوفه است و محل حکومتش، مسجد جامع کوفه» ^{۱۸}

بر خود را بود، آن حضرت آن‌گاه که کوفه را مرکز خلافت قرار داد، در آغاز ورودش به شهر کوفه، به دارالاماره رفت و حاکم کوفه بنو امییه؛ بلکه به مسجد کوفه و آنجا را مرکز سرخوش‌نیت قرار داد و در همان مسجد، به تدریس امور پرداخت. امام علی علیه السلام نیز، سیاسی در چارچوب حکومت اسلامی و سرزاد فداکار اسلام در عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، در مسجد متولد، در مسجد با بیعت مردم به خلافت ظاهری رسید و در مسجد شریف آن‌گاه که این مجلس ملوک، آن شقی‌ترین انسان، فرقی نازنینش از دیگران و محراب مسجد کوفه، از خون سرخوش رنگین شد.

فرقی نازنینش از دیگران و محراب مسجد کوفه، از خون سرخوش رنگین شد. و ندای هفرت ورب الکیه، این به ملکوت رسید، این مسجد کوفه بود که ملکوتیان و عرشیان، ندیه کان به سوی آن گزیدند و ندای «هدمت و یونس» و «الله اکر الهدی» سر دادند. بنابراین، پیوند امام علی علیه السلام با مسجد یک پیوند الهی و کونی بود. هسته مسجد در عصر حکومتی آن حضرت، تن جمع آوری تجهیزات نظامی، اجتماع، تقاضا و دادخواهی مردم بوده است.

محرورت مسجد در امور سیاسی در صدر اسلام و عصر حکومت امام علی علیه السلام باعث شد که در زمان‌های بعد، این مسئله دست پیدا نکند. بنابراین، مساجد در دوره‌های گوناگون همواره با پیاده‌سازی موعلی برای انواع فعالیت‌های سیاسی محبوب می‌شده است. چنان که در دوران قبل از انقلاب اسلامی و در پیروزی انقلاب اسلامی و در زمان جنگ تحمیلی نقش مؤثری داشت.

در پیروزی انقلاب، در شرایط حساسی که نهضت اسلامی اقدار هرگونه تشکیلات منطبق با معیارهای اسلام بود، مساجد توانستند این نراسیای مهم را جبران کرده و به نفع اجتماع رهنروهای مردم ایران باشند. علاوه بر این، بسیاری از راه‌نمایان انقلاب، مانند فرزانده، شوراها، مجلسی، کانون‌های بسیج و دیگر صورت‌های آزاد زمان جنگ تحمیلی در مساجد انجام می‌گرفت. به هر حال، مساجد در آنجا، عبادت و بیاداری کوفه، در حال مساجد در دوران پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و در مساجد منظر سیاسی‌ای جایگاه داشتند.

محروری، در امور سیاسی و حکومتی، در حضرت داشت، در عصر حکومت امام علی علیه السلام نیز مسجد از کارکرد سیاسی قابل توجه

می‌ترسد.

منابع و مأخذ

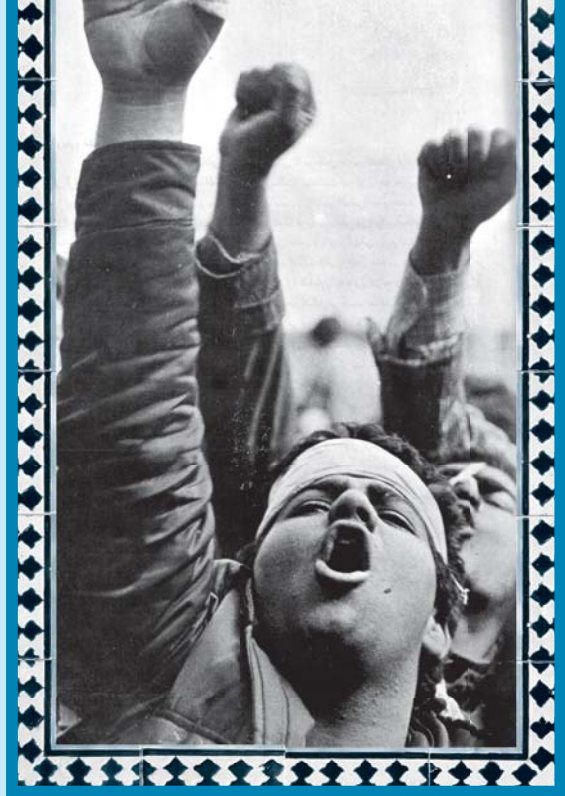
قرآن مجید
 ۱- سوره ناسی، ۱-۳۳
 ۲- عبادات امام علی علیه السلام، ۱۲۸
 ۳- عبادات امام علی علیه السلام، ۱۲۸
 ۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۲۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۳۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۴۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۵۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۶۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۷۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۸۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۱- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۲- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۳- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۴- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۵- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۶- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۷- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۸- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۹۹- اربعه عشر، ص ۱۲۸
 ۱۰۰- اربعه عشر، ص ۱۲۸

این روز و سبت و مهم، یعنی امامت در نماز جماعت نوعی رهبری و پیروی است که لازمه آن است که امام جماعت در خود و خدا و جماعت، خصلت و روحیات عملکردهای سبب‌دهنده باشد که همان کمالات در سطح بالاتری برای رهبری صالح جامعه اسلامی است.

فردکلامی، ۱۳۵۸، ص ۲۲۷
 ۱- همان، ص ۲۶۱
 ۲- همان، ص ۲۲۷
 ۳- همان، ص ۲۲۷
 ۴- همان، ص ۲۲۷
 ۵- همان، ص ۲۲۷
 ۶- همان، ص ۲۲۷
 ۷- همان، ص ۲۲۷
 ۸- همان، ص ۲۲۷
 ۹- همان، ص ۲۲۷
 ۱۰- همان، ص ۲۲۷
 ۱۱- همان، ص ۲۲۷
 ۱۲- همان، ص ۲۲۷
 ۱۳- همان، ص ۲۲۷
 ۱۴- همان، ص ۲۲۷
 ۱۵- همان، ص ۲۲۷
 ۱۶- همان، ص ۲۲۷
 ۱۷- همان، ص ۲۲۷
 ۱۸- همان، ص ۲۲۷
 ۱۹- همان، ص ۲۲۷
 ۲۰- همان، ص ۲۲۷
 ۲۱- همان، ص ۲۲۷
 ۲۲- همان، ص ۲۲۷
 ۲۳- همان، ص ۲۲۷
 ۲۴- همان، ص ۲۲۷
 ۲۵- همان، ص ۲۲۷
 ۲۶- همان، ص ۲۲۷
 ۲۷- همان، ص ۲۲۷
 ۲۸- همان، ص ۲۲۷
 ۲۹- همان، ص ۲۲۷
 ۳۰- همان، ص ۲۲۷
 ۳۱- همان، ص ۲۲۷
 ۳۲- همان، ص ۲۲۷
 ۳۳- همان، ص ۲۲۷
 ۳۴- همان، ص ۲۲۷
 ۳۵- همان، ص ۲۲۷
 ۳۶- همان، ص ۲۲۷
 ۳۷- همان، ص ۲۲۷
 ۳۸- همان، ص ۲۲۷
 ۳۹- همان، ص ۲۲۷
 ۴۰- همان، ص ۲۲۷
 ۴۱- همان، ص ۲۲۷
 ۴۲- همان، ص ۲۲۷
 ۴۳- همان، ص ۲۲۷
 ۴۴- همان، ص ۲۲۷
 ۴۵- همان، ص ۲۲۷
 ۴۶- همان، ص ۲۲۷
 ۴۷- همان، ص ۲۲۷
 ۴۸- همان، ص ۲۲۷
 ۴۹- همان، ص ۲۲۷
 ۵۰- همان، ص ۲۲۷
 ۵۱- همان، ص ۲۲۷
 ۵۲- همان، ص ۲۲۷
 ۵۳- همان، ص ۲۲۷
 ۵۴- همان، ص ۲۲۷
 ۵۵- همان، ص ۲۲۷
 ۵۶- همان، ص ۲۲۷
 ۵۷- همان، ص ۲۲۷
 ۵۸- همان، ص ۲۲۷
 ۵۹- همان، ص ۲۲۷
 ۶۰- همان، ص ۲۲۷
 ۶۱- همان، ص ۲۲۷
 ۶۲- همان، ص ۲۲۷
 ۶۳- همان، ص ۲۲۷
 ۶۴- همان، ص ۲۲۷
 ۶۵- همان، ص ۲۲۷
 ۶۶- همان، ص ۲۲۷
 ۶۷- همان، ص ۲۲۷
 ۶۸- همان، ص ۲۲۷
 ۶۹- همان، ص ۲۲۷
 ۷۰- همان، ص ۲۲۷
 ۷۱- همان، ص ۲۲۷
 ۷۲- همان، ص ۲۲۷
 ۷۳- همان، ص ۲۲۷
 ۷۴- همان، ص ۲۲۷
 ۷۵- همان، ص ۲۲۷
 ۷۶- همان، ص ۲۲۷
 ۷۷- همان، ص ۲۲۷
 ۷۸- همان، ص ۲۲۷
 ۷۹- همان، ص ۲۲۷
 ۸۰- همان، ص ۲۲۷
 ۸۱- همان، ص ۲۲۷
 ۸۲- همان، ص ۲۲۷
 ۸۳- همان، ص ۲۲۷
 ۸۴- همان، ص ۲۲۷
 ۸۵- همان، ص ۲۲۷
 ۸۶- همان، ص ۲۲۷
 ۸۷- همان، ص ۲۲۷
 ۸۸- همان، ص ۲۲۷
 ۸۹- همان، ص ۲۲۷
 ۹۰- همان، ص ۲۲۷
 ۹۱- همان، ص ۲۲۷
 ۹۲- همان، ص ۲۲۷
 ۹۳- همان، ص ۲۲۷
 ۹۴- همان، ص ۲۲۷
 ۹۵- همان، ص ۲۲۷
 ۹۶- همان، ص ۲۲۷
 ۹۷- همان، ص ۲۲۷
 ۹۸- همان، ص ۲۲۷
 ۹۹- همان، ص ۲۲۷
 ۱۰۰- همان، ص ۲۲۷

توصیه

۱- همان، ص ۲۲۷
 ۲- همان، ص ۲۲۷
 ۳- همان، ص ۲۲۷
 ۴- همان، ص ۲۲۷
 ۵- همان، ص ۲۲۷
 ۶- همان، ص ۲۲۷
 ۷- همان، ص ۲۲۷
 ۸- همان، ص ۲۲۷
 ۹- همان، ص ۲۲۷
 ۱۰- همان، ص ۲۲۷
 ۱۱- همان، ص ۲۲۷
 ۱۲- همان، ص ۲۲۷
 ۱۳- همان، ص ۲۲۷
 ۱۴- همان، ص ۲۲۷
 ۱۵- همان، ص ۲۲۷
 ۱۶- همان، ص ۲۲۷
 ۱۷- همان، ص ۲۲۷
 ۱۸- همان، ص ۲۲۷
 ۱۹- همان، ص ۲۲۷
 ۲۰- همان، ص ۲۲۷
 ۲۱- همان، ص ۲۲۷
 ۲۲- همان، ص ۲۲۷
 ۲۳- همان، ص ۲۲۷
 ۲۴- همان، ص ۲۲۷
 ۲۵- همان، ص ۲۲۷
 ۲۶- همان، ص ۲۲۷
 ۲۷- همان، ص ۲۲۷
 ۲۸- همان، ص ۲۲۷
 ۲۹- همان، ص ۲۲۷
 ۳۰- همان، ص ۲۲۷
 ۳۱- همان، ص ۲۲۷
 ۳۲- همان، ص ۲۲۷
 ۳۳- همان، ص ۲۲۷
 ۳۴- همان، ص ۲۲۷
 ۳۵- همان، ص ۲۲۷
 ۳۶- همان، ص ۲۲۷
 ۳۷- همان، ص ۲۲۷
 ۳۸- همان، ص ۲۲۷
 ۳۹- همان، ص ۲۲۷
 ۴۰- همان، ص ۲۲۷
 ۴۱- همان، ص ۲۲۷
 ۴۲- همان، ص ۲۲۷
 ۴۳- همان، ص ۲۲۷
 ۴۴- همان، ص ۲۲۷
 ۴۵- همان، ص ۲۲۷
 ۴۶- همان، ص ۲۲۷
 ۴۷- همان، ص ۲۲۷
 ۴۸- همان، ص ۲۲۷
 ۴۹- همان، ص ۲۲۷
 ۵۰- همان، ص ۲۲۷
 ۵۱- همان، ص ۲۲۷
 ۵۲- همان، ص ۲۲۷
 ۵۳- همان، ص ۲۲۷
 ۵۴- همان، ص ۲۲۷
 ۵۵- همان، ص ۲۲۷
 ۵۶- همان، ص ۲۲۷
 ۵۷- همان، ص ۲۲۷
 ۵۸- همان، ص ۲۲۷
 ۵۹- همان، ص ۲۲۷
 ۶۰- همان، ص ۲۲۷
 ۶۱- همان، ص ۲۲۷
 ۶۲- همان، ص ۲۲۷
 ۶۳- همان، ص ۲۲۷
 ۶۴- همان، ص ۲۲۷
 ۶۵- همان، ص ۲۲۷
 ۶۶- همان، ص ۲۲۷
 ۶۷- همان، ص ۲۲۷
 ۶۸- همان، ص ۲۲۷
 ۶۹- همان، ص ۲۲۷
 ۷۰- همان، ص ۲۲۷
 ۷۱- همان، ص ۲۲۷
 ۷۲- همان، ص ۲۲۷
 ۷۳- همان، ص ۲۲۷
 ۷۴- همان، ص ۲۲۷
 ۷۵- همان، ص ۲۲۷
 ۷۶- همان، ص ۲۲۷
 ۷۷- همان، ص ۲۲۷
 ۷۸- همان، ص ۲۲۷
 ۷۹- همان، ص ۲۲۷
 ۸۰- همان، ص ۲۲۷
 ۸۱- همان، ص ۲۲۷
 ۸۲- همان، ص ۲۲۷
 ۸۳- همان، ص ۲۲۷
 ۸۴- همان، ص ۲۲۷
 ۸۵- همان، ص ۲۲۷
 ۸۶- همان، ص ۲۲۷
 ۸۷- همان، ص ۲۲۷
 ۸۸- همان، ص ۲۲۷
 ۸۹- همان، ص ۲۲۷
 ۹۰- همان، ص ۲۲۷
 ۹۱- همان، ص ۲۲۷
 ۹۲- همان، ص ۲۲۷
 ۹۳- همان، ص ۲۲۷
 ۹۴- همان، ص ۲۲۷
 ۹۵- همان، ص ۲۲۷
 ۹۶- همان، ص ۲۲۷
 ۹۷- همان، ص ۲۲۷
 ۹۸- همان، ص ۲۲۷
 ۹۹- همان، ص ۲۲۷
 ۱۰۰- همان، ص ۲۲۷

نقد روزی انقلا ب اسلامی

جعفر ساسان / کارشناس رشد علوم سیاسی

مقاله حاضر، نقش مساجد در انقلاب اسلامی را بررسی می‌کند. با توجه به اینکه پیش‌زمینه هر انقلابی، بسیج سیاسی توده‌هاست و به اعتقاد بیشتر صاحب‌نظران حوزه انقلاب، در بسیج سیاسی و سازمان‌دهی مردم، نقش سه‌عنصری هویت، ایدئولوژی و سازمان، جدی است. در نوشته حاضر، کارکردهای مسجد به عنوان سازمان و تشکلات انقلاب بررسی می‌شود. هر چند مسجد، کارکردهای گوناگونی در جامعه دارد اما این نوشتار به کارکردهای آن در سه حوزه رسانه‌ای، ارتباطی، حمایتی-پشتیبانی و فرهنگی-هویتی می‌پردازد. واژه کلیدی: مسجد، انقلاب، بسیج، سازمان‌دهی.

اشاره

مسجد از دیرباز در زندگی مسلمانان نقش محوری داشته است و زیربنای شکل‌گیری تمدن اسلامی محسوب می‌شود. مسجد، در نظام سیاسی-اجتماعی مسلمانان، فقط کارکرد عبادی و مذهبی نداشته است؛ بلکه کارکردهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و سبزی داشته است. در ایران، هم‌زمان با ورود اسلام، مسجدها شکل گرفتند و پس از آن، یکی از نهادهای تأثیرگذار در زندگی مردم بودند. در شکل‌گیری نهضت‌های سیاسی-اجتماعی ایرانستان در دوره‌های مختلف نیز مسجدها نقش بسیار مهمی ایفا کردند؛ مانند: قیام سرداران، نهضت مشروطه، قیام گوهرشاد و انقلاب اسلامی. در روند شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی، مسجد یکی از عمده‌ترین محل‌های تجمع، اعتراض مردم و تظاهرات علیه رژیم بود. به‌طور معمول، در بیشتر انقلاب‌ها، مکان‌های عمومی محل تجمع افراد بودند؛ مثل: باشگاه‌ها در انقلاب فرانسه یا شبکه‌های مخفی حزبی. در انقلاب اسلامی نیز مسجدها به صورت آشکار، نقش مهم را داشتند. مسجد، عمدتاً در ابزار و حمایت برای ارتباط با قشرهای مختلف جامعه و انتقال ایدئولوژی انقلاب و پیام‌های روحانیت به مردم بود. همچنین، به دلیل پیوند تاریخی مسجد و بازار، در قیام‌ها و اعتراض‌های مردمی، مسجدها محل اصلی بسیج تاجران و بازاریان بودند. بنابراین، در انقلاب اسلامی، مسجد، در کنار دورکن «هری» و «ایدئولوژی» نقش آفرینی کرد. مسجد، در جایگاه نهاد مدنی، در مقایسه با سازمان‌ها و نهادهای مدنی مدرن، نقش بسیار مهمی ایفا کرد و قابلیت مذهب و نهادهای مذهبی را به نمایش گذاشت.

سؤال اصلی پژوهش این است که در دوره شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۳۲-۱۳۵۷)، مسجدها چه نقش و کارکردهای داشتند؟

به نظر می‌رسد که در انقلاب اسلامی، مساجد سازمان‌ها و تشکلاتی انقلابی بودند که با ارائه کارکردهای رسانه‌ای-ارتباطی، حمایتی-پشتیبانی و فرهنگی-هویتی، توانستند در غیاب سازمان‌های بسیج، مردم‌نهاد نقش را در بسیج سیاسی و سازمان‌دهی مردم ایفا کنند.

۱- مسجد: عبادت‌گاه مسلمانان است و کارکردهای گوناگونی در جامعه دارد.

۱- تبلی می‌گوید: «مهم‌ترین عنصر هر انقلاب، بسیج سیاسی توده‌هاست و ایدئولوژی، رهبری، تشکل و سازمان توده مردم، مهم‌ترین ارکان هر بسیج سیاسی هستند».

۲- انقلاب، تغییرهای سریع، وسیع و همه‌جانبه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه که به‌طور معمول با خشونت همراه است.

۳- بسیج، فرآیندی است که طی آن، جمعی قفلاً تبدیل می‌شود و با گردآوری امکانات، به سبب انقلابی می‌پردازد. سازمان‌دهی: یگانگی در تعقیب منافع، از راه تأمین هویت مشترک و همبستگی است. متغیرهای پژوهش: متغیر مستقل: صلاحیت و قابلیت مسجد در جایگاه نهادی و هوی پایگاهی اجتماعی. متغیر وابسته: بسیج سیاسی و سازمان‌دهی مردم در انقلاب اسلامی.

چهار چوب نظری پژوهش، بر پایه نظریه‌های نهادگرایی سازمان‌گرایی است. هدف مقاله، نقش سازمان و تشکلات، در بسیج سازمان‌دهی انقلابی بررسی کرد. بر اساس این نظریه‌ها، موفقیت یا شکست جنبش‌های اجتماعی، بستگی به آن دارد که سازمان جنبش، چگونه طراحی و به کار گرفته شوند و تا چه حد در بسیج موفق باشند. یکی از این نظریه‌ها به چارلز تبلی مربوط است که در کتاب «From Mobilization to Revolution» آن را تشریح کرده است. فرض اصلی تبلی این است که عرصه سیاست، چیزی جز تازع گروه‌های مختلف بر سر قدرت سیاسی نیست و این تازع، در همه سطح‌های جامعه‌سازی و جاری است. او علت‌ها و انگیزه‌های تازع را بر اساس مدل جامعه سیاسی یا هیات حاکمه و چگونگی شکل‌گیری و انجام آن را بر اساس مدل بسیج توضیح می‌دهد. او هر گروه و جمعیتی را به حکومت، اعضای جامعه سیاسی و گروه‌های منازعه‌گر یا انتلافی تقسیم می‌کند.

تبلی معتقد است که آنچه میزان توفیق هر یک از گروه‌ها را تعیین می‌کند، عبارت است از: منابع تهیدید و اجساد، منابع اقتصادی، منابع هنجاری یا ارزشی (همبستگی و وفاداری در درون گروه) و دیگر منابع مفید جامعه. این گروه‌ها پیوسته منابع جمعی خود را برای ورود به جامعه سیاسی یا مابین در آن بسیج می‌کنند.

تبلی می‌گوید: «مهم‌ترین عنصر هر انقلاب، بسیج سیاسی توده‌هاست و ایدئولوژی، رهبری، تشکل و سازمان توده مردم، مهم‌ترین ارکان هر بسیج سیاسی هستند»^۱.

در ادامه، به توضیح به مدل تحلیلی چارلز تبلی، به ارائه کارکردها و کارکردهای سازمان در بسیج سیاسی، به شرح زیر می‌پردازیم:

۱- سازمان باید قادر باشد تأمین انقلابی‌ها یا یکدیگر، انقلابی‌ها یا توده مردم و این دو را رهبری، ارتباط دقیق و منطقی برقرار کند. همچنین، رساندن اخبار و اطلاعات، از کارکردهای سازمان است.

۲- کار ویژه دوم سازمان، پشتیبانی مالی و تدارکاتی و در واقع، بسیج منابع و امکانات است.

۳- کار ویژه سوم سازمان، ایجاد همبستگی و هویت مشترک میان توده‌هاست. سازمان باید قادر باشد طیف‌های مختلف جامعه را زیر یک چتر، گرد آورد.

اکتوبر بر اساس این کارکردها به بررسی عملکرد مسجدها می‌پردازیم.

مسقطره کامل رژیم پهلوی بر رسانه‌ها و ترویج ایده‌ها و الگوهای مورد نظر رژیم، که با فرهنگ بیشتر افراد جامعه هم‌خوانی نداشت، باعث شد تا فعالیت‌های ارتباطی سنتی، مستقل از کانال‌های ارتباطی مدرن فعالیت کند.

مساجد امری می‌توان به منزله یک مرکز تجمع در نظر

گرفت، تجمع کارگردهای گوناگون، در عین وحدت، در مسجد باعث گردید است تا این مؤسسه اجتماعی جنبی یکی از مهم‌ترین حلقه‌های ارتباطی در جوامع اسلامی باشد. بدین ترتیب اگر مساجد را محور شکل‌گیری ارتباطات در جامعه اسلامی (چه شهری و چه روستایی)، بدانیم، مسجعی به گراف نگفته‌ایم. محور بودن مسجد در جهان اسلام، حتی در جایگاه جغرافیایی آن نیز تأثیر داشته است. از این نظر، مساجد در قلب اجتماعات اسلامی قرار داشته‌اند. برای ایجاد پیوند سیاسی یا دین‌میان‌اعضای جامعه، ارتباطات از طریق این سازمان‌ها یا اعضای جامعه از تباط در برقرار کنند و موفقیت بسیار را می‌توانستند. در جامعه‌ای، هیچ نوع نهاد یا سازمان اجتماعی وجود نداشته‌اند مردم گرد آمده باشند و هیچ نوع ارتباط درونی میان اعضای جامعه در قالب گروه‌های اجتماعی وجود نداشته باشد، بدلیل نداشتن ارتباط با توده‌ها و هرچنان انقلابی قادر به تشکیل بسیج نخواهد بود. در نتیجه، باید حداقلی از نهادها و سازمان‌های ارتباطی وجود داشته باشد تا امکان بسیج نیروها فراهم شود.

با توجه به مطالب ذکر شده، ضرورت ارتباط در بسیج و انقلاب انکارناپذیر است. اکنون، سؤال این است که مسجد چه نقشی در این زمینه ایفا کرده است. آیا در عصری که عصر انقلاب ارتباطها و به تعبیر مگ لوهان، عصر «شکوه جهانی» نام گرفته است، مسجد می‌تواند با قدمت ۱۴۰۰ سال، با رسانه‌های ارتباطی نو رقابت کند؟ در پاسخ به این سؤال، ما نخست به وضعیت رسانه‌های نو (مکتوب، دیداری و شنیداری) ورود آورده‌ایم. ایران نگاهی می‌اندازیم. سپس، برای مقایسه مسجد با آنها، کارویژه‌های ارتباطی مسجد را در بسیج سیاسی بررسی می‌کنیم.

ورود رسانه‌ها به ایران و نفوذ مسجد بر مردم

از ورود رسانه‌های جدید به ایران، حدود دو قرن می‌گذرد. در دهه اول قرن نوزدهم، رسانه‌های چاپی وارد ایران شدند که با تسلط حکومت، قریب نودصد، حکومت قاجار، به ویژه در دوره ناصرالدین شاه، سعی کرد تا اعمال انحصار، کنترل را مسانور در این رسانه‌ها، آنها را ارتباطی خود تلقی کند. ظهور تلگراف در اوایل دهه ۱۸۶۰ میلادی در ایران، منسب تحول‌های بسیاری شد. این کانال ارتباطی که برای تحقق هدف‌های ارتباطی-استعماری و ارتباطات در ایران توسعه یافته بود، به توفیق حکومت مرکزی در داخل و توسعه هدف‌های استعماری در خارج متوجر شد. بدین ترتیب، در اواخر قرن نوزدهم، این دوره رسانه مهم در مقابل مردم، فرهنگ و اعتقادات آنها قرار گرفت.

با ورود کارآمن حکومت پهلوی، علاوه بر مطبوعات و تلگراف، سایر روش‌ها و فن‌آوری‌های جدید ارتباطی، رادیو در دسترس قرار گرفت. تا بدین ترتیب سرگزازی پارس، وسیله‌های ارتباطی اجتماعی به انحصار کامل دولتی درآمد. این سیاست‌ها، در دوره محمدرضا شاه نیز ادامه یافت و تا بنسبت تلویزیون، در سال ۱۳۳۳، این رسانه جدید نیز به رسانه‌های قبلی اضافه شد. سبطره کامل رژیم پهلوی بر رسانه‌ها

و ترویج ایده‌ها و الگوهای مورد نظر رژیم، که با فرهنگ بیشتر افراد جامعه هم‌خوانی نداشت، باعث شد تا فعالیت‌های ارتباطی سنتی، مستقل از کانال‌های ارتباطی مدرن فعالیت کند.

شکست تا کانال‌های ارتباطی سنتی، مستقل از کانال‌های

ارتباطی مدرن فعالیت کنند. در نتیجه، نیازهای ارتباطی جامعه از طریق کانال‌های سنتی آموین می‌شد. این موضوع، به ویژه پس از قیام ۱۵ خرداد، با ظهور امام خمینی رهبر نهضت و مساجد به عنوان پایگاه نهضت اسلامی، جدی‌تر شد.

یکی از دلایل موفقیت مسجدها، بهره‌گیری از ارتباط چهره‌به‌چهره بود که با توجه به فرهنگ شفاهی جامعه ایران، بسیار تأثیرناک بود. و پیام‌ها کتب پاربری تجربه ارتباط‌های سنتی درباره انقلاب اسلامی می‌گوید: «آنچه در ایران روی داد، بی‌سابقه بی‌دود چون از ارتباط چهره‌به‌چهره، از تباطات سنتی، راهبیمایی‌ها و خطبه‌های نماز جمعه برای خدمت به انقلاب، استفاده می‌شد».

دلیل دیگر، به مناسجه مشروعبت رسانه‌ها و پذیرش مردمی آنها بر می‌گردد. با توجه به اینکه رسانه باید حامل پیامی برای مخاطب باشد، هر چه این پیام با فرهنگ و اعتقاد جامعه تناسب بیشتری داشته باشد، پذیرفتنی‌تر خواهد بود. در حالی که رسانه‌های سنتی از ابتدا با طراخی بیگانگان وارد ایران شده بودند، پس از جنبی، مروج فرهنگ بیگانه شدند و در نتیجه، مشروعبت چندینی در جامعه نداشتند. اما مسجدها، قدمت ۱۴۰۰ سال، حامل پیام اسلامی و مروج اعتقادات جامعه بود: بنابراین، مشروعبت زیادی در جامعه ایران داشت.

حمید مولانا می‌گوید: «مسجد در جامعه اسلامی، به عنوان مهم‌ترین کانال ارتباطات اجتماعی، همواره به منزله منبع حرکت‌های فرهنگی و معنوی عمل می‌نمود و نه تنها در بعد تزکیه معنوی بلکه به عنوان منبع دانش و اطلاعات مربوط به جامعه، احاد مردم را آنبه می‌گردانست»^۴ «فصل انقلاب اسلامی ایران از دیدگاه فرهنگ و ارتباط، به منزله واکاوی علیه جریان غالب در رسانه‌های مدرن ارتباطی بود که در اثر آن، ارتباط‌های سنتی بر کانال‌های مدرن ارتباطی پیروز شد.

«این واقعه مهم نشان داد که در کشور‌های اسلامی، به ویژه در ایران، رسانه‌های سنتی (هم گفتاری و هم مکتوب) نه تنها در مقابل و روبرویی با رسانه‌های جدید، وجود و اهمیت خود را دست‌نماند، بلکه با مشروعبت ویژه‌ای که در جامعه دارد، حرکت بیشتری در دو دهه اخیر پیدا کرد. رعایت دیدگاه انقلاب اسلامی ایران، نشان‌دهنده بارز آن در عصر حاضر است: زیرا این انقلاب، مروهون تزکیه و ارتکاز از زیاده‌های ارتباطی و ارتباطی سنتی بوده و خواهد بود»^۵

دلیل دیگر موفقیت رسانه‌های مسجد، بهره‌گیری از رسانه‌های نو در جهت هدف‌های انقلاب بود. در واقع، مسجد در جایگاه پایگاه و منبع ارتباط‌های انقلابی، هم رسانه‌های نسل اول (شفاهی) و چهره‌به‌چهره) و ارتباطات داشت و هم مظهر و خطابه یا رسانه‌های نسل دوم و سوم را در اختیار داشت؛ مثل: کتاب، جزوه اعلامیه و کاست‌های حاوی پیام‌های رهبر انقلاب، مسجدها توانستند از ترکیب رسانه‌های نو، رادیو و تلویزیون، استفاده می‌کرد، به محض اینکه آنگه که می‌خواستند، توانستند راه‌سنگین کنند و کنترل دولتا را در دست گیرد. گویانگ این رسانه‌های متمركز مروج فرهنگ را نیز در اختیار گرفت»^۶

آنگونیک در کتاب «جبهه‌های در نظر» می‌نویسد: «در این کتاب، اصول مذهب سازمان‌یافته، صرف‌نظر از هر چیز دیگر، رسانه‌های انبوه است، کمک می‌کند تا بسیاری از جاه‌جویی‌های قدرت معاصر را تبیین کنیم».

مسجدها توانستند از ترکیب رسانه‌های گوناگون، میان رهبری و توده‌های ارتباط برقرار کنند.

سپس، اولین ناظر در مورد انقلاب اسلامی

می‌نویسد: «ایران، آیت‌الله خمینی»، «نقش طبقاتی و خنم ملی گرایانه را با نشور مذهبی در آمیخت.

عشق به الله، علاوه بر نفرت از امپریالیسم و مخالفت با مرام‌های انقلابی، خاورمیانه را با نکتون باقوه جنگ و درگیری تبدیل کرد»^۷. وی ادامه می‌دهد: «آقا آیت‌الله خمینی»، «به کاری بیش از ترکیب این دو عنصر، در یک حرکت پر شور و احساس‌دست زوی همچین رسانه‌ها، امسوح اول، یعنی موعظه‌های چهره‌به‌چهره و روحانیان برای مؤمنان را با تکنولوژی موج سوم ترکیب کرد، یعنی همان توره‌های صوتی حاوی پیام‌های سیاسی که در مساجد، به‌طور مخفی توزیع می‌گردید و همان محل پرخش می‌شود که کمک‌دهنده‌های آزان قیمت‌تکثیر می‌گردید.

شده، برای مقابله با آیت‌الله خمینی»، «از رسانه‌های موج دوم، یعنی مطبوعات و رادیو و تلویزیون، استفاده می‌کرد، به محض اینکه آنگه که می‌خواستند، توانستند راه‌سنگین کنند و کنترل دولتا را در دست گیرد. گویانگ این رسانه‌های متمركز مروج فرهنگ را نیز در اختیار گرفت»^۸

آنگونیک در کتاب «جبهه‌های در نظر» می‌نویسد: «در این کتاب، اصول مذهب سازمان‌یافته، صرف‌نظر از هر چیز دیگر، رسانه‌های انبوه است، کمک می‌کند تا بسیاری از جاه‌جویی‌های قدرت معاصر را تبیین کنیم».

شده به برخورد می‌کرد و اجازه اظهار وجود به آنها

نمی‌داد، مسجد به دلیل قداست و حمایت مردمی، از تعرض مصون بود و مبارزان مذهبی می‌توانستند در پوشش

مذهب، فعالیت‌های انقلابی را پیگیری کنند. حسین هیکل، مدیر این امر می‌نویسد: «در کشور‌های اسلامی، نهادی به چشم می‌خورد که قدرت، قادر به دسترسی نماند. نهاد، مسجد است. این نهاد، نمی‌تواند از کرات‌های پنهانی دانش و یا به آن رشوه‌آلودت را از امتحان چنین عملی به‌شاه توهین به عمیق ترین و کرامتی تر استقامت مردم است. مسجد، برای اجتماع مردم، مکانی آورد که حتی از دسترس مؤثرترین پلیس مخفی به دور است. مردم، به قیمت چاشنان از مسجد دفاع می‌کنند. مذهب، دور زندگی مردم عادی یک حصار استی می‌کند که مسجد و قرآن، سمبل‌های آن به شمار می‌روند»^۹.

در نهایت، باید گفت که گسترش دگی شبکه مسجدها در سراسر کشور، از دیگر ترین ششهرها تا روستاها، این امکان را به وجود آورده بود که پیام‌های انقلابی به راحتی در سراسر کشور پخش شود و همه مردم، موعظه‌های انقلابی و پیام‌های رهبر انقلاب در ارتباط باشند.

جان دی اسمیت، از کارشناسان سفارت آمریکا می‌نویسد: «یک

حسین هیکل، در این باره می نویسد: «کشورهای اسلامی، نهادی به چشم می خورد که قدرت، فایده بدسترس نهاد نیستان آن نهاد، مسجد است. این نهاد، همی توان ماندگرات پنهانی داشت و پایه آن شوه داد، زیر انعام جنین عملی به منتهی توهین به عمیق ترین و گرامی ترین اعتقادات مردم است.

جنبه مهم رشد حرکت انقلابی، مشارکت دائمی و فزاینده سازمان های شیعی مذهب ایران است. وجود ۳۵ میلیون ایرانی، به طور تقریبی ۸۰ تا ۹۰ هزار مسجد و ۱۸۰ تا ۲۰۰ هزار روحانی سریع ترین و مطمئن ترین راه برای رساندن پیام یک شهر به رهبران شهر دیگر بود. در طول تاریخ یک مسجد انجام می گرفت. در نتیجه مسجد به لبه های که ارائه شد، توانست پایگاه رسانه ای و ارتباطی جریان های متخالف رژیم پادشاهیتها را مستقل از دولت و تنها گزینه ممکن برای بسیج مردم باشد. در واقع، کار کرد رسانه ای سازمان یا دورنگ دیگر انقلاب نیز بسیار مهم بود؛ یعنی رهبری و ایندولونی؛ زیرا از طرف نگاه ارتباطی مردم و رهبری مسجد، مسجد به دور طول، استقلال و تکیه محض بر امام خمینی... فقط نشدند و طرف دیگر، پیوسته از طریق انقلاب از طریق مسجد گسترش می یافت که این شیوه، از اندیشه سیاسی شیعه الهام گرفتند.

از جمله شرکات راهی موفقیت یک گروه مخالف در نزاع با حکومت، آن است که به لحاظ مالی، به نظام حاکم وابستگی نداشته باشد. هر نهضتی در ایران، برای زنده ای و اقدام های انقلابی، نیازمند منابع مالی فراوانی است؛ زیرا در هر انقلاب، عده یزید را دیگر مبارزه می شوند و تعداد زیادی اقدام های پنهان انقلابی و جود دارد که باید در لحاظ مالی تعدیه شوند. در بسیاری از کشورهای انقلابی گروه های گوناگون، متخاصم خود از طریق سرقت یا کمک های اعضای خود تأمین می کنند، در صورت اول در میان چریک های انقلابی رایج تر است؛ اما توجیه به اینکه، ایندولونی از انقلاب اسلامی، متکی بر امام بوده، این روش ها در آن جای نداشته است. در باره مسجد، جنبه های نیازی و جود ناشد؛ از جمله: در باره مذهب در ایران استقلال، خود حفظ کرد و دهه و اتحاد مسجد با دیگر مهم ترین عامل این استقلال بود. در باره جامعه های سازمانی، به خصوص در کشورهای شیعه، نیازمندی زد یکی با متخلف های دینی داشته است؛ دلیل: حوزه های علمیه، مسجد و هیئت های مذهبی، این نزدیکی و آمیختگی فقط به مذهب یزدیکی و کالبدی منحصر نبود؛ بلکه فراتر از آن، نوعی اجتماعی و تجانس گری فراوانی میان روحانیان و مساجد، فرسودگی های اجتماعی سیاسی تشکیل می برد. برخی معتقدند که همین مواند این دو نهاد، فراتر از آنها تنها برای هر کشور و نهادهای بوده است؛ از جمله: بازتاب نهاد حکومتی آن کشور، این پیوند و اتحاد می توانی در تاریخ جنبش های سیاسی اجتماعی و دسترس سالان اخیر ایران به خوبی مشاهده کرد. در ساسی مستندهای تاریخ با توجه به یک جنبش های تاریخ معاصر ایران، مانند: جنبش تنباکو، قیام مشروطه و انقلاب اسلامی، این دو نهاد (مطلب: یکدیگر فراتر رفته اند؛ بلکه در همه فصل بندی ها، چه واحدی و همه استناد داخلی و استعمار خارجی تشکیل می دادند. بر این اساس، قصد ردهای به ریسه های تاریخی این اتحاد پیروز و نقش آن در تاریخ مردمی در انقلاب اسلامی بررسی کنیم.

۱-۲-۱ اتحاد مسجد و بازداران

مسجد و بازداران دو نهاد از نهادهای اجتماعی هستند که نخست در شهرها پدید آمدند. کار کرد و موفقیت ظهور این دو نهاد، به گونه ای بوده است که به طور اساسی، در اجتماعات شهری، امکان وجود و جود تلذم نداشته اند.

احمد اشرف در مورد وضعیت اسلامی و قضایی شهرهای اسلامی می گوید: «شهرت آبادی و به لحاظ کالبدی، مستشکل از سه رکن اصلی آن است: مسجد جامع و بازار بوده است که محل استقرار و جایگاه عناصر اجتماعی و شهری یعنی قلمی دنیوی، علمو بازاریان مسلمان، در دوره اسلامی، ساخت کالبدی شهرهایی که فرمانروایان مسلمان، از دوره اسلامی، آنها را بنیان نهاده اند، خوب حضور برجسته این دو نهاد، نشان می دهد. اما اشرف می نویسد: «شهرهایی که فرمانروایان اسلامی بنیان گذارند، دو پایه اصلی داشت: یکی مسجد جامع و دیگری بازار.

بنیان مسجد جامع در شهرها، همواره دو کار کرد سیاسی و مذهبی داشتند و به طور عموم در کنار مقر فرمانروایان و آلیان قدرت و بعدها هم مرکز اجتماعات سیاسی و رسمی هم بوده است و به طور معمول در کنار آن، مدرسه علمیه شهر واقع بود و در نهایت، بازار نیز آن را احاطه می کرد».^{۱۱} در مدینه که در دوره اسلامی در مقابل شهرستان به کار می رفت، گذشته و از موفقیت دنیوی نقش مذهبی مهمی نیز داشت. از این رو، گذشته آدینه یا مسجد جامع، به تدریج به یکی از کنه های اصلی جامعه های شهری تبدیل شد؛ تا جایی که شاخص تشخیص مجتمع های شهری از اقدام های غیر شهری، وجود مسجد جامع بود. دینار عمته که استقرار مقام های مذهبی و پرایی مسجد آدینه و القامه بود، نیز جمعیت سکونت گاه، مستتر از این بود که جمعیت ثابت آن ناحیه از میزان معنی افزایش یابد. با اینکه بارها، در کنار مسجد، بازار، یکی از سه نهاد شهره شده بود؛ اما عملکرد آن، در هر یک از شاخص یا علما و بازاریان تفاوت داشتند و خاستگاه اجتماعی آنان بود. علما و بازاریان، بیشتر خاستگاه شهری داشتند؛ اما عمال دنیوی، هر چند که در شهرها فعالیت داشتند، بیشتر آنها تباری ایرانی داشتند و خاستگاه شهری آنها می شود. بود بازارهای قدیم و سید و علکار، به عنوان نوزادیک مسجد و بازار در ایران، در دوره های مختلف با هم آمیخته می شوند. این آمیختگی همسنگی مسجد و بازار در ایران، در دوره های مختلف با هم آمیخته می شوند. این آمیختگی است و این امر، به ویژه با ورود استعمار به ایران رنگت شد. در دوران حاکمیت سلسله قاجار، نزاع همولجا بین علما و مصلحتی استیضای اقتصادی میسگان، باعث شده است؛ نهایی طرف خارجی به واسطه استیضای قدرت در ایران باشد. نوبت که دو طرف دیگر سلسله منتهی منتهی استیضای قدرت در ایران، به صورت تخصصی دولت قرار بگیرند؛ نمونه آن در این فصل بندی، جنبش تحریف تنباکو بود که در آن مردم مسجد و بازار، یک صدا، در مقابل شاه و طرف خارجی قرار گرفتند. استعمار این فصل بندی، به نهضت شورشه منجر شد؛ که برای اولین بار، با اقتدار پادشاه ای پاوش کشید.

اتحاد مسجد و بازداران دو نهادی بودند؛ اما همه جنبش های اجتماعی و سیاسی در ایران، به سبک غربی، ترویج بیرونی و بیستاداری عا، روزنامه ها، نشریات و دیگر پیشتر این دو نهاد، برای سیاست عام، بودند. از جمله نوزادیک مسجد و بازار، به واسطه استیضای قدرت، نشریات گشتن قشر های مذهبی و به ویژه بازاریان، این اتحاد باعث شد که در انقلاب اسلامی، بازار و بازداران، به منتهای ساسی شش ساسی شدند؛ چنانچه امامی و چه از لحاظ سیاسی اینها گشتند. از لحاظ اجتماعی، موفقیت بازار و جمعیت آن نقش مهمی در شکل گیری نظاره مردمی داشت. بازاریان، گروهی از اجتماع سستی شهرنشین بودند که چند دهه مزه داشتند و تعداد زیادی از مردم در تیمار بودند. هر گاه اتفاقی می افتاد، آنها بازار را رستند و مسترد و مسجد جامع جمع می کردند. تعلیمی بازار و بازاریان

ناراضیانی مردم و اعتراض به دولت می شد و تا حدی زمینه شکل گیری نظارات مردمی را فراهم می کرد. در بدقیق پارسی می نویسد: «مساجد تنها کما لیس مسجد جامع و در اتحاد با سایر گروه ها بودند».^{۱۲}

«مساجد، محل آمیزی برای بازی راهبم که بودند تا گروه آمد آید و به مخالفت با زمین پر دانه، قفسارهای حکومت را افشا کنند». از لحاظ اقتصادی، بازار نقش مهمی در پشتیبانی از مبارزه های انقلابی و نهادی داشت که می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱-۲-۲ ساخت مسجد و مکان های مذهبی

بسیاری از مسجد ها و حسینیه های شهرهای بزرگ، در کنار بازار ساخته می شد و بازاریان در ساختن آن نقش داشتند. ساخت حدود پنجاه مسجد کوچک و بزرگ در محدوده بازار تهران، در دوره های مختلف، دلایی این مدعا ست. برخی از این مسجد ها به نام بابیان آنها نام گذاری شده است؛ مانند مسجد جلیلی، مسجد سید عزیز زین الدین، مسجد لاجی، مسجد حاج علی اکبر بزاز، مسجد حاج رضا همدانی، مسجد حسین بلور فروش و...

۱-۲-۳ تأسیس و اهدافی از صندوق های قرض الحسنه و حمایت از مبارزات

تأسیس صندوق های قرض الحسنه در بازار یا مسجد ها، کمک بازاریان به آنها، یکی از راه های حمایت بازار از نهضت انقلابی ایران بود. در این مورد، صندوق های قرض الحسنه در دوره که برخی از آنها در ایام نیا می شود: «یکی از صندوق های که به افراد محتاج قرض می دهد و آن را در قضاوت می دهد، این نهاد است. این صندوق قرض الحسنه جاوید واقع در خیابان خسروی و این صندوق دیگری در بازار سراسر محدوده است و بیشتر به طلاب و روحانیان می دهد و به ظاهر، اساس تشکیل این صندوق بر همین مبادی بود. به علکردن این صندوق، دفتر قرض بازاریان، سید و علکار، به عنوان نوزادیک مسجد و بازار در ایران، در دوره های مختلف با هم آمیخته می شوند. این آمیختگی همسنگی مسجد و بازار در ایران، در دوره های مختلف با هم آمیخته می شوند. این آمیختگی است و این امر، به ویژه با ورود استعمار به ایران رنگت شد. در دوران حاکمیت سلسله قاجار، نزاع همولجا بین علما و مصلحتی استیضای اقتصادی میسگان، باعث شده است؛ نهایی طرف خارجی به واسطه استیضای قدرت در ایران، به صورت تخصصی دولت قرار بگیرند؛ نمونه آن در این فصل بندی، جنبش تحریف تنباکو بود که در آن مردم مسجد و بازار، یک صدا، در مقابل شاه و طرف خارجی قرار گرفتند. استعمار این فصل بندی، به نهضت شورشه منجر شد؛ که برای اولین بار، با اقتدار پادشاه ای پاوش کشید.

اتحاد مسجد و بازداران دو نهادی بودند؛ اما همه جنبش های اجتماعی و سیاسی در ایران، به سبک غربی، ترویج بیرونی و بیستاداری عا، روزنامه ها، نشریات و دیگر پیشتر این دو نهاد، برای سیاست عام، بودند. از جمله نوزادیک مسجد و بازار، به واسطه استیضای قدرت، نشریات گشتن قشر های مذهبی و به ویژه بازاریان، این اتحاد باعث شد که در انقلاب اسلامی، بازار و بازداران، به منتهای ساسی شش ساسی شدند؛ چنانچه امامی و چه از لحاظ سیاسی اینها گشتند. از لحاظ اجتماعی، موفقیت بازار و جمعیت آن نقش مهمی در شکل گیری نظاره مردمی داشت. بازاریان، گروهی از اجتماع سستی شهرنشین بودند که چند دهه مزه داشتند و تعداد زیادی از مردم در تیمار بودند. هر گاه اتفاقی می افتاد، آنها بازار را رستند و مسترد و مسجد جامع جمع می کردند. تعلیمی بازار و بازاریان

ناراضیانی مردم و اعتراض به دولت می شد و تا حدی زمینه شکل گیری نظارات مردمی را فراهم می کرد. در بدقیق پارسی می نویسد: «مساجد تنها کما لیس مسجد جامع و در اتحاد با سایر گروه ها بودند».^{۱۲}

«مساجد، محل آمیزی برای بازی راهبم که بودند تا گروه آمد آید و به مخالفت با زمین پر دانه، قفسارهای حکومت را افشا کنند». از لحاظ اقتصادی، بازار نقش مهمی در پشتیبانی از مبارزه های انقلابی و نهادی داشت که می توان به موارد زیر اشاره کرد:

بسیاری از مسجد ها و حسینیه های شهرهای بزرگ، در کنار بازار ساخته می شد و بازاریان در ساختن آن نقش داشتند. ساخت حدود پنجاه مسجد کوچک و بزرگ در محدوده بازار تهران، در دوره های مختلف، دلایی بر این مدعا ست.

می کردند؛ اما کمک های خودین، نیازهای مسجد ها را برطرف می کرد و مبارزه های مردمی را در مساجد و هیئت های مسجد ها، تسهیل می کرد.

همان طور که اشاره شد، یکی از کار کدهای سازمان در بسج سیاسی و سازمان دهنی تو ده های انقلابی، ایجاد هتک و هویت مشترک و بسج عقیدتی و ارزشی است. سؤال این است که کار و بهای مسجد در ایجاد فرهنگ و هویت مشترک چه بوده است؟ در پاسخ به این سؤال می توان به این موارد اشاره کرد:

۱-۳-۱ رابطه مسجد و روحانیت

رابطه مسجد و روحانیت، رابطه دیرینه است. گرچه از ابتدای ظهور اسلام و تأسیس مسجد، مردم با حضور در مسجد و دیدن با مرام، سؤال و مشکلات خود را با سؤال خدا در میان می گشتند و مسجد، آنها را همه فعالیت های جامعه اسلامی، جامه اسلامی می پوشاند. سؤال این است که گسترش فلسفه و مفهوم حدیث کم کم جریان های علمی را جامعه اسلامی به عرصه وجود گذاشت و روحانیت در مقام کار گزاران مذهب و هیئت ارشاد و راهمیان پرده آموزش تعلیم های اسلامی را بر عهده گرفتند. با فاصله گرفتن حکام از تعلیم های دین و مسجد و تأسیس دار الحکومه، نهادهای مستقل مسجد های مردمی به عرصه وجود گذاشت. ایران، به ویژه از دوره صفویه با دعوت از روحانیان سایر کشورها، طبقه نقدا را از روحانیت شکل گرفت که دارای انسجام و تشکیلات بود، بسیاری از امور مردم به عهده آنان بود؛ از جمله: آموزش، قضاوت، امور شیعی و...^{۱۳}

در تاریخ پیشین، ایران، روحانیت را مؤسسه در قیام های استبدادی و استبداد، تسخیر می کرد؛ اما در دوره قاجاریه، روحانیت از قدرت از دست رفت و روحانیت، به عنوان یک نهاد اجتماعی و اجتماعی، جامعه ایران را تشکیل می دادند. روحانیان، منابع قدرت معنوی داشتند. اولین و مهم ترین کانونی که روحانیان از آنجا اعمال قدرت می کردند، مسجد بودند».

بازاریان، بهره ردهای روحانیت از مسجد ها، باعث شد که در جریان انقلاب اسلامی، همانند صدر اسلام، مسجد ها به مقام پایگاه و تشکیلات مرکزی جامعه شوند؛ نقش آفرینی کنند. این نقش، امام شریعی در مقام احکام مسجد ها در عصر خود بسیار بارز گشت. وی در همه احوال مبارزه قشر های مختلف جامعه را به هر دیگری از مسجد ها و مراکز مذهبی خود، می کرد. این امر باعث شد تا گرایش مردم به مسجد ها بیشتر شود. روحانیان و عقاید نیز با طرح سلسله های سیاسی، مسجد ها از جنبه عبادی صرف، خارج کردند.

یکی از اتفاق های تاریکی که در جریان انقلاب اسلامی رخ داد و در تاریخ معاصر ایران، این نظیر بود؛ حضور و شکرگان مذهبی غیر روحانی، هر هاد افکار روحانی در مسجد ها بود. در گذشته نیز، خطابه و سخنرانی های مردمی در مسجد ها، به عرصه روحانیت و روحانیت و بین وین و آگاه، پای متحرکان مذهبی و دانشگاهی به مسجد ها باز شد؛ باعث شد تا

♦ دکتر از غنئی در این مورد می‌گوید: «روحانیان، در مقایسه با سایر افسران و نیروهای اجتماعی و تشکلهای سیاسی، سازمان یافته‌ترین و مستعدترین نیروهای اجتماعی جامعه ایران را تشکیل می‌دهند. روحانیان، منابع قدرتمندی هستند. اولین و بهترین کانونی که روحانیان از آنجا اعزام قهرات می‌کردند، مساجد بودند.»

تحوالی جزئی در عرصه اندیشه دینی به وجود آمد. شاید یکی از دلایل‌های این کار، تجربه اموزی روحانیان از نهضت مشروطه بود. در جریان مشروطه، در حالی که مردم و روحانیت از پایگاه مسجد به مقابله با استبداد پرداخته بودند، روشنفکران در محفل‌های سری و انجمن‌ها فعال بودند و مسیر دیگری را دنبال می‌کردند. نهضتی که با رهبری روحانیت و هم‌راهی مردم و از پایگاه مساجد شروع شد. دلی در نهایت به کز راه رفت و از سزات انگلیس سرز آورد. قیام‌ها و تلاش‌های مردم و روحانیت، به انحراف کشیده شد و باعث روی کار آمدن رضاخان و شکلگیری استبداد در ایران شد.

بهره‌گیری علمای آگاه و روشن‌بین، همچون شهید مطهری، شهید مفتح، شهید بهشتی، از توانایی فکری و علمی روشنفکران مذهبی، باعث شد که اتحاد نیروهای مذهبی بیشتر شود و چهره جدیدی از اسلام معرفی شود تا غبار تنحرف در مقام راهمائی عمل انقلابی باعث شد که جوانان دانشگاهی و فعالان انقلابی، به سلاح فکری جدیدی مجهز شوند و در مقابل تکرهای مارکسیستی، ضد قلم کنند و در نهایت،

گفتمان سیاسی شیعه، به گفتمان پیروزی تبدیل شد. هوشیاری، مسجد و حفظ هویت دینی جامعه، به منزلت شناسنامه ملی جامعه است و هویت دینی در جریان مشروطه، در عمق کم رنگ است. دکتر نقیبه‌زاده می‌نویسد: «هویت مذهبی از نظر تعداد، گسترده‌ترین باور و از نظر ذهنی و اجتماعی، ژرف‌ترین هویتی است که در بین ایرانیان وجود دارد»^{۱۴}.

سیاست‌های اسلام‌زدایی رژیم شاه که هویت دینی جامعه را نشانه گرفته بود، باعث شد علما به فعالیت‌هایی دست بزنند؛ از جمله: توسعه نهادهای مذهبی و تأسیس مسجدها، اوج فعالیت‌های رژیم، در قالب برنامه به اصطلاح «انقلاب سفید» بود. هدف رژیم از این اقدام، حرکت ترمیم هویت دینی جامعه بود. در سرزمین شده از سوی آمریکا و غرب گرایه هر چه بیشتر بود.

«در» انقلاب سفید، شاه سکولاریزه و غربی‌کن کردن جامعه را با تکیه بر فرهنگ قبل از اسلام ایران سرعت بخشید (تا یک اساس آیدولوژیکی برای حکومت فردی خود تهیه کند) و کوشید تا نهادهای مذهبی را در اختیار خویش بگیرد.^{۱۵}

این اقدام‌های رژیم، به واکنش شدید علما، مردم و قیام ۱۵ خرداد ۱۳۲۲، به رهبری امام خمینی ره منجر شد. امام رژیم، با اقدام‌های دیگر در پی زدودن مظاهر دینی و فرهنگی اسلام از ایران دوسمی داشت هویت دینی جامعه و از طرفی تبلیغ و ترویج فرهنگ اسلام را کم‌رنگ کند؛ از جمله: برگزاری جشن‌های شاهنشاهی، تغییر تقویم هجری و... در حالی که همه تون رژیم در این راه کار گرفته شده بود و همه محافظ و جمع‌ها از جمله رسانه‌ها، احزاب دولتی و... در این راستا قدم برمی داشتند. روحانیت مذهبی در جبهه مقابل بودند و با رهبری علمای دینی و روشنفکران مذهبی و از طریق مسجدها، هم‌به‌همی اقدام‌های رژیم بر ضد دین و هم برای اثبات و ارائه فرهنگ اسلامی به زبان روز، در حال بردند.

جامعه‌پذیری سیاسی مردمی است که در پایان، جامعه فرهنگ سیاسی خود را دانی می‌کند یا روندی است که با آن، فرهنگ سیاسی شکل می‌گیرد و باقی می‌ماند و تغییر می‌کند. در کشور ایران، با توجه به بیشتر بودن مسلمان جامعه و حاکم بودن فرهنگ شفاهی و چهره‌به‌چهره یکی از کارگران اصلی جامعه‌پذیری، مسجدها و نهادهای مذهبی هستند. بدیهی است که مذهب می‌تواند عامل بسیار مهمی در جامعه‌پذیری افراد باشد. دلی در جامعه‌ها و دین‌های مختلف، تفاوت‌های زیادی وجود دارد. در اسلام مسجدها را کارکردهای عبادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... در جامعه‌پذیری افراد، نقش اساسی دارد. تقابل بین فرهنگ سیاسی شیعه، کار طریق مساجد، حسینیه‌ها و تکیه‌ها تبلیغ می‌شد. فرهنگ سیاسی رژیم زیمه‌پهلوی، باعث تحوّل شگرفی در فرهنگ سیاسی ایرانیان شد و مشروطیت رژیم را زیر سؤال برد. رژیم انقلاب را فراهم کرد.

یکی از ویژگی‌های مسجد که در انقلاب اسلامی نیز جلوه گر شد این بود که همه قشرهای جامعه، از هر صنف و گروه به مسجد می‌آمدند

منابع و مآخذ

شجاعی نهمان، رسا، ۱۳۷۸، هشت، ۱۴۱.

۱. احمدشرف، مولی‌تربویی، ۱۳۷۸، هشت، ۱۴۱.

۲. رشده سرمایماری در ایران، دیوم، ۱۳۷۸، هشت، ۱۴۱.

۳. قاریزاده، نهمان، پیام، ۱۳۷۸، هشت، ۱۴۱.

۴. مرکز بررسی اسناد تاریخی، وزارت اطلاعات، بیان نامه روزنامه‌ساناسیوالات کیهانیک، تهران، مرکز فرهنگ کتابخانه‌ها و اسناد، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۵. هاشمی، رفسنجانی، کیهان، دوران مبارزه، خاطرات، تصویرها، اسناد، تهران، دفتر نشر مؤلفان انقلاب، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۶. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۷. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۸. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۹. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۰. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۱. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۲. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۳. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۴. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۵. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

□ مسجدها، هر چند در یک جایگاه نهادی سنتی بودند و قدمت ۴۰۰ سال داشتند، اما باز آن‌ها کارکردهای متناسب با نیاز روز جامعه، توانستند گوی سبقت را از نهادهای مدرن و وارداتی ببرند.

واژه برنامه‌های آن است. جامعه‌ای که در آنجا مسجد خانه خداست و همه هیج گروه طبقه و حزب خاصی وابستگی ندارد، در آن همیشه به روی مردم باز است و هر کس می‌تواند در مسجد متناسب با نیاز خود از برنامه‌های مذهبی سیاسی، آموزشی، استفاده کند. و در همه مسجد کار از خدمت و هیچ ویژگی خاصی مثل سن، جنس، سطح ایدولوژیکی، اجتماعی و... نمی‌خواهد. این ویژگی منحصر به فرادعات شده است که مسجد در مقایسه با نهادهای سیاسی اجتماعی مدرن، جایزیت بیشتری داشته باشد. از جمله: حزب، تشکل‌های سیاسی، اتحادیه‌های صنفی و...

یکی، کدی، درباره استفاده قشرهای گوناگون از مسجدها می‌نویسد: «طبقه وسیعی از تحصیل کرده‌ها، دانشجویان، طبقه سیاسی جدید و نهی‌دانان شکر، تحت تأثیر و سازمان دهی مساجد ستون فقرات سیاست‌نویان مدرن را فراهم ساختند»^{۱۶}. بنابراین، حضور همه قشرهای جامعه در مسجد، باعث یکدلی و اتحاد بیشتر مردم شد و زمینه قیام و انقلاب را فراهم کرد.

جامعه‌پذیری سیاسی مردمی است که در پایان، جامعه فرهنگ سیاسی خود را دانی می‌کند یا روندی است که با آن، فرهنگ سیاسی شکل می‌گیرد و باقی می‌ماند و تغییر می‌کند. در کشور ایران، با توجه به بیشتر بودن مسلمان جامعه و حاکم بودن فرهنگ شفاهی و چهره‌به‌چهره یکی از کارگران اصلی جامعه‌پذیری، مسجدها و نهادهای مذهبی هستند. بدیهی است که مذهب می‌تواند عامل بسیار مهمی در جامعه‌پذیری افراد باشد. دلی در جامعه‌ها و دین‌های مختلف، تفاوت‌های زیادی وجود دارد. در اسلام مسجدها را کارکردهای عبادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... در جامعه‌پذیری افراد، نقش اساسی دارد. تقابل بین فرهنگ سیاسی شیعه، کار طریق مساجد، حسینیه‌ها و تکیه‌ها تبلیغ می‌شد. فرهنگ سیاسی رژیم زیمه‌پهلوی، باعث تحوّل شگرفی در فرهنگ سیاسی ایرانیان شد و مشروطیت رژیم را زیر سؤال برد. رژیم انقلاب را فراهم کرد.

یکی از ویژگی‌های مسجد که در انقلاب اسلامی نیز جلوه گر شد این بود که همه قشرهای جامعه، از هر صنف و گروه به مسجد می‌آمدند

۱. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۲. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۳. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۴. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۵. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۶. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۷. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۸. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۹. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۰. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۱. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

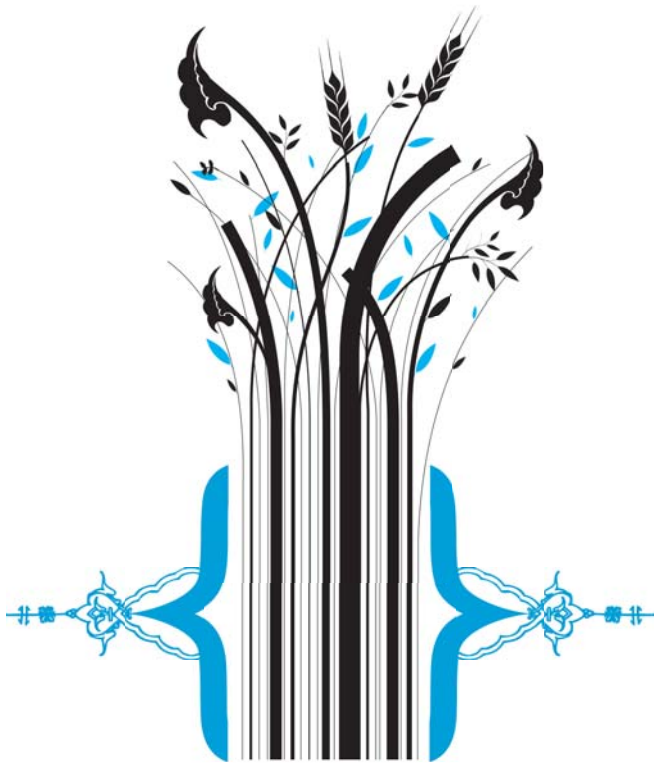
۱۲. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۳. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۴. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۵. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

۱۶. از غنئی، علیرضا، تاریخ انقلاب اسلامی، ترجمه: درون، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶، هشت، ۱۴۱.

نقش کارکردهای اقتصادی مسجدر اقتصادی و تحقق حماسه

حسین اسلامپور کریمی / کارشناس ارشد مدیریت دولتی

اقتصاد و قدرت و توسعه اقتصادی در عصر حاضر یکی از عواملی است که برای تعالی هر کشور و جهانی شدن آن در عرصه بین‌المللی لازم است. کشور ما، دارای اقتصاد رو به رکود اسلامی است و باید ضمن توجه به شرایط داخلی و خارجی، فرایند توسعه اقتصادی را ملی نماید. توجه به این امر، در شرایط کنونی وضعیت خاص بین‌المللی، با توجه به تصمیمات خاص اقتصادی و دشمنان علیه اقتصاد و نظام اسلامی کشور، اهمیت بیشتری دارد. رهبر معظم علیه السلام با درایت و تدبیر حکیمانه خود، ضمن عنایت به این موضوع، سال ۱۳۹۲ را سال «حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی» نام نهادند تا شاهد تلاش و همت مساعف مردم و همه مسئولان کشور در گذشتن از پنجش سیاسی-اقتصادی پیش رو باشیم. این نوشتار، در حدد آن است که نقش مسجد را به عنوان مهم‌ترین نهاد کشور اسلامی، در تحقق حماسه اقتصادی و به تبع آن حماسه سیاسی تبیین نماید. نگارنده، ابتدا به تعریف اقتصاد و انواع آن در علم اقتصاد و آموزه‌های دینی پرداخته، فلسفه نام‌گذاری سال‌ها و روند آن در ۲۰ سال اخیر را تشریح نموده است. سپس، به‌طور خاص، به نام‌گذاری اسلام، به عنوان سال حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی و بحث‌های واژگانی مربوط به آن اشاره کرده، مفهوم اقتصاد مقاومتی از منظر رهبری را بیان نموده است. در ادامه، رابطه بین اقتصاد مقاومتی و جهاد اقتصادی و حماسه اقتصادی را شرح داده، ضمن اشاره به بی‌تأثیر ماندن تحریم‌های اقتصادی دشمنان علیه کشور، عوامل حرکت حماسی را بیان نموده است. در نهایت نگارنده، مفاهیم عالی اقتصاد اسلامی و رفتارهای مسجدی و جلوه‌های اقتصادی مسجدمحور را که در خلق حماسه اقتصادی مؤثر هستند، به همراه مباحث جانبی هر یک از آموزه‌ها، تشریح کرده است. نتیجه تحقیق، بیانگر آن است که توجه به هرگز نت مسجدر در سازمان‌دهی نگرش‌های اسلامی در بازار ایران و همه مسئولان و تبیین آموزه‌های اقتصادی-مسجدی، با بهره‌گیری از رسانه منبر، به عنوان مهم‌ترین رسانه اثرگذار در اقتصاد خود و کلان‌تأثیر بسزایی در توسعه اقتصادی و حماسه اقتصادی دارد. همچنین،

آموزش نحوه رعایت حلال و حرام در کسب و کار، نهادینه کردن برخی از آموزه‌های مسجدی، مانند قرض الحسنه، انفاق، صدقه، خمس و زکات، ثلث اموال، سنت وقف و... مسجدر، خلق حماسه اقتصادی و سیاسی را تسهیل و کارکردهای متنوع اقتصادی خود، مهم‌ترین نقش را در تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی و بیشترین تأثیر را بر درونی‌سازی آن برای نسل به حماسه اقتصادی خواهد داشت. واژگان کلیدی: اقتصاد، اقتصاد مقاومتی، جهاد اقتصادی، حماسه سیاسی، حماسه اقتصادی، تحریم اقتصادی، عوامل حرکت حماسی، آموزه‌های اقتصاد اسلامی، آموزه‌های مسجدی، اقتصاد، رفتارهای اقتصادی-مسجدی.

سوالات تحقیق

- ۱) نام‌گذاری هر سال در قالب یک شعار کلیدی و فرآیند چه اهمیتی دارد؟
- ۲) حماسه اقتصادی و حماسه سیاسی چیست؟
- ۳) اقتصاد مقاومتی چیست؟
- ۴) آموزه‌های قرآنی و مسجدی اقتصاد اسلامی و وجوه تمایز آن در سایر مکاتب اقتصادی کدام‌هستند؟
- ۵) مسجدر در قالب چه آموزه‌هایی و چگونه می‌تواند در خلق حماسه اقتصادی تأثیر بگذارد؟

نرزشیه‌های تحقیق

۱) نام‌گذاری هر سال جزئیات و کلیات شرایط داخلی کشور و اوضاع خارجی و شرایط جهانی و نهایت درایت علم‌مونی توسط رهبری امر مسلم‌الان در نظر گرفته می‌شود. بر همه‌آحاد مردم و مسئولان کشور لازم است که در مورد آن به تحسین و تدبیر پردازند تا وظایف خود را شناخته، به خوبی اجرا نمایند. ۲) آموزه‌های اقتصاد اسلامی، با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی و سیره اهل بیت علیهم السلام بسیار عمیق و گسترده هستند و توجه به آنها موجب جلوگیری از تحقق اهداف شوم سیاسی و اقتصادی دشمنان اسلام و قرآن خواهد شد. ۳) مسجدر دارای کارکردهای اقتصادی متنوعی است که رویکرد عبادی و اعتقادی دارند و با سازمان‌دهی این کارکردها به منزله

مسجد، با کارکردهای متنوع اقتصادی خود، مهم‌ترین نقش را در تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی و بیشترین تأثیر را بر درونی‌سازی آن برای نسل به حماسه اقتصادی خواهد داشت.

رفتارهای مسجدی، می‌توان مسجدر، تحقق حماسه اقتصادی را هموار ساخت.

مقدمه

امروز، کشور ما در حوزه‌های اقتصادی خود با مسائل یا مفاهیمی مواجه است که به هیچ عنوان، چه در عرصه نظری و در کتاب‌های درسی و چه در عرصه عمل و تجارب بشری، مشابه و مابه‌ازای واقعی نداشته است. بنا بر این، خود انقلاب اسلامی مکتف به نوآوری و ابتکار و نظر به پرزای و الگوهای در این عرصه‌های جدید اقتصادی است. هر کشوری که علم استکبرستیزی را برپا کند، تاگزیر نیازمند چنین الگوهایی است. «کلمه کمبایی، دارای نزدیک‌ترین معنی به کلمه محدودیت یا اقتصاد است که در مقابل کلمه نامحدود یا آزاد مطرح می‌شود. کمبایی منابع، مسئله اساسی و محوری هر جامعه است. از آنجا که منابع هر جامعه‌ای محدود است، تمامی جوامع با سوالاتی از قبیل، چه تولید شود، چگونه تولید شود، برای چه کسانی تولید شود، روبرو به دو هستند. اقتصاد به همه این سوالات، در قالب مکاتب اقتصادی پاسخ می‌دهد». اقتصاد، در وضعیت کنونی جهانی، حرف اول را می‌زند و هر کشوری که از نظر اقتصادی قدرتمند باشد، در زمینه سیاسی و نظامی و نیز، وجه بین‌المللی مناسب خواهد داشت. در این نوشتار، با رویکردی اعتقادی، مباحث پایه‌ای بیان می‌شود و با تأمل در نام‌گذاری ۲۰ سال اخیر، جنبه‌های اقتصادی آن را بحث می‌گردد. نگارنده، به کمک مطالعات و تحقیقات بین‌رشته‌ای (اقتصادی و قرآنی)، مباحث مربوط به اقتصاد مقاومتی و آموزه‌های قرآنی اقتصاد اسلامی را بحث کرده است. به نظر نگارنده، فعالیت‌های مسجدی و رفتارهای مسجدی، اگر در راستای اصول ملون و برنامه‌ریزی شده، منطبق با اقتصاد مقاومتی و جهاد اقتصادی سازمان‌دهی و اجرا شوند، دست‌یابی به حماسه اقتصادی به سهولت امکان‌پذیر خواهد شد. بدین‌شروع مطالب، ابتدا مباحث واژگانی مطرح می‌شود.

واژه «اقتصاد» (Economics) از دو کلمه یونانی «ویکوس» (Oikos) به معنای «خانه» و «نمیس» (Nemio) به معنای «داره کردن» تشکیل شده است. این واژه به

با یک دقت در غناوین سال‌ها و یک تحلیل اولیه مشخص می‌شود که در همه موارد به صورت مستقیم یا به‌طور نوسانی به اقتصاد اشاره شده است.

معانی لغوی «تدبیر منزل» یا «داره کردن خانه» است. اقتصاد از ریشه «فصد» گرفته شده است. «اعتدال میانه‌روی» و «استقامت در راه» است.^{۱۰}

بخت و آگاهی اقتصاد از منظر آیات و روایات اقتصاد عربی و به معنای میانه‌روی و اعتدال است. شواهد این مدعا مستندات قرآنی و روایی زیر هستند:

الف) استدلال قرآنی

۱) «اقتصاد» در لغت به دو معنا است: یکی از آن دو پسندیده است و حد میانه افراط و تفریط است؛ مانند: جود، که حد وسط اسراف و بخل محسوب می‌شود یا شجاعت، که حد وسط ظهور و درس است. این معنا در قرآن، چنین به کار رفته است: «وَالْقَصْدُ فِي شَيْءٍ: بَعْدُ رَفَقَاتٍ مِثْلَهُ رَافِعًا إِلَى الْبِرِّ كَمَا يُرْفَعُ الْبَارِقُ»^{۱۱} «معنای دیگر اقتصاد، به امری اشاره می‌کند که بین پسندیده و ناپسند در نوسان است؛ مانند آنچه که بین عدل و جور، قریب و بعید فرض می‌شود. قرآن در این مورد می‌فرماید: «فَهَيْئَةُ ظُلُمَاتٍ لَنْفَسِهِ وَمِنْهُمُ الْمُقْتَصِدُونَ» بعضی از آنان بر خود ستم کردند و بعضی، راه میانه را برگزیدند.^{۱۲}

۲) قرآن آن می‌فرماید: «فَلَمَّا تَخَذُوا مِنَ الْقُرْبَىٰ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدًا»^{۱۳} «و چون نتوانشان داد و بخشش رساندند برخی از آنها میانه‌رو هستند.»^{۱۴}

۳) در آیهای قرآن آمده است: «فَهَيْئَةُ ظُلُمَاتٍ لَنْفَسِهِ وَمِنْهُمُ الْمُقْتَصِدُونَ» سابق الْبَخْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ»^{۱۵} بعضی برخی از آن بر خود ستمکارند و بعضی برخی از آن میانه‌رو و برخی از آنان در کارهای نیک به فرمان خدا بخت‌گام هستند.^{۱۶}

۴) قرآن کریم در آیه‌ای می‌فرماید: «مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَيْفَ مَنَعُوا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ» از میان آنها گروهی میانه‌رو هستند و بسیاری از آنها بد رفتار می‌کنند.»^{۱۷}

ب) استدلال روایی

روایات متعددی از معصومان علیهم‌السلام در مورد مفهوم اقتصاد وجود دارد که بیان همه آنها در این مقال نمی‌گنجد در ادامه به عنوان نمونه، به برخی از آنها اشاره شده است.

۱) امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «صِبْغَاتُ لَيْثٍ مُّقْتَصِدَةٌ لَا يَنْفَقُونَ مِنْ بَرٍّ هِيَ كَسِيٌّ كَسِيٌّ»^{۱۸} زندگان میانه‌رو باشند، بی‌نیازی را ضمانت می‌کنند.^{۱۹}

۲) ابوالمرثدین رضی‌الله‌عنه می‌فرماید: «لَمْ يَلْزَمْ قَوْمًا الْقَصْدَ مَعْرَافَةً»^{۲۰} میانه‌روی زندگی موجب زبای مال و یادآوری موجب ضایع نمودن مال است.^{۲۱}

۳) حضرت علی رضی‌الله‌عنه می‌فرماید: «مَا عَالَ مَنْ اقْتَصَدَ»^{۲۲} (در مخارج زندگی خود) میانه‌روی پیشه‌نمود، تنگدست نشد.^{۲۳}

۴) در نامه امیر مومنان علیه‌السلام به زیاد آمده است: «دَعِ الْاِسْرَافَ مَقْتَصِدًا...» اسراف را کنار بگذار و میانه‌روی پیشه کن.^{۲۴} در این کلام حضرت، «فصد» به مفهوم روش معقول و راه استوار بین افراط و تفریط است.

۵) امام علی رضی‌الله‌عنه می‌فرماید: «لَنْ يَهْلِكَ مَنْ اقْتَصَدَ»^{۲۵} (نی‌فقرت من زهدان کسی که میانه‌روی در پیش گیرد، هرگز هلاک نگردد و کسی که هدیه‌ش کرده‌گر، هرگز پاد نیفتاد).^{۲۶}

بحث اصطلاحی اقتصاد

علم اقتصاد از علم ثروت دانسته اند. برخی آن را مطالعه چگونگی تنظیم تولید و فعالیت‌های معاصر، آماده‌سازی و کاربرد آن دانسته‌اند. معاصر، امری است که بر رویش‌هایی می‌دانند که با پول یا بدون پول برای به کار بردن منابع کمیاب به منظور تولید کالا و خدمات و توزیع و تقاضای آن‌ها در نظر گرفته می‌شود.^{۲۷}

علم اقتصاد به دو دسته اصلی و کلی تقسیم می‌شود:

الف) اقتصاد خرد (Microeconomic):

به مطالعه تصمیمات فرد درباره کارهای خاص می‌پردازد. آن را بخش از علم اقتصاد قرار می‌دهد که تصمیم‌گیرنده تا تولید کننده یا مصرف‌کننده را در نظر می‌گیرد. در صورت بروز عرضه و تقاضا و، مطالعه و بررسی می‌شود.^{۲۸}

ب) اقتصاد کلان (Macroeconomic):

به بررسی رفتارهای اقتصادی در سطح کلی کشور می‌پردازد. در اجزای اقتصاد به همه اثر متقابل و کنش اثر هم‌دیگر بحث و بررسی می‌کند. در واقع اقتصاد کلان، مطالعه اقتصاد در قالب یک نظام است و با تفکر سیستمی آن را تحلیل می‌کند. ^{۲۹} «اسمک اقتصاد کلان، موضوعاتی مانند، جنبش عمومی می‌باشد، سطح اشتغال در آمد ملی، تولید ناخالص ملی و بررسی و مطالعه می‌شود.»^{۳۰}

رهبر معظم علیه‌السلام بر اساس ضرورت نیاز کشور عزیزمان، ایران، در پیام نوروزی برای هر سال، نام خاصی را انتخاب می‌کنند تا توجه خاص مردم و مسئولین نظام به آن شمار یا شهر، معلوف شود و افق چشم‌انداز میان مدت و کوتاه‌مدت، همگنی و تدبیر گردد. به عبارت دیگر، یکسانی از ابتکارات اثربخش و اثرزنده‌مقام معظم رهبری علیه‌السلام تعیین یک نام یا شعار برای هر سال و پیگیری آن شعار و ارائه جمع‌بندی از آن در پیام نوروزی و سخنرانی آغازین خود در ابتدای هر سال است. سخنرانی رهبر معظم علیه‌السلام در روزهای اول سال شمسی که به‌طور معمول، در کنار سارگانه ملکتوی امام رضا علیه‌السلام در بین زائران و مجاوران آن حضرت (که از همه اقشار و گروه‌های مردم از سراسر کشور واردان، ایراد می‌گردد، فرصتی برای تحلیل و تبیین شعار سال و بیان چرایی و چیستی آن توسط مقام معظم رهبری علیه‌السلام محسوب می‌شود. البته این ابتکار، حکمت‌ها و آثار فراوانی دارد که برخی از آنان به صورت خلاصه، به شرح زیر است:

- ۱) تسهیل امر هدف‌گذاری در امور اجرایی کشور به منظور برنامه‌ریزی دقیق تر و نیل به اهداف؛
- ۲) ایجاد شور و نشاط، حرکت در قوای سه‌گانه و همه‌وزارتخانه‌های مشورتی آنها؛
- ۳) ایجاد همبستگی اجتماعی و سازمانی و هم‌دلی و هم‌سویی و وحدت نظر و در یک کلام انسجام ملی؛
- ۴) تدبیر در مورد مسائل پیش‌رو و هشدار نسبت به خطرات و تهدیدات پیش رو و آماده‌سازی نظام و مردم برای مقابله با دشمنی عرضه و تقاضا و، مطالعه و بررسی می‌شود.^{۳۱}
- ۵) تغییب و شوقی شدن دستگاه‌ها-اجرای و مدیریت در راستای شمارهای هر سال؛
- ۶) ایجاد یک فرهنگ بین و انضباطی برای شرایط خاص هر سال به دلیل وجود زمینه پدیدش فرهنگی در عموم ایرانیان؛
- ۷) پاسخ‌گویی سه قوه به ملت ایران
- ۸) همبستگی ملی و مشارکت عمومی
- ۹) پیامبر اعظم صلی‌الله‌عنه‌وآله‌وسلم‌علیه‌السلام
- ۱۰) اتحاد ملی و انسجام آموین
- ۱۱) سال نوآوری و شکوفایی
- ۱۲) حرکت مردم و مسئولین به سوی اصلاح الگوی مصرف
- ۱۳) هفت مضاعف کار و طرح‌های نوین و انتظار برای
- ۱۴) سال چهار مضاعف
- ۱۵) تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی
- ۱۶) حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی

۹) پایه‌گذاری فرهنگ غنی و منوی انتظار، از طرح شعار آمد هر سال به منظور آماده‌سازی سربزمین اسلامی برای ظهور حضرت ولست علیه‌السلام و برسی لولمت‌گذاری موضوعات راهبردی کشور. برسی شعارهای انتخاب شده در سال‌های گذشته نشان می‌دهد که هر یک از این شعارها ریشه در ضرورت‌های آن سال داشته است و اولویت و موضوع راهبردی مورد نیاز کشور در شعار سال منعکس گردیده و آن شعار، مهم‌ترین نیاز کشور بوده است. به عبارت دیگر، این پیام‌های سالانه، فضل‌الخطابی ارگانه و بایسته است که با توجه به شرایط و مقتضیات زمانی و مکانی،

برای تمامی اقشار و لایه‌ها و سطوح و ضمه‌فاج جامعه اسلامی تبیین می‌شود. این پیام، با ابلاغ رسمی از سوی رهبر معظم علیه‌السلام، به قوه، برای اجرا، در سطح جامعه جاری می‌گردد. در ادامه با نگامی کوتاه، به روند نام‌گذاری ۲۰ سال اخیر، برخی نکات مهم این نام‌گذاری بهتر و بیشتر روشن می‌شود.

روند نام‌گذاری سال‌ها و یارکوار اقتصاد

نام مربوط به هر سال، از ویژگی‌ها و شرایط همان سال تأثیر می‌پذیرد. رهبر فرهات علیه‌السلام با حکمت و تدبیر و علم و تخصص و آگاهی خود،

نیازها و مشکلات، تهدیدها و فرصت‌ها و ضمه‌فاج قدرت‌های کشور را بهتر از همه می‌شناسد. ایشان با نام‌گذاری هر سال در قالب یک شعار، مبرهان یا نهایت شعور و تدبیر و شناخت، هدایت و رهبری را در حق پیروان خود تمام و کمال به انجام می‌رسانند. این موضوع، بیانگر ولایت و رهبری فراریک ایشان است. در جدول زیر نام‌گذاری مربوط به ۲۰ سال اخیر از ۱۳۷۳ تا ۱۳۹۲ ارائه شده است. به زعم نگارنده، در هر سال، یک جمله تحلیلی برای تعیین مسیر بحث بیان شده است.

جدول شماره ۱۰: بررسی نام‌گذاری سال‌ها در بیست سال اخیر

ردف	سال	عنوان نام‌گذاری	تحلیل اقتصادی نام‌گذاری
۱	۷۳	وچنان کاری و رعایت انضباط اجتماعی	اخلاق اسلامی در کار و اقتصاد
۲	۷۴	انضباط اقتصادی و مالی و مقابله با ریخت و پاش، زبده‌روی و اسراف	اسراف، مشکل اساسی اقتصاد است.
۳	۷۵	مبارزه با اسراف و زیاده‌روی و نابود کردن اموال عمومی و اموال شخصی	اسراف از نوع آن مشکل اساسی اقتصاد است.
۴	۷۶	کنار گذاشتن اسراف	اسراف، مشکل اساسی اقتصاد است.
۵	۷۷	توصیه به صرفه‌جویی	اسراف، مشکل اساسی اقتصاد است.
۶	۷۸	سال امام خمینی <small>رضی‌الله‌عنه</small>	گردآوری از سبک زندگی اقتصادی و سیاسی امام <small>رضی‌الله‌عنه</small>
۷	۷۹	سال امام المومنین <small>علیه‌السلام</small> ، علی بن ابی‌طالب <small>رضی‌الله‌عنه</small>	الگو برداری از قناعت و زهد امام علی <small>رضی‌الله‌عنه</small>
۸	۸۰	اقتدار ملی و مسئله هسته‌ای	انتهال، مهم‌ترین عامل توسعه اقتصادی و اقتدار
۹	۸۱	سال عزت و اقتدار جمهوری	تجلی روحیه حماسی در میمیان
۱۰	۸۲	نهضت خدمت‌رسانی به مردم	خدمت به مردم، اصل مهم اقتصاد اسلامی
۱۱	۸۳	پاسخ‌گویی سه قوه به ملت ایران	لزوم تمایل بین مردم و حکومت
۱۲	۸۴	همبستگی ملی و مشارکت عمومی	همبستگی، عامل توسعه اقتصادی
۱۳	۸۵	پیامبر اعظم <small>صلی‌الله‌عنه‌وآله‌وسلم‌علیه‌السلام</small>	روحیه حماسی نبوی و ریاضت اقتصادی
۱۴	۸۶	اتحاد ملی و انسجام آموین	همبستگی، عامل توسعه اقتصادی
۱۵	۸۷	سال نوآوری و شکوفایی	نوآوری و خلاقیت، عامل توسعه اقتصادی
۱۶	۸۸	حرکت مردم و مسئولین به سوی اصلاح الگوی مصرف	مصرف بر پایه دستورات اقتصادی اسلام
۱۷	۸۹	هفت مضاعف کار و طرح‌های نوین و انتظار برای	همت و کار مضاعف برای اقتصاد مقاومتی
۱۸	۹۰	سال چهار مضاعف	روحیه جهادی و حماسی در اقتصاد
۱۹	۹۱	تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی	اعتماد به نفس فراریک در اقتصاد داخلی
۲۰	۹۲	حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی	خلق حماسه در سیاست و اقتصاد و خشنی‌سازی تحریم‌ها

□ نکته اساسی این است که در ادبیات مدیریت کشورها اگر پدیده‌ای از نظر سیاسی درست نباشد، نمی‌تواند از نظر اقتصادی، از آن نتیجه‌مناسی انتظار داشت. اگر حماسه سیاسی به صورت درست خلق شود، بعد است حماسه اقتصادی به وقوع پیوندد و اجرای حماسه سیاسی شرط لازم اجرای حماسه اقتصادی است.

به نظر می‌رسد که تأکید بیشتر اقتصاد مکتوبی است که ماهی اول وقت آماده‌اش عمومی می‌باشد می‌شود.

نگارنده، با ارائه این جدول و دسته‌بندی تمام‌گانه در این‌ها در پی آن نیست که فلسفه نام‌گذاری هر سال را به‌طور دقیق شرح دهد. نوسانات کوتاه‌مدت و بلندمدت آن سال را در ادیان تئانی‌ساز نباید با این حال، برخی نکات قابل توجه بیان خواهد شد. بررسی این جدول، برخی نکات و نتایج به شرح زیر به دست می‌آید:

۱) در بیشتر نام‌گذاری‌ها، محور شعارهای رهبر معظم علیه السلام اقتصاد و موضوعات مربوط به آن بوده است. در برخی موارد، موضوعات زمینه‌ای و مفاهیم پیوسته با اقتصاد بیان شده است. هر چند به نظر می‌آید که مفاهیم اقتصادی برای این سال‌ها استفاده نشده است و اولی مقام معظم رهبری علیه السلام به منظور کمبودهای رفاری از سک مدیریت و سبک زندگی آن بزرگواران، به این کار اقدام نموده است.

۲) هر چه در سال‌های ۷۳ تا ۹۲ نزدیک‌تر می‌شود، مفاهیم خاص‌تر اقتصادی نمود بیشتری پیدا می‌کند. سبک زندگی، زیاده‌خواهی، مصرف‌گرایی و بی‌احتیاطی در همه ابعاد زندگی و صرفه‌جویی و قناعت همه‌گسترش‌پذیرند. سرسام، پرستی‌های افسانه‌ای سیاسی کشور و آسوده‌های دینی مطرح شده است. اقتصاد و توسعه، موضوعاتی مانند اتحاد و همبستگی و نوآوری و شگوفایی و آحاد و صفات تأکید کردید تا همه آحاد جامعه برای چهل اقتصادی و توسعه‌یافته و ملی‌گرای اقتصادی آماده شوند.

۳) سعی می‌گردد در عناوین سال‌ها هر یک (۵) اولیه تالیف مشخص می‌شود که در همه سال‌ها به صورت مشخص به‌طور تلویحی، به اقتصاد اشاره شده است. ستون تحلیل اقتصادی در جدول فوق، این نکته را به خوبی نشان می‌دهد. این موضوع، بیانگر این است که اقتصاد از هفتاد سال بالا به در عرصه داخلی و خارجی پرخورش‌تر است که در صورت نیاز به این قدرت برتری می‌توان اقتصاد مدیریت‌پذیر به سایر اهداف اجتماعی و سیاسی... نیز دست یافت.

رهبر معظم علیه السلام در مدت سه سال گذشته، نامه‌های اقتصادی را برای هر سال انتخاب کرده‌اند. این تغییر به این دلیل است که در یکی دو سال اخیر، فشارهای خارجی بر اقتصاد ایران بیشتر شده است. به علت تحریم بانگ مرکزی و تحریم‌های نفتی و فشارهای خارجی دیگر، در آمدهای ایران کاهش یافته است. در این مورد، باید طرح هدفمندی را به‌نام راه هم‌رود توجه قرار داد. این طرح برخی مسائل را نیز به وجود آورده است. بخشی از مشکلات که در این زمینه پیدا شده است، به دلیل تحریم‌های خارجی است: اما تعدادی از مسائل، ناشی از سوء مدیریت و آشکالات در مدیریت داخلی طرح است. به عنوان مثال، همه می‌دانیم که ارتباطی که برای خرید و راه‌آهن‌های مدیریت‌ناقص، کم و اوج‌های تولیدی خرد، متوسط و کلان، دچار حرجان در تعیین‌بندی تمام‌گانه تولیدات خود هستند. این در حالی است که نگاه‌های تولیدی، آسیب زباید زده‌اند و این موضوع از غفلت مربوط به نحوه اجرای طرح و مدیریت مقدمات و تبعات آن ناشی شده است. از طرف دیگر، پرداخت نقدی بازارها و تزیین نقدینگی به جامعه، هر صورت ممکن، عواملی را برای اقتصاد خرد و کلان کشور به همراه خواهد داشت. با افزایش نقدینگی و عدم توجه به افزایش تولید، تورم زباید در پی می‌شود.

با اندکی تأمل در مطالب اقتصادی مطرح شده، مشخص می‌شود که اقتصاد کشور در وضعیت خاصی قرار دارد و برای برطرف کردن این بی‌ثباتی سبک‌ساخت اقتصادی، پیش از هر زمان نیازمند حرکتی بزرگ هسته‌محور است. به‌طور جدی، امری از نامزد شدن یک حرکت تاریخی برای پیش‌بینی گذاشتن شرایط کنونی هستیم. در یک کلام، خلق جامعه اقتصادی در کنار حماست سیاسی‌ای الزامی است. همین دلیل، رهبر فرزانه علیه السلام برای کار گویاها در جدول فوق، همه معضلات را و بر حساب موزهای اجتماعی و عمومی، بهترین و اثرگذارترین نام‌ها را برای سال ۱۳۹۲ انتخاب نمودند.

با بررسی اوضاع داخلی و خارجی کشور، به روشنی درمی‌یابیم که عوامل متعددی در قالب بسترهای زمینه‌ساز برای حماست

نظرفراردهند. «۳۰۰ هزار حامی، یعنی رفتاری که بر آمده از غیرت و شجاعت و مردانگی، ایستادگی و مقاومت باشد. شخصیت‌های سیاسی که هم‌چنین، شهنشاه افکنی و ایجاد ترسید در میان مسئولان و نخبگان، باعث تلاش‌های هم‌چنان به دشمنان و فعالیت‌های هسته‌ای ایران، جهانی‌سازی سیاسی، منزوی‌سازی ایران، در محیط بین‌الملل، تن‌زایی و فراد نامنی، بهره‌گیری از پتانسیل‌های سیاسی موجود، البته عوامل متعدد داخلی دیگر نیز در این نام‌گذاری نقش داشتند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۹۲، تجربه رای‌های انتخاباتی شوشا، امنیت‌نژادی، بیات و آرایش سیاسی، استقلال سیاسی، قانون گرایی... و نکته مهم این است که بحث در مورد همه این موارد در این مقاله نمی‌گنجاند و بی این مطلب بیانگر آن است که مقام معظم رهبری علیه السلام در نهایت تغییر و با نگرشی جامع و چشم‌انداز بلندمدت، به نام‌گذاری سال ۹۲ به عنوان سال «حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی» می‌بادرت فرمودند.

با توجه به مطالب مطرح شده، برای بررسی بیشتر مورد طرح حماست سیاسی، باید توجه داشت که حماست سیاسی، ابتدا به بحث واکنشی این مفاهیم پرداخته می‌شود و سپس مفاهیم اقتصادی و نقش سبک زندگی در اقتصاد از اشاره خواهد شد.

حماسه ایجاد

«حماسه» در لغت به معنای دلیری کردن، دل‌آوری و شجاعت است علیه السلام، همچنین، به مفهوم شجاعت نمودن، شمر زورمی و انجام امری از اختیار آمیز از روی شجاعت، مهارت و شایستگی، آمده است. «در فرهنگ لغات عربی نیز، حماسه به مفهوم شدت یا محکم بودن و متضاد بودن در دین و در کارها آمده است.»^۱

مقام معظم رهبری علیه السلام در رابطه با مفهوم حماسه می‌فرماید: «حماسه، همه‌ای است که افتخارفرینی است که با کشور و هیجان انجام می‌گیرد...»^۲ «حماسه با عقل‌مندی است و ایمان شیطانی می‌شود باید در دل پرستش و سبک‌قولی‌دستی و بی‌خشمی‌اش باشد.»^۳

اینها برای واقعه‌های چندگانه پیشرو: «حماسه را شامل ملت ایران و مسئولان کشور، مورد

یا جمعی دانست که در راستای همکاری و توان عمومی در عرصه سیاست‌صورت می‌گیرد و هدف آن تحمات تأثیر قرار دادن قدرت، تصمیمات و روحیه‌ها پرخورش‌تر است، می‌تواند با این حرکت و تلاش و زور خود، این روحیه را در دیگران ایجاد کند و یا آنان را از حالت خودود و مردگی در آورد و زنده گرداند.»^۴

نام‌گذاری سال ۹۲ به نام سال حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی، در حالی صورت گرفت که انتخابات ریاست‌جمهوری و همچنین، انتخابات شهروادان این سال دارای اهمیت زباید بودند. آنچه که در سخنان رهبر فرزانه علیه السلام با الگوگیری از آموزه‌های از شمند نام‌گذاری ریاست‌جمهوری آینده متناسب با برآمدهای سبک چشم‌انداز ۴۰۴ بوده است، به این دلیل مقرر، مفاهیم رهبری علیه السلام و منزلت ریاست‌جمهوری را از آن فردی دانستند که بتواند با اجرای دقیق سند ایجاد، حماست را در سیاست و اقتصاد حماست کند. در حقیقت، حضور خدائگی و حماسه‌ای در این سند، مفاهیم سیاسی و اجتماعی و حماست‌کنندگی برای بدست‌گیری و راست‌گرایان در حال‌های آینده می‌تواند کشور را پیش از پیش به سمت توسعه و پیشرفت‌رهنش بیان.

مهم‌ترین عامل خلق حماسه سیاسی توسط ملت بصیر ایران در سال جاری، مشارکت حماستی آنها در تعیین سرشوند خودشان بوده است. «مشارکت» در لغت به معنای همکاری، شرکت داشتن یا داشتن با خود است. «در فرهنگ انگلیسی «اکسپورت» واژه «participation» است که معادل مشارکت فارسی‌است که به معنای «عمل یا واقعت شرکت کردن، یعنی از چیزی را داشتن یا تشکیل دادن» دانسته است.»^۵

این مشارکت در امور عمومی، همراه با احساس شرکت مشترک است، که به تعبیر دیگر، معنای «هم‌جهتی، فعالیت، اراده، توان و مسئولانه» است که به عنوان یکی از سوار و اولی‌اهم اعتبار، از درون جامعه برمی‌خیزد. «در نهایت، می‌توان مشارکت سیاسی را شامل هرگونه رفتار و عمل فردی

یا در این روش، باید از جدیدترین دانش در عرصه داخل و بی‌الملل مطلع باشیم و بر اساس اقتصادی شرایط، تصمیمات و طرح‌های خرد و کلان اقتصادی را اجرا کنیم. از آنجا که در تعریف بر اساس شرایط داخلی کشور و اوضاع خارجی و استراتژی‌های تعریفی دشمنان است، می‌توان این اقتصاد را یک اقتصادی نامید

اگر حماسه گویانه به صورت درست خلق نشود، بعد است حماسه اقتصادی به‌وقوع پیونددن اجزای حماسه سیاسی شرط لازم اجرای حماسه اقتصادی است ارتباط و تعامل اقتصاد، قایل انکار و همبسته، به‌ویژه سیاست، زمینه‌ساز اقتصاد تأثیر تعیین‌کننده‌ای دارد. البته از آن به شدت اثرپذیر است. مبارزات تنبیه با فقر و محرومیت از یک سو و با کثرت و افزون طلبی و سرسام‌های خون‌آشام از سوی دیگر، در کنار مبارزه با ماطوعات و سطه‌های ناشع و حماسه‌های سیاسی و اقتصادی فراوانی را در تاریخ مبارزات انبیه به یادگار گذاشته است. در تاریخ طولی نیز توسط انبیه، همیشه به کار و تولید با عینیت نمرودها، مقابلیه با قارون‌ها نیز وجود داشته است. این ارتباط به گونه‌ای است که استقلال سیاسی بدون استقلال اقتصادی و برعکس آن، حداقل در تجربه تاریخی وجود ندارد. در حماست‌دیگی سیاست و اقتصاد در قرون اخیر به شدت افزایش یافته است و هیچ استیفاء بدون ابعاد اقتصادی و هیچ اقتصادی، بدون ابعاد سیاسی یافت نمی‌شود.^۶

برای بررسی و تشریح نقش مسجد در اقتصاد و خلق حماسه اقتصادی، لازم است کمی به عقب برگردیم. بر اساس مفاهیم حماستی را مورد مطالعه قرار دهیم. در سال ۹۱ شماری هم در مردم ایران به همه دره‌ها، مراتب و حیات از تولید ملی، کار و سرمایه‌های انبیه بوده است. در همان سال، رهبر گفت: «حماسه مفهوم بنیادین اقتصاد است. مفهوم مومنین را بیان کرد است. اقتصاد مقاومتی، اساس توسعه اقتصادی در وضعیت کنونی است. باید به هر مورد، در تصمیم‌کنان کشور مورد توجه قرار گیرد. چنین تحریک‌هایی که امروز در سویی همه دشمنان اسلام، برای فلج ساختن اقتصاد کشور، تلاش کرده‌اند می‌شود که کنار برخی تهدیدات دیگر، بیانگر این است که اقتصاد کشور، ما نیز باید اقتصادی قوی داشته، تا آسیب‌های این تهدیدات خنثی‌ساز شود، تصمیمات متعدد دیگری نیز باید در قالب اقتصاد خرد و موضوعات فرهنگی و اجتماعی در این خصوص صورت گیرد. تا از برخی اقتصاد مقاومتی توسعه‌یافته در درون زمین و اساس در ادامه به مفاهیمی در مورد تبیین و تشریح اقتصاد مقاومتی و فلسفه مطرح آن و

انگن، به علاوه یکی از اقتصاددانان می‌توان گفت که در ۶۱ بهار تحریر، به تنها اقتصاددان ایرانی است که تکرار، بلکه اقتصاد ایران را واگفته نمود.

موضوعات مرتبط به این میجست، اشاره خواهد شد.

اقتصاد مقاومتی، از دو واژه اقتصاد و مقاومت تشکیل شده است. در مطالب قبلی، به مفهوم واژه اقتصاد و علم اقتصاد اشاره شده است. مقاومتی بودن، یک صفت برای اقتصاد است که به مفهوم استقامت اشاره دارد. «مقاومت و استقامت، یعنی تلاش بر حفظ اندیشه و حقوق و عدم تمایل به چپ و راست و در تعریفی دیگر، استقامت، به معنی شناخت سر راه مستقیم و مجاهدت و مقاومت در این راه است.»^{۱۳}

در سالی که برنامه حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه‌ای از مزین فتحی شد، به اوج رسیدن فشارهای ناشی از تحریرهای اقتصادی و ملی‌گرایانه، اقتصاد کشور را در شرایط خاصی قرار داد. در این شرایط بود که راهبرد «اقتصاد مقاومتی» مطرح شد. با توجه به اینکه این راهبرد مختص شرایط فعلی اقتصاد ایران است و کیفیت و تجربه به‌منطبق با شرایط کنونی کشور ما را هیچ کشور دیگری در هیچ جایی امتیاز نداشته است، ضرورت تبیین، تعریف مفهومی-حای اقتصاد مقاومتی، بیش از پیش آشکار می‌شود.

یکی از مبانی اقتصاد مقاومتی چندی پیش در آندرانک اقتصادداناان به‌صورت امجد^{۱۴} بیان شد. محتاج به صورت تأکید توسط مقام معظم رهبری در «۸ مرداد ۱۳۹۱، در دیدار جمعی از محققان پژوهشگران، متخصصان، مدیران و نوابران عرصه علم و فناوری و وزیر ستولان فرهنگ، دانش‌پژوهان و کارکنان علم و فناوری کشور گردید. در این مورد به بحث، ابتدا شمشای از بیانات رهبر معظم «مطرح شد: «باید در این دیدار ایشان فرمودند: «یک‌وازی اقتصاد عیور از مقطع جناس و سرنوشت‌ساز کنونی گردنی است. اقتصاد مقاومتی است. اقتصاد مقاومتی یک شمار نیست؛ بلکه یک اقتدی است که باید محقق شود.»^{۱۵}

سؤال بسیار مهمی در این بخش از بحث، در انداز خوانندگان ایجاد می‌شود این است که با توجه به دو جنبه کل خرد کلان در اقتصاد،

مفهوم اقتصاد مقاومتی به کدام بخش از آن مربوط می‌شود. پاسخ این است که از اقتصاد کلان به نام

اقتصاد بخش عمومی هم یاد می‌شود. آنچه در اصطلاح اقتصاد مقاومتی مطرح می‌شود بر هر دو شاخه علم اقتصاد (کالان) دارد. از طرف دیگر، به دلیل این که «اقتصاد کلان را اقتصاد دولت می‌خوانند، می‌توان گفت که اقتصاد بخش عمومی، شامل هم اقتصاد خرد و هم اقتصاد کلان است.»^{۱۶} از طرف دیگر، موفقیت اقتصادی، به صورت سنتی در حوزه کلان اقتصاد (Macroeconomy) و با تولید ناخالصی ملی (GDP) منطبق می‌گردد.

این مفهوم، هر قابلیت‌یاد یا تولید اقتصادی را، صرف‌نظر از منابع و فواید واقعی و اثرات بلندمدت، روی واقع‌اجتماعی اندازه می‌گیرد. بر اساس مکتب اقتصاد در جامعه، برخی رفتارها به عنوان الزامات تولید، برای رسیدن به مقصد GNP مدنظر، مشروع و مشوق محسوب می‌شود. این امور، به مشروطیت، در جوامع کاپالیستیستیک، به‌طور کلی با جوامع اسلامی و معارف مستند، منطبق می‌گردد. با مباحث ملی بیشتر یا خوداشتغال بیشتر را به دنبال دارد و اشتغال بیشتر، رفاه مردم ملی و رضایت خاطر ظاهری آنها را فراهم می‌آورد. آنچه که در اقتصاد رهبری، در تحلیل گزار و اندیش‌مندان اقتصادی، در رابطه با اقتصاد مقاومتی مطرح است، به کلیت نام اقتصاد کشور، به عنوان یک نظام واحد اشاره دارد. این رویه، به نظر می‌رسد که تأکید بیشتر بر روش مقاومتی به اقتصاد بخش عمومی مربوط است که گاهی اوقات «حالیه عمومی» هم نامیده می‌شود.^{۱۷}

اگر دانش آیدشته‌توسعه‌کنندگان یا مرسوم اقتصادی دنیا را مطالعه کنیم، نظیر به تجربه‌ای مؤمن و مکتوب در راه اقتصاد مقاومتی نخواهد یافت. از آنجا که تحریرهای شدید استخبار بر علیه ایران تاکنون سابقه نداشته، چگونگی واکنش به هر امری بدیع است. حتی اگر به مطالعاتی هم در این باره صورت گرفته باشد، دلیل سری و سیاسی بودن، امکان دسترسی به آن برای کارشناسان معمولی وجود ندارد.

بنابراین، با تعمیق مطالعات در اقتصاد و مذاکره در بیانات مقام رهبری علیه السلام و مطالعه وضع موجود، می‌توان اقتصاد مقاومتی را با بهره‌گیری از چهار لگوی زیر تعریف نمود:

الف) اقتصاد مقاومتی یا اقتصاد موازی

این تعریف به برخی اقدامات در موازی با وضعیت موجود برمی‌گردد. همان گونه که روشن است در اوایل انقلاب دولتمردان کشور، با توجه به نیازهای موجود با توجه مذهبی، به تأسیس ادارات با نهادهای، مانند کمیته‌های امام‌خیمه علیه السلام، جهاد سازندگی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و بنیاد ۱۵ خرداد اقدام نمودند. امروز نیز باید برای تأمین اهداف عالی انقلاب، این گونه پروژه‌ها راه‌انداز داد و تکمیل کرد؛ یعنی برای تحقق اقتصاد مقاومتی، به نهادهای‌های مقاومتی در اقتصاد باید دریم که وظایف آنها چه‌چیز است. از زمان تأسیس این نهادهای رسمی اقتصادی موجود برمی‌آید. پس باید نهادهای موازی برای این کار ویژه ایجاد گردد؛ به عبارت دیگر، ما در متن این اقتصاد، به یک «اقتصاد موازی» و مشابه و تکمیلی نیاز داریم. برخی از این نهادها اهداف بلندمدت و مشخص تأسیس شدند که نباید تازگی به وجود آنها در شرایط حاضر نباشد. در واقع اهداف مربوط به آنها، به‌طور کامل، محقق شده است. بر اساس اقتصاد مقاومتی اهداف جدیدی باید در ساختار کلان تبیین شود که نیاز به نهادهای جدید را روشن می‌سازد.

ب) اقتصاد مقاومتی یا اقتصاد بدفندی

شکی نیست که اندیشه اقتصاد کلان، در اقتصاد تکراری مومی و متغیباتی است و در مقاله به تجربه‌ای فلج کننده آمریکا از اتحادیه اروپا و دیگر کشورهای همپیمان با آمریکا در اندازن مدیران اقتصاد کلان کشور، در تأکید رهبری، شکل گرفته است. این دیدگاه، ابتدا باید به مهر اقتصاد آفنداشناسی و هم‌جواری مسلح شوریه و دشمن را با همه ویژگی‌ها و اقدامات آریه به‌طور دقیق شناسایی. در صورت، برای هر وجهی که مشاهده شود طرحی اجرا می‌شود. بر این اساس، ما یک استراتژی مقاومتی را تدوین و اجرا کنیم. از آنجایی که

این تعریف به شناخت کیفیت حمله یا بخش از آن در بیانات مقام رهبری علیه السلام آن را از این منظر یک «اقتصاد دفاعی» نامید.

ج) اقتصاد مقاومتی یا اقتصاد تریم گر

تخریب‌ها، در ابتدا شکلاتی را در اقتصاد کشور، به وجود آوردند که ضعف فرآیندها و ساختارها و نهادهای فرسوده و تا کارآمد موجود اقتصادی را به بی‌اشکارساخت، اگر این تشکیلات و روش هاتینیر نیاندنمی‌توان به یک اقتصاد مقاومتی رسید. بر اساس این دیدگاه، با تعبیرات جزئی یا کلی، نهادهای دارای اثر بخشی کم، «مقاوم‌سازی» و «مقاوم‌سازی» با «مرمت» می‌شوند. در واقع، اگر در راستای عملیاتی‌سازی بیانات مقام معظم رهبری علیه السلام، یک نهاد فرضی نمی‌تواند انتظارات اقتصادی ما را برآورده سازد، باید با تعریف دوباره سیاست‌ها و خط مشی‌های سازمانی، مانند یک ستاره دریا، بخش اسپیدپرو و اسپیدپیک ارتعمیم کنیم. با تجربه‌های نهادهای یا سازمانی یا دستگاهی و نیز توانمندی و تعریف و تسریع وظایف جدید و تکمیلی، ما به یک اقتصاد مقاوم و شکست‌ناپذیر می‌رسیم.

د) اقتصاد مقاومتی یا اقتصاد الگوی

این تعریف به دنبال تریب هر سه دیدگاه فوق هستند؛ یعنی اگر فرضی در ساختارها است. آن را از جامع جسم و همزمان، هججه‌ها و تجربه‌ها را شناسایی کنیم و در صورت نیاز، شناسایی را به صورت کامل انجام دهیم. در این روش، باید از چندین دانش در هر مرحله، تحلیل و بین المللی مطرح باشیم و بر اساس اقتضای شرایط، تصمیمات و طرح خردی در کلان اقتصادی را اجرا نماییم. از آنجا که این تعریف بر اساس شرایط داخلی کشور و اوضاع خارجی و استراتژی‌های تحریمی دشمنان است، می‌توان این اقتضای «اقتصاد اقتصادی» نامید: زیرا با این نظر گرفتن تهدیدات قبلی و فعلی و آتی و با توجه به اصول و ارزش‌های بنیادین سیاست کشور، نحوه خود ارتقاء و اجرا می‌کنیم.

انگن که به برخی از الگوهای تعریف اقتصاد

هر طرح، عهدنامه، رفت‌وآمد و فرار دادی که راه‌نقد گرفتار بر مسلمانان را باز کند، حرام است. بر این اساس، مسلمانان باید در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.

اقتصاد ایران شده که به عنوان «حالی منابع و اثر از آمدنی» مطرح می‌شود و برنامه‌های اقتصادی دولت را تغییر داد بود. در واقع عقد مدیریت دولت در اداره امور عمومی، این بیماری‌ها را در اقتصاد ایجاد کرد. تحقیقات ثابت می‌کند که مصرف بر پایه‌اش به‌سختگی منابع بودجه‌ای حاصل از فروش نفت، سرانجام باعث می‌شود که دولت برای استقراض وامین و بدهی در آینده نزدیک با بلز و پول و سرمایه‌وری بی‌آورد علیه السلام چنین شرایطی بود که رهبر معظم علیه السلام مفهوم اقتصاد مقاومتی را مطرح کردند.

الف) در آمدهای خام فروشی دامی

اساس بیانات مقام معظم رهبری علیه السلام یکی از بهترین مظاهر و مؤثرترین موقله‌های اقتصاد مقاومتی، تسریع در کاهش دانهش بیابان است که می‌تواند اقتصاد مقاومتی و پایدار را کند. تولید ثروت از طریق فعالیت‌های تولیدی همچون نفت، خودریشی است و خام‌فروشی که می‌تواند به میراث‌سال‌های متغیباتی فعلی از انقلاب محسوب می‌شود و متأسفانه کشور، گرفتار آن شده است و تولید ثروت خود یکی از کمترین آرزوهای مردم است. باید از این ناله نجات پیدا کند.

در توجهی این خودریشی می‌توان گفت که در زمان‌های گذشته، افزون شدن منابع و ذخایر نقدی و ارزی کشور، به دلیل افزایش بیش از حد قیمت نفت، یکی از امیرکایا مهاجرین مربوط محسوب می‌شد. این ثروت نقدی، در سال‌های گذشته باعث بیماری هلندی^{۱۸}

اقتصاد ایران شده که به عنوان «حالی منابع و اثر از آمدنی» مطرح می‌شود و برنامه‌های اقتصادی دولت را تغییر داد بود. در واقع عقد مدیریت دولت در اداره امور عمومی، این بیماری‌ها را در اقتصاد ایجاد کرد. تحقیقات ثابت می‌کند که مصرف بر پایه‌اش به‌سختگی منابع بودجه‌ای حاصل از فروش نفت، سرانجام باعث می‌شود که دولت برای استقراض وامین و بدهی در آینده نزدیک با بلز و پول و سرمایه‌وری بی‌آورد علیه السلام چنین شرایطی بود که رهبر معظم علیه السلام مفهوم اقتصاد مقاومتی را مطرح کردند.

تا آن زمانی که مجریان و نمایان عرصه‌های اقتصادی باید کاوه و مینستی در مکتب اقتصاد و با در نظر گرفتن صورت‌های بد، فعالیت‌های اقتصادی برپا دارند. نمی‌توانیم انتظار تحقق و عده‌نصر الهی را قبل از صلوات‌های اقتصادی داشته‌باشیم.

اقتصادی در سیاست خارجی یا داخلی آمریکا یک به یک سنت و عادت سیاسی تبدیل شد.^{۳۱}

تحریم آمریکا از زمان استسخر لانه جاسوسی (سفرات آمریکا در ایران) و گروه‌گان گری حامداری از آمریکا با شروع شد. اولین اقدام برای تحریم، استنای آمریکا از ارسال سیلیحتان خریداری شده ایران به ارزش ۲۰۰ میلیون دلار، در ۸ نوامبر ۱۹۷۹ بود. بعد از آن، دولت آمریکا در دفاعت پایایی، کم‌تر شد و عمق تحریم به صورت فراتر کرد. فرد، جنگ عراق علیه ایران و حمایت آمریکا از آن کشور، و واقعه طسین، و مهرباز پرداخت کل دارایی‌های گلوبو که شده ایران، قرارداد الجزایر، تشدید محدودیت‌های وارداتی از آمریکا، و تحریم‌ها، ممنوعیت انواع کالاها و تجهیزات اساسی و حیاتی به ایران، و حمایت استراژیال از اسرائیل، و دولت ماسکو و قانون گلوبو... از واقع عمیق تحریم علیه ایران کلید شد. امروز، تحریم به حدی است که تحریم‌ها به تنبیه جاسوسی و دارای رولفا تجاری با آمریکا، به تنبیه جاسوسی و تحریم آمریکا دچار می‌شوند و نیز هر نوع کالا و خدمات که به نوعی وارد چرخه بازرگانی ایران شده، نباید وارد آمریکا شود.^{۳۲}

پس از آنکه دولت است که ایران از زیر بار فشار اقتصادی آمریکا می‌تواند رفع فشارها اقتصاد را ببرد، دولت است. آغاز سال ۱۳۹۵ تاکنون اقتصاد ایران در شرایط و مسالمت‌شده است.^{۳۳} به قول یکی از اقتصاددانان این وقت گفت که: «۱۶۱ تحریم، به تنها اقتصاد ایران را فلج کرد، بلکه اقتصاد ایران را اوسکتیه نمود.»^{۳۴} همه کارشناسان داخلی و صاحب‌نظران سیاسی اقتصادی را بر این عقیده‌اند که آمریکا این تحریم‌ها، نه تنها به اقتصاد ایران نمی‌رسد بلکه مافع و عملکرد اقتصادی خود را به حخته و مانده انداخته است.^{۳۵} یکی از منابع

مطلوب با کار با مفولبات با تحریم‌ها است. مستونده این اثر، با بررسی مساطعات و گزارشات متعدد، هرگز مطالعات را مبردی و می‌شود تا تصمیمات اقتصادی بر اساس این اطلاعات گرفته شود. هر چه تحریم‌ها فراتر رود،

آب نفی سبیل، یکی از آیات مهم است که در احکاد خداوندی خارجی اقتصادی با جوامع دیگر، از این طریق می‌نماید قرآن می‌فرماید: «وَأَنْ يَحْتَلَّ الْكَاذِبِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سبِيلًا» یعنی: خدای تعالی، هر کس که فراتر از ما فوق مؤمنان و مسلمانی بران قرار نگیرد»^{۳۶}

بر اساس این آیه، مؤمنان، حق بی‌بازگشتن

مقام معظم رهبری **«در این مورد فرمودند: «باید یک اقتصاد مقاومتی در کشور به وجود آورد. امروز کارفرینی منبایش این است. همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.»**

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

مسئله کافران را ندارند. سبیل‌های نشانه نداشتن ایمان واقعی است و باید کاری کرد که کفار از مسلمانان، مؤمنان، برای همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.^{۳۷}

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

مسئله کافران را ندارند. سبیل‌های نشانه نداشتن ایمان واقعی است و باید کاری کرد که کفار از مسلمانان، مؤمنان، برای همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.^{۳۸}

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

مسئله کافران را ندارند. سبیل‌های نشانه نداشتن ایمان واقعی است و باید کاری کرد که کفار از مسلمانان، مؤمنان، برای همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.^{۳۹}

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

مسئله کافران را ندارند. سبیل‌های نشانه نداشتن ایمان واقعی است و باید کاری کرد که کفار از مسلمانان، مؤمنان، برای همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.^{۴۰}

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

مسئله کافران را ندارند. سبیل‌های نشانه نداشتن ایمان واقعی است و باید کاری کرد که کفار از مسلمانان، مؤمنان، برای همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.^{۴۱}

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

مسئله کافران را ندارند. سبیل‌های نشانه نداشتن ایمان واقعی است و باید کاری کرد که کفار از مسلمانان، مؤمنان، برای همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.^{۴۲}

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

مسئله کافران را ندارند. سبیل‌های نشانه نداشتن ایمان واقعی است و باید کاری کرد که کفار از مسلمانان، مؤمنان، برای همیشه مأموس باشند. به طر، عهدنامه، رفته‌اند، و قراردادی که با رفقو در کفار بر مسلمانان رایز، کند حرام است. بنابراین، مسلمانان در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.^{۴۳}

با این نگرش عمیق مدیران کلان کشور، استیکار جهانی توسط مافع خود را در کشور حفظ نماید از این‌رو، در دفاعت و مراحل و گام‌های متعدد، با اعمال تحریم‌های مستقیم و غیرمستقیم، عرصه را بر اقتصاد ایران سخت و سخت‌تر نمود. اقدام ملت و دولت ایران، با رهنمودهای رهبر معظم **«توانسته تحریم‌ها را پشت سر نهاد و در این راستا به توسعه‌دهنده جهانی کوچک‌ترین تصمیم‌های سیاسی و غیر سیاسی در یک گوشه از جهان، نامتناهد شود. بقای هر دولت و حکومتی را به مباحثه می‌انزاد سیاست‌های اقتصادی ایران تا قبل از انقلاب بر اساس امیال و نظرات سلسله پادشاهی اتخاذ می‌شود و بر یکی مدیران اقتصادی کشور به برابر اهداف پنهان استیکار، با توجه به اعمال نظر شخص شاه کارزار نبود. در آن زمان، توسعه‌دهندگان در تعاملات اقتصادی با جوامع بین‌المللی وجود نداشت.**

با وقوع انقلاب اسلامی که انقلاب ارزش‌ها بود و یارهای اسلامی را بر اقتصاد برسانس می‌شد تا تصمیمات اقتصادی بر اساس فرهنگ اسلامی صورت بگیرد. این اصل در قالب الگوی گسوسی از آموزه‌های قرآنی، در همه تصمیمات دست‌نوردان متجلی بود. در ادامه، به برخی از آموزه‌های مهم اقتصادی قرآنی اشاره می‌شود:

الف) آیه نفی سبیل، ضامن تعاون بین اقتصادی مقاومتی

جهاد اقتصادی با جنگ اقتصادی همراه است. در این جهاد، برای رسیدن به پیروزی باید در قالب اصول اقتصادی مقاومتی، اساسات و پایداری نمودت حاصله اقتصادی به وقوع پیویند.

برای نیل به اقتصاد اسلامی - بنی سراسری فرهنگی برای جهاد اقتصادی - ارتقاء علم و کفایت تولیدات با آموزش نخبو رعایت حلال و حرام در کسب و کار و ترویج کسب و کارهای اسلامی در زمین به دیگر اقتصاد ملقاو نقش مهمی دارد.

و خطای دیگر، معادله مساجد با رابطه با ثلث اموالشان است. مساجد را باید شنید، تصمیاتی برای ثلث اموالشان و مصرف صحیح و عبادی آن اخذ کردند. در واقع، معنای ثلث مسجد، نقش ویژه‌ای در هدایت ثلث امور و مصرف صحیح آنها، در راستای عبادت و انجام امور خدا پسندانه دارد و این یک حرکت زبانی عبادی و اقتصادی است. در این مورد می‌توان با سیاست گذاری مناسب، بر قالب رفتارهای بسیار سفید گفتمی - که در مدرسه بسیار سفید گفتمی - معنای ثلث نسبت آن ارتباط نزدیک مسجد و مدرسه است. همه این مطالب به کارکرد آموزشی مسجد لااتر در مسجد از اربابا و موهبتی‌ها برای اخذ اختیار دارد که به مکان آن مسجد مناسبت با آموزش و افزایش شناخت دینی نمازگزاران پرداخت.

مسجد مکانی است که مسلمانان برای براهین فرائض الهی و فریضات مذهبی در آن حاضر می‌شوند و این فرصت مناسبی است تا تعارف و احکام دین منتشر شود. بنابراین، مسجد مهم‌ترین مکان برای آموزش معاملات اسلامی است تا آموزش‌های آموزشی و مسلوب جهاد اقتصادی و مدرسه مؤمنان فریاد و به کل جامعه اسلامی ترویج یابد.

۱۳۰- نقش مسجد در هدایات نسل سوم

روشن است که با رحلت اشخاص حقیقی، مالکیت آنها پایان شده، شخص فلک ملک ثلث اموال خود است و فقط می‌تواند به مورد یک سوم اموال خود، وصایای داشته باشد. افرادی که در مساجد حاضر می‌شوند، بارها و بارها تحت تعالیم علماء

منبع و مآخذ:

- ۱- الفقه اسلامی
- ۲- قرآن کریم - ترجمه و تفسیر فولادی
- ۳- معتمدین، دفتر مطالعات فقهی، مساجد و مبارک فقهی جابلق، ۱۳۸۸
- ۴- نقش مساجد در هدایات نسل سوم
- ۵- علی زین‌العابدین علیه السلام
- ۶- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۷- علی زین‌العابدین علیه السلام
- ۸- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۹- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۰- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۱- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۲- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۳- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۴- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۵- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۶- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۷- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۸- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۹- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۲۰- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵

- ۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰

بر اساس مطالب بیان شده، می‌توان گفت که مساجد جایگاه مهمی در حومه اقتصادی بر مبنای فرهنگی است. از اهداف اقتصادی اسلام و اصول اقتصاد مقاومتی دارند. تبیین و اصلاح شیوه‌های الگوی مصرف، برای نیل به اقتصاد اسلامی، بسترسازی فرهنگی برای جهاد اقتصادی، ارتقاء علم و کفایت تولیدات با آموزش نخبو رعایت حلال و حرام در کسب و کار و ترویج کسب و کارهای اسلامی در زمین به دیگر اقتصاد ملقاو نقش بسیار مهمی دارند. بنابراین، توجه به مرکزیت مسجد در سازمان دهنی شرایط اسلامی و بازآرامی همه مؤمنان و تبیین آموزش‌های اقتصادی، یکی از راهنامه کارآمدترین و به عنوان مهم‌ترین رسانه اثرگذار در فرهنگ خرد و کلام، مسجد برای به حومه اقتصادی در همگان است. فریضات الهی و فریضات مذهبی در آن حاضر می‌شوند و این فرصت مناسبی است تا تعارف و احکام دین منتشر شود. بنابراین، مسجد مهم‌ترین مکان برای آموزش معاملات اسلامی است تا آموزش‌های آموزشی و مسلوب جهاد اقتصادی و مدرسه مؤمنان فریاد و به کل جامعه اسلامی ترویج یابد.

- ۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰

- ۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰

- ۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰

- ۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۱- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۲- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۳- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۴- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۵- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۶- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۷- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۸- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۱۹- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰
- ۲۰- حادی، جابلق، بی تا، ۱۴۱۰

برای نیل به اقتصاد اسلامی - بنی سراسری فرهنگی برای جهاد اقتصادی - ارتقاء علم و کفایت تولیدات با آموزش نخبو رعایت حلال و حرام در کسب و کار و ترویج کسب و کارهای اسلامی در زمین به دیگر اقتصاد ملقاو نقش مهمی دارد.

و خطای دیگر، معادله مساجد با رابطه با ثلث اموالشان است. مساجد را باید شنید، تصمیاتی برای ثلث اموالشان و مصرف صحیح و عبادی آن اخذ کردند. در واقع، معنای ثلث مسجد، نقش ویژه‌ای در هدایت ثلث امور و مصرف صحیح آنها، در راستای عبادت و انجام امور خدا پسندانه دارد و این یک حرکت زبانی عبادی و اقتصادی است. در این مورد می‌توان با سیاست گذاری مناسب، بر قالب رفتارهای بسیار سفید گفتمی - که در مدرسه بسیار سفید گفتمی - معنای ثلث نسبت آن ارتباط نزدیک مسجد و مدرسه است. همه این مطالب به کارکرد آموزشی مسجد لااتر در مسجد از اربابا و موهبتی‌ها برای اخذ اختیار دارد که به مکان آن مسجد مناسبت با آموزش و افزایش شناخت دینی نمازگزاران پرداخت.

۱۳۰- نقش مسجد در هدایات نسل سوم

روشن است که با رحلت اشخاص حقیقی، مالکیت آنها پایان شده، شخص فلک ملک ثلث اموال خود است و فقط می‌تواند به مورد یک سوم اموال خود، وصایای داشته باشد. افرادی که در مساجد حاضر می‌شوند، بارها و بارها تحت تعالیم علماء

منبع و مآخذ:

- ۱- الفقه اسلامی
- ۲- قرآن کریم - ترجمه و تفسیر فولادی
- ۳- معتمدین، دفتر مطالعات فقهی، مساجد و مبارک فقهی جابلق، ۱۳۸۸
- ۴- نقش مساجد در هدایات نسل سوم
- ۵- علی زین‌العابدین علیه السلام
- ۶- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۷- علی زین‌العابدین علیه السلام
- ۸- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۹- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۰- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۱- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۲- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۳- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۴- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۵- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۶- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۷- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۸- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۱۹- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵
- ۲۰- شیخ موسوی، ج ۱، ۱۱۵

کار بناخواهیم که مسجد به عنوان یک نهاد داد وطلبانه، نه مدیر، غیر انتفاعی و مذهبی در تقابل کار کردهای مختلف اجتماعی یعنی خود، خود، خود و خود، برایش قرار دهد. نیاز به مدیریتی نو انمندو اثر ریشتر بیشتر احساس می شود.

در تحقیق حاضر، با مطالعه و کنکاشی وسیع، عناصر الگوی مدیریت ادیان بخش مسجد، شناسایی و مشخص شد. البته این الگو به سطره یک دهه طراحی و تدوین شده به نحوی که حتی با کمک این الگو، توان کل عملکرد کار بخش مسجد را پایش نمود. در این الگو پنج حوزه کلی ورودی، فرایند خروجی، پیامد خروجی و عناصر محیطی و در مجموع بازده تمدن جزئی شناسایی شدند. ایجاد ورودی عبارتند از: شناسایی های امام مسجد، شناسایی های فضالان و کارگزاران، منابع (منابع مالی، معنایی و اطلاعات)، فرایند، پیامد اقدامات و حوزه خروجی ها، نتایج و کیفیت برنامه ها و خدمات ارائه شده. بدین ترتیب، پنج حوزه ورودی و تحول و نتایج آنها به دو پیامد ایجاد فرایند است. حوزه عناصر محیطی نیز در برگیرنده ایحاد منابع سازمان های محیطی و یافت محیط است. در این تحقیق به منظور تدوین الگوی تحقیق و تشریح حوزه های پنج گانه و تبیین ایجاد یازده گانه، از مطالعه منابع علمی و اسلامی به خصوص آیات و روایات منبع علم مدیریت، جامعه شناسی، روان شناسی، دین، مدیریت اسلامی، منابع فقهی مسجد، بررسی تطبیقی از حوزه فعالیت سازمان های دولتی و انجمن های اجتماعی و همچنین از مساجدها، آشنایی و مشاهده و نظر سنجی از متخصصان استفاده شده است.

از آنجا کلیدی نهاددینی، نیاز به مدیریت اثربخش مسجد، ایجاد این مسجد، فضالان، مامو ها.

امکان بهره برداری های مختلف اجتماعی، آموزشی، فرهنگی و غیره برای عامه مردم به وجود می آید. تاریخ گواهی می دهد که در بهره های از مسجد به عنوان مرکز تعلیم و تعلم مآر فایده و حتی علم بشری، و یکپاره اطلاع رسانی، مجلس شورش و شورشی سیاسی- اجتماعی، ستاد فرامردمی و سامان دهی امور نظامی و محل رسیدگی به امور کارگزاران مسلمان استفاده می شده است. به عبارت دیگر، می توان چنین بیان کرد هر زمان که مدیریت بهتر برای برپایی نهاددینی اعمال شده، ظرفیت های امامت و سازماندهی و وظایف بیشتری شده است. همان طور که در تعریف و ارائه و نیز در امکان بهره برداری بیشتر از ظرفیت ها دانسته شد، اگر اجتماع که مسجد به عنوان یک نهاد دولتی، غیر انتفاعی و مذهبی در تقابل کار کردهای مختلف اجتماعی-دینی خود موفق تر و اثربخش تر باشد، نیاز به مدیریتی نوآمند و اثربخش بیشتر احساس می شود.

در اکثر نظرسنجی های به عمل آمده در داخل کشور، صرف مدیریت مسجد عامه اصلی هدف کارگزاران اجتماعی عنوان شده است. ضعف کافی کار اجرایی مساجد نسبت به شیوه های شیخ مدیریت برنامهریزی و چگونگی تعامل با اجتماع مساجد و گروه های سنی مختلف یک سازمان در چند منبع برای اطمینان از نتایج کار دیده. در منابع ضروری و حفظ یک رابطه کار مومنین با اجتماع و ضروریات کار در مدل سیستمی است. (۳) چارچوب سوم، رویکرد فرایند یادگیری کنترل، تمرکز بر مسأله های، بیان استوار، نظمو شاخص های قابل پیگیری عملکرد کارکنان بخش های این رویکرد است. بر اساس این رویکرد، کارکنان برای اتمام مقررات پاداش داده می شوند و هر بار جنبه های مختلف کار را اندازه گیری کرده و مستند می کنند و باور دارند که یکسان سازی و همساز سازی به جهت نظم و استمرار و پیشرفت می باشد. (۴) تاکید بر منابع انسانی به بیانات رویکرد ختم می شود که به رویکرد اجزای یا گروه های استراتژیک یا رضایت دینی نفعان مشهور است. در این رویکرد، مشخص کردن دیدگاه الگویی پیروی می شود.

مبحث اول

کلیات مدیریت اثربخش مسجد

«مدیریت اثربخش» عبارت است از: بسط اهداف سازمانی با پیش از آن. «مدیر اثربخش» کسی است که بتواند هشتاد تا نود درصد توانایی های افراد را به کار بگیرد. البته یک مفهوم کلی است از «اثربخشی سازمانی» و وجود ندارد و اگر نویسندگان، سنجش اثربخشی سازمانی را مستلزم تعریف شاخص های امتداد و ارزیابی وظایف مختلف سازمانی با استفاده از خصصه ها و متفاوت می دانند. برخلاف تصور غالب، در بین افراد آشنا به علم مدیریت، اثربخشی ذاتی دست یابی به هدف نیست، بلکه رویکردی مختلفی در اثربخشی وجود دارد.

ویژگی های مسجد

اثربخشی مسجد

صاحب نظران چهار رویکرد به سنجش اثربخش سازمانی را معرفی کرده اند که به شرح زیر است. اولین رویکرد، رویکرد دست یابی به هدف است. این رویکرد با شناسایی اهداف سنجش عملکرد مشخص می شود. دومین چارچوب، رویکرد شیوه های یا سیستم با است. این نگاه به اثربخشی بر توانایی یک سازمان در چند منبع برای اطمینان از نتایج کار دیده. در منابع ضروری و حفظ یک رابطه کار مومنین با اجتماع و ضروریات کار در مدل سیستمی است. (۳) چارچوب سوم، رویکرد فرایند یادگیری کنترل، تمرکز بر مسأله های، بیان استوار، نظمو شاخص های قابل پیگیری عملکرد کارکنان بخش های این رویکرد است. بر اساس این رویکرد، کارکنان برای اتمام مقررات پاداش داده می شوند و هر بار جنبه های مختلف کار را اندازه گیری کرده و مستند می کنند و باور دارند که یکسان سازی و همساز سازی به جهت نظم و استمرار و پیشرفت می باشد. (۴) تاکید بر منابع انسانی به بیانات رویکرد ختم می شود که به رویکرد اجزای یا گروه های استراتژیک یا رضایت دینی نفعان مشهور است. در این رویکرد، مشخص کردن دیدگاه الگویی پیروی می شود.

دنی نفعان اصلی از اثربخشی، مهم ترین نکته فرض می شود. هر گروه ممکن است تقاضای متفاوتی نسبت به شیوه عمل سازمان داشته باشد. این ویژگی را چارچوب سیاسی نامی می شود و توانایی سازمان را در رضی ساختن مجموعه توده های اجتماعی و خارجی می مورد ارزیابی قرار می دهد. دنی نفع، به مثابه هر شخص، گروه یا سازمانی می شود که می تواند از توجه، منابع یا خروجی سازمان بهره مند شود (با مستحق آن است) یا اینکه تحت تاثیر آن خروجی قرار می گیرد. بنابراین در این تحقیق بر این شدیم که با هر میزان اثربخشی، نگرانی جامع فرآیند فرآیند اگر با پیوندهای اثربخشی در نهاد دینی مسجد داشته باشیم، در این نگاه سعی شد ابعاد فقهی، باخلاق و استمرار را بهبود کیفیت به عنوان ویژگی های اصلی مدل در نظر گرفته شود. همان گونه که در الگوی تعالی سازمانی اشاره می شود، اثربخشی سازمانی نتایجی افزایش می یابد که کلیه فعالیت های داخلی سازمان که دارای اثرات قابل هستند، به طور دقیق شناخته شده و مورد توجه نظام و استفاده از اطلاعات قابل اطمینانی از نفعان آرده شود و تصمیم گیری های مرتبط با عملیات جاری و بر اساس آن صورت گیرد. این توجه به این نکته است که در طراحی چارچوب نظری تحقیق سعی شده است از رویکردهای مختلف فوق الکر در اثربخشی سازمانی، یعنی رویکرد هدفدار، منابع سیستم، فرایند داخلی و رضایت دینی نفعان استفاده شود. با این نگاه به این رویکردها و نتایج آنها بر آن شدیم تا با استفاده از الگوی سیستمی، چارچوبی را طراحی و ارائه کنیم که بتواند جهت گیری رویکردهای مختلف اثربخشی را هم چون چیزی در بر بگیرد. در نتیجه الگوی سیستمی طرحی در این عنوان جنبه های اصلی نظری در طراحی الگو، یعنی شناسایی اجزا و عناصر آن انتخاب گردید. رویکرد سیستمی مدیریت، دستاورد امام (انسان سرعابه، مدیریت و فناوری) (فرایند برنامه ریزی، سازماندهی، استفاده، رهبری و کنترل)، ستاد (محصولات، خدمات، روش، رضایت و یکپارگی هدف) و محیط است.

تعالی سازمانی، الگوی دیگری است که در

طراحی الگوی نظری تحقیق به آن توجه شده است. تعالی سازمانی، به عملکرد برجسته مدیریت یک سازمان که به دستیابی به نتایج درخشان منتهی شده، اطلاق می شود. این الگو از دو بخش تشکیل شده است: ۱. توانمندسازها که شامل رهبری، توسعه کارکنان، خفاسمتی و راهبرد، مشارکت ها و منابع فرآیندها است. ۲. نتایج که شامل کارکنان، نتایج مستقیم، نتایج جامع و نتایج کلیدی عملکرد است. شکل ساده الگوی مدیریت اثربخش مسجد مبتنی بر الگوی سیستمی است می توان به صورت زیر نمایش داد:

طبق این چارچوب نظری، معتقدیم انسان (مانند سایر موجودات) از منابع و منابع مالی، فیزیکی و اطلاعاتی، اقدامات، مدیریت مسجد به عنوان فرایند بر خروجی یا نتایج تأثیر گذارند. این اجزای که عنصر فرایند در الگوی سیستمی شامل وظایف عمومی مدیریت و الگوی تعالی سازمانی، فرایند نظریه تولید است. بنابراین، در مؤلفه اقدامات «سبب» قرار می گیرد. هر یک در دو نقطه نظر مورد توجه

از نظر سنجی های به عمل آمده در داخل کشور، ضعف مدیریت مسجد عامل اصلی عدم گرایش به مساجد، عنوان شده است.

قرار گرفت و وظایف عمومی مدیریت از الگوی سیستمی و مدیریت عملیات با فرایند از الگوی تعالی سازمانی اقتباس شد. با توجه به ارزشی بودن فعالیت های مسجد و لزوم حاکم کردن ارزش ها بر روابط بین فردی و فعالیت ها و به جای فضای بی رویه و آبدی روابط سلطه مآرینی، ایجاد با عنوان تبیین جهت گیری های ارزشی مسجد در مؤلفه اقدامات پیشنهاد شده است که روح با فرهنگ ارزشی این سازمان منموی را شکل می دهد. نتایج نیز طری دو کام یعنی ۱- خروجی شامل تنوع و کیفیت برنامه ها و خدمات ۲- پیامدها (هدف) شامل جذب حداکثری و تحول و تعالی مطرح شده است. این نیز به عنوان پیامد (رسولت) یادگیری که به خلق پیوسته با وجود می شود و در نتیجه می تواند کیفیت و عناصر ورودی را تقویت کند. عناصر محیطی هم از عناصر تأثیر گذار بر اجزای داخلی سیستم هستند. روابط حوزه های علمیه، سازمان های بالادستی، همکاران و احدها محلی با مسجد و یافت مذهبی، فرهنگی اجتماعی و سیاسی و فناوری (تکنولوژیکی) محله به عنوان اجزای محیطی نزدیک و تأثیر گذار بر مسجد در نظر گرفته شده اند.

در مورد خروجی ها اگر چه می توان نتایج برنامه ها و خدمات را جزئی از اهداف تعریف کرد ولی به منظور برجسته سازی نفعان دادن اهمیت ویژه آن، به عنوان یک بعد مستقل در نظر گرفته شده است. نتایج کار کرد اهمیت برنامه ها مسجد از این جهت حائز اهمیت است که مسجد در سنت نبوی «خانه هر کز که شکستهای تک کار کردی و با به عارتی، متکی برای عبادت صرف نبوده، بلکه مرکز مسلمان همی او مستقلان انسان با ایجاد کار کردها برنامه های مختلف بوده است.

الگوی مدیریت اثربخش مسجد

الگوی مدیریت اثربخش مسجد، متناسب با توضیحات کرده شده و با پیش فرض تأسیس مسجد بر اساس تقوا و اخلاص، مبتنی بر آیه «بشخصه انفس علی الاعمال» میسر می یوم احقق ان نؤوم فیه فی، حال حیون ان یظنظروا و الله یحب المقهرین است. از طراحی در مباحث آینده ارائه شده است. این الگو، صرف به روشنی می توان در یافت که چه «سبب» قرار می گیرد. در هر مورد، شرایط

مکتب‌های توفلساندازها، یعنی منابع وورودی‌های آغازین فکری انسانی (امام مسجد، هفادی و ماموها) و منابع علمی، فیزیکی و اطلاعاتی، خدمات، تفکرات، میراثی مسجد به عنوان فرآیند برخوردی‌ها و حتی‌ها با تألیف تألیف‌کنندگان.

تفاوت اخلاص و شایستگی میان آن بوده است، امام باقر (یکی از عوامل مبارک بودن «مسجد عسقی» در کوفه را مؤمن بی‌وطن بانی آن دانسته است. همچنین بنا بر حدیث معروف نبوی: «بأئماناً لأشْمالِ بِلأئاناً»، ارزش هر عملی به قصدت و با فعلت آن است، نه نزد یک مسجد، زمانی از ارزش او بالایی در نزد پروردگار متعال برخوردار است که با بابت خالص و برآورد رضای الهی صورت گرفته باشد. صاحب‌تفسیر نور ابن‌زمینه چنین می‌نویسد: «گاهی مسجد، بانیان خود را به قعر دوزخ می‌افکند»^۲.

مشحودم

شایستگی‌های مدیران

در تعریف شایستگی مدیران گفته‌اند: شایستگی مدیران عبارتست از خصوصیات و رفتارهای که منجر به اثربخشی مدیران در محیط شغلی خود شوند، مانند دانش، مهارت‌ها، ویژگی‌های شخصیتی، نگارش، اعتبار حرفه‌ای و عمومی.^۳

در تعریف دیگری، شایستگی، ویژگی‌های اساسی یک شخص‌بان شده‌اند که نظر علی باقر علمکرد ارتبخش یا بر فرد در در یک موقعیت شغلی برتر است.

بیشتر افراد که استعداد در یک شایستگی قابل قرار می‌گیرد، انگیزه‌ها، خصیصه‌ها، خودمفهوم و دانش مهارت. مدیران خیلی می‌دانستند و این عوامل را مانند کیفیت‌های فردی انگیزه‌ها، تجربه و ویژگی‌های رفتاری تحت عنوان شایستگی نیز تعریف می‌کنند:

ظرفیت موجود در فرد که منجر به رفتاری مثبت و برآورده کردن مطالبات شغلی موجود در چارچوب شرایط امرهای محیطاً سازمانی می‌شود و سه‌نویسه خودتأمین‌مطلوب‌الریاحی‌ها می‌کند، شایستگی نام دارد.

«دیوید رابوایام» در مقاله‌ای در این خصوص می‌نویسد: «شایستگی» معانی متفاوتی دارد و هنوز هم یکی از مهم‌ترین عبارات ادبیات سازمان باقی مانده است»^۴.

در یک جمع‌بندی، مؤلفه‌های شایستگی در شش گروه کلی‌های می‌گردد:

۱. دانش و معلومات حرفه‌ای؛
۲. مهارت‌ها؛ مهارت توانایی بیاذه‌سازی

عوامل در عمل:

در یک تفهیم مبتدای مشاورت‌های مورد نیاز مدیران به سه نوع تفهیم شناخته و آنها را بدین‌صورت تعریف کرده‌اند:

مهارت‌ادر ادراکی: توانایی فهمیدن پیچیدگی‌های کل سازمان و آگاهی از اینکه آیا شخص در خود شرایط سازمان عمل می‌کند یا نه. این آگاهی موجب می‌شود که فرد به جای آن‌که فقط به مبنای هدف‌ها و نیازهای گروه بزرگ‌ترک و «فصلیت‌بسپار» عمل کند اقدامات خود را بر هدف‌های کل سازمان استوار سازد.

مهارت انسانی: توانایی وارد شدن در تشخیص کار کردن یا برمد و انجام دادن کار به وسیله

آنها که شامل درک و فهم انگیزش و به کار بردن رهبری توانایی است.

مهارت فن: مهارت‌ها حاصل از تجربیات، آموزش و کارآموزی لازم برای به کارگیری دانش، روش‌ها، فنون و تجهیزات اداری برای انجام کارهای خاص.

۳. ویژگی‌های شخصیتی-شخصیت، عبارت است از مجموعه‌های مشخص، به‌طور تا حدودی قابل اندازه‌گیری، احساسی و فکری که به انسان‌ها خودرودر می‌دهند.

۴. نگارن: قیاس تصمیمی در یک محیط خالی از مفاصل تخصصی گرفته نمی‌شود. مؤثرین ارزیابی تصمیم گیرنده، یکی عملکردگرایی از شکل گیری تصمیم است. مجموعه‌های شاکی از مهم‌ترین عوامل انگیزش مدیران از یکدیگر است. برخی از این عوامل عبارت است از: باور به پاسنخوگی در برابر خاندان، احترام شمردن مردم، پایبندی به اخلاق حرفه‌ای، امید به جهان آخرت، نحوه نگارش به انسان، نگارش توجیهی.

۵. اعتبار حرفه‌ای: اعتبار حرفه‌ای به جایگاه مدیر در شبکه ارتباطات حرفه‌ای برمی‌گردد عبارت است از قابلیت رفتاری زی‌تأیید افراد و خودخواست‌آنان از احتمال زیاد پذیرش. ۶ اعتبار عمومی: اعتبار یعنی یک مدیر به جایگاه غیر حرفه‌ای وی در اجتماع برمی‌گردد.

واقعت این است که زندگی کاری و عمومی در یک مدیر بر یکدیگر تأثیر متقابل می‌گذارد و اندازه این‌دو به صورت منفصل از هم در ادراک پذیر نیست. خانواده، محیط معاشرت و حسن شهرت از عوامل مهم اعتباربخشی عمومی است.

از طرف دیگر، فضاها ارزشی-اخلاقی، جزء جدانشدنی شایستگی‌های یک مدیر عنوان شده است. شاخص-خاصیت، جزئی جدانشدنی از ایده‌های اخلاقی گرای است و ارائه‌دهنده چشم‌اندازهای کلی که شیوه زندگی ما را شکل می‌دهند. توانایی شایستگی شامل مهارت‌های اخلاقی است که موجب می‌شود که فرد به‌طور دقیق‌تر نشان می‌دهد که مفهوم «فصلیت‌بسپار» و «فصلیت‌بسپار» هم‌تراز هستند. شایستگی‌ها، فصلیت‌بسپار به خود اکتفا در برمی‌گیرد، در حالی که اعمال موفقیت‌آمیز فصلیت‌های به‌فصلیت‌هایی نیاز دارند.

اول؛ اینکه ما باید فصلیت و شایستگی را از هدیگر متمایز کنیم؛

دوم؛ اینکه دو مفهوم فصلیت و شایستگی را با این توصیف که بسیاری از شایستگی‌ها با مدیریتی-فصلیت‌های ذاتی دارند، به عنوان همزیست در نظر بگیریم. «لاومن» و همکاران، قابلیت‌ایمانی و فنی را به عنوان عناصر اساسی مدیریت عمومی موفق با یکدیگر ترکیب می‌کنند. آنها معتقدند که موفقیت مدیران عمومی متنی بر مثلث مهارت‌ها، توانایی قابلیت فنی، رهبری و شایستگی‌های اخلاقی است. شایستگی‌های اخلاقی «شامل منطق اخلاقی» مدیریت ارزش‌ها و ارزش‌های مشخص می‌تواند شامل معنای «حورتان»^۵.

«مجموعه شایستگی‌هایی را برای مدیریت عمومی ارائه می‌کند که یکی از آنها شایستگی اخلاقی است.» «تکاالی و لاواری» در انتهای مقاله خود نتیجه می‌گیرد که فضایی، همان‌طور که در حوزه شخصیت‌انسانی قرار دارد، به‌طور برابر در حوزه اقدامات قرار دارد. فصلیت یک بخش مکمل از شایستگی‌های مدیریتی است. شایستگی به مثابه نمایی مدیریت، محور اجتناب‌ناپذیر، توجیه به فصلیت را در درون

خود دارد. فصلیت نیز به همین صورت باید بعضی کیفیت‌های شایستگی را داشته باشد تا بتوان آن را عملی ساخت.^۶

«توران» با بیانچند عملکرد موفق را تألیفی از توانایی و تمایز فردی می‌داند.»

از طرف دیگر، «مادکی» عبارت است از میزان توانایی و تمایل رهبر در بدست آوردن فرد یا گروه برای تکلیف یا فعالیت خاص، هم‌دار در تمایل یعنی میزان وجود مطالبات، تمهیدات انگیزش در شخص برای انجام موفقیت آمیز یک تکلیف خاص.^۷

«زبیبین» عملکرد ذابغ توانایی انگیزش می‌داند. «رایس» موفقیت مدیر را به توانایی‌ها، تلاش و انگیزش وابسته می‌داند. در نتیجه، ویژگی‌های مدیر اساسی عبارت است از: پوشش عناصر طرح شده، سه مؤلفه «دانش مهارت‌ها»، «فضایی‌ایمانی اخلاقی» و «انگیزش» مطرح شده‌اند.

مبحث سوم

شاخص‌های مدیر اساسی و امام جماعت مطلوب

معظم مقرر رهبری «امام مسجد را «مدیر طبیعی» مسجد می‌نامند و می‌فرمایند: «مسجد یک رئیس طبیعی دارد یک مدیر طبیعی دارد و امام مسجد است»^۸.

در این نوشتار سعی خواهد شد شایستگی‌های اساسی مورد نیاز امام مسجد به مثابه یک مدیر، شایستگی‌ها و احصا شود.

شناخت شاخص‌های کلیدی مدیران در کانون توجه محققان بود است. شناخت ابعاد شایستگی‌های مدیریتی هم برای ارتزایی مدیریتی یک عامل اساسی به شمار می‌آید.

در این قسمت، ویژگی‌های یک مدیر و رهبر اساسی شایسته بیان می‌شود و سپس ویژگی‌های مطلوب یک امام جماعت طبق ادبیات نظری مورد توجه خواهد شد. یک شایستگی‌های تدوین شده برای هر یک از مؤلفه‌های تحقیق در قالب جدولی نشان قرار می‌دهد:

ارزش هر عملی به قصد و نیت فاعل آن است. بنا برکن این مسجدن ما ن ا ز ارزش او وانی در نزد پروردگار متعال بر خوردار است که با نیت خالص و بر آری رضای الهی صورت گرفته باشد. صاحب‌تفسیر نور ابن‌زمینه چنین می‌نویسد: «گاهی مسجد، بانیان خود را به قعر دوزخ می‌افکند».

برخی معتقدند، رهبر ارتبخش به ویژه در جامع اسلامی، کسی است که با ایجاد یا تقویت ویژگی‌های شخصیتی بارفتاری، دل و جان کارکنان و زیردستان خود نفوذ کند. این ویژگی‌ها سه اختصار عبارتند از: تقوی، رفق و مدارا، الفت و محبت، عطف بدی با خوبی، همه صدر.^۹

برخی دیگر ویژگی‌های فردی رهبر در آیات و روایات را بدین صورت بیان می‌کنند: صدر (حلم، متانت در شادی‌ها، مقاومت در برابر مشکلات، تحمل افکار مخالف، برهیزار مستی ریاست)، هوش، شایستگی علمی (فنی، تحمل افکار مخالف، سعی و کوشش، یکساز، شجاعت، شهرت، سخنرانی (تفهیم کلام و زیبایی کلام)،^{۱۰} طبع نظر «در کرد رسیدگی می‌آموز مساجد، از نظر علمی، برپا داشتن نماز با درخت تا از جهت روحی، شجاعت و نفوذناپذیری و از جهت اعتقادی ایمان به خدا و مقادیر آن، نوسندت دیگری معتقد است با توجیه به منابع اسلامی، امام جماعت باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

عدالت (وری از گناه)، مروت (برهیزار کارهای که او را بخوار و بی‌مقدار و سبک می‌سازد)، دارا بودن مبطل‌علمی، تقوا (فصلیت اخلاقی، اعتدال و برهیزار از افراط و تفریط، اهتمام حرافی به امور مسجد، تبیین چالشین زمان غیبت، سهه صدر، حضور، مفسر ساری امامت، نمود خداری از طولانی کردن برهانها.

تعمیل با قصد خودرودرستی و تهذیب نفس، از جمله شاخص‌های شایستگی تمامی افراد حاضر در مسجد و از مهم‌ترین امور مسجد است. قرآن کریم در آیه ۱۸ سوره توبه، «مسجد» را مسجد شایسته معرفی می‌نماید و دلیل آن را چنین بیان می‌کند: «رجال یحسبون ان یسئلوا و االی یسئلون المظفرین: در آن مسجد، هر چه حاجت یک کدوست که دارد، بند خود را با یک سازه یا با بلندی‌ها و آلودگی‌ها حاضر نمایند و خوانندگستانی را که بر صدد پاک کردن خود باشند، دوست می‌دارد».

معمظ‌برهبری «مدیران ایلملی فرمایند: «خود من پیش‌انسانی کرده‌ام. می‌داند که مسجد و پیش‌نمازی یعنی مسجد، چگونه قائم به پیش‌نماست. خادم نماز یکم می‌دارد یعنی در مقام‌ها به رفتار تألیف و واقع‌شاد است»

در الگوی شایستگی‌های امام مسجد برای یونس عاشق مطرح شده، سه مؤلفه «دانش، مهارت‌ها» و «فصلای ایمانی، اخلاقی» و «تکبریت» مطرح شده‌اند.

دلوره یک هم نیست. البته تأییداتی دارد اما مکه زبور عمل مسجد، پیش نماز است. پیش نماز که آنجا بود و چایزه داشت، همه هستند پیش نماز، هر چه و هر کس هم باشد وقتی اعتنایی به مسجد نداشت، تأثیر کمی خواهد داشت؛ مثل آقایان فلی مارو و خاتون

انقلابی و جوان فاضل؛ عیب کارشان این است که به مسجد اعتنایی ندارند. ظهر می‌شود، مشغول کارند یا جلسه دارند، مسجد هم دارند این نمی‌شود»^{۱۵}
پس از جمع بندی، شایستگی‌های امام مسجد در جدول زیر خلاصه شده است:

جدول ۱: شایستگی‌های امام مسجد

ایجاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
شایستگی‌های امام مسجد (به عنوان مدیر مسجد)	فصلای اخلاقی و فراقی	خلق نیکو و حسن معاشرت
		سهه صدر و مدارا
		صداقت و وفای به عهد
		عدالت فقهی و تقوا؛ اجتناب از گناهان کبیره و عدم اصرار بر گناهان صغیره
		تواضع
		امانتداری و مسئولیت‌پذیری
		نظم و وقت شناسی؛ حضور منظم و نظم در انجام امور
		شجاعت و استقلال رای؛ و از کسی جز خدا نمی‌ترسد
		خودباوری و قاطعیت
		اخلاص
تعالی - تکبریت	تعالی - تکبریت	عدالت در رفتار با مردم و توجه به همه افراد
		وقار و ثبات شخصیت
		ساده زمستی و احتراز از تجملات دنیا
		ولایت پذیری و تبعیت از ولی فقیه
دانش - مهارت‌ها	دانش - مهارت‌ها	حسن شهرت علمی یا مبنوی
		آرستگاری و جذابیت ظاهری
		انگیزه و دگرگونی و هدایت دیگران
		انگیزه خودسازی و تهذیب نفس؛ حیوان آن بنظره و! دوست دارند که با کیزه شوند
فنی: دانش دینی (فقه و اصول، کلام، تفسیر و...)، دارا بودن حداقلی از دانش روز، آگاهی سیاسی، دانش مدیریت، دانش مشاوره و روان شناسی، شناخت خردفرهنگ‌ها، قرآنت نماز و قرآن به صورت صحیح و با صوت خوش	فنی: دانش دینی (فقه و اصول، کلام، تفسیر و...)، دارا بودن حداقلی از دانش روز، آگاهی سیاسی، دانش مدیریت، دانش مشاوره و روان شناسی، شناخت خردفرهنگ‌ها، قرآنت نماز و قرآن به صورت صحیح و با صوت خوش	اعتماد به حل مشکلات و امور مردم؛ تلاش برای حل مشکلات مردم و همدردی و دلسوزی برای آنها، تلاش برای ایجاد وفای اجتماعی در محله
		تلاش و پشتکار در مسجد
		تلاش و پشتکار در مسجد
		تلاش و پشتکار در مسجد
ادراک: دید کلان و تفکر راهبردی، تفکر تحلیلی، درک و تشریح رسالت، اهداف و ارزشهای مسجد در اسلام، تفکر خلاق، بصیرت و بینش سیاسی	ادراک: دید کلان و تفکر راهبردی، تفکر تحلیلی، درک و تشریح رسالت، اهداف و ارزشهای مسجد در اسلام، تفکر خلاق، بصیرت و بینش سیاسی	سناسنی: وجهی، مخاطب‌شناسی، اصلاح ذات‌الین، تشویق و حمایت، به کارگیری افراد، شنود مؤثر، ارتباط مؤثر با اهل مسجد، محله، نهادها و سازمانها، فنّ خباثله، آراستگی، ایجاد گروه، هدایت جلسات، هوش عاطفی و حیجانی
		فنی: دانش دینی (فقه و اصول، کلام، تفسیر و...)، دارا بودن حداقلی از دانش روز، آگاهی سیاسی، دانش مدیریت، دانش مشاوره و روان شناسی، شناخت خردفرهنگ‌ها، قرآنت نماز و قرآن به صورت صحیح و با صوت خوش
		ادراک: دید کلان و تفکر راهبردی، تفکر تحلیلی، درک و تشریح رسالت، اهداف و ارزشهای مسجد در اسلام، تفکر خلاق، بصیرت و بینش سیاسی
		ادراک: دید کلان و تفکر راهبردی، تفکر تحلیلی، درک و تشریح رسالت، اهداف و ارزشهای مسجد در اسلام، تفکر خلاق، بصیرت و بینش سیاسی

مبحث چهارم

شایستگی‌های فغان و کارگزاران مسجد

فغان یا کارگزاران مسجد، علاوه بر اینکه

پرسن اجرایی مسجد را تشکیل می‌دهند و به انجام امور عملیاتی می‌پردازند، مانند بازو و معاون امام مسجد عمل می‌کنند (به ویژه کارگزاران مسجد) و به خصوص اعضای هیئت امام بنا بر این از یک طرف ویژگی‌های فردی این افراد مانند توانمندی‌های آنها اهمیت پیدا می‌کند و از طرف دیگر، ویژگی‌های بین فردی (گروهی) و اجتماعی (حوزه ارتباطی) آنها بسیار مهم است. در نتیجه، شایستگی‌های فغان نیز طبق توضیحاتی که اشاره شد، در سه مؤلفه ویژگی‌های فردی، بین فردی و اجتماعی (حوزه ارتباطی) طبقه بندی شده است. عناصر توانمندی شخصی، فعالیت ایمنی-اخلاقی و انگیزش این افراد شامل: صداقت و وفای به عهد، ثبت خدمت‌گزایی، امانتداری و مسئولیت‌پذیری، سهه صدر و مدارا، تلاش و پشتکار در مسجد، مهارت و دانش، شجاعت، تواضع، التزام عملی به دین و جوان بودن) در مؤلفه «ویژگی‌های فردی» جای گرفته‌اند. از جهت هم که این افراد یک گروه یا تیمی از فغان‌ها را در امام مسجد را تشکیل می‌دهند، برخی ویژگی‌های تأثیرگذار بر عملکرد گروه یا تیم مانند همبستگی، برادری و انسجام، وجهه یا اعتبار محلی، احترام و اعتماد متقابل، و الفت و محبت بین قلوب آنها به عنوان جمعی از مؤمنان در ویژگی‌های بین فردی آمده است. انسجام گروه، احساس «ما» بودن است که اعضای یک گروه را به یکدیگر پیوند می‌دهد. «بیت خدمت به خانه خدا» از شاخص‌های مهم این بخش است. ارزش کارها به نیت انجام آنان است. در فصلیت خدمت‌گزایی در مسجد اشاره به این حدیث مناسب است:

«بیت خدمت به خانه خدا» از شاخص‌های مهم این بخش است. ارزش کارها به نیت انجام آنان است. در فصلیت خدمت‌گزایی در مسجد اشاره به این حدیث مناسب است:

«بیت خدمت به خانه خدا» از شاخص‌های مهم این بخش است. ارزش کارها به نیت انجام آنان است. در فصلیت خدمت‌گزایی در مسجد اشاره به این حدیث مناسب است:

شایستگی‌هایی که برای جماعت در این ناحیه ذکر شده در چند مؤلفه قابل تقسیم بندی است: سرمایه اخلاقی و ایمانی؛ علم و آگاهی به آداب حضور؛ رعایت آداب حضور انسانی اجتماعی. گام اول - سرمایه اخلاقی و ایمانی به عنوان ظرفیت عمومی آنها و به عنوان اولین مؤلفه شایستگی جماعت در نظر گرفته شده است. گام دوم شایستگی‌های مهارتی و ارزشی این افراد در قالب آشنایی به آداب حضور و رعایت آداب حضور در مسجد تجلی می‌کند. گام‌های: ظرفیت و توانایی مطرح می‌شود که این مجموعه‌سناسنی برای قابلیت‌ها و عملیات در مسجد دارد و آنجا که در مجموعه‌سناسنی به عنوان یک مجموعه جامع‌متناسنی عمل می‌کند. سناسنی سرمایه‌سناسنی - اجتماعی آنها اهمیت پیدا می‌کند. البته که چه سرمایه‌سناسنی و سرمایه اجتماعی عناصر جداگانه‌ای هستند؛ ولی جهت ساده‌سازی الگو، در جدول مربوط ترکیب شده‌اند.

فغان یا کارگزاران مسجد، علاوه بر اینکه پرسن اجرایی مسجد را تشکیل می‌دهند و به انجام امور عملیاتی می‌پردازند، مانند بازو و معاون امام مسجد عمل می‌کنند (به خصوص اعضای هیئت امام بنا بر این از یک طرف ویژگی‌های فردی این افراد مانند توانمندی‌های آنها اهمیت پیدا می‌کند و از طرف دیگر، ویژگی‌های بین فردی (گروهی) و اجتماعی (حوزه ارتباطی) آنها بسیار مهم است.

جدول ۲: شایستگی‌های فغان و کارگزاران

ایجاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
شایستگی‌های فغان و کارگزاران (هیئت امام، معاون، بازو و جوان وفادار و...)	بین فردی - گروهی	الفت و محبت
		وجهه یا اعتبار محلی
		همبستگی، برادری و انسجام
		احترام و اعتماد متقابل
		صداقت و وفای به عهد
	فردی	نیت خدمت‌گزایی؛ ترجیح نیازهای دیگران، نیت خدمت به خانه خدا
		امانتداری و مسئولیت‌پذیری
		سهه صدر و مدارا
		تلاش و پشتکار در مسجد
		مهارت و دانش شجاعت تواضع التزام عملی به دین جوان بودن
اجتماعی - ارتباطی	ارتباط مردمی؛ ارتباط احسن با مردم محله	
	ارتباط سازمانی؛ ارتباط با اصناف، نهادها، دستگاهها و سازمانها	

در مؤلفه سرمایه ایمنی-اخلاقی، از آن جهت که نماز کارگزاران مسجد در حقیقت، جمعی از مؤمنان هستند که برای عبادت پروردگار متعال کرده‌اند می‌آیند و با یکدیگر کنش و تعامل دارند و چون خلق نیکو و الفت بین قلوب آنها به مثابه جمعی از مؤمنان اهمیت دارد؛ در آیه ۱۰۸ سوره بقره نیز به مدانی اشاره می‌شود که دوست دارد طاهر و پاکیزه شوند. بنا بر این قصد خودسازی و تهذیب نفس نیز به عنوان یکی از ویژگی‌های برجسته‌ها مومنین مسجد برشمرده می‌شود. شاخص دیگری که در این مؤلفه، مورد توجه است، قصد کسب ثواب و غیر آن الهی است. در احادیث نبوی آمده است که در مسجد به هر کسی، آن چیزی داده می‌شود که به قصد آن باشد. مسجد آمده است. در حدیثی از رسول خدا ﷺ چنین شده است: هر کس که به دلیل چیزی به مسجد آید، پهر او از مسجد همان است.^{۱۶} در حدیث دیگری از رسول خدا ﷺ آمده است:

□ مقام معظم رهبری در مردی بودن تأمین منابع مالی در مساجد و پرهیز از تبلیغات دولتی در این زمینه، تأکید ویژه‌ای دارد. ایشان می‌فرمایند: دیگر اینکه مساجد و حسینیه‌ها باید به‌ویژه مردم ساخته شوند. این فراموش نشود. سنت صحیح و رایج بین شیعه که عیار تبار از آنکه مردم مسجد بسازند، حسینیه‌ها سازند. این سنت، بسیار مستطاب است.

جدول ۲: شاخص‌های اجتماع (مامومین)

امداد	مؤلفانه	شاخص‌ها
سرمایه ایمانی- اخلاقی	اشناسایی با آداب حضور	خلق نیکو
		افت بین قلوب
		قصد خودسازی، «بیخون آن بطنپهروا» قصد کسب ثواب و مغفرت
تأسیسی های اجتماع (مامومین)	رعایت آداب حضور	اشناسایی با فضیلت، جایگاه و تقدس مسجد
		اشناسایی با احکام مسجد و آداب حضور
		اشناسایی با احکام و آداب نماز جماعت
سرمايه اجتماعي – اجتماعی	رعایت استحسانات؛ مانند با وضو بپوشن، خواندن دعای ورود، رو به قبله نشستن، پراختن به بقیع و تفکر، خواندن دعا در غیر زمان نماز	زینت (آراستگی، بوی خوش)
		ترک محرّمات و مکروهات؛ مانند پرهیز از خدشدار کردن حرمت مسجد یا ایجاد سر و صدا
		اعتماد به یکدیگر
سرمايه اجتماعي – اجتماعی	رعایت استحسانات؛ مانند با وضو بپوشن، خواندن دعا در غیر زمان نماز	مشارت کن‌پذیری و روحیه کارهای جمعی
		بخشنده‌گی مالی
		اعتبار اجتماعی؛ پایگاه اجتماعی و وجهه محلی یا اجتماعی (مانند جایگاه شغلی، میزان نفوذ، ارزش و منزلت اجتماعی فرد در محله)
سرمايه اجتماعي – اجتماعی	رعایت استحسانات؛ مانند با وضو بپوشن، خواندن دعا در غیر زمان نماز	سطح تحصیلات، مهارت یا دانش خاص

«أَلَمْ نَشِئْ إِلَىٰ مَسْجِدٍ يُقَالُ فِيهِ الْجَمَاعَةُ
كَانَ لِكُلِّ خَلْقٍ حَلَقَةٌ وَتُؤْتَىٰ فِيهِ الْحِسْتَةُ وَتُؤَفَّقُ
لَهُ مِنَ الرِّجَالِ مَثَلُ دَلْفٍ لِكُلِّ مَاتٍ وَهُوَ عَلِيٌّ
ذَلِكَ لِكُلِّ الْعَرَبِ وَجِلُّ بِهِ سَتِيعِينَ أَمَّا مَلَكٌ
يُعَدُّوهُ فِي قَبْرِهِ وَتُسَبِّحُوهُ وَتُؤَسِّقُوهُ فِيهِ
وَخَدُّهُ وَتُسَبِّحُوهُ لَمْ يَلْهُ نَيْتٌ؛ ههنا
کسی که قصد نماز جماعت به سوی مسجد
گام بردارد به آزی هر گامی، هفتاد هزار پند
به او داده شود و به میزان همان ترفیع پندار
در برده خال فوت کند. خدای عز و جل هفتاد
هزار ملک را می‌گمارد تا او را در قیام عبادت
کنند و بشارت دهند و در تنهایی همدستی
باشند و برایش استغفار کنند تا زمانی که
برانگیخته شود.»^{۱۸}

در نتیجه، قصد کسب فضیلت و ثواب از حضور در مسجد و انجام عبادات (به ویژه نماز جماعت)، از شاخص‌های یک اجتماع شایسته در نظر گرفته شده است.
دوم مؤلفه دیگر، «عملر» آگاهی به آداب حضور،

نسبت دارد (وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ) «و اهانته به آن اهانته به خداست. امام علی علیه السلام فرمود: مَنْ وَفَّرَ الْمَسْجِدَ مِنْ نَخْلَتِهِ لِقَىٰ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَافِظًا فَاعْتَبِرْ كِتَابِيهِ بِنَيْتِهِ وَإِنَّ الْمَسْجِدَ لِكَيْتُونِي عِنْدَ الْخِتَابَةِ كَالنَّبَأِ أَحْكَمُ بِالْحَرْزِ أَنْ أَدْرُقَهُ بِه؛ هر کس حرمت مسجد را حفظ کند (و به احترام آن از انداختن اخلاط در آن خودداری کند) در روز قیامت اسب و سوار و شامانی در حالی که نامه اشلی را در دست راستش دارد، خداوند عمال را املا می‌کند و کسی که در مسجد خط می‌اندازد مسجد از رفتن به خود می‌پسندد، همان طور که اگر کسی شام را با چوب خیزران بزند، از شدت درد به خود می‌پسندد.»

بر این اساس باید هر مسلمان هنگامی که آهنگ رفتن به مسجد و قصد احرام و هتک آن، مانند خراب کردن یا آلوده ساختن آن، گناه کبیره است؛ زیرا مسجد به آفریده‌گار

معرفت بیشتر باشد عمل با ارزش تر و مرامت ادب، سبب کثرت بنده خدا می‌شود.

در روایاتی از امام صادق^ع است: هر گاه به در مسجد رسیدی، بدان به آهنگ سلطان بزرگ و ملکی عظیم کردی که بر بساطش جز یکیزگان کسی یا ننهد و برای مجالست با او، جز به استگویان و راست‌گدران اجازه داده نشود؛ آنکه که بر بساط او قدم نهی بدان که اگر اندک غفلتی از تو سر بزند در خطری عظیم و پرگاهی سهمگین قرار گرفته‌ای؛ پس در پیشگاه او ناتوانی و تقصیر خود اعتراف کن؛ زیرا که قصد عبادت و انس با او کرده‌ای. و در حضور و بساط فقیرترین بندگان باش و قیامت از آنچه تو را از باز می‌داری و به خود مشغول می‌کنی خالی کن... پس اندک مسجدتو شود که اندک امان به تو داده است.»^{۱۹}

آداب حضور در مسجد

حضور در مسجد دارای آداب مستحسی است از جمله زینت و آراستگی- خوشبوی کردن خود، خضوع و خشوع، باوضو بودن، قرانت آداب کار نماز، نپاژدن یا پای راست، خواندن نماز تجتیه، رو به قبله نشستن.

تیمز نگه داشتن مسجد و خاکروبی، از دیگر آداب است که در روایات برای مسجد ذکر شده است. امام علی علیه السلام فرمود: «بوره ما منی کتبک منی منی فرماید: «فخبرنا بکتبک عندک مسجد؛ این جمله همی تو باشد الهه را به زینت‌های جسمانی بپاشد و مکتب زینت‌های منوی؛ یعنی آرایش و گلزار آراستگی و پاک‌ی نیت و اخلاص. در روایات ارسایی ظاهر، عطر زدن لباس و زینت پوشیدن از جمله صلیق زینت شده شده.»^{۲۰} مسئله‌های ۹۱۲ تا ۹۱۵ رساله توضیح المسائل امام خمینی^ع است.

در آداب حضور در مسجد اشاره دارد، خودبوی بودن، لباس پاکیزه و قیمتی پوشیدن، زودتر از همه به مسجد آمدن و در تیر از همه بودن رفتن، خواندن نماز تحیت، صحبت نکردن در مورد درگاه خدا یا چیز جملة این آداب است.

مکروهات مسجد

حضور در مسجد دارای آداب مکروهی نیز هست؛ خوردن مواد غذایی که بوی نامطبوع

□ بر اساس یکی از مطاعات انجام گرفته میزان سخنان ناخوشایندی که از کیفیت خدمات نمازبانان ششده می‌شود، از نظر قدرت تخریب، شش برابر قوی‌تر از لاک‌انی است که درباره کیفیت مطلوب خدمات نمازبانان ششده می‌شود.

مسرمایه فرهنگی^{۲۱} تأثیر نوع پرورش فرهنگی فرد است و به چیزهایی نظیر، آیدنگرد، انقباض شخصیت، پرکاری اهمیت قائل شدن برای تحصیلات و برنامه‌ریزی، بالاخره ارج نهادن به کسب دستاوردهای اقتصادی اخلاقی می‌شود.

سرمایه اجتماعی^{۲۲} اشاره به منابعی دارد که افراد به واسطه حضور و با تعلق‌شان به یک گروه اجتماعی به آنها دسترسی می‌یابند. منابع نیز می‌توانند شامل، چیزهایی ملموس مانند پول، مسکن، شغل، حمایت اجتماعی و یا امکانات غیر ملموس مثل اطلاعات مفید، مشاوره فکری و آرامش روحی باشند.

جدول شماره ۳

مبحث پنجم

منابع سازمانی

در الگوی تعالی سازمانی، منابع به چهار دسته تقسیم می‌شوند:

۱- منابع مالی؛ ۲- ساختار، تجهیزات و مواد منابع فیزیکی از منابع مهم یک سازمان است. در ذهن اغلب مردم، برچسب‌زنان مشخصه‌دارایی یک سازمان، ساختارهای آن است.

یکی از شاخص‌هایی که در منابع مالی ذکر شده است، وجود بیت‌المال یا مسکن برای امام مسجد است. وضعیت امامان مسجد روحانی و روحیه کارهای جمعی، بخشندگی مالی، اعتبار اجتماعی (شامل پایگاه تحصیلات و وجهه محلی یا اجتماعی) و سطح تحصیلات و مهارت و دانش، شاخص‌های این مؤلفه را تشکیل می‌دهند.

«پیر بردویی» جامعه‌شناس فرانسوی چهار نوع سرمایه (فیزیکی، انسانی، فرهنگی و اجتماعی) را توصیف می‌کند.

سرمایه فرهنگی^{۲۳} تأثیر بر دیدگاهی مانند تروت، درآمد، مستحکات، نظایر آن است. سرمایه انسانی^{۲۴} به چیزهایی نظیر تحصیلات، علماری، آموزش‌ها و مهارت‌های این اطلاق می‌شود که اگرچه سرمایه متعارف نیستند، اما قابلیت تبدیل به آن دارند.

□ مآوردی که طبق نظر شرح مقدس اسلام از نظر مسئولیت محلی، کار گزاران مساجد مزایم به اعیان آن هستند. بر همین اساس ایجاد مراکز خدمت عمومی برای همسایگان، بر همین اثر آورده گرد محیط محلی بازنه. بر همین اثر ایجاد سه مجریه و غیره است.

جدول ۳: منابع

مؤلفه‌ها	منابع‌ها
مادی	ساختمان و فضاهای اصلی: شستن، حسینیه و وضوخانه، دفتر مسجد و... امکانات و تجهیزات: تأسیسات گرمایش و سرمایش، سیستم روشنایی و صوتی، قفسه، کفشدار. امکانات فرهنگی مانند کتابخانه تجهیزات فناوری و چند رسانه‌ای: رایانه، پروژکتور، وسایل صوتی- تصویری و... فضاهای جنبی: مانند سخن مسجد، سالن برای مراسم، پایگاه بسیج، فضاهای ورزشی یا فرهنگی، پارکینگ، درمانگاه، صندوق فرضالحسنه وجود مسکن برای امام و خادم مسجد، بیت خادم و امام‌ها، اجاره، موقوفه و... کمک‌های سازمانی: کمک‌های سازمانهای دولتی، عمومی، غیردولتی یا خصوصی کمک‌های دولتی غیرمستقیم: معافیت در مالیات و عوارض یا تخفیف در نرخ هزینه‌های برق و آب و غیره اطلاعات پیرامونی مستقیم: شامل اطلاعات دینی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و... در سطح محلی و ملی و بین‌المللی از منابع مختلف مانند سازمانهای محلی و از مجرای مکاتبات، خبرنامه، اینترنت و غیره. اطلاعات از مشکلات مردم و محله اطلاعات دروسازمانی مسجد: اطلاعات شخصی، خانوادگی، اعتقادی، تفریحی و... از جماعت یا مأمومین مسجد و اطلاعات نتایج عملکرد مسجد، اطلاعات فضای کالبدی مسجد و امکانات آن
مالی	
اطلاعات	

مانند صدا، ویدئو، عکس، تصویر و طرح یا یکدیگر پیوند می‌دهند.^{۳۳}

در بحث «مدیریت منابع مالی»، ما در پی این هستیم که چگونه منابع مالی لازم برای اجرای برنامه‌های سازمان را تأمین کنیم. احداث و تعمیر مساجد و رونق‌بخشی به برنامه‌های این نیاز به صرف هزینه و اعتبارات مالی خاص از هر زمینه دارد. منابعی که خاوند سبحان بساری بر طرف نمودن نیازهایی از این دست پیش‌بینی نموده است عبارتند از: زکات، خمس، انفاق و وقف.^{۳۴} از منابع مختلفی می‌توان هزینه‌های مسجد را تأمین نمود. کمک‌های (فقدی و غیرفقدی) مردمی، کمک در امداد اجاره‌ها، مایملک مسجد، گشایش ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی و غیر دولتی و کمک‌های غیرمستقیم دولتی مانند تخفیف در نرخ هزینه انرژی و منابع مالی دینی مانند خمس و انفاق از موارد تأمین مالی هستند.

بحث سوم

فرآیند اقدامات

حوزه فرآیند در الگوی تدوین شده مدیریت اثرپیش مسجد، در این تحقیق که با عنوان اقدامات معرفی شده است شامل سه بخش

مآوردی و بهبود مستمر، توسعه شراکت‌ها و مسئولیت‌های اجتماعی سازمان.^{۳۵}

□ []

فرآیندهای مدیریتی و پشتیبانی الگوی تحقیق با عنوان وظایف عمومی مدیریت تعریف شده‌اند. بررسی ادبیات مدیریت در حوزه وظایف و نقش‌های عمومی مدیریت نشان می‌دهد ابعاد و اجزای مختلفی برای این وظایف و نقش‌ها در نظر گرفته شده‌است. در این رابطه راه‌آورد دیدگاه‌های صاحب‌نظران مدیریت، در رابطه با وظایف، نقش‌ها و فعالیت‌های مدیریت عبارت است از:

«وظایف مدیریت از دیدگاه «فایول»:
برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، رهبری، هماهنگی، کنترل»

«وظایف مدیریت از دیدگاه «لو تریگو لیسکو»:

برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت، کارمندی، هماهنگی، گزارش‌دهی، پیرو بندی

نقش‌های مدیریت از دید «میتزرلیک»:

۱. نقش‌های ارتباطی: رئیس تشریفات، رهبر، رابط؛
۲. نقش‌های اطلاعاتی: پایش‌گر، توزیع‌گر، سخنگو؛
۳. نقش‌های تصمیم‌گیری: کارآفرین، حلال مشکلات، متخصص مذاکره‌گر.

□ []

این اقدام در الگوی تحقیق شامل سه مرحله «شفاف‌سازی رسالت»، «اهداف و ارزش‌های مسجد»، «بلاغ و تبیین آنها» به منظور هماهنگی با ارزش‌ها و مسمو ساختن همه اقدامات یا ارزش‌ها خواهد بود. در ادبیات تعالی سازمانی نیز قبل از ورود به بحث تعالی سازمانی، ارزش‌هایی برای آن ذکر شده‌است.

اگرچه بومی‌سازی یک سازمان متعالی، نگاه‌های دانشه‌باشی، سازمان‌های متعالی خواهی داشت که به ارزش‌های پایه‌ای زیر، احترام گذاشته و بنیاد در منحنی عمر سازمان، این اصول را رعایت کند: نتیجه‌گرایی، مشتری‌مداری، رهبری و ثبات در مقاصد، مدیریت مبتنی بر مبنای اقیمت‌ها و فرآیندها، مشارکت و توسعه منابع انسانی، یادگیری،

نقش‌های مدیریت از دید «یونگی»:

سازمانی، حمایت، همساز، انگیزش، تسبیح، برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی، حل مسائل، مشورت، مراقبت از عملیات، آیدین‌پرسی، شفاف کردن اهداف.^{۳۶}

رهبری: رهبری فراگردد تأثیر گذاری بر

□ تشکیل گروه‌های خبری، راه‌اندازی کتابخانه دیجیتال مسجد، برگزاری کلاس‌های آموزشی، ایجاد سایت مشاوره و پاسخ‌گویی به شبهات و سوالات شرعی، راه‌ساز محتوا و پیام به تلفن همراه و وبسایت انگیزشی از جمله اقداماتی است که مساجد می‌توانند در فضای مجازی انجام دهند.

تصمیم‌گیری مشارکتی

در تعریف بسیار ساده، تصمیم‌گیری عبارت است از انتخاب یک راه از میان راه‌های مختلف. همان‌طور که از این تعریف مستفاد می‌شود، کار اصلی تصمیم‌گیری، در یافتن راه‌های ممکن و نتایج‌اشی از آنها و انتخاب اصلح از میان آن‌ها و سلبت و اگر وی‌تواند این انتخاب را به تجوی در دست و مطابق باوجد دهد، تصمیم‌های او مؤثر و سازنده خواهد بود.^{۳۷}

نکته اساسی در مسجد، توجه به اهمیت مشورت و استفاده از نظرات دیگران در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اجرای آن است. یکی از سبترهای مهم در ایجاد ایده و ساختن تصمیمات، جلسات مدیریت مسجد است.

تقسیم کار

پس از مشخص شدن و دسته‌بندی کارها و فعالیت‌ها، شایسته است تقسیم کار صورت بگیرد برای هر کدام حدود و اختیارات و مسئولی انتخاب شود. امام علی^{۳۸} در نامه‌اش به مالک اشتر چنین می‌فرماید: باید برای هر نوع کاری یک رئیس انتخاب کنی؛ رئیس که کارهای مهم وی را معلوم نماید و کثرت کارها او را برطرف و خسته نکند.^{۳۹}

اهماتگی

هماهنگی فرآیند یکپارچه‌سازی اهداف و فعالیت‌های بخش‌ها و وظیفه‌های درون سازمان مؤثر هدف‌های سازمانی است. سازمان مسجد و هماهنگی هادندان بین مروض عمل می‌کند. اگر کریم، هم‌بندی مشخصه‌های چنین سازمانی را این گونه بیان می‌کند: «پن الله یحب الذین یقاتلون فی سبیله صفاً کثیرم بنیان مروض»؛ خاوندان آنی که در راه خدا در صفی واحد و هماهنگ چون پیشانی استوار می‌جنگند، دوست دارد»^{۴۰}

آنچه از آموزه‌های دینی بر می‌آید این است که بوهوای یک سازمان منسجم باید هموار و در تفرقه و همسرکت و اگر به علی تفرقه ایجاد شد باید در جهت رفع آن اصلاح و همسخت بکوشد. امام علی^{۴۱} می‌فرماید: «نیاز در تفرقه نهی می‌ماند».

بهدرزی ارتباطات

اولین مرحله از فرآیند ارتباطات، مربوط به

■ **عزت و محبت** در خدایات حاکم اسلامی در زمینه تقسیم ائمه جماعت مساجد افزون بر آنکه مقتضای اولویت عامه است توسط برخی فقها تصریح شده است.

جدول ۱: اهداف، اقدامات

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
تبیین جهت‌گیری‌های ارزشی مسجد حاکم کردن ارزش‌ها	شفاف‌سازی رسالت، اهداف، ارزش‌ها، تقدس و احکام شرعی اسلام
حاکم کردن ارزش‌ها	همگانی کردن رسالت، اهداف و ارزش‌های مسجد در اسلام؛ تبیین و تفهیم ارزش‌ها به دست‌اندرکاران و جماعت مسجد، ایجاد درک صحیح از اهداف و ارزش‌های مسجد و انتظارات ارزشی عملکرد همسو کردن اقدامات با ارزش‌ها و احکام شرعی مسجد
رهبری معنوی؛ ایفای نقش الگو توسط امام مسجد و خودمربی‌ی ایشان؛ تعیین انتظارات عملکردی بالا، الفتای عظمت و بزرگی، ایجاد انسجام، قدرانی، احترام و ارزش قائل شدن، ارتباط خوب با دست‌اندرکاران و مخاطب، ایجاد اعتماد به نفس، حمایت از افراد، تحوّل گرای، تشویق همکاری، پرورش دیگران	رهبری معنوی؛ ایفای نقش الگو توسط امام مسجد و خودمربی‌ی ایشان؛ تعیین انتظارات عملکردی بالا، الفتای عظمت و بزرگی، ایجاد انسجام، قدرانی، احترام و ارزش قائل شدن، ارتباط خوب با دست‌اندرکاران و مخاطب، ایجاد اعتماد به نفس، حمایت از افراد، تحوّل گرای، تشویق همکاری، پرورش دیگران
توسعه منابع انسانی (به خصوص افراد داوطلب)؛ جذب و به کارگیری منابع انسانی از سنین مختلف، جوان‌گرایی حتی در عضویت هیئت، ایجاد انگیزه، آموزش، ثبات امام مسجد، تیمساز	توسعه منابع انسانی (به خصوص افراد داوطلب)؛ جذب و به کارگیری منابع انسانی از سنین مختلف، جوان‌گرایی حتی در عضویت هیئت، ایجاد انگیزه، آموزش، ثبات امام مسجد، تیمساز
مهاجرتی؛ درون واحدی و بی واحدی به‌طور مطلق بین بسج و امنه احترام، به نقش‌ها، هماهنگی برون‌سازمانی	مهاجرتی؛ درون واحدی و بی واحدی به‌طور مطلق بین بسج و امنه احترام، به نقش‌ها، هماهنگی برون‌سازمانی
تعمیم‌گیری مشارکتی و مدیریت جلسات؛ مشارکتی (با حضور نمایندگان واجدها و داوطلبان)، رسمیت جلسات (زمان، صورت‌سلسه و ...)، تداوم، حضور مداوم، پربازده بودن جلسات	تعمیم‌گیری مشارکتی و مدیریت جلسات؛ مشارکتی (با حضور نمایندگان واجدها و داوطلبان)، رسمیت جلسات (زمان، صورت‌سلسه و ...)، تداوم، حضور مداوم، پربازده بودن جلسات
برنامه‌ریزی، تسطیح درگیری مدیریت در تنوین استراتژی (استراتژی تنوع، توسعه، رسوخ)، هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی بلندمدت و کوتاه‌مدت و تنوین برنامه‌های عملیاتی با توجه به چشمانداز کلان مساجد و منویات ولی فقیه	برنامه‌ریزی، تسطیح درگیری مدیریت در تنوین استراتژی (استراتژی تنوع، توسعه، رسوخ)، هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی بلندمدت و کوتاه‌مدت و تنوین برنامه‌های عملیاتی با توجه به چشمانداز کلان مساجد و منویات ولی فقیه
تخصیص و توسعه منابع و مدیریت مالی؛ ثبات مالی، اولویت‌محور، شفافیت و رسمیت، حجم منابع، تلاش به منظور جذب کمک‌های مردمی یا ایجاد راه‌های کسب منابع، ظهارت منابع مالی	تخصیص و توسعه منابع و مدیریت مالی؛ ثبات مالی، اولویت‌محور، شفافیت و رسمیت، حجم منابع، تلاش به منظور جذب کمک‌های مردمی یا ایجاد راه‌های کسب منابع، ظهارت منابع مالی
تقسیم کار و شرح نقش‌ها، تقسیم کار، توسعه و ایجاد واحدها و کمیته‌ها، تشکیل شورای برنامه‌ریزی، تنظیم شرح وظایف فعالیت در مسجد، تشکیل هیئت مذهبی و کانون فرهنگی، دادن امکان تجربه به افراد	تقسیم کار و شرح نقش‌ها، تقسیم کار، توسعه و ایجاد واحدها و کمیته‌ها، تشکیل شورای برنامه‌ریزی، تنظیم شرح وظایف فعالیت در مسجد، تشکیل هیئت مذهبی و کانون فرهنگی، دادن امکان تجربه به افراد
نظارت و کنترل؛ نظارت و پایش فعالیت‌ها، امریه معروف و از منکر، نصیحت	نظارت و کنترل؛ نظارت و پایش فعالیت‌ها، امریه معروف و از منکر، نصیحت
مدیریت و توسعه ارتباطات؛ کسب و توزیع اطلاعات مورد نیاز، مستندسازی، ایجاد ارتباط مؤثر با اهل مسجد و اهالی محله، تمرکز، آموزش روابط بین فردی، شبکه‌سازی، جلب مساعدت افراد و سازمان‌ها، ایفای نقش سخنگو، ارتباط با رسانه‌ها	مدیریت و توسعه ارتباطات؛ کسب و توزیع اطلاعات مورد نیاز، مستندسازی، ایجاد ارتباط مؤثر با اهل مسجد و اهالی محله، تمرکز، آموزش روابط بین فردی، شبکه‌سازی، جلب مساعدت افراد و سازمان‌ها، ایفای نقش سخنگو، ارتباط با رسانه‌ها
الگوگرایی از مساجد موفق؛ استفاده از تجربیات مساجد موفق	الگوگرایی از مساجد موفق؛ استفاده از تجربیات مساجد موفق
طراحی محتوای ارتباطات و خدمات بر اساس نیاز و انتظارات مخاطب؛ نظرسنجی و دریافت بازخورد از مخاطبان؛ توجه به انعطاف‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، طراحی خدمات جدید و متنوع و بهبود محتوای برنامه‌ریزی، استفاده کنونی، استفاده از هنر در طراحی برنامه‌ها	طراحی محتوای ارتباطات و خدمات بر اساس نیاز و انتظارات مخاطب؛ نظرسنجی و دریافت بازخورد از مخاطبان؛ توجه به انعطاف‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، طراحی خدمات جدید و متنوع و بهبود محتوای برنامه‌ریزی، استفاده کنونی، استفاده از هنر در طراحی برنامه‌ها
بهبود فرآیندها یا نحوه ارائه برنامه‌ها و خدمات؛ زمان‌بندی برنامه‌ها و خدمات، بهبود هنری نحوه اجرای برنامه‌ها مبتنی بر خودارزیابی و بررسی نتایج عملکردی و برداشتی، حصول اطمینان از آموزش دست‌اندرکاران	بهبود فرآیندها یا نحوه ارائه برنامه‌ها و خدمات؛ زمان‌بندی برنامه‌ها و خدمات، بهبود هنری نحوه اجرای برنامه‌ها مبتنی بر خودارزیابی و بررسی نتایج عملکردی و برداشتی، حصول اطمینان از آموزش دست‌اندرکاران
مدیریت عملیات یا فرایند	مدیریت عملیات و بررسی نتایج عملکردی و برداشتی، حصول اطمینان از آموزش دست‌اندرکاران
فرآیندهای اصلی	مدیریت ارتباط با مخاطب، اطلاع‌رسانی و دعوت از مخاطبان؛ تبلیغات و اگهی به شوه‌های اطلاع‌ی مانند نصب تابلو، نرد و بیلبورد یا به صورت شبکهای از طریق اینترنت و پیامک و روابط عمیق (اعلان عمومی یا انفرادی)، رسیدگی به شکایات و انتقادات و بازخورد، راه‌نمایی مخاطبان در استفاده مسئولانه از خدمات، تشویق خانواده‌ها به حضور در مسجد
	الگوگرایی از سیره، سنت و کلام معصومان ^ع ؛ در رابطه با مدیریت مسجد

اقدامات

فرستنده پیام است، یکی از عواملی که اعتبار فرستنده پیام را افزایش می‌دهد مهارت‌های عملی و دانش و تخصص اوست، به‌طور طبیعی، افرادی که کسانی که در حیطه کاری خود دارای تخصص و دانش لازم هستند، احترام اجتماعی و پروری قابل لذت‌قدرت بیان از دیگران تأثیر عمیق‌تر دارند، به‌طور معمول، کسانی که جمله مباحثه میان کارکنان سازمان، متقاعد کردن دیگران، تخریب دارند، در ایجاد ارتباط مؤثر و مفید موفق‌ترند، مردم خوبی و خوش اخلاقی دیگر ویژگی لازم برای فرستنده پیام است.

۳. نتایج کنترل

این مسجد امری توان در مؤلفه‌های حاکم کردن ارزش‌ها به عنوان فرهنگ حاکم بر مسجد و تلاش برای همسو کردن اقدامات با ارزش‌های مسجد و مؤلفه مدیریت عملیات مشاهده نمود؛ چرا که با پیش مستمر لازم‌نهاده‌سازی ارزش‌هاست. در مؤلفه مدیریت عملیات با فرآیند تمامی برنامه‌های مسجد مورد ارزیابی و بررسی قرار می‌گیرد و نقاط بهبود لازم‌شده‌ای شده و اقدامات لازم به ذکر است که کنترل آینده‌نگر نیز در طراحی برنامه‌ها و خدمات مسجد باید در نظر گرفته شود.

۴. نتیجه منابع و مدیریت مالی

مدیر، چگونگی سه کارگیری منابع کمیاب سازمان را کنترل می‌کند؛ تخصص بودجه، نیروی انسانی و امکانات ویژه از مصداق ایفای نقش تخصص گر منابع هستند. ^{۱۳} شوه‌های مختلفی می‌توان منابع مالی برای ساخت و اداره مساجد را فراهم کرد، برخی از این شوه‌ها عبارتند از: است‌بانیان خیر، کسبه محل و بازار، مردم منطقه، مؤسسات و کارخانه‌ها که به عنوان مساجد کمک می‌کنند، ازان‌ها دولتی و نهادهای اتلاسی، کارخانجات، وام اجاره دادن واحدهای اجاره ای مسجد، نصب صندوق جوی اوعی از عمارت مسجد و پیش صندوق صدقات در منازل و مغازه‌ها.

سازمان، به منظور پشتیبانی از استراتژی و خط‌مشی، خشنودسازی مخاطبان و اجابت

■ **یکی از تفاوت‌های اصلی** علمای شیعه و برخی از علمای اهل سنت در نگرش آنها به کارکردهای مسجد است. علمای شیعی معتقدند که مسجد در سنت نبوی ^ص، کارکردهای مختلفی بر خود دارد بوده است، حتی نبی کرامی اسلام ^ص، مسجد را به عنوان پایگاه و مقر حکومتی اسلام قرار دادند؛ یعنی یکی از ارتباط مستقیم بین مسجد و حکومت اسلامی برقرار کرد.

ارزش افزوده برای آنها و سایر ذی‌نفعان، چگونه باید فرآیندهایش را طراحی کرد مدیریت کند و آنها را بهبود دهد؟^{۱۴} در بحث فرآیندهای اصلی که شامل عملیات سازمان است، شناخت ساختار فرآیندهای کلیدی و مباحث زیادی پیدا می‌کند. برای تشخیص فرآیندهای کلیدی، راه‌های مختلفی وجود دارد؛ از جمله مباحثه میان کارکنان سازمان، گفتگو با ذی‌نفعان اصلی سازمان و مراجعه به مشاوران بیرون از سازمان. ارزیابی فرآیندها مشاوری اساسی در اداره سازمان طبق نگاه فرآیندگر دارد. در ارزیابی فرآیندها باید به مولفاتی از این قبیل پاسخ داد: آیا فرآیندها به گونه‌ای نظام‌مند طراحی می‌شوند؟ آیا فرآیندها به منظور افزایش رضایت ذی‌نفعان بهبود می‌یابند؟ آیا خدمات بر اساس خواسته‌های ذی‌نفعان طراحی و ایجاد می‌شوند؟ آیا روابط با مخاطبان مدیریت و تقویت می‌شوند؟^{۱۵}

۱. بهبود مستمر

شاید بهبود مستمر، بهترین مفهوم برای هدایت مدیریت باشد این مفهوم مستلزم یک دیدگاه سیستمی شامل قسمت‌های زیر است: طرح‌ریزی فرآیند و ورودی‌های آن، تأمین ورودی‌ها، اجرا کردن فرآیندها، ارزیابی خروجی‌ها، ارزیابی عملکرد فرآیندها، کیفیت خدمات یک سازمان شنیده می‌شود، این نظر قدرت تخریب، شنش برابری فردی و واکنشی است که درمیرا کیفیت مطلوب خدمات سازمان شنیده می‌شود. بنابراین، جریان و ترمیم خدشتم سازمان از کیفیت پایین خدمات یک سازمان بسیار دشوار و هزینه‌آور است.

۲. تنوع برنامه‌ها و خدمات:

طبیعی است که حضور چند دقیقه‌ای در مسجد و تنها برای ادای نماز، نمی‌تواند مسجد را در ایجاد توان‌گویی شکوفا کند. عمل مساجد اسلام ^ص در این زمینه اثبات‌گویی خوبی برای ماست. آن حضرت پس از نماز صبح تا طلوع آفتاب در مسجد می‌نشست و بخشی از این وقت را صرف پاسخ‌گویی به پرسش‌های مسلمانان می‌نمود.^{۱۶}

یکی از تفاوت‌های اصلی علمای شیعه و برخی از علمای اهل سنت در نگرش آنها به کارکردهای مسجد است. علمای شیعی معتقدند که مسجد در سنت نبوی ^ص، کارکردهای مختلفی بر خود دارد بوده است؛

تعمام و کتس با مخاطبان، اولین مؤلفه مربوط به نحوه تعام
و کتس با مخاطبان مسجد است. اولین شاخص آن، پاسخ کوبی به
مخاطبان و مراجعان مسجد است.

جدول ۶: تنوع برنامه‌ها و خدمات

امداد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
تعلیمی	تعلیمی	نمازهای جماعت؛ سه وعده نماز جماعت، نماز عید فطر و قربان ادعیه سالانه شهبای قنبر، استکفاف و... ادعیه روزانه یا هفتگی؛ قرآن، دعای کمیل، توسل، ندبه و... وعظ و خطابه؛ بیان اخلاق، عرفان، موعظه، آگاسازی و ترویج دینی مانند بیان فضیلت عبادت و دعوت به انجام واجبات و مستحبات دینی، مقابله با تحریفات و خرافات دینی مراسم ایینی؛ جشن اعیاد مذهبی، سوگواری در شهادت ائمه هدی
تربیتی	تربیتی	آموزشی؛ آموزش احکام و اعتقادات، آموزش قرأت قرآن، جلسات تفسیر قرآن و نهج البلاغه، جلسات پرسش و پاسخ، آموزش‌های غیردینی مانند کلاس‌های تقوینی، آموزش رفتارهای شهروندی یک مسلمان فرهنگی؛ تهیه مجله یا خبرنامه، مسابقات کتاب‌خوانی، برگزاری نمایشگاه، مکره، گروه طرهای تشویق کودکان و جوانان، سالن قرآنت‌خانه و کتابخانه، فروش کتاب، تشویق کبسالان، تشویق نخبران و دانش‌آموزان نمونه در محله، هدیه به افرادی که ناشان همام آسامی مترکه است
اجتماعی	اجتماعی	محلّی؛ ابرمه معروف و نهی از مکر، عبادت، بازدید، حضور مسجیدان در مراسم خانوادها، حل مشکلات شخصی-خانوادگی، رفع اختلافات، ارتباط با مردم محله و سازمان‌ها و نهادهای محلّی، نظارت بر سازمانهای محلّی
خدماتی	خدماتی	سیاسی؛ نظارت بر عملکرد سیاسی مسئولان کشور، آگاسازی سیاسی در راستای حمایت از نظام اسلامی، حضور در نماز جمعه یا راهپیمایی، کمک در برگزاری انتخابات، برگزاری مناسبت‌های ملی انقلابی، دعوت از مسئولان دولتی، بسیج همگانی مؤمنان خبریه؛ کمکهای بلاعوض، قرض‌الحسنه، کارپایی اطعام و پذیرایی؛ نذورات، افطاری و پذیرایی خدمات سلامت (جسمی و روانی)؛ اعزام متقاضیان به فعالیت‌های ورزشی و تفریحی، اردوهای زیارتی-سیاحتی، آموزش یا مشاوره روان‌شناسی به خانواده‌ها

۱۳. پاسخ‌گویی؛ تمایل جهت یاری رساندن به مشتریان و عرضه خدمات به آنان به صورت فوری؛
 ۱۴. تضمین (قابل اعتماد بودن)؛ برخورداری از دانش و ادب و نزاکت کارکنان، توانایی آنان برای ایجاد اعتماد و اطمینان در حین ارائه خدمت و برقراری ارتباط مؤثر با مشتری؛
 ۱۵. همدلی؛ اهمیت دادن و بذل توجه به دیدگاه مشتریان و حساس بودن به نیازهای مشتری و تلاش برای درک آنها^{۱۸}
- مؤلفه‌های کیفیت خدمات در مسجد**
- بر اساس ادبیات مسجد و با نگاه به میات مربوط به کیفیت خدمات در ادبیات مسجد، در بعد کیفیت برنامه‌ها و خدمات پنج مؤلفه دیده شده است.

یکی از نویسندگان، ویژگی‌ها و وظایف امام جماعت را این گونه برمی‌شمارد:
«عهده‌داری نماز جماعت، داشتن محبوبیت در بین مردم، برتری در علم و عمل، اخلاق و خوشتن‌داری، رعایت زمان، ایجاد نظم در صف‌ها، رعایت حال مردم در نماز، رعایت حد مجاز در ادامه رکوع، توقف بعد از نماز، دعا کردن برای عموم مردم، حضور فعال در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی، مردمداری، احسان، خوش‌رویی، بردباری، بخشش و چشمپوشی، آسان‌گیری، رفق و مدارا، یادیده انگاشتن لغزش‌ها»^{۱۹}.

رعایت این نکات، تأثیر قابل‌توجهی در اثربخشی عملکرد و کیفیت برنامه‌ها در مسجد دارد. در طراحی الگوی کیفیت برنامه‌ها و خدمات مسجد سه دسته است این نکات منظر قرار گرفتند:

۱. **تعمام و کتس با مخاطب**
تعمام و کتس با مخاطب، اولین مؤلفه مربوط به نحوه تعام و کتس با مخاطبان مسجد است. اولین شاخص آن، پاسخ‌گویی به مخاطبان و مراجعان مسجد است.
۲. **منویت و واجات زرتی**
شاخص دیگر، وجهه و شهرت منوی امام مسجد و فعالان است. وجهه منوی امام و فعالان مسجد از آن جهت اهمیت دارد که توحید عملی و فضایل و ارزش‌های الهی، اگر در عمل و رفتار آنها متجلی باشد، بهترین وسیله تربیتی محسوب می‌شود. گویان‌زبان در مقام ارشاد، تبلیغ و هدایت‌زبان عمل است نه کلام. «دود گفته‌شد، چون نیم کردار نیست»^{۲۰}. استاد گزاف‌انداز آینه‌الله جوادی امّلی می‌فرماید: تربیت قبل از آنکه یک تئوری علمی باشد یک روش کاملاً عملی است.^{۲۱}
۳. **مسئولیت‌پذیری محلّی-اجتماعی**
شاخص بعدی مسئولیت محلّی-اجتماعی است، جدایی سازمان از محیط اجتماعی و مشغول شدن مدیران به اهداف سازمان و بی‌تلفاتی آنان به مسائل اجتماعی موجب گشوده شدن بخشی جدید در مدیریت است که آن را مدیریت مسائل اجتماعی می‌نامند. مسئولیت اجتماعی برای مدیران نامیده‌اند. سازمان‌ها باید این مسئولیت را حسن کنند که مشکلات جامعه، بخشی از مشکلات

۱. **تأکید قرآن کریم بر حفظ زینت در مسجد و تأکید معصومان** ﷺ بر حفظ نظم در صفوف نماز جماعت، حاکی از اهمیت حفظ ظاهر اعمال عبادی جمعی است. رعایت آداب نماز جماعت باعث ایجاد نظم و آرامش در محیط مسجد خواهد شد.

جدول ۷: کیفیت برنامه‌ها و خدمات

امداد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
تعلیمی	تعلیمی	بر خورد مؤدبانه، محترمانه و نیکو همدلی؛ توجه به تنوع مخاطبان و مشکلات، نیازها و رسیدگی به مشکلات آنها ارزش‌محوری و شرم‌محوری؛ رعایت ارزشهای دینی و احکام شرعی مسجد در برخوردها پاسخ‌گویی (با علاقه) و رسیدگی به انتقادها وجهه یا شهرت منوی امام مسجد و دستاورد کاران مسئولیت محلّی؛ رعایت حقوق همسایگان رفتار فعال سیاسی و بیطرفانه از نظر حزبی و قومی؛ رفتار فعال سیاسی مبتنی بر رهنمودهای ولی فقیه در راستای حمایت از نظام اسلامی به شرط عدم معرفی و تبلیغ علنی به نفع یک حزب یا ایدئولوژی خاص تعمق‌گرایی و برهیز از خرافات و غوامزگی وجود آرامش و امنیت روانی؛ عدم وجود سرو صدا و قیل و قال و درگیری بین افراد و حفظ آرامش عبادی فضای مسجد تداوم در برگزاری نمازهای جماعت؛ بودن تعطیلی و به پیش‌نماری امام مسجد در نمازهای پنجگانه مؤلفه بودن (بدون تاخیر) نظم و آداب ظاهری؛ مانند صحت قرآنت امام نظم در صفوف، قرآنت آهسته مأمومین اختصار و اعتدال در سرعت احساس وجود جذابیت منوی در نماز امام مسجد و قرآنت دلنشین آن پیداشد، نظافت و مرتب بودن آراستگی ظاهر امام مسجد و دستاورد کاران خوش‌بو و معطر بودن فضا
اجتماعی	اجتماعی	سادگی، جذابیت و زیباشناختی عدم استفاده از تزیینات در عین بهره‌گیری از معماری ایرانی-اسلامی وجود امکانات و تجهیزات؛ تناسبات گرمایش و سرمایش، سیستم روشنایی و صوتی، قفسه، تکشدرای مساحت کافی ساختمان و فضاهای اصلی و جنبی (داشتن گنجایش لازم برای آقایان و خانم‌ها) محور بودن شستان و محل عبادت در طراحی و معماری مسجد رعایت احکام شروع در ساختمان و فضایی مسجد مانند عدم نصب تصویر در مسجد فناوری بهروز؛ زیانه، پرورگور و... داشش یا مهارت مرتب شهرت علمی یا اخلاقی صدای خوش (مؤذن، مناج و مکر) تعداد یا تنوع مجریان (به کارگیری افراد مختلف) مکان مسجد؛ قرار داشتن مسجد در مرکزیت محله یا در یک فاصله نزدیک ساعات یا بودن درب مسجد
تربیتی	تربیتی	تداوم در برگزاری قرآنت قرآن و ادعیه خدمات اینترنتی یا شبکه‌های سایت و وبلاگ، ارسال پیام‌های دینی اخلاقی از طریق پیامک

تکمیل کرده‌های خیری، راه‌اندازی کتابخانه دیجیتال مسجد، برگزاری کلاس‌های آموزشی، ایجاد سایت مشاوره و پاسخ‌گویی به شبهات و سوالات است. ارسال محتوا و پیام به تلفن همراه و پست الکترونیکی از جمله اقداماتی است که مسجد می‌تواند در فضای مجازی انجام دهد.

آن‌ها به شمار می‌آیند و باید نسبت به حل و فصل آنها همت گمارند. ۷۱ عاملی اساسی است که در این بخش مورد توجه قرار می‌گیرد، رعایت حقوق مسلمانان و پرهیز از تشبیح حقوق آنان، کمال به‌جاوردن با مساجد است. موقوری که طبق نظر شرع مقدس اسلام، نظر مسئولیت‌محلی، کارگزاران مساجد مازم به رعایت آن هستند، پرهیز از ایجاد ذمات صوری برای مسلمانان پرهیز از آلوده کردن محیط محلی با رزبان، پرهیز از ایجاد سذ معبر و غیره است.

تها تصدایع که مساجد سازندگان یا بلندگو آن‌ها به شانت معقول در محلات شهر پیش نمائند، صدای آنان در وقت ادای است که است، شامه اسلام است.

در رابطه با شاخص پرهیز از رفتار خوری در مسجد نیز باید گفت: با توجه به تعریف اسلام از مسجد، مساجد نمی‌تواند پایگاه سیاسی یک حزب باشد. مسجد از سوی که خدا و از سوی دیگر به مردم تلقی دارد. از این رو، نباید در زیر سیطره یک مبنای سیاسی قرار بگیرد. ۷۲ قابلیت اطمینان بر برگزاری نماز عبادت نماز اطمینان به برگزاری شدن منظم و موقر نماز و اطمینان از رعایت بهداشت و کوتاه بر گزار شدن نماز جماعت (مطور محال، نداشتن شکرانی یا تأخیر امام یا یار مستخرابی بنیو نماز) و رعایت آداب ظاهری آن، از ابومسجد نقل شده است؛ رسول خدا ﷺ در مسجد اعتراف نموده بود که شدید مردم با صدای بلند فری می‌خوانند؛ نگاه پوشش از چهره کنار زد و فرمود: بدانید که در روز قیامت برپاوردگار هرگز نباید موجب آزار یکدیگر شود؛ و نیز در تلاوت قرآن (یا به قولی در خواندن نماز) صدایان را نسبت به یکدیگر بلند نکنید. «همین‌ها از امام صادق (ع) نقل شده است که هرگاه مؤذن بگوید: قد قامت الصلوة، باید که نسبت نمازگزاران سخن بگویند.»

امام صادق (ع) به نقل از رسول خدا ﷺ درباره صفوی نماز جماعت می‌فرماید: «مؤمنین صفوف و صفوف و «خداونانین شاکتیک را بکشند عَنكَمُ الشَّيْطَانُ؛ صفوف خود را بکشند کشف‌ها موازی هم قرار دهند؛ میدان شیطان بر شما چیره شود.»

این سخن، گویای این است که شیطان‌ها با مشاهده تفرقه و آشفتگی در صفوف

مسلمانان، از به‌هم ریختگی آنان امیدوار و شاخص‌های می‌شوند و مقدمات سلطه و چیرگی بر آن‌ها را فراهم می‌آورند.

در ادامه روایت می‌فرماید: «بِإِنَّهَا أَلْتَأْتِنِ أَعْيُنُا وَشُوقُفُؤُنَا لِمَسْجِدِنَا كَمَا تَأْتِي لِنَا بِكُونِ فَيْكُمُ خَلَلٌ وَآخَالِقُا فَيَتَأَخَّرُ اللَّهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ؛ صف‌های نامنظم کنید و دوش‌ها را به هم متصل نماید تا میان شما فضایی نباشد؛ نامنظم نباشید و گرنه خداوند دل‌هایتان را با هم نااهم‌گن خواهد نمود.»

عده‌به‌این نکته‌روشنی اشاره دارد که نظم و انضباط یک جمع، افزون بر آن که شیطان‌ها را ناامید و افسرده می‌کند، دل‌های مؤمنان را با یکدیگر به‌هم‌رسان می‌صمیمی می‌کند و به‌این رنگ و بوی همدلی می‌بخشد.

تأکید قرآن کریم بر حفظ زینت در مسجد و تأکید معصومان بنده بر حفظ نظار در صف نماز جماعت، حاکی از اهمیت حفظ ظاهر اعمال عبادی جمعی است. رعایت آداب نماز جماعت باعث ایجاد نظم و آرامش در محیط مسجد خواهد شد.

۴. عوامل ظاهری و مصومات

مسجد که پایگاه مسلمانان است باید آراسته، زیبا و با‌جاذبه باشد.

«سادی مسجد» از توصیه‌های دین اسلام است. رسول خدا ﷺ فرمود: هرگز زین بدکردار نشد، هرگز گدازگردد؛ مساجدش را تو می‌کردی، کسی از شاخه‌های طرخ شده در این قسمت، محروم بودن سبستان و بیرون عبادت در طریقی و معماری مسجد است. در طریقی کلی ساختمان مسجد، باید بهترین نقطه از زمین مرطوبه، به سبستان مسجد اختصاص یابد.

مؤلفه‌های کمیته مجربان (سخنران، مؤذن، مداح) و... است. در انتخاب افراد برای اجراء برنامه‌ها، یکی از ویژگی‌های اصلی است که مورد توجه قرار می‌گیرد، داشتن قرآن و آشنایی با احکام و معارف دینی بود.

۵. دسترسی آسان به برنامه‌ها

قرار گرفتن مسجد در مرکز محله و نتیجه‌ی دینی نسیسی بیشتر همه‌منازل به مسجد از امتیازات یک مسجد است. تدوام در برگزاری ادعیه و فعالیت‌های

غیرنمایشی و فرهنگی و مقطعی نبودن آنها از شاخص‌های می‌شوند و مؤلفه است.

رسول گرامی اسلام ﷺ فرمود: «اگر خانه‌ای مسجد دور باشد، به‌طوری که در آن صدای اذان و اقامه شنیده نشود، شوم و نامبارک است.»^{۷۳}

شاخص دیگر در مؤلفه در دسترس بودن، خدمات اینترنتی یا شبکه‌ای است. با توجه به پیشرفت‌های فناوریانه اخیر، یکی از حوزه‌هایی که مساجد باید وارد شوند، ورود به فضای مجازی است. یکی از مشکلات جدی در فضای مجازی کشور کمیود شدیدی و مشهود اطلاعات و محصولات دیجیتال است که با زبان فارسی در اختیار کاربران قرار گیرد.

نشریه دیواری مسجد را نیز می‌توان به صورت مجازی منتشر نمود. تشکیل گروه‌های خبری، کاروانی‌های کتابخانه دیجیتال مسجد، برگزاری کلاس‌های آموزشی، ایجاد سایت مشاوره و پاسخ‌گویی به شبهات و سوالات شرعی، ارسال محتوا و پیام به تلفن همراه و پست الکترونیکی از جمله اقداماتی است که مسجد می‌تواند در فضای مجازی انجام دهد.^{۷۴}

اصطلاح جذب حاکمیتی از بیان مقام معظم رهبری (عج) اقتباس شده است. در الگوی ترویج شده، جذب حاکمیتی در عامل رشد حضور و وفاداری دیده شده است. **رشد حضور:** افزایش حضور مراجعان و داوطلبان فعالیت در مسجد، جذب زمان و فراوانی دفعات حضور، آن هم از هرگز تلاقی، سستی مختلف به ویژه نوجوانان و جوانان به شیوه جنبش‌آشوباره دارد.

وفاداری: به تمایل فرد به خرید مجدد یا مراجعه مجدد به شرکت یا سازمان برای استفاده از محصولات یا خدمات آن اشاره دارد. وفاداری به دو نوع «تکریمی» و «فشاری» تقسیم شده است.

وفاداری تکریمی: به میزان فردی که محصولات یا خدمات یک سازمان و فرد متخصص مدعی توصیه آن به دیگر افرادی خرید می‌روند است.

وفاداری فشاری: از افرادی است که مجبور (میزان) خرید می‌روند و تعداد دفعات خرید آنها دارد. کوسوی، تخصص‌های متفاوت.

مستعد است تأمین کیفیت محصولات و خدمات ایداعات ایجاد رضایت در مصرف‌کنندگان آنها و در نهایت موجب وفاداری مصرف‌کنندگان خواهد شد.^{۷۵}

جذب حاکمیتی در مساجد

جذب حضور حاکمیتی در مساجد از توصیه‌های دین اسلام است. همان‌طور که در رساله‌های مراجع تقلید در اهمیت نماز جماعت نوشته شده است، هرچه تعداد افراد در نماز جماعت به خصوص تا بیش از ده نفر افزایش یابد، فضیلت آن بالاتر می‌رود.

عوامل جذب جوانان به مسجد

عوامل اصلی جذب جوانان در چهار عامل کلی تریان شده‌اند:

۱. امام جماعت: برنامه‌های جامع باید دارای خصوصیات زیر باشد: تألیف بودن، توانایی علمی، نظم، بیان ساده و شاد، خلاقیت، دوستی با جوانان و تفکر از جوانان، احترام و تواضع، آراستگی ظاهری، توانایی جسمی، دارا بودن دانش لازم، درک موقعیت سستی جوانان.

۲. مسجد: فضای مناسب و ظاهر خوب آن، نظافت و وسایل صوتی، گرم‌آ و سرم‌آ، امکانات فرهنگی، ورزشی، استفاده از افراد خوش صدا، تصمیم‌گیری متمركز، تألیف‌نامه: همکاری جدی، تقسیم کار، آمیخته بودن، توجه جوانان و نوجوانان، اختصاص به مسئله جوانان، استفاده از تخصص‌های متفاوت.

جذب حضور حاکمیتی در مساجد از توصیه‌های دین اسلام است. همان‌طور که در رساله‌های مراجع تقلید در اهمیت نماز جماعت نوشته شده است، هرچه تعداد افراد در نماز جماعت به خصوص تا بیش از ده نفر افزایش یابد، فضیلت آن بالاتر می‌رود.

جدول ۸: جذب حاکمیتی

ابتدا	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
رشد حضور	وفاداری (دست‌اندر کاران مراجعان)	رشد تعداد حضور: حضور گروه‌های سنی مختلف از مراجعان و داوطلبان فعالیت در مسجد شامل کودکان، نوجوانان، جوانان، میانسالان، پیران به تناسب و به تفکیک جنبشیت و حضور اقسام مختلف اجتماعی شامل افرادی از سطح مختلف و طبقات اجتماعی و سلاقی مختلف
		رشد زمان حضور: مداومت بر حضور، مدت زمان حضور در هر بار مراجعه
		علاقه به حضور در برنامه‌های نمایشی یک مسجد
		میزان معرفی و توصیه یک مسجد به دیگران
عشق و علاقه به امام مسجد	علاقه به حضور در برنامه‌های غیرنمایشی یک مسجد	علاقه به انجام فعالیت داوطلبانه در مسجد

۳. سایر عوامل: ترجمه و توضیح آذکار و دعاها، آشنای کردن جوانان به فلسفه اعمال عبادی، اخلاق و رفتار نمازگزاران، جذب از طریق دوستان، خادم، رفع مشکلات، تسویق و اعطای جایزه (سری) حضور در مسجد، و اجتماعی بیان می‌شود. پوره‌های مذهبی و علمی و ورزش از دیگر عوامل جذب جوانان و جوانان است. حضور علم و آگاهی مطرح‌نیست، بلکه کنایه شخصیتی‌ها و چهره و محبوب جوانان در مسجد، بر خورد مناسب، بیان ماجات مورد قلبی یا اثرشکل می‌دهد. از انضمام دانش و گرایش، ایمان و باور حاصل می‌شود و قوام ایمان نیز به همین گرایش قلبی است.^{۷۶}

مبحث هشتم

تحوّل و تعالی مسجد

این مؤلفه دارای دو شاخص «فشار فردی» و «فشار اجتماعی» است. عامری، مانند دانش ظاهر دینی، پایداری به دستورال دین، کاهش رفتارهای منفی و افزایش رفتارهای مثبت، پرهیز از سبیت‌ات و افزایش حسناات شاخص رفتار فردی است و عامری چون معاشرت و مشارکت در فعالیت‌های دینی، کنترل اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر) و ایجاد اجتماع اخلاقی، تقویت بنیان خانواده، اصلاح رفتارهای فرهنگی، همبستگی و انسجام اجتماعی، ارتقای فرهنگ خیرسانی یا زیاری‌سانی و ایثار، پرورش روحیه دفاع و مطروقه‌های دین اسلام است. تقویت هویت انقلاص و استقلال فرهنگی، عناصر رفتار اجتماعی را شکل می‌دهند.

توصیه و تأکید بر این انجام اعمال عبادی به صورت جمعی، نشان از اهمیت مرایای جنسی تشکیل اخراج در بین مسلمانان دارد. در پروتو تشکیل این اجتماعات، اکثر یکره‌ی‌های مختلف اجتماعی، آموزشی، فرهنگی و غیره بر این عامه مردم به وجود می‌آید.

جدول ۱۱: یافت محلی

ایجاد	مؤلفه‌ها	توضیحات
مذهبی		سلاح ندری و پای‌بندی به دستورات دینی با ظواهر دینی، میزان مشارکت در مراسم، آیین‌ها و قابلیت‌های دینی
فرهنگی		یاورها از ره‌ها، هنرها (عادت و آداب و رسوم قومی، قوانین)
اجتماعی		یاورگه اجتماعی (سلاح از تمدن، تحصیلات و...) سرمایه انسانی و اجتماعی بالا، میزان مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی مجله، فقدان یا پایین بودن سطح فقر، بیکاری، وجود انحرافات اجتماعی، اعتیاد و ...
سیاسی		گرایش‌ها، سلیقه‌ها، تفکرات سیاسی مربوط با امور داخلی و بین‌المللی غالب در مجله
فناوری (تکنولوژیک)		میزان نفوذ اینترنت و وسایل ارتباطی پیشرفته مانند تلفن همراه، جهت بررسی میزان نیاز به طراحی سایت مساجد و با اطلاع رسانی از طریق پیامک

ب) یافت محلی

یافت محلی از دیگر عناصر محیطی است که بر مسجد تأثیر گذار و از مسجد تأثیر پذیر است. مجله از خانه‌های مجاور هم در یک فضای جغرافیایی تشکیل می‌شود. خانه‌ها مستقیم به مجله خود، هم‌اکنون اساس خانه مسکونی را دارند و با ورود به مجله، خود را در یک محیط آشنا و خودی مثل خانه ورشو می‌بینند.

میزان، نحوه تعامل و اجتماع هم‌بازی، معاشرت مذهبی، روابط مستحکم همسایگی و اتحاد و مشارکت غیر رسمی خود هر گروهی از مردم به وجود می‌آید.

پنج مؤلفه‌ی‌های یافت محلی در این تحقیق در نظر گرفته شده است؛ یعنی یافت اجتماعی، مذهبی، فرهنگی، سیاسی و فناوری‌ها. می‌دهد که در برهه‌های از مسجدها، به عنوان

مسجد همان طور که تا زمان پی‌اندست، محلی برای سجده و عبادت در برابر پروردگار یکتاست. عبادی به تاریخ گذشته به وجود در صدر اسلام به ما نشان می‌دهد که چه رسالت اصلی مسجد، برگزاری این گش و نایش و ارتباط عبادی انسان با خداوند متعال است. ولی هیچ‌گاه کارکرد مسجد فقط به اقامه نماز جماعت و انجام عبادات جمعی محدود نشده است. توصیه و تأکید دین بر انجام اعمال عبادی به صورت جمعی، نشان از اهمیت مرایای جنسی تشکیل اجتماع در بین مسلمانان دارد. در پروتو تشکیل این جماعت‌ات، اسکان بهره‌ی‌های مختلف اجتماعی، آموزشی، فرهنگی و غیره بر پای عامه مردم به وجود می‌آید. تاریخ گواهی می‌دهد که در برهه‌های از مسجدها، به عنوان

منابع و مآخذ

۱. شیخ‌الموسی، یونس، تألیف الکلام، تهران: دار الفکر الاسلامیة، ۱۳۶۵ ه.ش.
۲. ستوبی، میرزا حسن نیوری، فرهنگ‌نامه‌ی‌ تفسیر لسان‌الغیب، ۱۳۰۸ ه.ق. مؤسسه فرهنگی و خیریه‌ی‌ اسپهان، زیر آفرین علی ربانی‌هاقی، تألیف جمعه، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ق.
۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، انتشارات دار الفکر، ۱۳۲۰ ه.ق.
۴. شیخ علی، محمدجواد، مفید، ترجمه کوشیدی، حمزه، تهران: نشر سایه، ۱۳۷۸ ه.ش.
۵. ۶. کزازی، موسی، مسعود، روش‌های دین‌دوم، پژوهش‌ها و پژوهش‌ها، ۱۳۷۷ ه.ش.
۷. آرازمکی و فوری‌نویسا، محمد، انتشارات علمی، فرهنگی و ادبی، تهران، ۱۳۸۳ ه.ش.
۸. پاینده، علی، طهرنما، جشنواره، تهران: نشر سایه، ۱۳۸۰ ه.ش.
۹. پیوری، علی‌آقا، همکاران، مدیریت اسلام، قم: پژوهش‌ها و پژوهش‌ها، ۱۳۸۵ ه.ش.
۱۰. شیخ‌عابد، غفران، مدیریت منابع اطلاعاتی، تهران: نشر مدیا، ۱۳۸۳ ه.ش.
۱۱. رابینسون استیفن، ایمان، رفتار و سبک زندگی، تهران: نشر دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۱۲. اریانی، سعید، علمی، مجله، تهران: نشر، ۱۳۸۰ ه.ش.
۱۳. فرهنگ‌نامه‌ی‌ تفسیر لسان‌الغیب، ۱۳۰۸ ه.ق.
۱۴. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۱۵. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۱۶. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۱۷. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۱۸. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۱۹. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۰. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۱. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۲. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۳. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۴. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۵. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۶. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۷. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۸. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۹. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۰. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۱. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۲. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۳. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۴. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۵. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۶. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۷. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۸. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۳۹. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۰. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۱. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۲. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۳. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۴. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۵. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۶. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۷. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۸. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۴۹. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۰. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۱. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۲. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۳. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۴. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۵. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۶. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۷. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۸. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵۹. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۶۰. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۶۱. ستوبی، میرزا حسن نیوری، نشر استنادات علمی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر نشر استنادات اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.

منابع لاتین

۱. Heran Rober & David Renc2004. Doing things right: Effectiveness in local NPOs. journal name: Public Administration Review. (646).
2. Hudson Mike 1995. Managing without profit. The art of effective social organizations. London.

نقدر سرتکر فرهنگی درس‌هایی از
 ۱۳۳۰ ه.ش.، تهران: نشر
 ۲۲. قبی‌سور، ارسین، مدیریت، نشر
 سازمانی (ژانر فزونی)، تهران: انتشارات
 سمنت ۱۳۶۶ ه.ش.

Penguin Group
 3. Kushner Roland and Peter Poole 1996. Exploring structure-effectiveness relationships in nonprofit organizations. Nonprofit Management & Leadership (2).
 4. Mosque Excellence System Assessment Questionnaire 2008. Portal for Mosques in Singapore.

۴۳. کرامی ووزقاری، ۱۳۷۸ ه.ش. ۴۵. یارسانی وجمیلی، ۱۳۸۰ ه.ش. ۴۷. محمدشاه، ۱۳۷۸ ه.ش. ۴۸. جلودار، ۱۳۸۵ ه.ش. ۴۹. شمس‌الغی، ۱۳۸۵ ه.ش. ۵۰. عسکری وبلارجی، ۱۳۸۶ ه.ش. ۵۱. الهادی، ۱۳۸۴ ه.ش. ۵۲. بلارجی و تار، ۱۳۸۵ ه.ش. ۵۳. الهادی، ۱۳۸۶ ه.ش. ۵۴. صالحی، ۱۳۸۷ ه.ش. ۵۵. ستوبی وفرین، ۱۳۹۳ ه.ش. ۵۶. صف، ۱۳۹۴ ه.ش. ۵۷. نجف‌آباد، ۱۳۹۵ ه.ش. ۵۸. شرفی، ۱۳۹۵ ه.ش. ۵۹. شرفی ووزقاری، ۱۳۹۰ ه.ش. ۶۰. کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۱. کرامی ووزقاری، ۱۳۹۷ ه.ش. ۶۲. کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۳. کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۴. کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۵. Thonvitz ۱۳۹۰ ه.ش.

بی‌نوشته

۱- ریشالی، ۱۳۸۸ ه.ش. ۲- صیغه، ۱۳۸۸ ه.ش. ۳- بنیادهای آخاکام، ۱۰ ج، ۸۳ ه.ق. ۴- فراهانی، حسن، تفسیر نور، ۵ ج، ۱۳۸۷ ه.ش. ۵- کتوبنیه، ۱۳۸۸ ه.ش. ۶- نظریان، ۱۳۸۸ ه.ش. ۷- Spencer & Spencer، ۱۹۸۲ ه.ش. ۸- هرس و بلارجی، ۱۳۸۷ ه.ش. ۹- نظریان، ۱۳۸۸ ه.ش. ۱۰- Ethical competency 11- Moral responsibility 12- Bowman et al. 2004 13- Vitman 2004 14- Kennedy and Lawton ۱۵- هرس و بلارجی، ۱۳۸۵ ه.ش. ۱۶- ویات‌نظام مغز و هیرویتوانی، ۱۳۸۵ ه.ش. ۱۷- سوری‌الجمی، سید روح‌الله، حقیقت‌گو، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی، تهران: انتشارات آرازم، ۱۳۸۵ ه.ش. ۱۸- پیوری‌ووزقاری، ۱۳۸۵ ه.ش. ۱۹- توری، ۱۳۸۵ ه.ش. ۲۰- کزازی، سعید، مطالعه، قم: نشر استنادات علمی، ۱۳۸۱ ه.ش. ۲۱- نظریان، ۱۳۸۸ ه.ش. ۲۲- محمد، تهران: شرکوه، چاپ‌های گروه مؤسسه، ۱۳۸۱ ه.ش. ۲۳- تفسیر نور، ۵ ج، ۱۳۸۷ ه.ش. ۲۴- پهلزار، رحیم، ۱۳۸۶ ه.ش. ۲۵- بنیادهای آخاکام، ۱۰ ج، ۸۳ ه.ق. ۲۶- محمدشاه، ۱۳۷۸ ه.ش. ۲۷- محمدشاه، ۱۳۷۸ ه.ش. ۲۸- محمدشاه، ۱۳۷۸ ه.ش. ۲۹- کرامی ووزقاری، ۱۳۹۷ ه.ش. ۳۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۱- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۲- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۳- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۴- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۵- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۶- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۷- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۸- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۳۹- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۱- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۲- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۳- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۴- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۵- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۶- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۷- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۸- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۴۹- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۱- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۲- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۳- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۴- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۵- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۶- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۷- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۸- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۵۹- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۱- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۲- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۳- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۴- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۵- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۶- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۷- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۸- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۶۹- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۱- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۲- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۳- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۴- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۵- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۶- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۷- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۸- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۷۹- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۱- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۲- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۳- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۴- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۵- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۶- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۷- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۸- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۸۹- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۱- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۲- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۳- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۴- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۵- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۶- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۷- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۸- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۹۹- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش. ۱۰۰- کندی، ۱۳۹۲ ه.ش.

□ هر هیچ اهل علمی پوشیده نیست که در شکل گیری شخصیت هر فرد، مقطع جوانی از جایگاه خاص و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

مختلف اجتماعی جامعه‌مانند تربیت اجتماعی انسان‌ها و هویت‌بخشی به مسلمانان، به خصوص جوانان، به طور عمقی می‌تواند نطفی نقش کند. در این نوشتار، به چگونگی تأثیر مسجد در این حوزه خواهیم پرداخت.

اهمیت دوران نوجوانی و جوانی

بر هیچ اهل علمی پوشیده نیست که در شکل گیری شخصیت هر فرد، مقطع جوانی از جایگاه خاص و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شاید بتوان گفت که ثبات شخصیت هر انسانی در این سنین، آغاز به هر نوعی که شکل گیرد بیشتر به همان صورت توأم یافته و تثبیت می‌گردد. به همین دلیل در روایات بر اهمیت و برتری این مقطع سنی تأکید زیادی شده و نیز زوآن شامان، این دوره را حیات مجدداً انسان نامیده‌اند.

دوران نوجوانی و جوانی را می‌توان بهار عمر آدمی نامید. این دوران، از نظر تربیت و شکل گیری شخصیت، دارای اهمیت زیادی است. قرآن و روایات کثرت اظهار اهمیت ویژه‌ای برای این دوران قائل شده است. لازم به ذکر است که در روایات، تفکیک خاصی بین دوران نوجوانی و جوانی صورت گرفته است و به طور کلی از این دو مرحله با عنوان «الشباب

و مانند آن یاد شده است. قرآن کریم می‌فرماید: ﴿وَارْبَعٌ فَأَمَّا الْاَلْفُ الْاَلْفُ الْاَلْفَةُ لَا تُنْسَىٰ صَبِيحٌ مِّنَ الْاَلْفِ﴾، امیرالمؤمنین می‌فرماید: «لَا تُنْسَىٰ صَبِيحٌ وَفَوْقَهُ وِفْرَانِكُ وَشِبَالِكُ وَشِطْلَانُكَ أَنْ تَحْلَبَ بِهَا الْاَلْفُ فَرَامُوشَ نَكْنَ كَهْ نَعْمَتِهَاي سَلَامَتِي، تَوَامِدِي وَفِرَاعِ يَأُوجِبُ وَشِطْلَانُ بَرَايَ بَهْ دَسْتِ اُورْدَنِ اَحْرَاقِ اسْتِقْدَادِ كُنِي.»^۱

از دیگران است: بیشتر یاران و انصار پیامبر، اولیاه و مصلحان، جوانان بودند.

رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «فصل الشاب العابد الذي يعبدُ في صباه على السخخ الذي يعبدُ بعد ما كبرت سنة فضل العبد لسبب على سائر الناس؛ ففضل و برتری جوان عابد از آغاز جوانی، خدا را عبادت کند، بر پیری که وقت در دوران پیری مشغول عبادت گردد، مانند فضیلت پیرمیان بر سایر مردم است.»^۲ در جای دیگر با اشاره به ارزش جوانی،

می‌فرماید: «كَتُوبُ فِي التَّوْرَةِ أَنْ يُبْنَىٰ فِي الْاَلْفِ الْمَسْجِدَ فَيُطْفِئُ لِعَبْدِ طَهْرُهُ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ رُزِّيَ فِي بَيْتِي، اَلَا اِنَّ عَلِيَّ الْمُرُوْرَ كَرَامَةً الرَّاِءِدِ فِي تَوْرَاتِ نُوْسْتَهْ شَدَهْ اَسْتَهْ هَمَانَا خَرَامَهْ مَن رَزَمِيْن، مَسْجِدُهَا هَسْتَهْ؛ سِ، خُوْسَا بَهْ حَالِ بَدَهْ اِي كَهْ رَاخَهْ خُوْدَ طَهَارَتِ اِنْفَسِهْ، مَسْرُورَا مَرَا خَلَهْ مَن زِيَارَتِ كُنْدَهْ. اگاه باشید که بر شخص زیارت شده لازم است که زائر خود را گرمی دارد»^۳.

احترام مسجد در فرهنگ اسلامی به اندازه‌ای است که حتی برای تعبیر و عمران و آباد کردن مسجد هم خدای متعال شرایطی را برای آبادگر مسجد ذکر کرده است و راهبر کفار و مشرکان و ناپاکان، حتی در تعبیر و آباد کردن مسجد، بسته است. «اِنَّمَا يُعْمَرُ مَسْجِدُ اللّٰهِ مَنَ اَمْنٌ بِاللّٰهِ وَاَلْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَ اَقَامِ الصَّلَاةَ وَ اَتَى الْرَاكِعَةَ وَ لَمْ يَخْشِ اِلَّا اللّٰهَ فَحَسْبَىٰ وَاَيْلِكَ اَنْ يُكُوْنُوْا مِّنَ الْمُتَّقِيْنَ؛ مَسْجِدِ خُدَا رَا تَهْمَا كَسْمَايِ اِيْدِي كُنْدَهْ كَهْ خُدَا رُوْزِ بَارِ مَسْمَن اِيْمَانِ اُوْرده نماز برپا داشته و رزات داده‌اند و جز از خدا ترسیده‌اند؛ پس، امید است که اینان از هدایت یافتگان باشند.» مسجد در فرهنگ اسلامی، تنها محل عبادت و انجام مناسک دینی نبود، بلکه محل انجام امور مختلف اجتماعی، مثل قضاوت، آموزش، سیاست و حل مشکلات مردم بود. در زمان رسول خدا ﷺ مواقعی که نیاز به تجمع و اطلاع‌رسانی بود، کسی بین مردم ندا می‌داد: «الصلاة جامعة» و با این ندا، مردم در مسجد تجتمع می‌کردند. در مسجد کوفه، محلی خاص برای قضاوت امیرالمؤمنین ﷺ وجود داشت که امروز هم به عنوان «مكة القضاء» در آن مسجد شریف شناخته می‌شود.^۴

امام خمینی ﷺ در این باره چنین می‌فرماید: «این مسجد الحرام و مسجد در زمان رسول اکرم ﷺ مرکز جنگ‌ها و سیاست‌ها و مرکز امور اجتماعی و سیاسی بود. این طور بوده‌است که در مسجد پیامبر ﷺ فقط همان مسائل عبادی نماز و روز و مطرح باشند؛ مسائل سیاسی‌اش بیشتر بوده‌است. اسلام می‌خواهد که مردم آگاهانه برای مصالح خودشان و برای مصالح مسلمانان در اینجا فعالیت کنند.»^۵ بنابراین، مسجد در جامعه اسلامی، یک نهاد عبادی و اجتماعی فعال است که در مسائل

مسجد به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی، جایگاه خاصی در این حوزه دارد. دوره نوجوانی و جوانی، به لحاظ اینکه دوره خاصی زندگی و دوره شکل‌گیری هویت و شخصیت فردی و اجتماعی و دوره تثبیت آن است قابل توجه و مضعفاست. در این نوشتار به نحوه اثرگذاری مسجد در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان پرداخته شده است. مسجد با تقویت روابط اجتماعی سالم و فراهم کردن رشد علمی و فرهنگی و ارائه آگاهی‌های لازم به جوانان و با پیدایش کردن فطرت الهی، زمینه‌شکل‌گیری هویت اجتماعی سالم افراد، به خصوص جوانان را فراهم می‌کند.

و از آن کلیدی: مسجد، نوجوان، جوان، هویت، هویت اجتماعی.

اشاره

سلامتی یک جامعه در گرو سلامتی و شخصیتی افراد آن جامعه است. هویت اجتماعی هر فرد، هم‌پایانگ پیوستگی و کیستی آن فرد از لحاظ اجتماعی است و هم معرف حقیقت آن جامعه است. نهادهای اجتماعی، اثر فراوانی در شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد دارند. مسجد، به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی، جایگاه خاصی در این حوزه دارد. برای روشن شدن نقش مسجد در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان، ناگزیر هستیم بعد از اشاره مختصری به جایگاه اجتماعی مسجد و خصوصیات دوران نوجوانی و جوانی، به بررسی اجمالی مفهوم «هویت» و «هویت اجتماعی» و عوامل مؤثر در هویت‌بخشی آن و نقش مسجد در این هویت‌بخشی بپردازیم.

جایگاه مسجد در جامعه اسلامی

در جامعه اسلامی، مسجد از مقدس‌ترین اماکن است که احترام خاصی در نگاه مسلمانان دارد. در این جایگاه و احترام، حاصل نوع نگاه منابع اسلامی از آیات و روایات و سیره معصومان ﷺ در خصوص این نهاد اجتماعی است. انتساب مسجد به خدای متعال، کویای می‌طلب است. «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ أَتَىٰ خُدَا»^۶

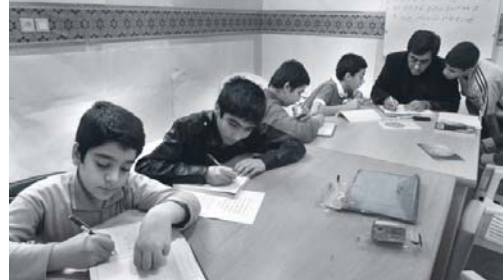
امام صادق ﷺ از قول خدای متعال در تورات، مساجد را به عنوان خانه‌های خدا معرفی

نقش مسجد در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان

علی اکبر عبادی نیک / دانشجو، دکترای جامعه‌المصطفی‌المعدنیه

پایه‌دینی کردنی نیروی خدای‌داری الگوپذیری را که در شخصیت هر انسانی به خصوص هر پوچان و جوانی وجود دارد. کنترل و جهت‌دهی نمود.

می فرماید: «غنیمت شهباک قبل هر کم؛ جوانی‌تان را قبل از فرا رسیدن پیری غنیمت خود بردنید.»^{۱۱}
حضرت رسول صلی الله علیه و آله و مرتبان در برخورد با جوانان و پوچانانی می فرماید: «ای صویکم! بالشیان خیراً فانهم اتری اقیاده ان الله یعتنی شیئاً و یذیراً، یحافظنی الشیاب و یحافظنی الشیوخ، ثم قرأ: فطال علیهم الامم فقتلت قلوبهم حیثما را در باره نوجوانان به نیکی سرفراز می گوید زبیر لدا های آنان بازگتر است. خداوند مرا به پیامبری برانگیخت تا مردم را بر رحمت الهی احسان دهد و در عایشین ترسانم. جوانان سخنان مرد یار یافتند ما این میمان بسند. انگاه این آیه قرآنی را خواندند پس عمر آنان به درازا کشید و در راهایشان سخت گردید.»^{۱۲}

مردی به نام ابو جعفر أخو ل دوستان امام صادق علیه السلام مدتی به تبلیغ مذهب تشیع و نشر تعالیم اهل بیت علیهم السلام اشتغال داشت. روزی به محضر امام علیه السلام شد. امام از او پرسید: مردم بصره در قبول روش اهل بیت و سرعت پذیرش این تشیع چگونه اند؟ عرض کرد: تعداد اندکی از مردم، تعالیم اهل بیت را پذیرفتند. امام تعالیم آن را در متون خود را متوجه پذیرفتند. امام نوجوانان کی و به آنان برود: زبیرا کدوک نوجوانان برای پذیرش حق و هدایت امامی گردیدند و حرف حق را زودتر می پذیرند. یکی از نکاتی که در ویژگی دوران نوجوانی و جوانی باید به آن توجه کرد این است که:

نیز مسئله پیروی را مطرح کرد تا به مخالفت و ضدیت با آن نپردازد^{۱۳} به طور خلاصه، باید سعی کرد تا پیروی خدای‌داری الگوپذیری را که در شخصیت هر انسانی، به خصوص هر نوجوان و جوانی وجود دارد، کنترل و جهت‌دهی نمود. توجه به این مسئله در بحث شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوان و جوان بسیار حائز اهمیت است.

هویت اجتماعی

برای روشن شدن موضوع بحث این مقاله، باید توضیح مختصری از مفهوم «هویت» و «هویت‌ها» در لغت، به معنای چیستی و حقیقت شیء است و به مفهوم آنچه که نشانه و شخصیت چیزی یا کسی را معرفی کند، اشاره دارد.^{۱۴}

در فرهنگ عمید، هویت تعریف نمیشود که هویت است. هویت، یعنی حقیقت شیء یا شخص که متمشکل برصفت‌ها و ویژگی‌ها و امثالی اصطلاحی این کلمه، بسیار نزدیک به همان معنای لغوی آن است. در علوم روان‌شناسی و علوم اجتماعی، «هویت» به معنای مشخصه و تمایزات شخصی یا اجتماعی یک شخص اطلاق می‌شود.

روان‌شناسان اجتماعی در تعریف هویت گفته‌اند: هویت، مجموعه ویژگی‌هایی است که تفاوت فرد را از دیگران با شیئها و به دیگران را موجب می‌کند. برای ساختن هویت نوجوانان و جوانان مورد استفاده کنند. در اثر تقلید مسائل بسیاری او مستعد و کسب می‌شود ولی در عین حال، بسیاری از لغزش‌ها و جنایات نیز پدید می‌آیند و برخی سواطع اخلاقی و آداب و رسوم، زریا گذارده می‌شوند.

نوجوان به تدریج به مرحله جوانی می‌رسد، حالت تقلید او به ضد تقلید تبدیل می‌شود؛ این چنان‌که کار بازیگران در نظارش رفتار انگیز می‌یابد. برای احرار شخصیت، حتی کسی دراز از تقلیدهای لازم برمی‌جی کند و در راه و روش‌ها و ارزش‌ها تجدید نظر کند و در عین حال، نسبت به شخصیت‌های که مورد توجه خاص او باشند، به الگوپذیری تمایل دارد.

آنچه از نظر تربیت مهم است، تعدیل جنبه تقلید و ضد تقلید در نوجوان و جوان است. باید کوشش کرد تا نوجوان، تقلید جاهلانه نداشته باشد و مسائل را با قیود مشروط نپذیرد و

حقیق و کم مقدار هستی؟ حال آنکه از چاهایی بزرگ و در کتاب روح تو مندرج است. درد تو از خود توست؛ ولی به آن گاهی نداری و درمان تو نیز در خود توست؛ ولی آن را نمی‌بینی».^{۱۵}
هویت برای نوجوان پراساس ملاحظات مختلفی تقسیم‌بندی کرده‌اند اما در یک تقسیم‌بندی که مرتبط با این نوشته است، هویت به «هویت فردی» و «هویت اجتماعی» تقسیم می‌شود. هویت فردی، منظور از هویت فردی، شناخت توانایی‌ها، قابلیت‌ها و ویژگی‌های رشد و تحول و نیازهای اساسی روان است. با این تعریف، هویت فردی با خودشناسی رابطه مستقیم دارد.

هویت اجتماعی، اگر فرد را از جنبه نقش‌ها و وظایف اجتماعی‌اش مورد مطالعه قرار داده و به طور متقابل، انتظارات جامعه از وی را بررسی کنیم، در حقیقت به مفهومی هویت اجتماعی نزدیک می‌شویم. بحث با معطوف به هویت اجتماعی است با نادیده نهاد مسجد،

نکته قابل توجه این است که هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان چه نقشی دارد، به همین دلیل، به توضیح بیشتری درباره هویت اجتماعی معطوف می‌شویم. در واقع، هویت اجتماعی رسته-ای از معانی است که فرد در محیط با موقعیت اجتماعی برای تعریف خود به کار می‌برد.^{۱۶}

هویت اجتماعی هر فرد، پاسخی است که وی به جستجو و کسب می‌کند، خود به عنوان فردی از یک جامعه مطرح می‌کند. البته این پاسخ فقط در هفتا نیست، بلکه مظاهر عملی و رفتاری، بهترین گواهی نشان دادن هویت اجتماعی هر شخص است. نوع رفتار اجتماعی، نوع پوشش، نوع تفریحات، نوع گفتار، نوع رفتار سیاسی اجتماعی و... مربوط به هر فرد از مظاهر مهم بیان‌کننده هویت اجتماعی وی است.

انسان بودن، مسلمان بودن، شیعه بودن، ایرانی بودن و... هویت‌های اجتماعی هستند که هر یک باعث بروز نمودها و مظاهر خاص خود در رفتار فرد متعلق به آن اجتماع می‌شود.

عوامل مؤثر بر هویت اجتماعی

عوامل متعددی در شکل‌گیری هویت اجتماعی می‌شوند. به طور مثال، موقعیت جغرافیایی محل ایل بودن فرد، یک هویت اجتماعی خاص و آثار عملی خاصی را به دنبال دارد. اعتقادات و باورهای مذهبی، مثل

هویت، مجموعه ویژگی‌هایی است که تفاوت فرد را دیگران با شیئها و به ویژگی‌ها او موجب می‌کند که برای ساختن آن، عناصر زیادی مورد استفاده قرار گیرد.

و... نمونه‌هایی از این مسئله هستند. همه نهادها، اجتماعی، و دوران تشییت خود را از خانواده، مدرسه، روحانیت و... در شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد جامعه، به خصوص نوجوانان و جوانان تأثیر گذار هستند. یکی از نهادها، اجتماعی، نهاد مسجد است که در شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد می‌تواند نقش بسزایی داشته باشد. ما بر بخش‌های آینده به چگونگی این تأثیر گذاری خواهیم پرداخت.

بحران هویت

دوران نوجوانی، دوران شکل‌گیری هویت نهادها و دوران تشییت خود را از خانواده، مدرسه، روحانیت و... در شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد جامعه، به خصوص نوجوانان و جوانان تأثیر گذار هستند. یکی از نهادها، اجتماعی، نهاد مسجد است که در شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد می‌تواند نقش بسزایی داشته باشد. ما بر بخش‌های آینده به چگونگی این تأثیر گذاری خواهیم پرداخت.

هویت اجتماعی، اگر فرد را از جنبه نقش‌ها و وظایف اجتماعی‌اش مورد مطالعه قرار داده و به طور متقابل، انتظارات جامعه از وی را بررسی کنیم، در حقیقت به مفهومی هویت اجتماعی نزدیک می‌شویم. بحث با معطوف به هویت اجتماعی است با نادیده نهاد مسجد، نکته قابل توجه این است که هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان چه نقشی دارد، به همین دلیل، به توضیح بیشتری درباره هویت اجتماعی معطوف می‌شویم. در واقع، هویت اجتماعی رسته-ای از معانی است که فرد در محیط با موقعیت اجتماعی برای تعریف خود به کار می‌برد.^{۱۶}

□ در بیان هویت، نوجوان به شدت دچار اضطراب و ناراحتی ذهنی است؛ به طوری که وی نمی‌تواند جنبه‌های مختلف شخصیت خویش را درین هویت‌گایی قبول و هماهنگ سازان دهد.

خودباگانی، تمایزهای غربت‌مندی کنندو قادر به انجام کارهای مهم نیستند و در انتخاب کردن سرد گرم می‌مانند و اینکه هر روز و هر لحظه، به انتخاب جدیدی دست می‌زنند و بر انتخاب دیگران بدون تحقیق مهنز تأیید می‌زنند. بحران هویت، پیامدهای منفی متعددی دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

اشتهالات بی‌هدف، شخصیتی که جایگاهی برای خود در جامعه نمی‌شناسد و به تعبیری، قدرت و منزلت شخصی و اجتماعی خود را نیافته است، خود را به طور بی‌هدف به کارهای مختلف، از جمله کارهای بی‌ارزش یا ضد ارزش مشغول می‌کند. وقت گذرانی‌های طولانی در کارهای بی‌ارزش یا تفریحات ناپایم از این قبیل است.

داشتن شخصیت ضعیف؛ مثل: از دیگر مضمرات بحران هویت، ضعف شدن شخصیت فرد است. فردی که دچار بحران هویت است به طور معمول، شخصیت غیر مستحکم دارد و برای تصمیم گیری‌های زندگی، به او مهم، معتمد از دیگران بوده و تابع جو است. این فرد، در انتخاب‌های سنگین زندگی، مانند: همکاران همسایگان و... مرتب پوشش ظاهری، سبک خانوادگی و... مرتب دچار تقلیدهای کورگورانه است. **نهادهای** دلیل در شکل گیری هویت اجتماعی، مثل استعدادهای کورگورانه است. انسان می‌شود به خصوص در دوره نوجوانی و جوانی، افراد به شدت تحت تأثیر محیط و دوستان خود هستند.

از نگاه امام علی علیه السلام، انسان تاوان کسی است که در برقراری اثر از بیانات دوستی، نادان باشد. **«عَجِبْتُ لِمَنْ سِوَنِي جَزَعَنَ كِتَابَهُ الْاَخْوَانَ، وَ اَعْتَمَدَ مَعَهُ مِنْ شَيْخٍ مَن ظَفَرُهُ يَمِئْتُهُمْ عَاجِزِينَ مَرْدَمَ اِسْمِكَ اَسْتَكِرُّهُ»** در این نسبت آوردن مستعدی عاجز باشد و از عاجز تر کسی است دوستی را که به دست آورده است بدیده ^{۱۸}.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

«مَنْ اَخْتَلَفَ لِي الْمُسْلِمُ جَدًّا اَسَاءَ اَخَذَنِي الْمُنَانُ اِحْسَابًا سَفَاغًا لِلَّهِ، اَوْ عَلِمَا مَسْتَفْزِلًا اَوْ اَمْرًا مَحْكَمَةً اَوْ سَمِعَ كَلِمَةً تُوَلَّى عَنْ هَدْيٍ، اَوْ وَجَّهَةً اَفْتَرَدَتْهُ اَوْ اَوَّلَمَتْهُ نَزْهَةً عَنِ رَدِي، اَوْ يَنْزِكُ بَيْنًا شَيْئَةً اَوْ حِيَاءَةً كَيْسِي كَمَا تَمَّانِ بِيَكُوْمِي كَمَا تَوَكَّسْتِي هَمَانِ قِيَمَتِ اَشْيَاؤَانِ»

هشت گانه نصیب او می‌شود: برادری مفید و بسازنده را خدا با علم و دانشش و پادلیل و برهان محکم برای تثبیت عقاید با کلماتی که موجب جدیت دست می‌زنند و بر انتخاب انتزاعی شامل حال نمی‌شود. ماموعی که او را از فساد و گناه بازدارد. ای شونده یا به خاطر ترس یا جباو ابوری خود گناهی اثر ترک می‌کند.

در این روایت شریف، امیرالمؤمنین علیه السلام هشت نفر مهم برای فرستاد مستعدتر در مسجد بوده تعبیری **«اهل مسجد بودن»** ذکر می‌فرماید که بافت در این امور، نحوه اثر گذاری مسجد در شکل گیری هویت اجتماعی افراد، به نامی از این قبیل است.

به خوبی روشن می‌شود و ما در قابل پنج عنوان کلی از موارد اشاره می‌کنیم:

۱) **مسجد و روابط اجتماعی انسان**، انسان موجودی اجتماعی است و به گفته حکما به طور فطری اجتماعی است. به همین دلیل، انسان، ناگزیر از داشتن روابط اجتماعی با افراد مختلف به عنوان شخص مختلف، چون خانواده، دوستان، همکاران همسایگان و...

از مهم‌ترین روابط اجتماعی انسان، روابط اجتماعی، داشتن دوستان مناسب است. سلامت و خوبی و هویت اجتماعی مناسب انسان می‌شود به خصوص در دوره نوجوانی و جوانی، افراد به شدت تحت تأثیر محیط و دوستان خود هستند.

از نگاه امام علی علیه السلام، انسان تاوان کسی است که در برقراری اثر از بیانات دوستی، نادان باشد. **«عَجِبْتُ لِمَنْ سِوَنِي جَزَعَنَ كِتَابَهُ الْاَخْوَانَ، وَ اَعْتَمَدَ مَعَهُ مِنْ شَيْخٍ مَن ظَفَرُهُ يَمِئْتُهُمْ عَاجِزِينَ مَرْدَمَ اِسْمِكَ اَسْتَكِرُّهُ»** در این نسبت آوردن مستعدی عاجز باشد و از عاجز تر کسی است دوستی را که به دست آورده است بدیده ^{۱۸}.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

بود قیمت و ارزش و توان و نکت مهم در بحث دوستی، محور و ملاک مرده توچه در دوستی بین افراد است. دوستی، گاهی یا محوریت مسائل مالی، سیاسی و... نامی است. محوریت مسائل الهی و روابط دینی هم، مهم‌ترین و سالم‌ترین دوستان، دوستی‌ای است که بر اساس مسائل دینی و بسا محوریت محبت ایمانی شکل گرفته باشد. **«اَلْاَخَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ»** روز قیامت دوستان، دشمنان یکدیگرند، مگر متقین ^{۱۹}.

امام علی علیه السلام اولین اثر ارتباط با مسجد را یافتن دوستان و برادران دینی مطرح می‌فرماید. دوستی‌ای که بر محور دین و بندگی خدای متعال شکل گیرد، پایدار خواهد بود و به دور از هر گونه دغل و انحراف است. این دوستی، ایمانی، در شکل دادن به هویت اجتماعی نوجوان و جوان، قابلیت‌های زیادی دارد و هویت اجتماعی با محوریت ملامکت دینی و الهی را در در ایجاد می‌کند.

۲) **مسجد و آموزش علوم نافع**، امیرالمؤمنین علیه السلام در این روایت فرمودند: **«مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً اُرْتَابًا بِاِسْمِ جَدِّكَ اِبْرَاهِيْمَ عَلِيمٌ نَافِعٌ وَ اَسْتِقْبَاتٌ صَاحِبٌ يَدُلُّ بِكَيْ اِزْ اَعْتِقَادَاتٍ دِيْنِيَّةٍ اَسْتِثْنَاءً اِبْرَاهِيْمَ صَاحِبٌ ذَكِيٌّ وَ اَبْرَاهِيْمَ عَلِيمٌ نَافِعٌ»** به تاریخ و رفتار اخراج اسلام، علم به امورهای بسیار سیرتی اجتماعی، علم به علم برارز و جایگاه هویت ملی، به طور هدف درست زندگی اجتماعی و... بخشی از این علوم نافع را تشکیل می‌دهند. مسجد، از ابتدای شکل گیری، به عنوان یک کنون آموزش و یک دانشگاه مطرح بوده است.

روزی رسول اکرم صلی الله علیه و آله و یک گروه مؤمنان در یک قسمت مسجد گروهي سرگرم علم آموزی و در قسمت دیگر، عذای مشغول را زویان یا خدا بودند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

گروهی که سرگرم دانش آلودی و تعلیم بودند، ننستند. تشکیل جلسات تفسیر قرآن، آموزش احکام و مسائل شرعی، آموزش اعتقادات اسلامی، بیان تاریخ اسلام و ایران، دشمن شناسی و... آموزش‌های است که در مسجد با محوریت مسائل دینی، اجتماعات مسجد انجام می‌شود و این آموزش‌ها تأثیر بسیار زیادی بر شکل گیری هویت اجتماعی افراد دارد. تأکید بر این مسئله به جاست که مسجد و مباحث آموزشی که مسجد در اختیار افراد قرار می‌دهد، در ترمیم سبک زندگی اسلامی که خود را مهم‌ترین موفقه‌های تشکیل دهنده خصوص نوجوانان و جوانان که در مرحله شکل گیری و تثبیت هویت اجتماعی هستند، به خوبی روشن می‌شود و ما در قابل پنج عنوان کلی از موارد اشاره می‌کنیم:

۱) **مسجد و روابط اجتماعی انسان**، انسان موجودی اجتماعی است و به گفته حکما به طور فطری اجتماعی است. به همین دلیل، انسان، ناگزیر از داشتن روابط اجتماعی با افراد مختلف به عنوان شخص مختلف، چون خانواده، دوستان، همکاران همسایگان و... مرتب پوشش ظاهری، سبک خانوادگی و... مرتب دچار تقلیدهای کورگورانه است. **نهادهای** دلیل در شکل گیری هویت اجتماعی، مثل استعدادهای کورگورانه است. انسان می‌شود به خصوص در دوره نوجوانی و جوانی، افراد به شدت تحت تأثیر محیط و دوستان خود هستند.

از نگاه امام علی علیه السلام، انسان تاوان کسی است که در برقراری اثر از بیانات دوستی، نادان باشد. **«عَجِبْتُ لِمَنْ سِوَنِي جَزَعَنَ كِتَابَهُ الْاَخْوَانَ، وَ اَعْتَمَدَ مَعَهُ مِنْ شَيْخٍ مَن ظَفَرُهُ يَمِئْتُهُمْ عَاجِزِينَ مَرْدَمَ اِسْمِكَ اَسْتَكِرُّهُ»** در این نسبت آوردن مستعدی عاجز باشد و از عاجز تر کسی است دوستی را که به دست آورده است بدیده ^{۱۸}.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

۳) **مسجد و مواعظ اخلاقی است**، علنی علیه السلام، ششگانه علم به عقاید و مسایل دینی و مسائل دینی را راههای انحرافی می‌گرد. مسائل اخلاقی فرد و جامعه را بسزایی در هویت اجتماعی آن فرد یا جامعه دارد. به طور مثال، فردی که دچار بیماری اخلاقی مانند تکبر و خودبینی باشد، تخصصات اجتماعی و گروهی که با آن فرد را از دست دادن اطرافیان خواهد شد و در برقراری ارتباط با اطرافیان خود، دچار مشکل می‌گردد؛ اما فردی که از تواضع و درگروستی بر خودار است، هویت اجتماعی وی به گونه دیگری است. فرد یا جامعه‌ای که دچار خودبینی منفی خودباختگی است، هویت اجتماعی آن فرد یا اعضای آن جامعه، گویمان است که در برابر فرهنگ‌های جامعه، توانایی مقابله نخواهد داشت و ستم‌پذیر خواهد بود. بیماری جامعه و تقویت فرد از نگاه قرآن همین بود است **«اِنَّ مِنْ فَرِيْدَةٍ اَسْتَفْتَحَتْ قُوْمَةً فَاَطَاعَوْهُ»** هرگز از کسی که با او پیروی می‌کنند، افرادی که با مسجد ارتباط پیدا داشته باشند؛ از نظر اجتماعی جایگاهی مستمر خواهند کرد که بسیاری از رفتارهای غلط یا خلاف شرع با خلاف عرف جامعه اسلامی را دست کم می‌زنند. **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

□ **مسجد، کنون عبادت و توجّه دادن انسان به مقام عبودیت و بندگی است.** افرادی که توجّه بیشتری به این فطرت الهی خود دارند و از مقام انسانیت خود، جدا هستند، در صحنه اجتماع حرف‌های متناسب با هویت خود دارند و خود را به هر کار و رفتاری اوده نمی‌کنند.

در اواسط تر خواهد بود.

اسام علی علیه السلام فرمودند: **«اَلْعِلْمُ مِنَ الصَّغُرِ كَالْقِيَمَةِ فِي الْاِحْتِجَارِ»** علم در کودکی، مانند حاصلی بر روی سنگ است. **«اَلْحَمِيْمِيْنَ، يَمِيْمِرُ»** فرمودند: **«اِنَّ اَجْرَ الْجَلِّ اَجْرٌ بَعْدَ مَا يَكْبِرُ كَاتِبًا عَلِي الْمَاءِ؛ يَدَاغِرِي فِي بَزْرِكَمَالِي، مِثْلُ نِكَاحٍ بَرُوِي اَبِ اسْت.»**^{۲۰}

موظف، راه هدایت تا به انسان می‌نمایانند و امر گمراهی را به انسان می‌نشانند. یکی از عوامل انحطاط شخصیتی و سستی‌های نوجوانان، فقدان آگاهی و عدم مسئولیت‌پذیری در دست و سرام مستقیم از راه‌های اجتماعی است. مسجد، بهترین مکانی است که توانمند را در هدایت و ضلالت و راه‌ها نشان دهد. در دچار بحران هویت یا هویت ناپسند اجتماعی شود.

۵) **مسجد و کنترل راه‌های اجتماعی**، امام علی علیه السلام با بخش پائینی کلام خود در فرموده ارتباط با مسجد به یک حقیقت روان شناختی اشاره می‌کند. افرادی که با مسجد ارتباط پیدا داشته باشند؛ از نظر اجتماعی جایگاهی مستمر خواهند کرد که بسیاری از رفتارهای غلط یا خلاف شرع با خلاف عرف جامعه اسلامی را دست کم می‌زنند. **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

نوع دوستان انسان و محیط‌های دوستی و رفتاری افراد، در شکل گیری هویت اجتماعی آنها بسیار مؤثر است. فرمودند: **«اِنَّ دُوْسَتَكَ وَ رَجْمَتَكَ مِثْلُ مِثْلِكَ»** این دوستان و رجمت‌ها، همانند تو هستند و سجد می‌کنند. **«فَانِ الْاَلْمُومِنُ يَزْنُ مِثْلَهُمْ»** و او که دوستی با کسی می‌کند، همان قیمت آنش را می‌دهد.

مسجدی که تمام فعالیت آن منحصر به اقامه نماز جماعت باشد، اگر چه راهی در زمینه مسائل عبادی و اجتماعی مسلمانان خواهد داشت، اما نقش اثرینی کامل را نخواهد داشت.

و کسی او را شناساند، راحت تر به رفتارهای که هنجارشکفته می پردازد، یکی از اقوات پدشوش راننکوچه خصوص دختران... در شهر دیگر غیر از شهر خود همین فراهم شدن زمینه لغزش و رفتارهای خلاف هنجار است، بنابراین ارتباط با مسجد به خصوص در سرسخت جوانی، نوعی شخصیت و هویت اجتماعی است. برای نوجوان و جوان به وجود می آید که همین هویت، می تواند معنای او را و رفتارهای غلط باشد. در روایتی از امام رضا (ع) نقل شده که فرمودند: **«عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ لَمَّا رَسِمُوا إِلَيْهِ قَالَ لِمَ تَبْتَغِي مِنْ أُمَّةٍ أَنْ يَبْتَغِيَ الْاَاقِلَ الْاِقَالِ النَّاسُ إِذْ لَمْ تَسْتَحْيِ قَاعَتَهُمَا مَّا أَصْحَابُكُمْ بِمِثْرَانِ جِرَى بَاقِي بَعْدَ غَدَاةٍ، شَكَّرًا أَنْ يَكُونَ مَرْدٌ يَكُونُ فِي فَرْحِهِ كَمَا يَكُونُ فِي عَهْدِكُمْ بِمِثْرَانِ جِرَى بَاقِي بَعْدَ غَدَاةٍ، شَكَّرًا أَنْ يَكُونَ مَرْدٌ يَكُونُ فِي فَرْحِهِ كَمَا يَكُونُ فِي عَهْدِكُمْ بِمِثْرَانِ جِرَى بَاقِي بَعْدَ غَدَاةٍ»**

۱) فعال بودن امام جماعت: امام جماعت، رکن اصلی هر زمینه مسائل فرهنگی است. تمام فعالیت های تربیتی، فرهنگی و مذهبی مسجد، با محوریت امام جماعت باید صورت پذیرد. اگر امام جماعت به برنامه مسجد و اقامه نماز جماعت در عنوان یک حضور این گونه افراد در فعالیت های مسجد برنامه تیلیتی همه جانبه و اثرگذار نگاه کند و تمام سعی و تلاش خود را برای ایجاد یک فضایی تربیتی به کار ببنده، مسجد از یک مصرف قابل توجه تبدیل می شود که نقش می یابد و در سطح جامعه خواهد داشت.

پایه های مسجد فعال

بر اساس بحث های گذشته، مسجد می تواند نقش بسیار مهمی در شکل گیری هویت اجتماعی افراد داشته باشد؛ اما نکته مهم توجه این است که مسجدی در ابوابی این قبیل موفق خواهد بود که حضور پویا و فعالی در ایجاد داشته باشد. مسجدی که تمام فعالیت

یاد می کنیم؛ مثل امام جماعت، هیت آنما، تسبیح مسجد، ... یکی از مشکلاتی که متأسفانه در برخی مساجد مشاهده می شود، اختلاف بین این ارکان در تصمیم گیری های کلان و سیاست گذاری های مسجد است که اوقات زیادی به همره دارد که عبارتند از: هدر رفتن انرژی و پتانسیل مسجد و اعضای فعال در آن،

بر روی زمین ماندن کارهای اساسی و وظایف اصیل مسجد، ایجاد دل زدگی و دفع نمودن دیگران از مسجد... اگر ارکان مسجد با هماهنگی کامل یا یکدیگر به انجام وظیفه بدراندند، اثر گذاری مسجد مضاعف خواهد شد و مسجد پویایی بالایی خواهد داشت. لازم به ذکر است که امام

جماعت در ایجاد این گامی است و سن ارکان مسجد، نقش کلیدی دارد. **۲) اندیشه مند تادیر لازم و اجتناب از فضای مناسب برای حضور نوجوانان و جوانان در مسجد:** اگر حضور نوجوان در مسجد مستحب به اقامه جماعت باشد، هر چه در شخصیت آنان اثرگذار است، اما هر چه در این حضور بیشتر اثرگذار باشد، فایده و بازتابی باشد؛ این اثر گذاری بیشتر و اثباتی با آن باشد. این امر علاوه بر حضور نوجوان در مسجد عمیق تر خواهد بود. ایجاد کتابخانه و فضای مطالعه در مسجد، فراهم کردن فضای آموزشی و فرهنگی، مثل کتابهای علمی، فرهنگی و موزه و هیئت امنای مراسم مختلف در مناسبت های ملی مذهبی و روزنامه های این فضا ساز، برای حضور

استعداد از افراد تحصیل کرده و جوان خوش فکر در فعالیت های مختلف مسجد حضور این گونه افراد در فعالیت های مسجد از قبیل عضویت در هیئت امنا، برگزاری کلاسها و جلسات آموزشی فرهنگی، به عنوان امام جماعت و سخنران و حتی مؤذن و مکرر، باعث جذب بیشتر جوانان به مسجد و زادگرت شدن مسجد در ابوابی های خود است. از این طریق، اثر گذاری مسجد در هویت بخشی به جوانان افزایش خواهد یافت. مسجد بیشتر خواهد بود، چونچه که در سبب جذب هیئت امنای و مربیان و سایر جنبه های این زمینه و هویت ایستایی و مسجد و عناصر مسجد، از لحاظ ستی و نه از لحاظ علمی و فرهنگی نیست، طبیعی

تخصیص مطلب مهم، بنای مسجد و حضور روحانی شایسته در آن است. ... دستور سی آسان به مسجد، نیاز ضروری جوانان و نوجوانان است. روحانی پرهنر کار، خردمند، کارشناس و دلسوز در مسجد، مانند پیکر نشاء و پرستار در بیمارستان، روح و جان مایه مسجد است.

نتیجه گیری
مسجد به عنوان یک پایگاه عبادی و اجتماعی، اگر با توجه به معیارهای فوقال بودن امام جماعت، استفاده از افراد هیجته و جوانان در ارکان مسجد، و بافتی اخلاقی خود در جامعه پربرآورد، با کار کردهای خدود می تواند تأثیر بسیار از در شکل گیری هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان - که در دوران شکل گیری و تثبیت هویت هستند - باشد. با توجه به موقعی این نقش اثرینی بی بدیل است. کار کار دی اینها، مانند ایجاد مدخل دوستی و ارتباطات اجتماعی، ارائه آموزش های دینی، فرهنگی، تاریخی و ... به جوانان، باعث آگاهی آنها به هویت اجتماعی صحیح خواهد بود. همچنین روح و عطا و خفاهی ایجاد مدخل و روحیه اخلاقی در افراد و پروردگار، در شکل گیری هویت اجتماعی افراد خیل هستند.

منابع و مآخذ

- ۱- قرآن کریم
- ۲- شیخ عینی، محمدتقی، منبج البلاغه، قم، ۱۳۶۱ هجری قمری، ج۱، ص ۱۶۴.
- ۳- شیخ نجاشی، فیضان القرآن، ج ۲، ص ۱۳۳.
- ۴- محمدی، بحرالعلوم، ج ۲، ص ۱۷۶.
- ۵- محمدی، جلال، سنن، حدیث و تربیت نوجوانان و جوانان، ص ۱۶.
- ۶- حسینی، فولادپر، مهیار، رخا، فرهنگ آبادی، ص ۹۷.
- ۷- محمدی، غیب، ص ۱۲۶.
- ۸- محله حدیث، زنگنه، ص ۱۱، ص ۷.
- ۹- حفیظی کشانی، آقای، ص ۱۰، ص ۶۷.
- ۱۰- محسنی، محمد، جوان و نوجوان مؤمن، نماز در افراز جوانان، ص ۳۷.
- ۱۱- حسین، سید علی، نظام تعلیمات اسلامی، ص ۱۰۱، ص ۱۷۱.
- ۱۲- شیخ باقری، محمد، منبج البلاغه، محمکت، ص ۱۲۳.
- ۱۳- همان، ص ۲۴۸.
- ۱۴- سجستانی، محمد، جوان و بحران هویت، نماز در افراز جوانان، ص ۴۸.
- ۱۵- همان، ص ۲۸.
- ۱۶- رسول الله، ص ۲۸.
- ۱۷- همان، ص ۴۸.
- ۱۸- همان، ص ۲۸.
- ۱۹- زعفرانی، ص ۲۳.
- ۲۰- همان، ص ۲۸.
- ۲۱- محمدی، آنژ استاد مغففری، ص ۱۸، ص ۱۲۳.
- ۲۲- همان، ص ۲۰.
- ۲۳- همان، ص ۲۲.
- ۲۴- زعفرانی، ص ۵۴.
- ۲۵- همان، ص ۲۲.
- ۲۶- همان، ص ۲۵.
- ۲۷- همان، ص ۲۵.
- ۲۸- همان، ص ۲۶.
- ۲۹- همان، ص ۲۶.
- ۳۰- همان، ص ۲۶.
- ۳۱- همان، ص ۲۶.
- ۳۲- همان، ص ۲۶.
- ۳۳- همان، ص ۲۶.
- ۳۴- همان، ص ۲۶.
- ۳۵- همان، ص ۲۶.
- ۳۶- همان، ص ۲۶.
- ۳۷- همان، ص ۲۶.
- ۳۸- همان، ص ۲۶.
- ۳۹- همان، ص ۲۶.
- ۴۰- همان، ص ۲۶.
- ۴۱- همان، ص ۲۶.
- ۴۲- همان، ص ۲۶.
- ۴۳- همان، ص ۲۶.
- ۴۴- همان، ص ۲۶.
- ۴۵- همان، ص ۲۶.
- ۴۶- همان، ص ۲۶.
- ۴۷- همان، ص ۲۶.
- ۴۸- همان، ص ۲۶.
- ۴۹- همان، ص ۲۶.
- ۵۰- همان، ص ۲۶.
- ۵۱- همان، ص ۲۶.
- ۵۲- همان، ص ۲۶.
- ۵۳- همان، ص ۲۶.
- ۵۴- همان، ص ۲۶.
- ۵۵- همان، ص ۲۶.
- ۵۶- همان، ص ۲۶.
- ۵۷- همان، ص ۲۶.
- ۵۸- همان، ص ۲۶.
- ۵۹- همان، ص ۲۶.
- ۶۰- همان، ص ۲۶.

□ **نیایدترندهای دشمن و برنامهریزی آنها برای اختلاف بین مساجد و مردم و بهویژه نسل جوانان از نظر دور داشت، چرا که آنها به روشنی دریافتهاند که مسجد از جمله مهمترین پایگاههای انقلاب و عاملی مهم در تقویت اندیشههای دینی و اسلامی است.**

مسجد، حضور در مسجد و تراسهای آن مسجد پرداخته است. این تحقیق که از نوع توصیفی بوده، به روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه بر روی ۶۵۰ نفر جوان تهرانی که به عنوان افراد نمونه انتخاب شده بودند، صورت گرفته است. نتایج این تحقیق از آنجا که این است که حدود بیست درصد آنها به ندرت به مسجد میروند و سعی در صد هیچ گاه به مسجد نمیروند. همچنین، این تحقیق نشان می دهد که با افزایش سطح تحصیلات میزان حضور افراد در مسجد کاهش یافته است. دختران هم کمتر از پسران به مسجد میروند. ایوان بازگ و آدرنلویس در سال ۱۹۸۳ میلادی، مطالعه‌ای درباره مساجد در آمریکا انجام دادند. در این تحقیق که گزارش آن در قالب کتابی با عنوان «گسترش ارزشهای اسلامی در ایالات متحده آمریکا» (۱۳۷۱) منتشر شده است، محققان مذکور، فعالیت‌های پنج مسجد از سه ناحیه آمریکا شامل نیویورک، میونسو و سواحل شرقی را مطالعه کردند. نتایج این تحقیق نشان می دهد که بین سن و میزان شرکت در ت فعالیت‌های مسجد ارتباطی معنادار دیده می‌شود. بدین ترتیب که جوانان بیشتر از افراد مسن به مسجد میروند و همچنین، افراد متأهل بیشتر از مجردین در مسجد حضور می‌یابند.

آقای عباس کردستانی در تحقیقی که با عنوان «عوامل مؤثر بر پایین بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد در استان کرمان»، در سال ۱۳۸۲، بر روی یک نمونه نهمصد نفری از جوانان شانزده تا ۲۵ سال در دهال شهر این استان انجام داده، به نتایج جالب توجهی رسیده است.

نتایج توصیفی حاصل از این پژوهش و بهصورت پرسشنامه مبتنی بر تکمیل شده نشان می دهد که میانگین سنی جمعیت نمونه ۱۹٫۵ سال و میانگین میزان تحصیلات ۱۱٫۶ سال است. از کل جمعیت نمونه (پنجاه نفر) ۱۷٫۲ درصد فاقد ارتباط با مسجد هستند. ۹۶ درصد دارای ارتباط با بین (۳۶۵) بار تا ۳۰ بار (در سال) و فقط ۳٫۲ درصد حد بالای (۳۷۱) تا ۵۰ بار (در سال) از ارتباط داشته‌اند. میانگین میزان حضور سالانه افراد در مسجد ۱۳٫۷۶ بار است که با متوسط میزان مورد انتظار، یعنی ۷٫۳۰ در سال، فاصله‌ی فراوانی دارد و بیانگر پایین

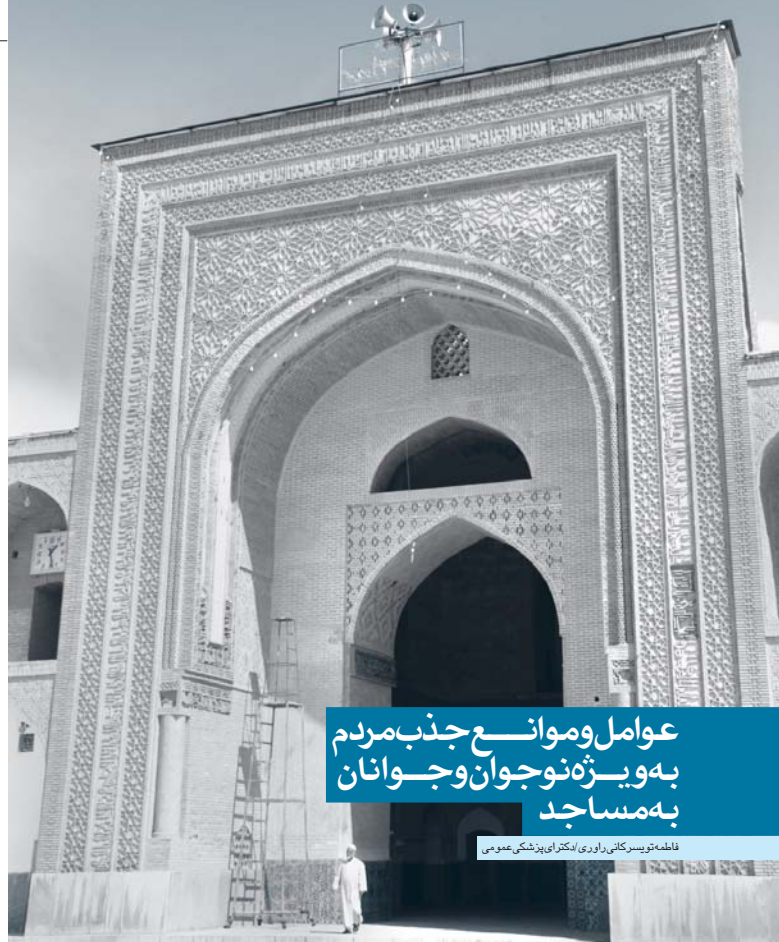
از همین مساجد، جوانان سلخسوز مؤمن و مسلمان به با می‌نیزند و به شدت از بدلیه‌هایها و زورگویی‌های ظالمان و مستکبران قیام می‌کنند. حفظ انقلاب اسلامی به زنده بودن و شور و نشاط مساجد استگنی دار دانمان نکته به مهم‌ترین ایدفر آموزش شود که ما بین نتوانستیم بر نامه‌های اساسی مبتنی بر روش‌های علمی و هماهنگ با خواسته‌ها و نیازهای نسل جوان طراحی و با شرایط تحقق آنها را فراهم کنیم. در این مقاله سعی شده است ضمن مروری بر تحقیقات انجام شده در این خصوص، عوامل و موانع جذب مردم، بهویژه جوانان و جوانان به مساجد مطرح و پیشنهادهایی برای جذب آنان ارائه گردد.

سازمان تبلیغات اسلامی در سال ۱۳۳۴ در مطالعه‌ای نظری، به بررسی علل کاهش حضور مردم در مساجد پرداخته است. مبنای نظری این مطالعه دیدگاه کارکردگرایی است. در این تحقیق که فاقد هرگونه برسی تجربی است از تغییر نیازهای مردم و نشان تناسبات کار کردهای مسجد با نیازهای فقهی مردم به عنوان خلوت بودن مساجد در حال حاضر یاد شده است. همچنین، این سازمان در تحقیقی که در سال ۱۳۷۶ در تهران انجام داده است، به بررسی مسئله حضور جوانان در مسجد، وضع مساجد موجود از دیدگاه جوانان و نگرش جوانان درباره مسجد پرداخته است. این تحقیق که نوع آنز تحقیقات توصیفی بوده به روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه بر روی یک نمونه ۶۵۰ نفری، شامل جوانان ۱۵ یافته‌های این تحقیق، با افزایش سن و میزان تحصیلات از میزان حضور در مساجد کاسته شده است. در مجموع، میزان رفتن والدین به مسجد بر میزان حضور جوانان تأثیر مثبت دارد و مردان، بیش از زنان در مساجد حضور می‌یابند (۶۶٫۶ درصد، برابر ۶۱ درصد). در مجموع، بیش از چهل درصد پاسخگویان به مسجد، نگرش منفی دارند و به موازات افزایش سطح تحصیلات این نگرش منفی نیز افزایش می‌یابد. صدا و سیمای جمهوری اسلامی در یک نظر سنجی با عنوان «مسجد پایگاه تحقیق و توسع سازی معنوی» (۱۳۳۶) به سنجش نگرش جوانان تهرانی درباره

مکیده

نوستار حاضر با ارائه گزارشی درباره پژوهش‌های میدانی انجام شده در مورد موضوع تحقیق، در داخل و خارج کشور، موانع جذب جوانان و جوانان به مساجد را به موانع فردی، خانوادگی، اجتماعی و امیر مربوط به مساجد، دسته‌بندی و در مورد هر یک توضیحاتی را مطرح کرده است. نگارنده در پایان، در مورد چگونگی هدایت نوجوانان و جوانان به سوی مسجد، برنامهریزی در مساجد، تکریسم نوجوانان و جوانان، مسئولیت‌سبایی و تشویق آنها ماحی مطرح نموده و پیشنهاداتی را بیان کرده است. واگان کلیدی: مسجد، نوجوانان و جوانان، موانع و راهکارهای جذب، امام جماعت، هیئت امناء، کادمان مسجد، تکریسم، مسئولیت‌سبایی و تشویق.

از صبر اسلام تا امروز مسجد، جایگاه بسیار مهم برای نشر اندیشه‌های ناب اسلامی و تقویت و توسعه این پاک مخمدی بوده‌اند. از ابتدای شروع نهضت اسلامی در سال ۱۳۳۲ هشت تا زمان پیروزی انقلاب، مساجد تأثیری فراوان در جذب جوانان برای پیوستن به انقلاب داشته و در حقیقت انقلاب اسلامی از مساجد آغاز و به جامعه کشیده شده است. در دوران جنگ تحمیلی نیز مساجد، پایگاه مهم بسیج مردم و اعزام آنان به جبهه‌های نبرد علیه باطل برای دفاع از انقلاب، اسلام و ایران بودند. اما امروز مشاهده تجربی نشان می دهد که حضور در مساجد در قیاس با دوران انقلاب و سال‌های ابتدایی پس از پیروزی انقلاب، کاهش یافته است. در حالی که تعداد مساجد و حتی امکانات موجود در آنها افزایش چشمگیر داشته است. حال این سؤال پیش می‌آید که چرا مساجد خلوت شده است؟ چرا مردم، به خصوص نوجوانان و جوانان از سخنرانی‌ها و کتابخانه‌های مساجد و مراسم دعائی استقبال پرشوری ندارند؟ البته نباید تر قندهای دشمن و برنامهریزی آنها برای اختلاف بین مساجد و مردم و بهویژه نسل جوانان را از نظر دور داشت؛ چرا که آنها به روشنی دریافته‌اند که مساجد از جمله مهم‌ترین پایگاه‌های انقلاب و عاملی مهم در تقویت اندیشه‌های دینی و اسلامی است.

عوامل و موانع جذب مردم بهویژه نوجوانان و جوانان به مساجد

فائزه توسیگر کانی و اوری اکبر ای بی‌شکی عمومی

با افزایش سطح تحصیلات، میزان حضور افراد در مسجدها به کاهش می‌گردد. در چگونگی سطح نیازهای آنان با هم‌رود مسجد نیازهای آنان را برآورده نمی‌سازد.

بوسن میزان ارتباط جوانان جمعیت نمونه با مسجد است.

این پژوهشگر در جمع‌بندی خلاصه یافته‌های تحقیق چنین نتیجه می‌گیرد که طبق نتیجه به دست آمده هر چه افراد نگرش موافقی در برابر استفاده از برای آن مسجد داشته باشند، میزان ارتباطشان با مسجد بیشتر خواهد بود. گرایش دینی عرفی نیز از طریق همین مختبر صرف‌نظر از ماهیت فرادگراییه این نوع از مسجد تأثیری مثبت دارد؛ اما در هر چه میزان ارتباط با مسجد پایین‌تر خواهد بود، البته عکس این فاکتد تأثیر مثبت یعنی نود داری سنتی، این است. میزان ارتباط با نهادهای که ما از آنها به نام نهادهای قریب مسجد یاد می‌کنیم، تأثیری مثبت بر میزان ارتباط فرد با مسجد دارد و در واقع، نوعی رابطه خطی میان این دو برقرار است؛ یعنی نهادهایی همچون حسینیه، نمازخانه، مهدی‌نه و امثال آن به علت آنکه کارکردهایی مشابه مسجد دارند، در جامعه‌پذیری دینی افراد، به‌ویژه جوانان تأثیری انکارناپذیر و ماندگار دارند و همچنین، نتایج تحقیق نشان می‌دهد، هر چه افراد با آنها بیشتر ارتباط داشته باشند، میزان حضورشان در مسجد نیز بالاتر خواهد بود. فقدان نهادهای مشابه مسجد فقط موجب خاستن تشنن افراد در مراسم مذهبی می‌شود؛ اما نیز نیست که اگر فردی به نهادهای مشابه مسجد نمی‌رود، به‌طور حتم به مسجد خواهد رفت. سطح تحصیلات از طریق مختبر نیز در داری دین‌دین داری مدرن- بر مختبر وابسته تأثیر گذار است؛ به این ترتیب که هر چه سطح تحصیلات فرد بالاتر باشد، دین‌داری وی مدرن‌تر خواهد بود و هر چه دین‌داری فرد مدرن‌تر باشد، میزان ارتباط وی با مسجد محدودتر خواهد بود.

این پژوهشگر همچنین در مقایسه نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیقات پیشین می‌گوید نتیجه به دست آمده در خصوص تأثیر میزان تحصیلات بر میزان ارتباط با مسجد این نتیجه به دست آمده در تحقیق سارازن تبلیات اسلامی (۱۳۷۶) هم‌خوانی دارد. طبق تحقیق مذکور، با افزایش سطح تحصیلات، میزان حضور افراد در مسجد رو به کاهش می‌گردد؛ چون سطح نیازهای آنان

بالا می‌رود و مسجد نیازهای آنان را برآورده نمی‌سازد.

نتایج این پژوهش مبتن آن است که چو تحقیق این فرهنگی حاکم بر مساجد باید تغییر پیدا کند تا جوانان رغبت‌انگیزه بیشتری برای حضور در این پایگاه‌های معنوی پیدا کنند. این پژوهشگر معتقد است که تأثیر منفی دین‌داری مدرن بر میزان ارتباط با مسجد صرف‌نظر از ماهیت فرادگراییه این نوع از دین‌داری از یک سو و محدود بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد از سوی دیگر مؤدیان واقعیت است که چو اجتماعی فرهنگی حاکم بر مساجد، در حال حاضر چندان جوان نیست و مدرن نیست و قرابت سنتی و برداشتهای انحصارگرایانه از دین، سلطه‌های پلارز بر مساجد دارند. معادار نبودن تأثیر دین‌داری سنتی بر حضور جوانان در مسجد، علت روشن و قاطع برای این برداشت است. البته هر برون‌رفت از این بن‌سخت‌جان که بسیاری از تشنن‌پیشندان کرده‌اند، تبدیل مسجد به مکان‌هایی برای تحقق فعالیت‌های عرفی جوان‌پسند از قبیل ورزش، رایانه، فیلم و... نیست، بلکه جوانان اگر خواهان بهره‌مندی از چنین خدماتی باشند، به سهولت می‌توانند نیاز خود را در بیرون از مسجد تشخیص نمایند. به نظر می‌آید که جاده‌های مساجد برای جوانان با این سطح جاده‌های عرفی، بلکه از نوع جاده‌های معنوی هستند که قادرند خلأهای معنوی موجود در زندگی دنیای مدرن را پر کنند.

البته، اگر جوان این گونه جاده‌ها را در مسجد پیدا کند، دیگر به سوی مکان‌های نامطمئن نمی‌رود و از همین طریق به مسجد علاقه‌مند می‌شود.

در پژوهش دیگری که در زمینه برخی عوامل جذب جوانان به مسجد و سائظنظرو خواهی از جوانان صورت گرفته، نتایج شایان توجهی به دست آمده است. در این تحقیق عوامل مورد نظر عبارت بودند از: امام جماعت، وضعیت ظاهری مسجد، کنیاخانه مسجد، طولانی نشنن نماز جماعت، تمیز آسما و کانون فرهنگی مستقر در مسجد.

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که اکثر قریب به اتفاق جوانان، وضع ظاهری مسجد (مظافت،

ساختمان و امکانات مورد نیاز) را از مهم‌ترین عامل جذب خود به مسجد می‌دانند. طولانی نشنن نمازهای جماعت، ویژگی‌های امام جماعت، کنیاخانه، کنیاخانه، فعالیت‌های فرهنگی و هیئت‌امانه ترتیب در درجه بعدی از اهمیت قرار دارند. در جمع‌بندی عوامل مورد نیاز از قرار است:

۱) وضع ظاهری مسجد ۸۸/۱ درصد
۲) طولانی نشنن نمازهای جماعت، ۷۳/۲ درصد

۳) امام جماعت مسجد، ۶۸/۸ درصد
۴) کنیاخانه مسجد، ۵۵/۶ درصد

۵) فعالیت کانون‌های فرهنگی مساجد، ۵۴ درصد

۶) هیئت‌امانی مسجد، ۳۶/۶ درصد

با بیان پیشینه برخی تحقیقات انجام شده می‌توان مهم‌ترین موانع جذب جوانان به مساجد را به شرح زیر دسته‌بندی کرد: هرگز هزینه‌ها، امکانات مناسب توجه

الف) موانع فردی؛
ب) موانع خانوادگی؛
ج) موانع اجتماعی؛ شامل جامعه و محیط‌های آموزشی؛
د) موانع مربوطه با مساجد.

الف) فردی

افزایش ناموزون جمعیت در دو دهه اخیر مشکلات فراوانی را جامعه به وجود آورده است. امروز کشور ما یکی از جوان‌ترین کشورهای دنیا، شرایط خاصی دارد. از یک سو، جمعیت جوانان این کشور، هر دو دهه نوسه‌گوشمیر نسلی‌بالده، نقشه‌های رشد خود، توسعه‌گوشمیر ایفا کنند و از سوی دیگر، توانایی در تأمین شرایط مناسب می‌تواند شرایط آسنگین و چبران‌ناپذیری بر بیکره کشور وارد کند. هرچند تا کنون در عرصه‌های گوناگون موفقیت‌های چشمگیری و ارزشمندی داشته‌ایم، اما باید این واقعیت را بی‌پروایی هفتگفت: از نسل جوان هم‌اکنون اقسبت‌های فراوانی در ایاماد گوناگون دیده‌ایم. البته، اینکه بخشی چشم‌گیری از تحصیل‌کرگان جوان، مقاطع گوناگون تحصیلی بیکاره هستند یا نمی‌توانند از دواچ کنند و زندگی مناسبی

داشته باشند و... تا حدی موجب سرخوردگی طبقاتی از نسل جوان شده است؛ همین امر سبب شده است که او در مواردی احساس پوچی کند خود را فردی شکست خورده‌به حساب آورد و دچار یاس و ناامیدی شود. جوانان، هر چه را که به صورت بالقوه دارا هستند، عمال درونی دارند به صورت بالفعل، همان بشوند و استعدادهای درونی خود را شکوفا نمایند که پیامد آن، احساس رشد، بلوغ و سلامت روان خواهد بود. هر چند که ممکن است در این مرحله توفیق چندانی در خودکشفی نداشته باشند. اما نیاز این را در خود احساس می‌کنند که از ظرفیت‌ها و توانایی‌های خود بهره‌برداری کامل نمایند و به کمال برسد و هر کاری را به بهترین نحو ممکن انجام دهند.

این مشکلات و تضادها از یک سو سبب، نیز پذیرش نسل جوان از تبلیات سوسه دشمنان «خودخانه» نخستین مدرسه‌ای است که گسستن در آن درس می‌آموزد و به عنوان نخستین پایگاه‌آموزش و پرورش و از اساسی‌ترین عوامل در تشکیل شخصیت کودک است.^۵

استاد شهید مرتضی مطهری، درباره نقش مساجد و مجالس مذهبی در تشویق عبادت کودکان می‌گوید: «بچه‌ها باید در محیط نماز خواندن پرورش گیرند. در جمع نباشند، خود خوانن جمع را ببینند، به این کار تشویق نمی‌شود، چون در اصل حضور در جمع، مشوق انسان است. آدم بزرگ‌ها هم وقتی خودش را در جمع اهل عبادت می‌بیند، روح عبادت بیشتر ی پیدا می‌کند. کوله که بیشتر تحت تأثیر است.»

از سوی دیگر، هم‌اکنون به نبود شناخت کافی از اسلام و احکام دین و وجود زمینه مناسب در گروهی از افراد جامعه و انقلاب اسلامی، موجب برداشت غلط آنان از دین شده و به اشراق کشیده شده‌اند. وقتی جوانان با جوانان در محیط‌های گوناگون اجتماع در مقابل شهادت و القاتات فکری کتابت و فلسفه‌ها و افراد گوناگون قرار بگیرند و جواب منطقی و مستدل نیز نداشته باشند، برای حفظ فروش ناگزیر بر خود را بیگانه‌ها مذهب معرفی می‌کنند و با این روش بر احساس حقارت خود به سبب این توانایی‌ها در مقابل دیگران سرشوش می‌گردد و آند کاندک‌کننده نفع نمودن مذهب کشیدمی‌شود.^۶

ب) موانع خانوادگی

این مشکلات و تضادها از یک سو سبب، نیز پذیرش نسل جوان از تبلیات سوسه دشمنان «خودخانه» نخستین مدرسه‌ای است که گسستن در آن درس می‌آموزد و به عنوان نخستین پایگاه‌آموزش و پرورش و از اساسی‌ترین عوامل در تشکیل شخصیت کودک است.^۵

از کتبه پرستید و مراسم بسیار کبرنگ است. اگر بیرون عمیق بین این دو نهاد آموزشی و تربیتی برقرار بود، امروز شاهد اوضاع بهتری بود.

دکتر غلامعلی افروز چنین عقیده دارد: «غالب رفتارهای انسان شش بر اساس یادگیری استوار است و نخستین و مهم ترین پایه یادگیری، کودکان خانواده است؛ زیرا آخرین ماه به شخصیت انسان در خانواده تکوین می‌یابد و نگرش‌ها، رغبت‌ها، رفتارهای خوشایند و ناخوشایند در برابر دیدهای کودکان از خانه سرچشمه می‌گیرد»^۱

اگر والدین در قالب الگوهای کودک و نوجوان، نگرش مطلوب و مثبتی به مساجد داشته باشند و آموزش دینی فرزندان خود را در قالب وظیفه‌ای اساسی تلقی کنند، به طور قطعی، این گونه تأثیر بسیاری در رفتار کودک و نوجوان خواهد داشت. پدر و ماری که به مسجدهای روندو فرزندان خویش را از همان دوران کودکی در مجالس و محافل مذهبی همراهی می‌کنند، سبب تقویت احساس پرورش مذهبی در اینده‌سازان جامعه می‌شوند. این کار به صورت عادلانه مطلوب و سنجیده در می‌آید. در صورت تحقق سایر شرایط، می‌توان امیدوار بود که فرزندان خانواده‌های در انداخته‌فردی شایسته، بارو حبه مذهبی خود را به‌علاقمند به دین بار بیابند.

مسئله شایسته مرتضی مطهری در باره نقش مساجد و مجالس مذهبی در تشویق عبادی کودکان می‌گوید: «هرچه زودتر ارباب در محیط نماز خواندن برادرگ در جمع بیایند، نماز خواندن چون اثر نهیبه، به این کار تشویق می‌شود؛ اما چون در اصل حضور در جمع مشوق انسان است، اثر هم قدم وقتی خودش را در جمع عمل عبادت می‌بیند، روح عبادت بیشتری پیدا می‌کند؛ کودک که بیشتر تحت تأثیر است. متأسفانه گریز رفتن به مساجد و مجالس دینی و اینکه کودکان کمتر در مجالس مذهبی شرکت می‌کنند، سبب می‌شود که اینها از ابتلا و رغبت به عبادت بیاد کنند؛ ولی این برای شما والدین وظیفه است؛ باید ما با چه چیزی خودمان برنامه مسجدها را داشته باشیم تا بچه‌ها مساجد و مجالس عبادت شوند. ما خودمان که از بچگی با مساجد و مجالس آشنا بودیم، این اوضاع را احتمال امروز چقدر به مسجدها می‌رویم که بچه‌ها ما را فقط ساله شده‌اند. به دبستان و بعد به دبیرستان بعد به دانشگاه رفتند، اما در هیچ‌چه یادگیری و مساجد نرسیده است، به مسجدها نرفتند. خوب، اینها به اجبار از مسجدها فراری می‌شوند». بنابراین،

ح) منابع اجتماعی

۱. **جامعه**
آنچه مورد مشرتک جنبان چوب در مساجد، در مدرسه و اجتماع است که در خور توجه و جای تأمل و تفکر و بازنگری است، وجود گوگانگی و نتایج آن، رفتار و عملی است که در جامعه شاهد اعمال و رفتاری است که مغایر تعالیم اخلاقی و دینی است. از جمله عواملی که سرریز نوجوان و جوانان تأثیر منفی دارد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
 - ۱-۱) دست‌انگیز نامشروع و نامطلوب؛
 - ۱-۲) آلوده بودن جو عمومی حاکم بر جامعه و محیط نام‌نظم و فرسنگی‌های جوانان؛
 - ۱-۳) کبرنگ نشنن تدریجی معنویت در جامعه.

۲. مدارس و محیط‌های آموزشی

کودکان و نوجوانان بخش بزرگی از عمر خود را در مدارس و محیط‌های آموزشی سپری می‌کنند. مرسته، مؤسسه محیط دینی است که تأثیر بسیاری در آموزش، رشد و شخصیت کودکان دارد. اگر دو عامل تربیتی در مدرسه، به شایستگی وظایف خود را انجام دهند، می‌توان به مساعدت و پیشرفت جامعه در آینده امیدوار بود. از جمله کارکردهای مدرسه، تربیت مذهبی دانش آموزان است. برگزاری کلاس‌های دینی و فرهنگ اسلامی در طول دوران تحصیل، در مدارس و تجمعات و آموزش‌های دینی در مدرسه اگر به نحوی صحیح انجام شود، از جمله تلاش‌های ارزشمندی خواهد بود که می‌توان به اثر گذاری تربیتی آن امیدوار بود. در خلاف تأثیرات مثبتی که این اقدامات بر تقویت روحیه دینی برخی کودکان و نوجوانان داشته است، باز هم با دشواری‌های فراوانی مواجه هستیم، به تعبیر دیگر، مدارس نتوانسته‌اند به شایستگی از عهده این رسالت عظیم برآیند. گاهی اوقات در مدارس دینی و قرآنی که تکلیفاتی دینی و بینش مذهبی و قرآن را آموزش می‌دهند، به سبب تقییم نامصحیح مطالب یا بی‌صلاحیتی معلم یا ناتوانی در پاسخ دادن به سوالات دانش‌آموزان، بدبینی در مذهب در آنها تقویت می‌شود و نوجوان احساس می‌کند که درس دینی بی‌ارزش و خوانده و خوب فهمیده، اما چیزی نیامده است. او که در جلب و جذب نامیاد به در زندگی و بخورد، در اصل، دین و مذهب را بی‌ارزش می‌داند و روح و فکر را بی‌تعالی نمی‌پندارد. یادگیری او علمی نیست و اگر هم علمی باشد بی‌ارزش و مختصر است و انسان‌ها را از خبری می‌کنواز و حرکت و رفتن و جریان ناشنن استوار دارد و به سسکون و روکود و پوسیدگی و بلکه به عقب برمی‌گرداند. در این دلیل است که او از چنین مذهبی روگردان است و بر ضد آن طغیان می‌کند و رسالت نشنن کردن مذهب را نیز به دوش می‌گیرد و از مسجدها در قالب بایگه اند توری می‌کند»^۲

اگر مدارس ما در فهم دین و تربیت دینی، توفیق لازم را بدست آورده بودند، این تأثیر محیط اجتماع هم شاهد بودیم و حضور مساجد و آموزش و جوانان در مساجد در سطح گسترده می‌توانست گویای آن باشد ولی

متأسفانه واقع امر غیر از این است. ارتباط مساجد و مدارس بسیار کبرنگ است. اگر بیرون عمیق بین این دو نهاد آموزشی و تربیتی برقرار بود، امروز شاهد اوضاع بهتری بود.

۱. امام جماعت

امام جماعت در هر مسجد عامل مهم در پیشرفت و ترقی مسجد به شمار می‌رود و چنانچه شرف‌دار یا امام داشته باشد، تأثیری بسزای در تحولات مثبت در جوانان و در نتیجه گرایش آنان به مساجد خواهد داشت. همچنین ویژگی‌های امام جماعت عبارتند از:^۳

- ثابت بودن؛
- ابتکار و خلاقت؛
- توانایی جسمی؛
- توانایی علمی و دارا بودن دانش لازم؛
- دوستی با جوانان و نوجوانان؛
- نظم؛
- احترام و تواضع؛
- درک کند و پاسخ‌گو می‌چون جوانان؛
- بیان ساده و شیوا؛
- آراستگی ظاهری؛

مذهب، عامل آرامش دل و رضای روح است و فرد از آسودگی‌ها، اضطراب‌ها و ترس‌ها نجات می‌دهد.

- (توان تهیه امکانات مالی، هر چند همه این ویژگی‌ها، مهم و در جذب جوانان به مسجد مؤثرند، ولی بلند مورد آزان به لحاظ اهمیت بیشتر توضیح داده می‌شود.

توانایی علمی

نسیان دارد، وجود یک چنین یسار هم‌پیمان و خیرخواه در تکمیل شخصیت و زندگی آینده او تأثیر شایسته خواهد ساخت و در مسالام مذهبی، امام جماعت می‌تواند بهترین دوست و تکیه‌گاه برای آنان باشد. از جمله مضضات جوانان متدین آن است که دغدغه‌های فراوان معنوی دارند و اگر راهنمایی نشوند، دچار افراط و تفریط و گاهی به انحراف کشیده می‌شوند. اگر مبلغان دینی را برای این امر اختصاص داده‌و اعلان کنند که افراد می‌توانند به طور مثال، یک ساعت مانده به غروب آفتاب، هر روز برای مشاوری معنوی، زندگی تطبیق دادن موضوعات با مسائل دقیق عرضه شود که آنها احساس کنند امور مذهبی در پیباده شدن در زندگی روزمره است و حتی می‌توانند گاهی نیازهای روحانی خود را نیز با کمک این‌ها برطرف نمایند. فقط موعظه کردن کافی نیست، بلکه باید مسائل دینی را تاجر، به علم و عمل توأم کرد.

دوستی با جوانان و نوجوانان

جوان به دوستی نیاز دارد که او را با همه افکار و تمایلات درونی و شسور و عسق و حرکت درک کند و پاسخ‌گو می‌چون جوانان؛ مشکلات و محرم اسرار و مشاور و راهنمایش باشد. جوان به یک چنین فرد دلسوز و هم‌پیمان باشد. شما را بگویم.^۴

■ از دیگر عواملی که زمینه جذب افراد و جوانان را به مساجد فراهم می‌ورد، دانس سوسلوت مورد نظر به آنان است. اگر افراد احساس مشارکت کنند، برای رسیدن به اهداف مورد نظر، همکاری سرمایه‌های خود دارند.

دکتر موقت سنی جوانان

در این زمینه امام جماعت باید یا توجه به سنین آنان داشته باشد و جلساتی در هر هفته یک‌بار ترتیب دهد تا دعوت از افراد آگاه و صاحب نظر، به سؤالات دینی، مذهبی و اجتماعی جوانان در مسجد، پاسخ مناسب داده شود.

سعادت رهنمون شوخندان، برای مثال وقتی صحبت عدالت و دورانیستی و برنامه ریزی، مساجد را باید از شرایط امام جماعت باشد، روشن است که جمع و ملاک کنند باید از این سیرت، احکام الهی و معارف اسلامی را حرکت و جنبش در مسیر سعادت جامعه مبطل سازند.

۲. هیئت امام

خداوند در آیه ۱۴۳ «سورة انفال» می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُوتُوا عَلَى الْإِسْمَانِ: فَسَبَّحُوا لِلَّهِ بَلَدًا بَلَدًا» ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! مکتب‌ها را در آنکه که مؤمن و پرهیزگار برنامه ریزی در مسجد، نقش سیرت کار اصلی در ایجاد زمینه مناسب برای جذب مردم، به ویژه جوانان و جوانان دارد. اگر هیئت امامت یادگیری درست و اصولی ایجاد کنند و در مسیر صحیح پیش بروند، می توانند با هماهنگی سایر عوامل مسجد را به پایگاه مستحکم اعتقادی و فرهنگی تبدیل کنند. هیئت امامت و مسئولان و دست‌اندرکاران باید بداندن این مکان که پایگاه امید و توجهندگان خداست، عنوان، سمت و ریاست نمی‌پذیرد. آنچه هست، خدمتگزاری است و بر این تجربه‌گیری باید اختصار نمود. همه مردم را باید با سید محبت رگت بست با آموزش باز از ایشان استقبال کرد و مشکلات آنان را با نهایت دقت و قدرت و احساس محبت انجام داد. اگر این دیدگاه بر مساجد حاکم باشد،

بسیاری از مشکلات بر طرف خواهد شد. هیئت امامت باید با نظر گرفتن همه جهات کار، دوراندیشی و برنامه ریزی، مساجد را کانون‌های عبادت و بندگی و مرکز آموزش احکام الهی و معارف اسلامی و حرکت و جنبش در مسیر سعادت جامعه مبطل سازند.

خداوند در آیه ۱۴۳ «سورة انفال» می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُوتُوا عَلَى الْإِسْمَانِ: فَسَبَّحُوا لِلَّهِ بَلَدًا بَلَدًا» ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! مکتب‌ها را در آنکه که مؤمن و پرهیزگار برنامه ریزی در مسجد، نقش سیرت کار اصلی در ایجاد زمینه مناسب برای جذب مردم، به ویژه جوانان و جوانان دارد. اگر هیئت امامت یادگیری درست و اصولی ایجاد کنند و در مسیر صحیح پیش بروند، می توانند با هماهنگی سایر عوامل مسجد را به پایگاه مستحکم اعتقادی و فرهنگی تبدیل کنند. هیئت امامت و مسئولان و دست‌اندرکاران باید بداندن این مکان که پایگاه امید و توجهندگان خداست، عنوان، سمت و ریاست نمی‌پذیرد. آنچه هست، خدمتگزاری است و بر این تجربه‌گیری باید اختصار نمود. همه مردم را باید با سید محبت رگت بست با آموزش باز از ایشان استقبال کرد و مشکلات آنان را با نهایت دقت و قدرت و احساس محبت انجام داد. اگر این دیدگاه بر مساجد حاکم باشد،

۳. خادمان مسجد

این نکته مهم را باید بپذیرفت که همه عوامل و

دست‌اندر کاران مساجد در جذب یا دفع جوانان مؤثرند. هر چند شاید در ظاهر به این موضوع توجهی نشود و به طور مثال، نقش خادمان مساجد نادیده گرفته شود. تجربه نشان داده است که خادمان مساجد به طور معمول، افراد میانسال و سالخورده‌ای هستند که برخی هم در خصوص مسئولیت خود، تمصبی خاص دارند. آنان بر خلاف اینکه در اجرای برنامه‌ها وظایف خود، به یادگاری عمل می‌کنند، در مواردی نیز به سبب ناگهی از مسائل تربیتی و تغییرات و شرایط روز جامعه، فضایی را بدید آورده‌اند که موجب دلزدگی جوانان و جوانان شده آنان را از رفتن به مساجد باز می‌دارند.

جالب است که حتی برخی از خادمان در مواردی، برخلاف نظر هیئت امامت و حتی امام جماعت مسجد عمل می‌کنند. یک کار پژوهشی گسترده‌ی توسط خلصت با سقم این موضوع را روشن کند. به عنوان نمونه، هیئت امامت یکی از مساجد تصمیم می‌گیرد پس از احداث ساختمان اصلی یکی از مساجد، ساختن مسجد قبلی را به محل ورزشی تبدیل کنند. روشن است که با استقرار چند میز تنیس و برپایی امکانات دیگر، زمینه جذب شهروندان بیشتر می‌شود و جوانان بدید کار، علاوه بر معمول، از افراد دو ساعت مانده به آنان در مسجد و سپس از ورزش در سراسر نماز جماعت هم مرتکب می‌گردند و ساختن مسابقات ورزشی بیشتر می‌باشند.

از یکی از اعضای هیئت امامت می‌گوید: «دو روز اول زودتر دادند که دیگر کسی اجازه بازی در مسجد ندارد و وقتی موضوع را بررسی کردیم؛ دیدیم خادم مسجد تمام وسائل ورزشی را جمع کرده و گوشه‌های روی هم گذاشته است. قفسه قفسه‌ای که در پاسخ هیئت امامت گفته این بوده است که من حوصله سر پاک ترین و پرهیزگار ترین و فعال ترین مردم باشم که کانون‌ها را پاک و زنده و مرکز تعلیم و تربیت و برپایی و پاکه قرار دهم. به عبارتی دیگر، باید افرادی آگاه، ناخوان و متعصب و آلوده سولی آن باشند که این مرکز نشاسم لازم برداشته و روحیه برخورد نظام طلبان اجتماع را بروز دهند؛ چرا که خستگی بر آن‌ها پیوسته و خادمان بر اصعب و براتی و ناخوش می‌گردند. از روش‌های مشاوریتی لایم برای اداره مساجد، راندار و باعیت گریز جوانان و جوانان از مسجد می‌شود.»^{۱۶}

۱۶. یکی از مواقع جذب افراد و به ویژه جوانان به مساجد، نامتاسی سببون فضایی پژوهشی و ظاهری مساجد و رعایت نکردن بهداشت و نظافت این مکان‌های مقدس است.

انسان به طور طبیعی، به سوی پاکیزگی و زیبایی تمایل فراوان دارد. فضای زیبا و مناسب می‌تواند در جذب افراد مؤثر واقع شود. در اسلام بر ساخت مساجدی که بیانگر عظمت و شکوه اسلام باشند، تأکید شده است و بر ارتفاع و برافراشتگی مسجد اجازه داده یا توصیه شده است؛ آنجا که می‌فرماید: «فی بُيُوتٍ أَنَّىٰ اللَّهُ أَنَّىٰ تُرْفَعُ»^{۱۷}

همچنین، مسئله دیگری که به طور عملی در کلیه مساجد رعایت نشده است و توجه امامت‌زای در مقایسه با کلیسا و معابد ادیان دیگر است، روشنایی و بلایز مسجد به طرف آسمان و طبیعت است. نور آفتاب و روشن بودن مکان، مؤثر پاکیزگی است. به علاوه، طبق تشبیه مکرر قرآن که نور و ظلمت را معرفی هم‌طور از باهدایت و ضلالت آن آورد و روشنایی تاسب تأثیر ذهنی در جهت یبایی و هدایت خواهی دارد. به علاوه، قرآن در مورد کتب و اشکار و بی‌ایهام و بی‌مغری می‌فرماید:

بهداشت و نظافت مساجد از جمله مواردی است که باید به همواره به نظر قرار گیرد. در قرآن، علاوه بر برپایی اساسی و اصولی، به بعضی شرایط به وضوح اشاره‌ای دارد؛ یعنی سراسر نماز جماعت هم مرتکب می‌گردند و ساختن مسابقات ورزشی بیشتر می‌باشند. از یکی از اعضای هیئت امامت می‌گوید: «دو روز اول زودتر دادند که دیگر کسی اجازه بازی در مسجد ندارد و وقتی موضوع را بررسی کردیم؛ دیدیم خادم مسجد تمام وسائل ورزشی را جمع کرده و گوشه‌های روی هم گذاشته است. قفسه قفسه‌ای که در پاسخ هیئت امامت گفته این بوده است که من حوصله سر پاک ترین و پرهیزگار ترین و فعال ترین مردم باشم که کانون‌ها را پاک و زنده و مرکز تعلیم و تربیت و برپایی و پاکه قرار دهم. به عبارتی دیگر، باید افرادی آگاه، ناخوان و متعصب و آلوده سولی آن باشند که این مرکز نشاسم لازم برداشته و روحیه برخورد نظام طلبان اجتماع را بروز دهند؛ چرا که خستگی بر آن‌ها پیوسته و خادمان بر اصعب و براتی و ناخوش می‌گردند. از روش‌های مشاوریتی لایم برای اداره مساجد، راندار و باعیت گریز جوانان و جوانان از مسجد می‌شود.»^{۱۶}

این مطلب می‌فرماید: «وَعِبَادُ اللَّهِ إِذَا جِئْتَهُمْ فَوَسَّطُوا مَآثِرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَذَكَرُوا الْحَمْدَ لِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ» ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر کسی از شما را به کاری دعوت کند، میان راه‌های آن و آنچه نیک است را بگذارید و بگویند: «الحمد لله» و اگر از کج آن بگذرد، مستحکم می‌گردد، کسی بوی پاک و جویبار و لباسی کهنه که به استقبال واردندگان می‌آید بر دستار نمی‌نماید؛ بوی بود وسیگار که بدستار آمده خانه‌ها فاضلی مسجد را پر می‌کند، مشکلاتی که برای وضو و نظایر وجود دارد و فرش‌هایی که به واسطه پشمی بودن سنگینی، نور و کثافت را از خود نگاه می‌دارد و دست‌ششو و نرویش آن مشکل است. بنابراین، هر فرد مسالمت‌آمیز مسجد، برای نظافت و روشنایی آن هم وظیفه‌ای دفع کثافتات است و پرهیز کند ماسعد باشد. عمل صحیحی انجام داده است.

■ خادمان باید در سینی باشند که از شور و نشاط لازم برخوردار باشند و روحیه برخورد به تمام طبقات اجتماع را بروز دهند، چرا که خستگی روحی و پیری خادمان بر اعصاب و روان تأثیر می‌گذارد. از این رو، شایستگی لازم برای اداره مساجد را انداز و باعیت گریز جوانان از مسجد می‌شود

در اسلام بر امرات بهداشتی پاکیزگی تأکید فراوان شده است. به طور طبیعی، نظافت و بهداشت مسجّد از اهمیّت ویژه برخوردار است. احادیث و روایات نیز بیانگر این اهمیّت است.

در احادیث آمده است: «مَنْ كَتَبَ امْتَسَجِدَ يَوْمَ الْحَمَاسِ لِبَيْتِ الْجَمْعَةِ فَأَجْرُ بَيْتِهِ أَلْتَّارَاتِ قَدْرَ مَا يَأْتِي فِي الْعَيْنِ»، معنی: هر کس که شب جمعه، مسجد را به اندازه خاکمی که ممکن است در چشمش برود، جازو کند خدا گناهش را می‌آمرزد.^{۱۷}

چگونه می‌توان جوانان و جوانان را به سوی مسجد هدایت کرد؟ اکنون، این سؤال پیش می‌آید که چگونه می‌توان جوانان و جوانان را به سوی مسجد هدایت کرد؟ یا توجه به روحیات خناس این گروه، جهت‌گامی مهمی باید مدنظر قرار گیرد؟ جوانان، از هر ملت و نژاد، به طور فطری خواهان معرفت الهی و سجایای اخلاقی هستند. این خواهش عمیق و طبیعی است، شده است که دانشمندان روان، دوران بلوغ را سنین ماورای طبیعت نامند و در میان روان شناسی جوان، به طور مستقل درباره آن گفتگو کنند. تعمال قلبی جوانان به مذهب آنقدر شدید است که همه جوان شناسان می‌گویند: بین بحران تکلیف و جوش‌های مذهبی بسیار تا با تاکنان زیادی دیده می‌شود؛ حتی کودکانی که خانواده‌ها دور از مذهب و ایمان پرورش یافته‌اند، در دوران علاقه فاضلی بیشتری از خود به مسائل مذهبی نشان می‌دهند.^{۱۸}

استانلی هال معتقد است جوانان در حدود پانصد تا هشتاد سالگی حاضر احساسات دینی را دارا هستند؛ زیرا اگرایش به طرف دین و اعتقادات مذهبی، می‌جوانند تا بلوغ جسمانی استانی خود را کاهش دهند.^{۱۹} همان‌طور که ملا طهرانی استود مذهب، عمال آراشی دل و رضای روح است و فرد در درون، متوجه ضعف او در تشویش‌ها، اضطراب‌ها و ترس‌ها بنحایت می‌دهد. فردی که در درون، متوجه ضعف و عقارت‌های خود است، عظمت قدرت و زود خود را در مذهب و بی‌نیغ و بی‌تکلف زندگی و حیات خود را در مذهب جستجو می‌کند. در آن معنای برای تدکثیب خست می‌آید. دکتر محمد رضا شرفی چنین عقیده دارد: «در دوران بلوغ، نوجوان، توجهش به مسائل

پانزدهم روحانی خوش فکر و آگاه می تواند الگوی مطلوبی برای نوجوانان باشد و آنها را در مسیر هدایت نماید. این باید شرایط نوجوان را در نظر کند و به دور از هر گونه افراط و تفریط عمل کند. چرا که احساس مذهبی و نیایشی و پرستش، همتاندر ساز نمایان طبیعی باید تعدیل شود و با اندازه گیری صحیح اعمال گردد.

ماوراء الطبیعی بیشتر می شود علاقه منداست

که در باره آن سوره بقره طبعیت آگاهی باید و افکارش از پوسته هستی بگذرد آن را بشکند و از دنیا بی معنویت، جهان آخرت، ایدل های اخلاقی و تفرقه گیری با بخر شود. از نظر فلسفی و احساسی نیز تمایل اوبه زیبایی ها و پرستش به برانگیختگی می شود و مصداق کلام پیامبر اکرم **ع**: واقع شود آن حضرات قلمی فصلیت پذیر و خود فرمودند که خود را قلمی فصلیت پذیر و رفیق تو و حساسیت تو دارد. خلدن مراد به پیامبری و برانگیختن تا مردم را به رحمت الهی بشارت دهد و از غلبای الهی برترساند. جوانان نوجوانان مستخان مراد بریند یافتن و با من پیمان محبت بستنند و با بیرون از قول دعوت سوم سراز زدند و به مخالفت با من خاستند اما رسول خدا **ص**: به ایامی از قرآن اشاره کرد در برهه خود که پیغمبرسال که مدتی زندگی آنها به درازا کشیده و دچار قساوت و سختی شد نشانده، سخن گفته است**۱۴**.

حال که نوجوان به واسطه تمایلات فطری خود از آداب و اراداست، برنامهریزی جامعه پایندگی هدایت این نسل چارندیشی کند و مساجد به عنوان پایگاههای معنوی، نقش خود را ایفا کنند:

۱) روحانی خوش فکر و آگاه می تواند الگوی مطلوبی برای نوجوانان باشد و آنها را در مسیر دین هدایت نماید. او باید شرایط نوجوان را در نظر کند و به دور از هر گونه افراط و تفریط عمل کند چرا که احساس مذهبی و نیایشی و پرستش، مانند سایر تمایلات طبیعی باید تعدیل شود و با اندازه گیری صحیح اعمال گردد. همان طور که تشروری در از راهی خوشه های جنسی یا حب سال و مقام، همگام با سبند استنادن یادوری در از راهی خواش مذهبی نیز در مکتب اسلام نامطوب شناخته شده و اولیای اسلام در این باره بیان کرده اند تا مکتب تومریمه گردانند**۱۵**.

بنابراین برای رضای تمایل نوجوانان و استفاده از احساس مذهبی آنان، دو نکته باید همواره مورد توجه باشد. یکی آنکه احساس مذهبی آنان به راه دست هدایت شود و دیگر آنکه با وسایل علمی و معنوی موجب پرورش آن نوجوانان باشد**۱۶**.

در مجموع، به این نتیجه می رسیم که اگر می خواهیم جوانان روزگار اسلامی علاقه مند به حضور در مساجد داشته باشیم، باید روی

نوجوانان سرمایه گذاری کنیم و از فرمایش رسنول مکرّم **ص**: بپایا برداشته باشیم که فرموده اند: همه شماها درباره نوجوانان به نیکی رفتار می کنید که منم که اهل قبیله تری و قلمی فصلیت پذیرم**۱۷**.

مسوولی مسئولان امر مؤمنان **ع**: خطاب به فرزندش امام مجتبی **ع**: فرمودند: **أَمَّا قَلْبُ الْحَدِيثِ كَالرَّأْسِ الخَالِيَةِ مَا لَقِيَ فَيَأْمُرُ شَيْءٌ وَيَنْهَى فَيَأْتِيكَ بِالْأَلْبَابِ لَنْ يَنْشُؤَ قَلْبُهُ إِذْ لَدِ اَلْوَسْتِ نَوَاسِتَهُ**؛ مانند زمین خالی از گیاه و درخت است. هر بذری که در آن افتاننده شود، می بیرون و در خود می پرورد. سپس فرمود فرزند عزیز من از آغاز جوینت به ادب و تربیت تو موباربت نموده، پیش آن که ملامت به درازا بکشند و سخت کرد**۱۸**.

بیخون تریدیم، می توانیم مسجد را در قالب یک مسازمان به حساب آوریم که نیازمند برنامهریزی است. **برنامهریزی**، اساسی ترین وظیفه در مباحث و فعالیت مدیریتی است. هدف و وظایف مدیریتی یعنی سازماندهی، رهبری و کنترل، هدفهای رای می گردید که در فرآیند برنامهریزی می گردید شده است**۱۹**. بنابراین، همه افراد گروه و سازمان باید برای فعالیت های خود برنامهریزی کنند تا بتوانند به خواسته های خود جامه عمل بپوشانند و هر ترید، اگر بخواهیم مساجد را در ادای وظایف خود موفق عمل کنند، باید نیاز به برنامهریزی را در این تقویت کنیم. چرا که در دنیا پیچیده و در حال تحول امروز، بدون برنامهریزی، نتایج حاصله از فعالیت های ما بهطور تقریبی همگراست. نکته اساسی که در برنامهریزی مساجد باید مورد قرار گیرد، این است که مساجد باید برای هر گروه سنی و سلیقه و جمعیتی، برنامهریزی مناسب داشته باشد.

«برای هر یک از کودکان، بزرگسالان، دانشجویان، جوانان و باید برنامهای خاص داشته باشد. برای آنها که اهل خانه هستند، نیاز به دعا و عبادت و برای آنها که هستند، نیاز به طهارت و برای جوانان آنچه مناسب سلیقه جوانان است برنامهریزی شود»**۲۰**.

اسام جماعت و هیئت انامی مساجد باید با نظر در کفرتم همه امکانات، نظر فرقیتهاد،

روانمندی ها و محدودیت هایه که در مسجد وجود دارد، برنامهم کوامنت، میان مدت و بلندمدت را طراحی و باسته گیری از مشورت افراد صاحب نظر و باستندگران سراسر مساجده که موفقیت های خودمگرا در کار خود داشته اند، درباره برنامه های تبلیغ و صورت ضرورت، تعدیل و اصلاح و سپس به مرحله اجرا در آورند.

موسی مرتضی پور در گزارشی از فعالیت های بخش فرهنگ مسجدالحاصل تهران که شماره سوم مجله تربیت، سال دوازدهم منتشر شده و موفقیت بسیار نیکیوی در جذب نوجوانان و جوانان به سوی این پایگاه معنوی داشته است، به یک نکته اصلی و مهم اشاره می کند که در حقیقت از همه مطالب و موضوعات این مسجد است. وی از قول مسئول واحد فرهنگی این مسجد می نویسد: **«تعمای فعالیت های این مسجد بر اساس برنامهریزی است و همه برنامه ها پس از بررسی توسط هیئت انامی مسجد تصویب و برای اجرا مسئولان بخش های مختلف و روزگاری می شود اعضای هیئت امنای مسجد تصویب و برای اجرا می تواند به تمام افراد به نظر لازم می کشاند، بلکه زمینه ارتقای شخصیت و رشد انسان را فراهم آورد و موجب بال بردن میزان موفقیت مساجد شود. اگر نوجوانان و جوانان در تصمیم گیری ها دخیل باشند و از توان آنها، هموز به صورت گروهی بهره ر گرفته شده، بیخون مرتضی پور در این زمینه توجه اجتماعی، مسئولیت پذیری و اعتماد به نفس آنها را افزایش دهد و در آینده در جامعه نیز مؤثر واقع شوند.**

انسان را به سوی خود می کشد، حتی گاهی در مسجد خودهای این نوجوان سر می زند که باید با تکرار صمیمانه و در خفا و از متوجه استفسار کرد که تا به مقاومت و عناد حسیه نشد، به خصوص، درباره جوانان که کاشیده اند و عیاره بهایب کوتاه و بلوغ و سنجیده و با اوضاع و شرایط فکر او مناسب باشد و همچنین، در عین نرمی و مدارا و کام

موسی مرتضی پور در گزارشی از فعالیت های بخش فرهنگ مسجدالحاصل تهران که شماره سوم مجله تربیت، سال دوازدهم منتشر شده و موفقیت بسیار نیکیوی در جذب نوجوانان و جوانان به سوی این پایگاه معنوی داشته است، به یک نکته اصلی و مهم اشاره می کند که در حقیقت از همه مطالب و موضوعات این مسجد است. وی از قول مسئول واحد فرهنگی این مسجد می نویسد: **«تعمای فعالیت های این مسجد بر اساس برنامهریزی است و همه برنامه ها پس از بررسی توسط هیئت انامی مسجد تصویب و برای اجرا مسئولان بخش های مختلف و روزگاری می شود اعضای هیئت امنای مسجد تصویب و برای اجرا می تواند به تمام افراد به نظر لازم می کشاند، بلکه زمینه ارتقای شخصیت و رشد انسان را فراهم آورد و موجب بال بردن میزان موفقیت مساجد شود. اگر نوجوانان و جوانان در تصمیم گیری ها دخیل باشند و از توان آنها، هموز به صورت گروهی بهره ر گرفته شده، بیخون مرتضی پور در این زمینه توجه اجتماعی، مسئولیت پذیری و اعتماد به نفس آنها را افزایش دهد و در آینده در جامعه نیز مؤثر واقع شوند.**

در این اسلام بر تکريم نوجوانان تا كيد بسيار شده است. خانواده، مدرسه، اجتماع و همه نهادها، برای ارتكريم و احترام آنان اقدام می یابند؛ به ویژه مسجد که از قدیم و موفقیتی خاص بر خود را دارد. رضای آفتاب به احترام و عزت نفس به احساساتی نظیر اعتماد به نفس، ارزش، قدرت، موفقیت، کفایت، شایستگی، کسب اعتبار و حیثیت و مفید و مبره بودن در آنچه منتهی خواهد شد که البته همه اینها منتهی به احترام الهی خاص می باشد. این است که استعراق احترام را داشته باشند و نه بر اساس سرعق و تمیذهای طهارتی و بی مورد. اگر متولیان مساجد به این نکته توجه نمایند، گامی بردارند که مسیر جذب کودکان، نوجوانان و جوانان برداشته اند. فضای توام با احترام و تکريم،

ضعف می کند؛ به گونه ای که نوجوان خواه از دست می دهد و نمی تواند حتی از استعدادهای موجود خویش نیز استفاده کند**۲۱**.

تشریح نوجوانان و جوانان نمی تواند منحصر به افراد یا خاص باشد؛ یعنی اگر فقط ساختار روانه چنین کاری را تجدید دهد، تأثیر مطلوب و کامل را نخواهد داشت؛ بلکه باید همه عواملی که به نوعی با نوجوانان و جوانان مرتبط هستند، به این نکته اساسی توجه داشته باشند. تشریح از نمی توان منحصر به دادن جایزه شود، بنابراین، بلکه بر خوردها و فضایی ایجاد شده توسط دیگران نیز توجه خوبی برای نوجوانان و جوانان است. البته لازم است که نوجوانان و جوانان به گونه ای عمل کرد که تأثیر مطلوب و ماندگاری داشته باشد.

استاد ابراهیم امینی در جلد دوم کتاب «اسلام و تعلیم و تربیت» درباره تشریح برخی از عوامل مربوط به این چنین می نویسد:

۱) اخلاقی و رفتاری نیک در مورد ستایش قرار گیرند نه خود.

۲) تشریح در صورت جزئی و واقعی باشد نه به صورت کلی و بیش از حد.

۳) گامی را برای کارهای خاص ممتاز باشد نه به صورت کلی برای هر کاری.

۴) در تشریح افراد به دیگران از مورد انتقاد و مقایسه قرار نداد.

۵) تشریح روی روش تشریح موجب غرور و خودبزرگ بینی می شود.

۶) تشریح از روش کار فرد متناسب باشد.

۷) تشریح بر برای تفریح از انجام مهمی، نه در برابر موبهت های دیگر.

۸) از تریبام این روش در نوجوانان و جوانان استفاده می شود. در کنار این باید ارزش و زحمات و کارهای مفیدشان را نیز در کرده از آنان و تشکر و قدر دانسی کرد.

در سنین فرادین باید در نظر اهل اقیان بیشتر قدرتهای مناسبشان را ببینند و توجه و خود قدرتی قرار گیرند. بر این عین صورت، ممکن است دچار یاس و ناامیدی شوند و از امانه و فعالیت و تلاش سربازند.

بسیار توجه به آنچه در این مقاله بیان شده راه کارهایی به شرح زیر برای مردم مرد

تشریح نوجوانان و جوانان نمی تواند منحصر به افراد یا نهاد باشد؛ یعنی اگر فقط ساختار روانه چنین کاری را تجدید دهد، تأثیر مطلوب و کامل را نخواهد داشت؛ بلکه باید همه عواملی که به نوعی با نوجوانان و جوانان مرتبط هستند، به این نکته اساسی توجه داشته باشند.

به ویژه نوجوانان و جوانان به مسوول مساجد پیشنهاد می شود:

۱) مرکز نظارت و رسیدگی به امور مساجد کشور تشکیل داد. این انتخاب هیئت انامی مساجد حسیه کتنبه نامه مربوط، امکان اصلاح ساختار هیئت انامی مساجد فراهم آید.

۲) احقلا هر سه ماه یکبار در جلسه ای از مردم، به ویژه نسل جوان در خصوص برنامه های مسجدحاضر خواهی و پیشنهادهای آنان به منظور بهبود کیفیت کار و عملکرد مسجد، مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد.

۳) با توجه به نقش مؤثر آموزش در بالا بردن سطح آگاهی ها و رفع نگرش افراد و در هر شهرستان به فرغوش شرایط فرهنگی و قضایی و برنامه های آموزشی ویژه هیئت انامی خودمان و دستاوردگران مساجد به اجرا در آید.

۴) انقه جماعت مساجد باید نظارت بیشتری بر عملکرد دستاوردگران مساجد داشته باشند و قضایی فراهم کند که اسام و مشکلات موجود نقد و بررسی شود و در مجموع با ایجاد نشر ایطی مطلوب، زمینه هاشنگی همه عوامل را فراهم آورد.

۵) در تحقیقات انجام شده از جمله عوامل مهمی که نقش مثبتی در جذب نسل جوان دارد، امام جماعت مساجد و برگزاری کارهای اخلاقی و رفتاری وی در برخورد با نماز گزاران است. بنابراین، دقت در انتخاب امام جماعت و باویزی های خاص (آخوش) نوجوانان، کودکان و خودرادی از تقوای کلی و ماندن از امکانات مساجد، که مرجع اعتماد کننده اند باید در نظر قرار دهد.

۶) ارتقایب این مدارس و مساجد، تأثیر بسیار در جذب نوجوانان و جوانان به سوی این پایگاههای معنوری دارد. مدارس می توانند دانش آموزانی را که امامی علمی و مذهبی دارند، به مساجد معرفی و مساجد نیز به صورتی مناسب جذب ارسال دعوت نامه برای آنان، زمین، حضور آنان در مساجد فراهم آوردند.

همچنین استفاده از خود فرهنگیان و معلمان متعهد و توانمند و مساجد در مجموعه هیئت انامی به عنوان مزی این بیست و هشتاد و هشتاد مساجد باشد.

۷) اجرای برنامه ها و برگزاری کلاس های علمی، فرهنگی، هنری و ورزشی در رشته های

مسجد، به عنوان اصلی‌ترین پایگاه اسلامی نقش مهمی در تربیت، آموزش و ایجاد تردیگمی بین اعضای خود که مسلمانان هستند، دارد. پایگاهی که همواره در روایات از آن به بزرگی یاد شده است.

گوناگون و دعوت از مریدان علاقه‌مند و با تجربه و بر گزار آردوهای سیاسی و زیارتی با مرعات موازین شرعی در جذب نوجوانان و جوانان آوست.

۸) واقع مشکلات مربوط به بهداشت و نفاقت مسجد و مرعات طهارت و نفاقت این مکان مقدس به صورت مداوم از جمله باید کاری فرس‌ها در، دو بار و محوطه باید رعایت گردد تا از بروز نفرت و دوری مردم پیشگیری شود. همچنین، رسیدگی به امکانات سماوی و گرمایشی فضای مطبوعی برای حضور آنان فراهم می‌آورد.

۹) تأسیس کتابخانه با توجه به نیازهای مخاطبان و علاقه‌مندان؛ وجود فضای مناسب و انتخاب کتاب‌های جذاب و متناسب با خواست نوجوانان و جوانان از جمله راه‌های جذب کودکان و نوجوانان است.

۱۰) برگزاری جلسات پرستش و پاسخ با حضور مسئولان محلی و بر اساس یک برنامه‌ریزی منظم؛ امکان ارتباط بیشتر مردم با مساجد را فراهم می‌آورد.

مسجد، به عنوان اصلی‌ترین پایگاه اسلامی نقش مهمی در تربیت، آموزش و ایجاد تردیگمی بین اعضای خود که مسلمانان هستند، دارد. پایگاهی که همواره در روایات از آن به بزرگی یاد شده است. یکی از رسالت‌های پیامبر اکرم (س) پس از دریافت وحی الهی و رسانیدن آن به مردم، ایجاد پایگاهی به نام مسجد بود تا مکانی برای عبادت و ذکر حق تعالی و تشکیل اجتماعات عامات و مردمی باشد. بعد از آن، مسلمانان در صفوف و حدت بخش نماز جماعت که در مساجد برگزار می‌شد، روح تربیت و نشاط را با جمعه‌ها و روشی مشاهده کردند. به‌طوری که بعد از گذشت قرن‌های متناهی از پیدایش اسلام، مسجدها تنها اعتبار و ارزش خود را حفظ کرده، بلکه همواره در تحولات مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دواستند. در کشور ما به خصوص در دوران انقلاب و هشت سال دفاع مقدس، مسجدها مکانی برای بسیج نیروهای مردمی، آموزش، سازمان‌دهی و پشتیبانی نیروهای بسیجی و مردمی بوده و در این میان حضور

جوانان در کنار سایر قشرهای مردم دیده می‌شود. حضور آنان در نمازهای جماعت و تشکیل حلقه‌های کمک‌های مردمی، بسیج نیروهای اعزامی به جنگ، ایجاد کلاس‌های آموزشی و... نقش مؤثر تری در رونق مساجد داشت. اما با گذشت زمان و سپری شدن آن روزهای سخت، نه تنها کارکرد مسجد در کشور تفاوت پیدا کرده، بلکه با کم‌رنگ شدن حضور جوانان در مساجد به علت‌های مختلف، رونق روزهای گذشته را ندارد. در این نوشتار به مهم‌ترین موانع آنها اشاره شد. نکته شایان توجه اینست، نباید ترغندهای دشمن و برنامه‌ریزی آنها برای اختلاف بین مساجد و مردم و به‌ویژه نسل جوان را از نظر دور دانست؛ زیرا آنها پرورش می‌دهند که مساجد از جمله مهم‌ترین پایگاه‌های

انقلاب و عاملی مهم در تقویت اندیشه‌های دینی و اسلامی است. از مساجد، جوانان سلحشور مؤمن و مسلمان به پا می‌خیزند و بر ضد زاده‌طلبی‌ها و زورگویی‌های ظالمان و مستکبران قیام می‌کنند و حفظ

انقلاب اسلامی به زنده بودن و شور و نشاط مساجد بستگی دارد. اما این نکته هم نباید فراموش شود که بعد از چند دهه از پیروزی انقلاب اسلامی، هنوز نواسته‌تایم برنامه‌های اساسی مبتنی بر پرورش‌های علمی و هم‌هنگب با خواسته‌ها و نیازهای نسل نوجوان طراحی و با شرایط تحقق آنها را فراهم کنیم.

منابع و ماخذ

قرآن کریم
نهی‌الایه

۱. آمدی، عبدالواحد. معجمه منی غیر الحکوم در کلمه، شرح جمال‌الدین محمد خوارزمی، با مقدمه و تصحیح و تعلیق میرزا علی حسینی زبوی محبت، تهران، انتشارات آستان قدس، ۱۳۶۲ ه. ش.
۲. ابن‌سور، محمدعلی. روش‌های پرورش احساس مذهبی و مریان چوپوری اسلامی ایران (۱۳۲۱ ه. ش). قم: موسسه اسلامی و فلسفی، ۱۳۳۲ ه. ش.
۳. خدایاری، محمد. مسائل نوجوانان و جوانان، تهران، ۱۳۳۲ ه. ش.
۴. رزاقی، علی. جایگاه مسجد در فرهنگ دین، قم، موسسه فرهنگی طالق، ۱۳۸۲ ه. ش.
۵. شرفی، محمدرضا. دنیای نوجوان، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۰ ه. ش.
۶. فلسفی، محمدتقی. جوان از نظر علم و اخلاص، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۳۰ ه. ش.
۷. قرنی، محسن. رازنامه‌ری جوانان، تهران، وزارت

فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ه. ش.

۸. قاسمی، محمدعلی. مریات از نظر طبیب و سوت، قم، دبیرخانه مجلس خبرگان، چاپ دوم، ۱۳۸۲ ه. ش.
۹. کرم‌دستی، عباس. عوامل مؤثر بر سبب‌یابی بودن میزان آلودگی هوا در مساجد در استان کرمان، فصل‌نامه پژوهش‌های فرهنگ، سال پنجم، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۳ ه. ش.
۱۰. مطهری، مرتضی. گفتارهای عمومی، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۶۶ ه. ش.
۱۱. عسکری، سید موسی. مجله تربیت، شماره ۲، سال دوازدهم، ۱۳۳۵ ه. ق.
۱۲. مکارم‌شیرازی، ناصر. کواکبی در راه عملی ایجاد جاذبه برای مساجد، قم، فصل‌نامه میزان، شماره ۱۲، زمستان ۱۳۳۵ ه. ق.
۱۳. نیوی، محمدحسن. گفتارهای فرهنگی مساجد، قم، فصل‌نامه میزان، شماره ۵، شهریور ۱۳۸۲ ه. ش.
۱۴. نوبی‌زاد، شکوه. رفتارهای پنج‌گانه‌ی پندار، تهران، انجمن اولاد نوجوانان، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه. ش.
۱۵. شرفی، محمدتقی. دنیای نوجوان، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۰ ه. ش.
۱۶. عسکری، سید موسی. فرهنگ اصطلاحات علوم انسانی، تهران، نشر آستان، چاپ هشتمی، ص ۸۱

پی‌نوشت

- ۱- کرم‌دستی، عباس. عوامل مؤثر بر سبب‌یابی میزان آلودگی هوا در مساجد در استان کرمان، فصل‌نامه پژوهش‌های فرهنگ، ص ۱۳۷-۱۳۸.
- ۲- کرم‌دستی، عباس. عوامل مؤثر بر سبب‌یابی میزان آلودگی هوا در مساجد در استان کرمان، فصل‌نامه پژوهش‌های فرهنگ، ص ۱۳۷-۱۳۸.
- ۳- خدایاری، محمدعلی. مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۴-۵.
- ۴- همان، ص ۹.
- ۵- نوبی‌زاد، شکوه. رفتارهای پنج‌گانه‌ی پندار، ص ۵۲.
- ۶- عسکری، سید موسی. روش‌های پرورش احساس مذهبی نسل نوجوانان و جوانان، ص ۹۷.
- ۷- مطهری، مرتضی. گفتارهای عمومی، ص ۹۹-۱۰۰.
- ۸- امینی، ابراهیم. اسلام و تعلیم و تربیت، ص ۸۴.
- ۹- خدایاری، محمدعلی. مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۹۱-۱۰۰.
- ۱۰- قرنی، محسن. جایگاه مسجد در فرهنگ دین، ص ۲۲-۲۳.
- ۱۱- قرنی، محسن. جایگاه مسجد در فرهنگ دین، ص ۲۳.
- ۱۲- عسکری، محمدحسن. گفتارهای فرهنگی مساجد، فصل‌نامه میزان، ص ۷۶.
- ۱۳- امینی، ابراهیم. اسلام و تعلیم و تربیت، ص ۲۰.
- ۱۴- قرنی، محسن. رازنامه‌ری جوانان، ص ۱۰۷.
- ۱۵- خدایاری، محمدعلی. مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۱۶.
- ۱۶- همان، ص ۹.
- ۱۷- خدایاری، محمدعلی. مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۱۸.
- ۱۸- فلسفی، محمدتقی. جوان از نظر علم و اخلاص، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۰ ه. ش.
- ۱۹- خدایاری، محمدعلی. مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۲۳.
- ۲۰- خدایاری، محمدعلی. مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۲۳.
- ۲۱- شرفی، محمدتقی. دنیای نوجوانان، ص ۳۳.
- ۲۲- فلسفی، محمدتقی. جوان از نظر علم و اخلاص، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۰ ه. ش.
- ۲۳- فلسفی، محمدتقی. جوان از نظر علم و اخلاص، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۰ ه. ش.
- ۲۴- فلسفی، محمدتقی. جوان از نظر علم و اخلاص، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۰ ه. ش.
- ۲۵- نهج‌الایه معراج (مجموع اصحاح ۳۳ تا ۴۱).
- ۲۶- قاسمی، محمدعلی. مریات از نظر طبیب و سوت، ۱۳۳۳ ه. ق.
- ۲۷- مکارم‌شیرازی، ناصر. کواکبی در راه عملی ایجاد جاذبه برای مساجد، قم، فصل‌نامه میزان، ص ۵۱.
- ۲۸- قرنی، محسن، ص ۱۰۱.
- ۲۹- امینی، ابراهیم. اسلام و تعلیم و تربیت، ص ۱۲۵.

مسجد رسانه بدون زرن

موسسه کانون راه‌آهن و پژوهشگر

رقیه کانون راه‌آهن کارشناس ارشد کشاورزی
ابکر کانون راه‌آهن کارشناس ارشد تدارک اسلام

مسجد، به عنوان پایگاه ارتباطی مهم در این اسلام، این قابلیت دارد که در هر زمان به دلیل تنوع فعالیت‌ها در زمینه‌های مختلف، به منظور تکامل و تعالی انسان‌ها و ارتباط مستقیم با مخاطبان، به یاد و پاسخ‌گویی نیازهای جدید مخاطبان باشد.

مسجد

مساجد، تنها محل عبادت نیستند، بلکه از صدر اسلام مهم‌ترین مرکز برای رشد و تعالی فرهنگ اسلامی، سازمان‌دهی جهان اسلام و مبارزه علیه کفر و مأمَن و کشتگان حق و فحشیت بوده و در زمان پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مساجد، مهم‌ترین مکان و پارت‌ترین عامل شکل‌گیری حیات جنش اسلامی مردم ایران بود. به طوری که امروزه، نه تنها در ایران، بلکه در بسیاری از ممالک اسلامی، این توان نقش آفرینی مساجد را در سوامی بیداری اسلامی انقلاب‌های اخیر در منطقه، به روشنی مشاهده نمود. بسیاری از کارکنان مستعد که بناوجه به گسترش در این عصر ارتباطات دنیای امروز، عرصه جنگ بین رسانه‌هاست، از این رو، از عصر کنونی، به عنوان عنصر ارتباطات و عصری است که از آن، «به‌هنگد جهانی» یاد می‌شود در چنین عصری که روزنامه‌ها، مجلات، رادسو و تلویزیون، اینترنت، ماهواره و... در صدد ایجاد خلایق و آفرینش الگوهای نوینی در زندگی بشر هستند، نیازها آوار و رسانه‌های گروهی بر زندگی افراد غافل شومیوم، مستأثنه امروز، بیشتر رسانه‌های مطرح و قدرتمند دنیا در اختیار نظام سلطه و در راستای اهداف غیر انسانی آن قرار دارند این راستا، مساجد به عنوان پایگاه ارتباطی مهم این قرن اسلام، این قابلیت دارد که در هر زمان به دلیل تنوع فعالیت‌ها در زمینه‌های مختلف، منظور تکامل و تعالی انسان‌ها و ارتباط مستقیم با مخاطبان، به روز باشد و پاسخ‌گویی نیازهای جدید مخاطبان باشد. بنابراین، نیازها زبیر رسانه‌ای مسجد و ویژگی‌های منحصر به فرد آن برای تقویت زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی و مقابله با جنگ رسانه‌ای دنیا غرب غفلت ورزید؛ چرا که در صورت تجهیز مساجد به تمام امکانات سادی و منونی و با کارگیری تمامی امکانات فناوری روز دنیا، می‌توان به راحتی به مخاطب مستعد دشمن ایستادگی کرد. اکنون نیز وجود و رونق مساجد از ضروریات بقای جهان اسلام به شمار می‌رود. در این نوشتار، تلاش شده است تا پیش از تبیین نقش مسجد به عنوان رسانه‌ای بدون موز در رشد و تعالی فرهنگ اسلامی و بررسی منبر به عنوان اولین رسانه تاریخ اسلام،

کارکردهای مسجد و نقش مسجد در افزایش آگاهی‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه بررسی گردد و در پایان تحقیق، ضمن ارائه راهکارهایی برای فعال‌سازی مساجد به عنوان رسانه بدون موز، روشی سنسورچر برای رسیدن به تحول ارتباطات و نقش رسانه‌ای مسجد معرفی نماید. و ازگان کلیدی: مسجد، رسانه، اسلام، خطابه، مسجد رسانه‌ای، دینی.

مسجد، واژه «مسجد» اسم مکان

است که از «سجّد» مشتق شده و به معنای سجده و محل عبادت است و با کلماتی مانند «سجده» و «سجود» هم‌خانواده است. لغت‌ناان بزرگی، مانند «فراه» بر این عقیده‌اند که مسجد به فتح عین‌الفعل نیز جایز است؛ اگرچه با این تلفظ تاکنون استعمال نشده است؛ به گفته سبویه هرگاه فعل و عمل در این واژه مورد نظر نباشد، طبق قیاس، مفتوح خوانده می‌شود.^۱ در تعریف لغوی مسجد در معاصم و فرهنگ‌های لغت، تأثیر گوناگون وجود دارد که در واقع، تمامی آنها به یک معنا با گذشت می‌کنند؛ چراچه، در تعریف مسجد می‌تواند: «المسجدُ المسجدُ، الذی تسجدُ فیهِ وکلّ موضعٍ یُتَّعَدُ فیهِ وُجُوهُ المسلمین تسجدُ یا سجده، ایجا است که در آن سجده می‌شود و جایگاهی که در آن عبادت شود، آنجا مسجد است. این‌اگرایی گفته است: «المسجدُ یفتح الجیم، محراب الابیوت ووصلی الجماعات». همچنین، در مفردات راغب اصفهانی آمده است: «المسجد موضع الصلاة اعتباراً بالمسجد».

در دایرة المعارف انگلیسی بریتانیکا، کیدیل واژه (Mosque) آمده است؛ مسجد، واژه‌ای عربی است. در اسلام، محل نماز و دعا و محل عبادت است؛ این‌هم به منزله هر مرکز عبادت دسته‌جمعی که در آن همه به طور یکسان در برابر خداوند قرار می‌گیرند.

پیش از آنکه مسجد که در زبان عربی اسم مکان مسجد ریشه‌شناسی مجرد «سجده» است، در زبان فارسی به معنای جایگاه نماز و محل عبادت به کار گرفته است. در اینکه کلمه مسجد برای مکان عبادت و محل نماز استعمال شده است، گفته‌اند: آنجا که مسجد، شرف‌بزرگ‌ترین و مهم‌ترین اثر کان نماز است، در آن پیش از اهل‌فعل نماز، انسان به خداوند نزدیک می‌شود؛ بنابراین، اسم این مکان را از این فعل اتخاذ و بر محل عبادت و نماز اطلاق کردند.^۲

اصطلاح شرعی، مسجد، به مکان معین و موقوف برای نماز است. مساجد، شرف‌بزرگ‌ترین و مهم‌ترین اثر کان نماز است، در آن پیش از اهل‌فعل نماز، انسان به خداوند نزدیک می‌شود؛ بنابراین، اسم این مکان را از این فعل اتخاذ و بر محل عبادت و نماز اطلاق کردند.^۳

قدمتی به اندازه خود اسلام دارد و اولین مسجد با ورود پیامبر اسلام ﷺ به مدینه تأسیس شد. مسجد رسول خداﷺ (مسجد نبوی یا مسجدالنبی) مسجدی در وسط مدینه است که پیامبر اسلامﷺ، پس از هجرت به این شهر، آن را بنا نمود. سپس، در طول تاریخ بارها تجدید بنا شد و توسعه یافت. مرفه مطهر پیامبر در آنجا قرار دارد و نیز منبر و محراب و روضه شریف که در آنجا نماز می‌گزارد. پیامبر اکرمﷺ می‌فرمود: ما این بی‌بی و منبری روضه من ریاض الجنه و منبری علی خوضی؛ فاصله بیت و منبر من، باغی از باغ‌های بهشت است و منبر من در بالای خوض من قرار گرفته است.^۴

پیامبر اکرمﷺ برای دعوت مردم به اسلام، در اولین فرصتی که به دست آورد، به بنای مسجد قبا (مسجد تنقوا) اقدام کرد. بعد از آن، هر جا اسلام قدم نهاد، به دنبال آن، یک مسجد، به عنوان پایگاه رسمی اسلام ساخته شد. در قرون نخستین، هر شهر فقط یک مسجد جامع داشت؛ اما به تدریج با افزایش شهرنشینی، شهرهای بزرگ، دارای چند مسجد جامع شدند که به طور معمول، «سجده» هم‌خانواده شهرهای داشتند و در دو یا چند طرف آن، بازار، امتداد می‌یافت. در پیرامون مسجد نیز مؤسسات اجتماعی، مانند دارالحکومه، کاروان‌سرا، مهمان‌خانه‌ها برای مسافران، مکان‌هایی برای قرا نظر نباشد، طبق قیاس، مفتوح خوانده می‌شود.^۵

واژه «مسجد»، در مجموع ۲۸ بار در قرآن کریم ذکر شده که در ۲۲ مورد به صورت مفرد^۶ و در ۶ مورد دیگر، به صورت جمع آمده است. در این آیات، به اهمیت و جایگاه رفیع مسجد در اسلام، پاره‌ای از احکام مسجد، مسجلمان و احکام خاص آن، مسجدالاقصی و مسجد اصحاب کتیبه، انشائی آمده است. در قرآن، مسجد، به معنای عمامه یا پیشگاه خداوند به کار رفته مسجدالاقصی، که معبد یهودیان یا کتیبه‌سود بوده است در زمان نزول قرآن کاربرد غیر از آن نداشته است. «قُلْ أَرَأَیْتُمُ یُلقَیْنِ اَیْمَانُ وَ اَیْمَانُ وَ جُوهُکُمْ عِندَکُمْ مُسْجِدٌ وَ اَدْعُوهُ مُخْلِصِیْنَ اَیْمَانُ کَمَا بَدَأْتُمْ تَعْبُودُونَ» بگو پروردگرم به دادگری فرمان داده است و این که در هر مسجدی و روی خود را مستقیم به سوی قبله کنید و در حالی که دین خود را برای او خالص گردانیده‌اید، و را بخوانید همان گونه که شما پیدا کرده‌اید به سوی او برمی‌گردید.^۷

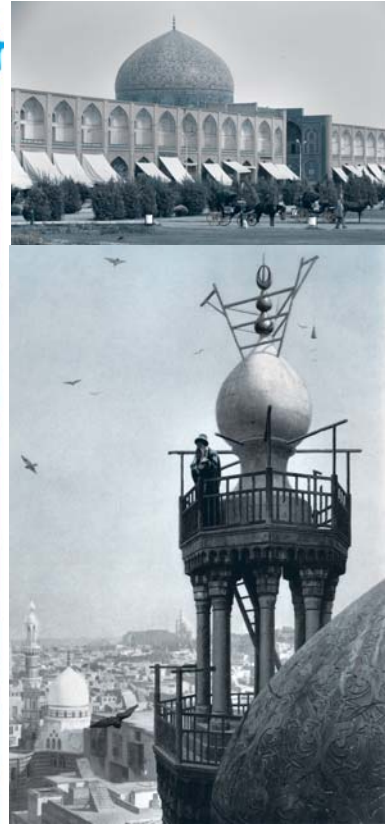
پیامبر گرامی اسلامﷺ با این کار، اولین مسجد است. و امکان را برای آغاز کتیبی کرد که علاوه بر معبد، در نقش روحانی و منونی، کانون فعالیت‌های اجتماعی مسلمانان نیز به شمار می‌رفت. به همین دلیل، مسجد، در طول تاریخ اسلام از ویژگی برجسته‌ای بر خورد دارد. در گذشته همه امور مسلمانان در ابعاد مختلف، از جمله عقاید و فعالیت‌های فرهنگی، عبادی، سیاسی، اقتصادی در مسجد انجام می‌شد. در این راستا، آنچه مهم به نظر می‌رسد این است که امروز، مساجد، به عنوان مهم‌ترین پایگاه تبلیغ و آموزش دینی، در مبارزه با جاهلیت و فرهنگ و طیفه‌سنجیگری بر عهده دارند. مسجد و محراب، در آموزش‌های دینی دارای جایگاهی فقط منونی نیست و بیشتر به عنوان پایگاهی برای پاسخگویی به غالب نیازهای مسلمانان به

□ در اینکه چرا کلمه مسجد برای مکان عبادت و محل نماز استعمال شده است، گفته‌اند، آنجا که مسجد، شرف‌بزرگ‌ترین و مهم‌ترین اثر کان نماز است. در آن پیش از اهل‌فعل نماز، انسان به خداوند نزدیک می‌شود؛ بنابراین، اسم این مکان را از این فعل اتخاذ و بر محل عبادت و نماز اطلاق کرده‌اند.

وجود آمد و در اندک زمانی با روحی که از لطافت ایمان و جذبه حضور در آنجا بود، به زیر تیان بنای اسلامی بدل شد. به گویای مشکل و ساخت مساجد در کشورهای اسلامی، زیر تیان هنر و معماری اسلامی را تشکیل داد. معماری زیبا، با کاشی‌کاری‌های منحصربه‌فرد، کتیبه‌ها، مجری‌ها، دیگر عناصر معماری در آمیخت و معماری اسلامی را پدید آورد که هم‌کنون به قدر مهابت مال اسلامی و یکی از جاذبه‌های گردشگری این کشور هاست.

۲۲ اگوست، برابر با ۳۰ مرداد، بنا به درخواست جمهوری اسلامی ایران، از سوی سازمان کنفرانس اسلامی به عنوان روز جهانی مسجد نام‌گذاری شده است.^۸ از این رو، ضرورت دارد، در دنیا، پیچیده‌های امروز، پیش از گذشته به نقش آفرینی مساجد در تمامی عرصه‌ها و شئون جامعه، امروز و در جهت توسعه و گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی، توجه ویژه‌ای داشته باشیم؛ چرا که مسجد، در عصر نبوت پیامبر عظیم‌الماش است. و البته مجموعه مسجد، کارکردی فراتر از کارکردی مراسم عبادی داشته و در اعصار بعد نیز، کم و بیش این رسالت را به‌دوش کشیده و کارکردهای ویژه‌ای پیدا کرده است.

در این راستا، آنچه مهم به نظر می رسد این که مسجد، نامی آشنا برای همه مسلمانان جهان است. باین بیان، می توان برای مثال به برخی از مهم ترین، زیباترین و تأثیرگذارترین مساجد جهان اشاره نمود: مسجدالجرام در مکه مکرمه، حجاز، مسجدالاقصی (قبله اول مسلمانان) در بیت المقدس، فلسطین، مسجدالجمراه در گرادنا (غریاطه) اسپانیا، مسجد امام خمینی در اصفهان- ایران، مسجد کبود در استانبول- ترکیه، مسجد جامع بزرگترین مسجد خشکی جهان) در دبیجه- مالی، مسجد پادشاهی (یا آجرهای سرخ رنگ) در لاهور- پاکستان، مسجدالتیوی در مدینه عربستان، مسجد طهیر کداه در مازنی، مسجد سلطان عمر علی سفیدانلی بندر سوری بگاوان در برونی، مسجد تاجول شهر بوپال در هند، مسجد بیتالرحمان باندا آچه در اندونزی، مسجد سلطان در سنگاپور، مسجد فیصل اسلام آباد در پاکستان، مسجد پاپیول مکرم داکا در بنگلادش، مسجد ۱۰۰ کندی شاه جهان در پاکستان، مسجد جامع قیرون مغرب در مراکش، مسجد چنچیاو در چین، مسجدهای امیر جماعتی، جامع اردکان، خطیره و مسجد فرج در استان یزد، مسجد سرخ و مسجد جامع سناه در استان هرگز، مسجد حسینیه اعظم در زنجان، مسجد سنگی ترک در آذربایجان شرقی، مسجد سنگی داراب، مسجد وکیل و مسجد نصیرالملک در استان فارس، مسجد دو شاره و مسجد جامع سنندج در کردستان، مسجد جامع تاتارستان در روسیه، مسجد مقدس جمکران در قم، مسجد الباسر و مسجد گرشاد در خراسان رضوی، مسجد مقدس محذین در بابل- مازندران، مسجد ذوالفقار، مسجد جامع و مسجد شیخ لطف الله در اصفهان، مسجد و مدرسه سیهسالار (شهید مطهری) و مسجد جامع ورامین در تهران، مسجدالتیوی در قزوین، مسجد انبیاکان در چهارمحال و بختیاری، مسجد متحرک در آلمان ...

باین توجه به مطالب گفته شده، این پرسش مطرح است که مسجد، چگونه جایگاهی است که تا این حد، شارع مقدس به آن توجه دارد، پیامبر ﷺ درباره آن فرمودند: ایستادست این من در مساجد است. در پاسخ به این پرسش می توان گفت، فعالیت های مختلفی که از همان ابتدای بنای مسجد در اسلام مشاهده شد، اهمیت این مکان مقدس را آشکار می سازد:

در این مقاله، ضمن بررسی جایگاه واقعی مسجد در دنیای جهان اسلام، به نقش مسجد به عنوان رسانه بدون مرز در افزایش آگاهی های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشورها، نقش مسجد در تکوین و رشد فرهنگ و تمدن اسلامی، تحول ارتباطات و نقش رسانه ای مسجد، راهبردها و روش های دست یابی به مسجد طراز اسلامی، برابری فرصت ها و تهدیدها، استفاده از روش اسنادی و کتابخانه ای، به بررسی نظرات محققان و صاحب نظران این عرصه از جمله تاریخ، فرهنگ، دین و رسانه پرداخته شده است.

مسجد، تنها یک مکان نیست، بلکه سامانی بسیار مهم برای اجتماع مسلمانان و اتحاد، یکپارچگی و هدایت آنان به سوی نیکی است. از این رو، هنگامی که مسجد شرار برای ایجاد تفرقه در

صوف مومنان ساخته شد، خداوند، به رسولش فرمود که آن را ویران کن.^{۱۱} مسجد، میدان بزرگی برای تبادل افکار و مشاوره در امور مسلمانان است. مسلمانان، در هر شهری که از سوی سایبان اسلام فتح می شد، مسجدی می ساختند. هدف این بود که مساجد فقط مکان عبادت باشد، بلکه منظور این بود که مرکز فرهنگ، اشاعه تمدن و تکوین افکار عمومی صحیح اسلامی هم به شمار آید. هرگاه مسلمانان به مکان جدیدی کوچ می کردند، مسجدی می ساختند تا مرکز جدیدی برای گروه های مومنان باشد.^{۱۲}

مسجد، از دیرباز در زندگی مسلمانان نقش کلیدی و تعیین کننده ای داشته و زیربنای شکل گیری تمدن اسلامی محسوب می شود. در قرآن کریم در این ارتباط چنین تأکید شده است: «وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَوَجْهٌ لِلَّهِ الْعَاصِجُ عَلِيمٌ وَشَرِيفٌ مِّنْ رَبِّ انْ خَدَاسِ سِيسْ به هر سو رو کنید آنجا روی به خداست: آری خدا گشایش گرداناست.» تمامی جهان محضر خدا و جایگاه عبادت است، اما مسجد، قناتس و بزرگی و ادب مخصوص به خود را دارد. مسجد، مهمان سرای ایستاد است. از من، گم شده عصر فتاوری و ارتباطات، در فضای قدسی مسجد قابل بازیابی است. مسجد، غیر از اینکه محل عبادت و تهنیت است، دانشگاه علم و تربیت، مرکز تشکیلات سیاسی، محل قضات و اجرای عدالت، پایگاه تمدن و فرهنگ اسلامی و جای برای بهبود ارتباطات اجتماعی است که در احادیث مختلف به عظمت و فضای قدسی آن تأکید شده است.

با تأملی در روایات، به اهمیت بنای مسجد از نظر شارع مقدس پی می بریم. احادیث فریانی از طریق اهل بیت (ع) و اهل سنت و سیره موجود است که اهمیت زیاد این امر را می نمایاند. در این راستا، به برخی از روایات در مورد مسجد پرداخته می شود. قال رسول الله ﷺ: «عِدَّةُ الْمَسَاجِدِ مِثْلُ سَوْفِ مِنْ اَسْوَاقِ الْاُخْرَى، قَرَاهَا الْمَقْفُورَةُ وَتَحَقَّقَهَا الْجَنَّةُ هَسَاجِدُ بَارِزِ اِي بَارِزِ اِهْ اِي اُخْرَتِ اُسْتِ كِه مَرَدِ دَر اِن مَرْفَعِ اَمْرِزْش مِی شَسِنِنْدِ و بَ هَدِیَه پَهَشْتِی بِرَدِ مِی شُونَد.»^{۱۳}

قال الحسن ﷺ: «أَهْلُ الْمَسْجِدِ زُورٌ لِلَّهِ وَحَقٌّ عَلَى الْعُزُورِ التَّحْفَةُ لِأَنَّ هَذَا مَجْلِسُ رِزْقِ خَدَائِسْتِدْ وَبِصَاحِبِ خَانَةِ اسْتِ كِه به زائرانش هدیه ای بدهد.»^{۱۴}

قال رسول الله ﷺ: «مَنْ كَانَ الْقُرْآنَ حَيْثُ هُوَ الْمَسْجِدُ بَنَى إِلَهُهُ لَمْ يَبْنِ فِي الْجَنَّةِ، هِرْ كَسْ كِه كَلَّاشْ قُرْآنْ خَا مَاشْ مَسْجِدْ بَاشْ، خَدَاوند، منزلی در بهشت برای او بنا می کند.»^{۱۵}

قال رسول الله ﷺ: «بِأَنَّ الْمَسَاجِدَ تَبْوِثُ الْمُتَّقِينَ وَنُزُلَاتُ الْمَسَاجِدِ تَبْوِثُهُ فَتَقْدَحُ حَتْمَ اللَّهِ بِالرُّوحِ وَالرَّحْمَةُ وَالْجَوَازُ عَلَى الصَّرَاطِ إِلَى الْجَنَّةِ، مَسَاجِدْ، خَا نَهْ رِسا مَنا نِ اسْتِ وَ هِرْ كَسْ خَا نَهْ اشْ مَسْجِدْ بَاشْ، خَدَاوند، کار او را بر رحمت و شادی قرار می دهد و اجازه عبور از صراط به سوی بهشت را به او داده است.»^{۱۶}

قال الصادق ﷺ: «مَنْ بَنَى مَسْجِدًا: بَنَى إِلَهُهُ لَمْ يَبْنِ فِي الْجَنَّةِ؛ هِرْ كَسْ مَسْجِدِی بَسَازد، خَدَاوند خَا نَهْ ای در بهشت برای او می سازد.»^{۱۷}

قال علي بن ابي طالب ﷺ: «مَنْ زَادَ دَخُولَ الْمَسْجِدِ قَلَبَهُ عَلَيَّ غُلٌّ وَسُكُونٌ وَقَالَ قَلَبَ الْمَسَاجِدِ تَبْوِثُ إِلَهُهُ وَأَحَبُّ النَّبِيعِ إِلَيْهِ؛ هِرْ كَسْ مِی شَوَا خَدِ مَسْجِدْ دَاخِلْ كَرْدَد، بَا اَرَامِشْ و بَا طَمَآنِیَهْ وَا رِدْ شُودَد؛ زِ مَسْجِدْ خَا نَهْ هَا ی خَدَا و مَحَبُوبِ تَرِینِ مَحَلْ هَا دَر نَظَرِ اوست.»^{۱۸}

قال رسول الله ﷺ: «سُرُّ بَيْعِ الْاَرْضِ الْمَسْجِدِ وَالسَّوْقِ وَخَيْرُ الْبَيْعِ الْمَسْجِدِ وَاجْتِمَاعُ إِلَى إِلَهِهِ اَوْلَهُمْ دُخُولًا وَ اُخْرَجُهُمْ خُرُوجًا مَتْمِنًا؛ بَدِ تَرِینِ جَها ی زَمِین، بَارِز و بَهْتَرِینِ مَكانِ هَا ی، مَسْجِدْ اسْتِ و مَحَبُوبِ تَرِینِ اِفْرَادِ نَزْدِ خَدَاوند كَسْمِ اسْتِ كِه بَیشْ تَر از هَمه به مَسْجِدْ و اَرْدِ تَر از هَمه از مَسْجِدْ خَارِجْ شُود.»^{۱۹}

قال رسول الله ﷺ: «مَنْ سَمِعَ النَّدَاءَ فِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ مِنْ غَيْرِ عِلَّةٍ فَهُوَ مُتَّقِ الْاَلَانِ يُرِيدُ الرَّحْمَةَ إِلَيْهِ؛ هِرْ كَسْ دَر مَسْجِدْ نَدَا ی قَمَدْ رَاسْتَشُود و بَدُونِ عِلَّتْ خَارِجْ شُود، مَتَأَقِّ اسْتِ، مَگر اِن كِه نَزْدِ كَر كَشْتِ (و خَدَاوند نَزْدِ اَرَا نَهْ بَاشَد.»^{۲۰}

قال الرضا ﷺ: «بِأَنَّ الْجَنَّةَ وَالْعُورَ تَشْتَقِيانِ مِنَ مَن يَبْسِجُ الْمَسْجِدَ اَوْ يَأْتِيَهُ مِنَ الْفَقْدِ؛ بَهْتِشْت و حُورِبا نِ بَهْتِشْت، مَشْتَقِ كَسِ هَسْتَدِ

مساجد باید مجتمع بشود از جوانان اگر ما بفهمیم که این اجتماعات چه فوایدی دارد و اگر بفهمیم که اجتماعاتی که اسلام برای ما دستور داده و فراهم کرده است، چه مسائلی سیاسی را حل می‌کند، چه کارهای را حل می‌کند، این طور بی‌حال نبودیم که مساجد من‌کر بشوند برای چندپیرزن و پیر مرد

که مسجد را تمیز کند یا الودعی‌های آن را بگیرد»^{۲۰}

قال الصادق علیه السلام: «لایتمنکون لی الله عز و جلّ، مشجّعاً و رآب لا یصلی فیها و علیهم بین جهال و مشخّخ مقلّ قد وقع علیهم الغالب لا یقرّیفه، سه‌سبز به خاشاک است می‌کنند مسجد خرابی که اهلیش در آن نماز خوانند؛ دانشمندی که بین نادانان است؛ قرآن‌ها شده‌ای که غیر آن را نیتسته و خوانده نمی‌شود».

قال علی علیه السلام: «من وقرّ مشجدا لقی الله یوم یلقاه شاحکا مُشْتَشِرًا و أعطاه الله کتابة یتیمه؛ هر کس حرمت مسجد را حفظ کند، خدا در روز قیامت با چهره‌ای خندان و شادمان ملاقات می‌کند و دلوانه، نماش را به دست راستش می‌دهد».

قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من استرجع فی مسجد من مساجد الله سرجا، لم یزل الملائكة و حنّة العرش یسئرون له ما دام فی ذلك المسجد یومونه من السراج؛ هر کس در مسجدی از مساجد خدا کار می‌کند و روشن بفریزد، تا زمانی که آن چراغ در مسجد روشنی می‌دهد، هر روز در شنگان و حاملان عرش برای او استغفار می‌کنند».

قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «الحدیث النبوی فی المسجد؛ تأمل الحسبات كما تأمل البهیمة الخشیة؛ سخن ناروا در مسائل حساست و خوبی‌های انسان را می‌خورد؛ همانه که چارپایان، علف‌ها را می‌خورند».

قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «لا تأتزل المعاهد و الألفاظ، عوفی أهل المساجد؛ وقتی مشکلات و بی‌اهلیت می‌شود، اهل امامت بی‌مانده».

قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «بأبدا یرکب جوس فی المسجد لعل الأمانة، فرانه تمصل لأذکاره؛ همانا کسی که علم را اوستاد می‌گیرد، مسجد را خفشتنی، به جز برای سه چیز، بپهوده است؛ نماز خواندن، ذکر خدا گفتن، به حمت عملی کردن».

ببین اسامی، بی‌انگازر چهوری اسلامی‌ای حضرت امام خمینی علیه السلام نیز می‌فرماید: «کر حرم و کعبه و مسجد و محراب، سنگر و پیشینان سربازان خدا و خدا هم حرم و حرمت انبیا، دست و پامین و پناهگاهان آن در کجاست؟» همچنین در جایی دیگر می‌فرماید: «مساجد و محافل دینیّه را که مسجد‌های اسلام در مقابل شایطین است، هر چه بیشتر گرم و سترگه‌ها دارد»^{۲۱}. «مسجد مسجدها است که در آن جای باد امور درآوردن می‌شود؛ این مسجدها بود که نیروی برای ملت ماست مردم کردار، این برای من خدای است که ملت باید به آن توجه داشته باشند؛ این طور نباید که خیال کنیم حال دیگر ما بیرون شویم، دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ نیروی ما برای خدا مسجود است»^{۲۲}.

«مسجد در اسلام در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت‌های اسلامی بوده است. مسجد، تبلیغات اسلامی شروع می‌شده است. در مسجد، حرکات قرآنی اسلام‌ست. برای سرکوبی کفار و وارد کردن آنها در زیر پرچم اسلام بوده است. شاه که از اهلان و اصحاب اسلام مساجد مسجدها، باید یا بنیامر اسلامی و اصلاح آن مسجود و نیروی کتیب و مسجد، حضور و حضوری راستین، حرکت اسلامیت و اطاعت اعلیٰ شرک و کفر و تأیید مستضعفان در مقابل مستکبرین قرار دهد»^{۲۳}.

مساجد باید مجتمع بشود از جوان‌ها، اگر ما بفهمیم که این اجتماعات چه فوایدی دارد و اگر بفهمیم که اجتماعاتی که اسلام برای ما دستور داده و فراهم کرده است، چه مسائلی سیاسی را حل می‌کند، چه کارهای را حل می‌کند، این طور بی‌حال نبودیم که مساجد من‌کر بشوند برای چند پیرزن و پیر مرد»^{۲۴}.

دیگر فرمودند: «نماز را در جماعت بخوانید؛ اجتماع باید باشد. اجتماعات تا آن حفظ شد، مساجد تا آن محکم گردانده»^{۲۵}. بنابراین، تردیدی نیست که تکیه‌های پیشوا این دین در مورد مسجد، این است که این مکان مقدس، قلب جامعه اسلامی است. در این راستا، آنچه ضرورت دارد این است که گذشته‌ها نبوده‌اند؛ چرا که به این پایگاه از تباطی مهم پیش از گذشته‌ها نبوده‌اند؛ چرا که ما در کنار و تحرک ما در حال و آینده به برکت و دوام همین مساجد بوده خواهد بود.

تاریخ درخشان اسلام گواه است که مساجد، به عنوان یک نهاد مدنی، به‌ترین پایگاه‌های اجتماع مسلمانان و ایجاد و پیشرفت و هدای و نیز تبیین معارف و احکام دینی و رفع و دفع مشکلات اجتماعی و اقتصادی و بررسی مسائل علمی، سیاسی و مشکلات بوده است. مساجد، همواره نقطه‌آغاز هر گونه حرکت و اصلاحی بوده‌اند؛ چنان‌که یکی از مراکز امکانی که در شکل‌گیری و پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، بیشترین نقش‌ها را ایفا کرد، همین مساجد بودند.

مسجد، نهاد منوی هر محله و منطقه و تجلی‌گاه جامعیت اسلام است و بسیاری از احکام فقهی ما مبتنی بر موفقیه‌ها، مانند مسجد، محراب و اذان است.

مقام معظم رهبری علیه السلام در مورد وظیفه منوی مساجد می‌فرماید: «هر چه بهتر بود در مورد مساجد کار کنید، خیلی خوب است. مسجد کارتون درست است. الان هم همین است. هیچ چیز جای مسجد را نمی‌گیرد. مساجد است که فقها را تفهیم می‌کند»^{۲۶}. «در دوران معارف از نسلی به نسلی منتقل باید ماند؛ شما هم برای سراسر ایران فکر کنید، مساجدها به یادمانند تخصصی دارند و کسانی این مکان‌ها را یاد می‌کنند که به پروردگار چهاپان و روز قیامت، ایمان دارند؛ نماز را برای پی‌ماندن کات می‌پردازند و آن کسی چه خدمت می‌ترسد، «وَأَنْ أَلْبَسُوا ثِيَابًا تَذَكَّرُوا بِهَا»^{۲۷}؛ آنجا، مسجد؛ بزرگه خدمت است. پس، هیچ کس را آن خدا خوانید»^{۲۸}.

قرآن در این مورد می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا جَمَعُوا لَكُمْ مِنْ أَلِفِ اللَّهِ وَالْيَوْمِ وَالْآخِرِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»^{۲۹}؛ فحشی می‌کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و نماز برپا داشته و اولتقتان را بپردازند، هر چه از خدا ترسیدند. پس، امید است که اینان از عبادت‌تافتگان باشند»^{۳۰}.

بر اساس حدیثی قدسی، انسانی که با مسجد ارتباط دارد، حق تعالی آن را خانه و زیارت می‌کند و با عبادت و نماز، حضور و راستین، در اوج تقرب به خداوند متعال قرار می‌گیرد و این ویژگی، به صورت نوری برای وی در سری ایجاد، جلوه گر می‌شود»^{۳۱}.

از این رو، رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «ما نزلت به من مسجد نیتشانی، حق تعالی به نمداد هر نفسی نمی‌کشد»^{۳۲}. در پشت یک آن حکم به می‌دهد؛ هر شنگان بر تو رود می‌فرستند»^{۳۳}. همچنین، آن حضرت تکیه فرمودند: «سوا از اهل می‌کنند»^{۳۴}.

همچنین، فرمودند: «محبوب‌ترین جای شهرها نزد خداوند، مساجد آن شهرها»^{۳۵}. یبار این در قرآن و حدیث، اساسی‌ترین مکان، مساجد است.

بر این مبنا، به طور کلی باید یاد آور شد که مساجد از گذشته، کارگردهای گوناگونی داشته و اکنون هم این نقش‌ها را تا حدودی حفظ کرده است؛ این نقش‌ها عبارت‌اند از:

– مرکز از شاد و تبلیغ اجتماعی و کانون و قواعده و قوانین خاص.

– اعتقاد به عبادت، نماز گزاران و نیایش به خدا، از عوامل و انگیزه‌های بنیاد مسجد است.

– مسجد، تجسم خارجی یونند دین و سیاست است و بسیاری از تصمیم‌گیری‌های حکومتی، اجتماعی، کشوری و منطقه‌ای، در این مکان صورت می‌گرفته است.

– در برخی دوره‌های تاریخی، در مسجد قاضی شهر، احکام قضایی خود را در حضور مردم اعلام می‌کرد.

– برنامه‌ریزی درباره رسیدگی به امور بازار، کوی و برزن، تجارت، جلوگیری از تقلب در کار کسبه و اصناف، امر به معروف و نهی از منکر و سایر امور شهری، در مسجد انجام می‌پذیرفت.

– مسجد، مکان مهمی برای ارتباط‌های اجتماعی به‌شمار می‌رفت و به‌عنوان کانون نشر اخبار، نقش برجسته‌ای ایفا می‌کرد. این کار، در آنها در نماز روزگاران گذشته که وسایل ارتباط جمعی گسترده نبود، اهمیت داشته؛ بلکه در زمان حاضر نیز که رسانه‌ها فراگیر و مجزبه به فناوری‌های جدید هستند، از خود را از دست ندهاده است. در دوران انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، مساجد از مهم‌ترین مراکز انتشار اخبار مربوط به روند این پیشرفت‌های اجتماعی و عملیات رزمندگان بودند؛ حتی سازمان‌دهی نیروهای رزمی و مردمی و شکل‌گیری بسیج، در مسجد انجام می‌شد.

– بسیاری از مشکلات اقتصادی و اجتماعی، توسط روحانی محل یا برخی نهادهای مربوط در مسجد حل می‌شد. بر فزودن نیازهای افراد و به‌دست آوردن کسب و کار، ساخت و خرید بندها از لوازم و تسکین خانواده و رفع اختلافات، در مسجد امکان‌پذیر بود.

– مسجد که کانون زندگی خداست، همواره محل آموزش و تقویت آگاهی‌های نماز گزاران بوده است و از آنجا که دانش آموزی، فریضه‌ای همگانی به‌شمار می‌آید، مسجد، پایگاه مهم آموزش و سوادآموزی به‌شمار می‌رود و در یونند آموزش با عبادت، مساجد بزرگ، از کتابخانه‌ها، مطبخ و گانه‌های فرهنگی برخوردار بوده‌اند. – انسان مسلمان، همان‌گونه که می‌کوشد بندها بخشد و از آشناسان دین و یوزین برتر بوده است، در برابر نرابری‌های اجتماعی و ستم و زورگویی هم ساکت نمی‌ماند و در همان مکانی که عبادت می‌کند و با همکار دیگر مؤمنان، می‌کوشد تا قیام و حرکتی اصلاحی را علیه حکام جور و اهل بی‌دادی بی‌عدالتی ترتیب دهد و این کار کرد مسجد، در قیام سرداران، این قیام مجید گوهرشاد و قیام

است متأسفانه در سال‌های گذشته، قلب جامعه اسلامی دچار آسیب‌هایی شده است و تقی جامعه از مسجد به‌دورن‌ترین کار کردان، یعنی فقط برای نماز‌های یومیه، تغییر کرده است؛ حتی بسیاری از مساجد، کارگردهای عبادی خود را نیز به درستی ایفا نمی‌کنند و همان‌زمان جماعت‌های، در بیشتر مسجود، هیچ فعالیت‌هایی ندارند

۱۵ خرداد، آشکار بوده است.^{۱۵}

این سال، مسجد در نزد مسلمانان، قداستی خاصی دارد و از جانب‌شرع مقدس اسلام، برای آن احترام ویژه صادر شده است؛ تخریب کردن زمین، سقفه، بام و اطراف داخل مسجد، حرام است. نجس شدن بیگه که این موارد نجس شده است، باید یونند درنگ، نخست آن را از طریق طرف کشف تمیز کرد. مسجد و روشن کردن چراغ در آن مستحبت است.

کسی که می‌خواهد به مسجد برود، مستحبت است خود را خوشبو کند و لباس پاکیزه و قیمتی نباشد. همچنین، مستحبت است سب از چادر و زن به مسجد، دو رکعت نماز به قصد تحنیت و احترام بخواند. زنان که دیده می‌شود، مکان مورد احترام مسلمانان است. امروز، با وجود اینکه هر یک از نقش‌های مسجد، جایگاه خاصی دارند و نظام حکومتی مسجودهای اسلامی به‌خود اختصاص داده است، مأمولت‌هایی از ارزش این مکان مقدس کم نکرده و همواره و با تقویت زمینه‌ساز تحولات و درگرونی‌های امری فکری و فرهنگی بوده است.^{۱۶}

مسجد و ارتباط

امروز در عصر تحول شگرف ارتباطات قرار گرفته‌ایم؛ عصری که از آن به دهکده جهانی می‌شود. نباید یکسره در عوین این تحولات شدد و از کار فرهنگی، تبلیغی و ارتباطی عقبی که در این مقطع ششاس تاریخی بر دوش می‌لغان، علماء، خطبا و عناصر فرهنگی نهاده شده‌اند، نباید غفلت ورزید. مدام‌گاری فرهنگ اسلامی که حفظ این تلاش و زرفودت در نشن آن بسنگی نام‌یابا کرده است»^{۱۷}.

مسجد قلب جامعه اسلامی است و اهمیت آن با تأکید آیات و احکام کهریبار الهی معصوم صلی الله علیه و آله و نقش تاریخی که در تمدن اسلامی‌ها به‌طور ارفا کرده است، نیاز از دلیل و برهان است. متأسفانه در سال‌های گذشته، قلب جامعه اسلامی دچار آسیب‌هایی شده است و تقی جامعه از مسجد به‌دورن‌ترین کار کردان، یعنی فقط برای نمازهای یومیه، تغییر کرده است؛ حتی بسیاری از مساجد، کارگردهای عبادی خود را نیز به درستی ایفا نمی‌کنند و همان‌زمان جماعت‌های عبادی، در بیشتر مساجد، هیچ فعالیت‌هایی ندارند

است، یکی از مهم‌ترین فواید ارتباط با این کانون منوی، «ذکر» و یادخداست؛ قرآن در این مورد می‌فرماید: «يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَرَفُّعًا وَتَذَكُّرًا لِّقِيَةِ رَبِّكُمْ يَسْبُحُ فِيهَا بِالْعُلُوِّ وَالْأَسْفَلِ»^{۱۸} در خانه‌های خدا، هر کس خدایت داده و قدر و منزلت اهل تعقی باید و مؤمنان در آنها باشد، در آن خانه‌ها هر بامداد و شامگاه و این ایام، می‌کنند»^{۱۹}. از دیگر فواید ارتباط با مسجد، «التحاد بین مساجد است که عبادت‌گاران را به عبادت خدایند متعال نسبت به هم رسانده است»^{۲۰} می‌شود؛ قرآن می‌فرماید: «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا نُّبُؤًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِخْلافًا بَيْنَ حَلَالِ اللَّهِ وَحُرْمِ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ وَ

■ ملاک ارتباط و عدم ارتباط مردم با مسجد، به مردمی بودن رابطه روحانی با مردم و توجه به خواسته‌های مردمی که در مسجد حاضر می‌شوند، باز می‌گردد.

تَلْبَحْنَ أَنْ أَرَادْنَا الْاَلْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ شَهِدُ بِمَا بَيْنَ يَدَيْهِمْ كَانُوا؛ و انهایی که مسجدی اخیراً کردند که ماه زین و کفر و پراندگی میان مومنان است و نیز همین گاهی استی ساری کسی که مدتی قبل خدا پیامی را به جنگ باخته بودند سخت‌نود کند می‌گردد که چه زکی قصدی اندیشید؛ ولی خدا گواهی می‌دهد که آنان به طور قلی دروغگو هستند»^{۳۵}

یکی دیگر از فواید ارتباط با مسجد، «پاک‌یزگی روحی و روانی» است. قرآن می‌فرماید: «لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا.مَسْجِدَ اجْنَسْنَ عَلَى الْقَوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقَّنْ تَقْوَمَ فِيهِ. فِيهِ خَالَ يَحْيُونَ أَنْ تَنْظُرُوا وَأَنَّ اللَّهَ يَخْتِ الْمَطْهَرِينَ؛ هرگز در آنجا نبایست توقف کنی؛ چرا که این مسجدی است که روز نخستین بر پایه تقوایان شده، سزاوارتر است که سزای آن به نماز ایستی و در آن مرانی اند که دوست دارند خود را پاک سازند و خدا کسانی که خواهان پاک شدن است دوست می‌دارد»^{۳۶}

خاندان در قرآن می‌فرماید: «بَلِّغُوا بَعَثًا مَسْجِدَ الْجَمَلِ مِنْ أُمَّةٍ وَاللَّهُ أَلِيمٌ بِالْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَكَانَ يَخْشَى اللَّهََ الْعَلِيمَ الْقَسْتَى الَّذِي لَا يَكُونُوا مِنَ الْمُتَعَدِّينَ» مساجد خدا را تنها کسانی آباد می‌کنند که به خدا و روز باریسین ایمان آورده و نماز بپا داشته و زکات می‌دهند و جز از خدا نترسیدند؛ پس، امید است که اینان از ریاافتگان باشند»^{۳۷}

با توجه به اینکه «بلا ساختن مساجد»، تنها به معنی ساختن و تأسیسات آن نیست، بلکه مفهوم آن شامل اجتماع و شرکت با ارتباط با مسجد است، روشش می‌شود که ارتباط با این کانون عبادی، باعث تقویت ایمان به خدا و پیمان با خدا و روز سزاوارتر شود و باید افزون بر پیوند فرد با خدا به وسیله نماز، باعث پیوندش با خلق خدا به وسیله پرداخت زکات باشد و یکی دیگر از آثارش، توحید در ترس از خداست؛ یعنی جز از خدا نترسین»^{۳۸}

این همه شواهد تاریخی نشان می‌دهد که در دوران اولیه ظهور اسلام، مسجد، مرکز و کانون ارتباطات اجتماعی مسلمانان بود. محسوس می‌شد. اطلاع یافتن مسلمانان از آخرین اخبار، در این مکان صورت می‌گرفت. این کارکرد مسجد، هنوز به صورت صددرد خا از سلب شده است. اگر کسی وقت نامیهم می‌بینم که بر سر مسجد شهرها و روستاهای کشور، پس از اتمام نماز، اجتماع، محل تخفیف جوانان است که گروه گروه با هم به رید و بدل می‌پردازند»^{۳۹}

نهضت جوانانه پیامبر ﷺ چشمه‌ساری زلال از بینش و دانش، در پهن دشت اندیشه‌های انسانی جاری ساخت. مردم، مساجد، مدارس و نهضت هر فرصتی برای روشن گری و آموختن اسلام به مردم بهره می‌گستند ولی مطالعه در زندگی وسیع آن حضرت، نشان می‌دهد که مسجد، در جموعه معدود آن ۳۳ سال رسالت، همواره تسکین سکرگز تبلیغ پیامبر ﷺ بوده است. هر چه میزان تفکشی که مسجد در طول این دوران در زمینه‌های آموزشی و فرهنگی ایفا کرد، است همواره یکسان نبود.

به هر دو کلی، ملاک ارتباط و عدم ارتباط مردم با مسجد، به مردمی بودن رابطه روحانی مردم و توجه به خواسته‌های مردمی که در مسجد حاضر می‌شوند، باز می‌گردد. چنان که رونق مساجد در

انقلاب اسلامی به این دلیل بود که در آنها همان مسائلی مطرح می‌شد که مردم خواستار آن بودند. بنابراین، اگر در مساجد محیط طرح شود که پرستی مردم نباشد و نیازی را از مردم، چه عملی و چه عملی نتواند رفع کند، به تدریج جلیان مردم و روحانیت مساجد پدید می‌آید»^{۴۰}

در این قسمتی از بحث، مناسب است که به برخی ویژگی‌های خاص رسانه‌های مسجد اشاره داشته باشیم. پیام مسجد، برخلاف برخی رسانه‌ها، همگانی است و اخبار خصوصی و محرمانه ندارد. پیامی منفی ندارد؛ در برخلاف بعضی رسانه‌ها که پیام منفی نیز دارند.

پیام مسجد، برخلاف اخبار تعدادی از رسانه‌ها، موجب نفوذ در قلبها و افکار مخاطبان می‌شود. پیام مسجد، می‌تواند ارتباط ساز باشد؛ ولی اخبار برخی رسانه‌ها، انقلاب‌سوز است. اخبار رسانه‌ها، برخلاف پیام‌های مسجد در روز بعد و یا حتی ساعت بعد گفته می‌شود. در رسانه مسجد، اولویت با پیام دینی و تحت تأثیر احکام دین است؛ اما در اکثر رسانه‌ها، اولویت با مسائل اقتصادی و سیاسی است.

شاید هیچ بیگانه‌ای به اندازه «مساجد»، در تبلیغ اسلامی ایفای خطابه‌ای نقش کرده باشد؛ از زمان رسول خدا ﷺ تاکنون آن نماز، وظو و پیام مسجد، رشد و هدایت است؛ با برخلاف اخبار برخی رسانه‌ها که فقط اطلاع رسانی است و یا تخریب و گمراهی همبر است. پیام رهنده در مسجد (امام جماعت)، باید عادل و عالم باشد؛ برخلاف پیام رهنده در بعضی از رسانه‌ها که شرایط خاصی ندارد و هر کسی می‌تواند در مقام پیام رهنده باشد.

پیام رهنده مسجد، مخاطب را به شناسایی و طبق ظرفیت او پیام می‌دهد؛ ولی رسانه‌ها به طور عمده، هر چه گردنهای پیام می‌دهند. پیام مسجد، برخلاف عمده رسانه‌ها، آراش‌های پیش است. در طول تاریخ، مساجد واقع (به مساجد مثل مسجد خراب)، مخاطبان خود را از مسیر حق منحرف ساخته‌اند؛ ولی رسانه‌ها، همواره را می‌رود و حضرت علی ﷺ را کافر و امام حسین ﷺ را خاچی معرفی کردند»^{۴۱}

در تعریف نوی «رسانه» چنین آمده است: وسیله‌ای که اخبار و اطلاعات را به مردم می‌سازد؛ مانند رادیو، تلویزیون، روزنامه، مجله و شبکه‌های رایانه‌ای.»^{۴۲} «دانستنامه علوم اجتماعی»، رسانه (رسانه جمعی)، بدین گونه تعریف شده است: «رسانه وسیله‌ای است که با استفاده از وسایل ارتباطی، اخبار و اطلاعات را به مردم می‌رساند و برای خدمت به انسان به عنوان بهترین وسیله، خلاصه و متمرکز می‌شود؛ اگر چنین باشد، باید ببینیم مسجد به عنوان یک بیگانه‌ای ارتباطی بسیار مهم، چه نقشی در افزایش پیوندهای انسانی و توسعه فرهنگ اسلامی ایفا کرده است.»^{۴۳}

Media Functions) می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: کارکرد نظارتی، کارکرد آموزشی یا انتقال فرهنگ کارکرد سرگرمی و سرگرم کردن افراد، ترغیب کارکرد نوگرایی و توسعه، کارکرد کارکرد مساز، کارکرد رهنمایی و رهبری، کارکرد خبررسانی، کارکرد آگاه‌سازی، اطلاع‌یابی، حمایت از جناحی‌ها و اجتماعی‌ها کارکرد وظیفه‌ای، انتقال میراث‌های فرهنگی و اجتماعی از نسلی به نسل دیگر، تقضی و کارکرد بیان عقاید، ایجاد همبستگی میان اجزای جامعه در پاسخ به نیازهای محیطی و کارکرد تبلیغی، از طرف دیگر، عصر حاضر را عصر ارتباطات نامیده‌اند؛ زیرا ارتباطات و اطلاعات انتقالی از آن، ابزاری مهم برای تصمیم‌گیری، تعامل انسانی، هویت‌بخشی و هویت‌ستاندن، جهت‌دهی به افکار و اندیشه‌ها و ابزاری برای سلطه است.

از نظر تحلیل کارکرد سیاسی، امروز، سرنگونی نه به وسیله مسلسل و سلاح آتشین، بلکه با رسانه‌هاست. با گسترش روند جهانی شدن حضور رسانه‌ها، دیگر دولتا چندین نمی‌توانند کنترلی بر اهین بر زندگی مردم داشته باشند؛ زیرا مانند گذشته، قدرت حضاری و سانسور ندارد. نظام عمده مفید، که به نفع تمام ملت‌ها جامعه است، امروزه باز کارکرد رسانه‌ها بستگی دارد؛ زیرا روابط انسانی، اگرچه همواره در حال تغییر است، اما با حضور رسانه‌ها و انتقال مفاهیم، نماها و اطلاعات، این تغییرات تشدید یافته است.

بنابراین، هرچه شیوه‌های پاسخگویی دولتا با باز آواها هر چه خود، با این تغییرات هماهنگ باشد، میزان نظم اجتماعی بیشتر تصمیم می‌گردد.

حال که ضرورت ارتباطات در بسج و انقلاب انکار ناپذیر است، باید دید که مسجد چه نقشی در این زمینه ایفا کرده است؟ باید بررسی کرد که عصر انقلاب ارتباطی به نفع یک لوهان «فصلنامه جهانی» نام گرفته است. مسجد، می‌تواند با پیشرفت بیش از ۱۴۰۰ سال، با رسانه‌های ارتباطی انسانی نون به رقابت بپردازد.

در پاسخ به این سؤالات، ابتدا نگاه به وضعیت رسانه‌های نون، اعم از مکتوب، دیداری و شنیداری و ورود آنها به زندگی افراد دایره و سپس، به مقایسه مسجد با آنها پرداخته کارپوزر است. ارتباطی مسجد را در عرصه‌های مختلف، مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

کارکرد وسایل ارتباطی جمعی در فراروی هر چه عقیق تر ارتباط با انسان به عنوان بهترین وسیله، خلاصه و متمرکز می‌شود؛ اگر چنین باشد، باید ببینیم مسجد به عنوان یک بیگانه‌ای ارتباطی بسیار مهم، چه نقشی در افزایش پیوندهای انسانی و توسعه فرهنگ اسلامی ایفا کرده است.»^{۴۴}

یکی از دلایل موفقیت مسجد در کارکرد رسانه‌های دوره، تجربه ارتباطات در چهارده به ویلیام هاکن بر بررسی جزئی ارتباطات سنتی در انقلاب اسلامی می‌گوید: «تاچه در ایران روییده، یکی سباسبی‌های منوجین از ارتباطات فرهنگی و ارتباطات سنتی، رایشیماهی با خلق‌های نماز جمعه برای خدمت به انقلاب استفاده می‌شد»^{۴۵}

دللی دیگر به مسئله مشر و عتبت رسانه‌ها و پذیرش توسط مردم بر می‌گردد، با توجه به اینکه رسانه‌های حامل پیامی برای مخاطب

■ رسانه‌های نون از ابتدا با طراحی بیگانه‌ان وارد زندگی افراد شدند و در ادامه نیز هر چه فرهنگ بیگانه‌نودند. از مشروعت جهانی در جامعه هر خود را بودند. اما مسجد، با دمنش بیش از ۱۴۰۰ سال که حامل پیام اسلامی و مرجع اعتقادات جامعه بود، از مشروعت باایی در جامعه هر خود را بود

بود، هر چه با فرهنگ و اعتقادات جامعه متناسب بیشتر داشته باشد، بیشتر مورد پذیرش قرار می‌گیرد. در حالی که رسانه‌های نون از ابتدا با طراحی بیگانه‌ان وارد زندگی افراد شدند و در ادامه نیز هر چه فرهنگ بیگانه‌نودند، از پذیرش جهانی در جامعه هر خود را نودند. اما مسجد، با دمنش بیش از ۱۴۰۰ سال که حامل پیام اسلامی و مرجع اعتقادات جامعه بود، مورد تقویت باایی در جامعه هر خود را بود. به گفته حمید مولانا «مسجد در جامعه اسلامی به عنوان مهم‌ترین کانون ارتباطات اجتماعی، همواره به عنوان منبع حرکت‌های فرهنگی و معنوی عمل می‌نموده و تنها در بعد تز که تمدنی، بلکه به عنوان منبع دانش و اطلاعات مربوط به جامعه، آحاد مردم را تقویه می‌کرده است.»^{۴۶}

عصری در زمینه ارتباطات، معتقد است که مشنا تغییرات اجتماعی، رسانه‌های ارتباطی جمعی هستند، اگرچه نظریه پردازان اقتصادی و فرهنگی، هر کدام به طور جداگانه به اقتصاد نهادهای فرهنگی به عنوان مشنا تغییرات اجتماعی، یاد کرده‌اند. اما امروز که از آن به عصر حاکمیت باقی‌مانده، بسیاری از دیدار اسلامی، قرن غلبه مستضعفان بر مستکبران و عصری که از دیداری به یک دهکده جهانی یاد می‌کنند، نقش انسان‌پایز و فرزند افکار عمومی در عرصه تحولات اجتماعی و سیاسی ملت‌ها، توجه همگان را به خود جلب کرده است. فرهنگستان و فن‌انگاران مشنا جهانی اسلام، امروز نمی‌توانند نباید از کانون انقلاب شگرف فناوری در عرصه ارتباطات، بی‌فناهی بگذرد. مسئله را به حال خود بگذارد. افکار عمومی و فرهنگ ملی و ایدئولوژیک، باید پایه‌های اقتدار حکومت‌ها را تشکیل می‌دهند و بدین است که جامع‌المنافع، فرهنگ نظام اسلامی و ماندگاری و تدوام، به دماغاتی آگاه‌نیز است که پدیده ارتباطات و رسانه‌های اجتماعی به خوبی می‌تواند از عهده این مهم بر آید.

سجی در این است که «کارکرد رسانه ارتباطی جمعی»، با همه تکنولوژی‌های نوین، زمانی قرین توفیق قله‌ای می‌شود که بتواند عمیق‌ترین ارتباط و پیوند را با مخاطب برقرار سازد. مساجد، پیشرفت و پیروزی انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ نشان دهنده است که می‌توانند چنین ارتباطی را برقرار ساخته و هدایت‌های رسانه‌ای خود را ایفا کنند.

ویژگی‌های منحصر به فرد مسجد، در قالب بیگانه‌های ارتباطی مهم، به هیچ وجه نباید در دنیای امروز فراموش شود؛ بلکه این پاسگاه همواره می‌تواند در تقویت فرهنگ شنیداری و دیداری مردم و مخاطبانش بسیار مؤثر باشد. ماندگاری رسانه‌های فرهنگ اسلامی، تاکنون به دلیل بویایی و تحولات این کانون‌های سازمان‌دهی در حرکتهای اجتماعی و توجه مردم بوده است. در این دیدم یکی از عوامل متغیرهای مهم اینهمه ماندگاری حرکت جمعی بیگانه‌است.

امروز، این موضوع به طور کامل پذیرفته شده است که تمام وسایل ارتباطی جمعی، به نفع و ضرورت، ارتباطی فضوری با مخاطبان خویش برقرار می‌سازد و این ارتباط، برخلاف جذباتی‌های ظاهری، خویش تضمینی دارد. این در حالی است که رسانه‌های اسلام به‌ویژه

■ هم‌زمان با شکل‌گیری انقلاب در دهه ۴۰ علما و دانشوران اسلامی برای مقابله با دست‌انداختن تبلیغاتی پهلوی از این رسانه به نحو سیستم‌ات استفاده می‌کردند. در مقام مقایسه، هیچ‌یک از رسانه‌های تحت‌احتمال رژیم زاریات همتانشان، قدرت برابری با تأثیر گذاری منبیر را نداشت.

مسجد به دلیل ارتباط مستقیم با مخاطب، دارای بیشترین تأثیر است و این تفاوت را هر فرد می‌تواند با مقایسه حالت خود قبل و بعد از خروج از مسجد احساس کند؛ در حالی که رسانه‌های مانند سینما و تلویزیون به این صورت نیست و اگر هم احساسی به بیننده القا کند، موقتی، احساسی و سست خواهد بود. مسجد حائلی در هر سه وعده، پیام دینی، مذهبی خود را به مخاطبان ارائه می‌دهد. مسجد به عنوان پایگاه ارتباطی مهم در این اسلام، این قابلیت را دارد که در هر زمان به روز باشد و پاسخ‌گوی نیازهای جدید مخاطبان باشد. بر مسلمانان عصر حاضر، عصر بی‌ثباتی و بازگشت به خویش، فرض و لازم است که فرهنگ مسجد را احیا کنند و این مراکز روحانی و فرهنگی و عبادی را با همان منزلت واقعی و مأموریت اصلی و فلسفه حقیقی‌اش مطرح سازند.

منبر، به عنوان یک رسانه عمومی در اسلام مطرح بوده است. واژه منبر، به این معنی آمده است: «محل مرتفع، بر تپه‌ی الخطیب او الواعظ، یکم ناه جمع، سمی به لرافه ناعظ و کنسرت المیم علی الشیبه بالآله منبر، جایگاه بلندنی است که سخنران یا موعظه‌گر بر بالای آن با جمع محبت می‌کند. منبر در دلیل ارتباطش، منبر گفتن‌اند و برای تشبیه به اسم‌الت، به حرف میم، آن کسره داده شده است.»^{۶۶}

در طول تاریخ اسلام، مسلمانان با تأسی از حضرت پیامبر (ص) جایگاه و فن مردم‌ساز، اسپریت مقدس و روحانی می‌داشته‌اند. نظر کرسی، اورنگ سیریت و تخت خوددار که تا حدود زیادی از نظر شکل و ظاهر، مشابه و مترادف همین منبر است؛ اما کارگرداران، نه تنها به وظایف و منبر، بلکه برای جلوس و بار دادن پادشاهان در نظر گرفته شده است.^{۶۷}

در طول تاریخ اسلام، مسلمانان با تأسی از حضرت پیامبر (ص) جایگاه و فن مردم‌ساز، اسپریت مقدس و روحانی می‌داشته‌اند. نظر مسلمانان، امام جاعت یا خطیبی که بالای منبر می‌وفت و در جایگاه یک شخص مقدس، مانند رسول اکرم (ص) می‌ایستد و اقتضای آن مکان اجابت می‌کند که آن شخص خود را متعلق به وندگی‌های آن بزرگوار بنماید و راه و روش پیامبر اکرم (ص) مستحسنی را به مردم القا کند. اگر افراد ناایفین بر منبر می‌وفتند، مسودار مردم‌ساز می‌گردد و موعظ علما آن را نشانه‌ای نوح و جادویی آنها می‌دانستند و شمرا یا لسان شمر به هجو و تنقیح این گونه افراد می‌پرداختند.

چنان که فتح‌علی خان صیامی گوید: تکمیر بر منبر احمد زده‌اند، بوچهگل نام بر منبر مشهور شده است. در این مورد، شیخ ذکریل حجت‌نسی، صیامی می‌گوید:

همسرت را که یکی بود که ذمه‌ی توخ روح رود سرت آن را کش به توخ از سرت بر نه در نیای ارتباطات، یکی از نیازهای مهم، بشسر، وسایل ارتباطی

است تا انسان‌ها را از اخبار مهم مطلع سازد و آنان را در حوادث، به یاری کند؛ مگر طلیبه و از جمله دشمنان آگاهی‌داده، آنان را آماده دفاع نماید. دین مبین اسلام، از ۱۴۰۰ سال پیش، این نیاز را در نظر داشت و مکتبی به نام «مسجد» را به عنوان پایگاه ارتباطی بسیار مهم در افزایش پیوندهای انسانی و توسعه فرهنگی اسلام معرفی کرده است. به همین دلیل، کارگردانان رسانه‌های تلویزیون هم به تحولات تکنیکی، زمانی فرین توفیق قلمداد می‌شود که بتوانند عمیق‌تر در ارتباط و پیوند با مخاطب برقرار سازند و این ویژگی فقط در مسجد یافت می‌شود. هر چند ممکن است چنین تلقی شود که با وجود وسایل ارتباط جمعی پیشرفته امروزی، این نقش مساجد، اهمیت قبلی خود را از دست داده است؛ ولی از یک سو، گسترش مساجد در تمامی نقاط شهری و روستایی و از سوی دیگر، حرمت، قداست و معنویت خاصی که مسجد نزد مسلمانان دارد، سبب شده است تا مساجد نقش مهم و انکارناپذیر خود را در این کارگزاران نماید.^{۶۸}

در مجموع، مساجد در طول تاریخ و به درجات مختلف، علاوه بر محل عبادت و تشکیل نمازهای جمعه و جماعت، مکانی برای تشکیل جلسیات بحث و درس، تعلیمات دینی و علمی، انجام امور قضایی، حل و فصل اختلافات، رسیدگی به امور عمومی و منفعت عامه، دستگیری از مستضعفان، نگهداری خزانه (بیت‌المال) و برگزاری مراسم سیاسی بودند. به این ترتیب، گستره اجتماعی سیاسی مساجد بسیار گسترشگر بود و ابیوهی از پیام‌های اجتماعی و سیاسی از فراز منبر مساجد منتشر می‌شد. به همین جهت منبر در مساجد، بدان پایه بود که در کنار محراب و مقبره و دوستان و گنبد، یکی از ۵ چیز مهم مساجد به شمار می‌آمده و دراز بودن آن یکی از اجزای لازم بودن تلقی می‌شد. محققان حوزه ارتباطات، منبر را یک رسانه عمومی اسلامی و یک نظام تشکیلات یافته از باطنی در جامعه اسلامی دانسته‌اند که نبرد اطلاعاتی آن، نسبت به هر گونه تماس بین فردی مؤثرتر است؛ زیرا اولی‌ها، آخرین حالت توصیف در منبر، نیکوخت است تا وقتی که همان موضوع از طریق واسطه‌های متعدد انتقال می‌یابد. همچنین، سرعت ارتباط از طریق منبر به علت که مخاطبان هر زمان در معرض پیام قرار می‌گیرند، نسبت به ارتباطات بین فردی روز به روز بیشتر است.^{۶۹}

فریدی روز به روز بیشتر است. عربی گنیز، اینکه بسیاری از لغت‌دانان عرب، واژه از ریشه عربی «نمیز» به معنای عالی و راه و روش پیامبر اکرم (ص) است. اهمیت منبر در دوره اسلامی با جایگاه جدید در فرهنگ اسلامی پیوند دارد. منبر، در دوره اسلامی، دو کارکرد اساسی اطلاع‌رسانی و آموزش عمومی را به عهده داشت که به عنوان رسانه‌ای با نفوذ، نقش بازی ایفا می‌کرد.

این رسانه، به سبب اینکه فرستنده پیام در آن دارای وجاهت دینی است، دارای اعتبار است. کار و اعطاء از آنجا که منتظم یادآوری و مسئولیت است و توجه دادن به عوامل مسامدات و شقاوت‌دنیوی و اخروی بود؛ با حکایت و داستان‌های آموزنده اخلاقی همراه می‌شد. از همین رو بود که وعظ را علم تدبیر و مقصص می‌خوانند و وعظ را به این جهت مذکر یا قصه‌گو نیز می‌گفتند.

دقیق‌تر اینکه بر اساس تکلیفی که اسلام برای تبلیغ دین قائل

□ در انقلاب اسلامی، سال ۱۳۵۷ پایگاه‌های ارتباطی مورد تأکید انقلاب، مساجد، خطبه و هیئت‌های تشکیل‌دهنده مذهبی، نوشتند. با وجود برخورداری از گسترش در ارسال پیام، به‌سرعت بر رسانه‌های ارتباط جمعی پیشرفت عرب در ایران، افتراق آمدند و آکنش خلاف آن چه در رسانه‌های قدرتمند ارتباطی آن روز انتظار می‌رفت، از خود نشان دهند.

است. همواره مبلغان و اعوانی بوده‌اند که پیگیر رشد اخلاقی و عملی مردم بودند؛ اما منبر به دلیل تأثیرش، فقط به این محدود نمی‌شد؛ پیام‌های فراتر از آموزه‌های دینی را نیز مخابره می‌کرد. نقش منبر، به عنوان محرری ارتباطی حاکمان یا در گذشتن اهمیت زیادی داشت و منحصر به سلسله‌های سلطه نبود؛ به عنوان مثال، وقتی قراخانیان با پیشروی خود، بخارا، پایتخت سامانیان را تهدید کردند، «واعظان» فرین نماز مسجدها رفتند و به نام سامانیان از مردم خواستند به آنها بپیوندند. چنان که پیش از این نیز اشاره شد، وعظ و اندیز بودند، به عنوان تکلیفی دینی همواره مورد توجه شماری از وعظا بوده است.

بنابراین، در آغاز انقلاب ایران، رسانه منبر، یکی از مهم‌ترین ابزارهای انقلابی‌ها برای پیگیری اهداف انقلاب اسلامی بود. هم‌زمان با شکل‌گیری انقلاب در دهه ۴۰ علما و دانشوران اسلامی برای مقابله با دست‌انداختن پهلوی از این رسانه به نحو شیاسته استفاده می‌کردند. در مقام مقایسه، هیچ‌یک از رسانه‌های تحت‌احتمال رژیم شاهنشاهی، قدرت برابری با تأثیر گذاری می‌داشتند. در میانه‌ها، به این منابر علمی‌دینی می‌نشدند، ضمن دریافت احکام دینی و بهره‌گیری از دستورات اخلاقی الهی، منبر به آخرین اخبار روز آشنایی پدید می‌کردند.

به طور اساسی، در جمع‌هایی که در مساجد برگزار می‌شد، قبل و بعد از سخنرانی وعظا و مبلغان، انقلابی‌ها، ضمن برگزاری جلسیات محدود و کم‌تعداد، در جریان آخرین اخبار قرار می‌گرفتند و برای ادامه تحریکات سیاسی خود، هماهنگی‌های لازم را کسب می‌کردند. روحانیان با سخنرانی‌های خود، علاوه بر این که به سخنرانی‌های مذهبی و تقویت باورهای مردم می‌پرداختند، به

حاجت‌های رژیم شاهنشاهی و در ارتابوع خفا، پیام جامعه‌هاگام می‌کردند و آنها را به میزاد و تظاهرات علیه رژیم دست می‌کردند که به پای وقعه هم بسیار مؤثر بود. در مقام منبر، به عنوان یک رسانه عمومی، نقش شگفتی‌ساز و روحانی، در انقلاب اسلامی ایفا کرد؛ زیرا سخنران و روانی با استفاده از آن به عنوان تریبون در جهت رساندن صدای انقلاب به گوش ملت ایران استفاده کرد. در نظر ارتباطی، انتخاب تکنیک سخنرانی و خطابه‌ها سوزی انقلابی‌ها، حاوی پیام روشن و آگاهانه‌است؛ زیرا سخنرانی‌ها و خطابه‌ها با فرآیند ارتباطی توذیک و بدون خنده، میان سخنران و مخاطبان می‌تواند به عنوان عنصر تعیین‌کننده عمل کند.

پیام‌رسانی از طریق منبر، در دوره معاصر زمانی از تاریخ انقلاب کهنه قراوان پیدا کرد؛ مقطع اول، زمان استبداد نهضت که هنوز امام خمینی (ع) از ایران آتش‌نشده بود و مقطع دوم، از تبعید امام خمینی (ع) به بیروزی انقلاب اسلامی می‌شامل می‌شد. طلیقی وعظا در این دو مقطع، از سال ۱۳۴۳ تا ۱۳۵۷ در سده برآمدن با استفاده از رسانه منبر مشروعت نظام حاکم را به دست برد بکشاند و توانستند افکار عمومی جامعه را به سوی نهضت جلب کنند.^{۷۰}

در تمامی نظریه‌های ارتباطی و تکنیک، رسانه‌های جمعی، وظیفه اطلاع‌رسانی و ارسال پیام داشته‌اند؛ در این بینش، باید افکار عمومی به سمتی خاص، که نهداهاهی سیاسی و حکومت‌ساز

قدرتمند و بیشتر دنیاطلب هستند، سوز داده شود و رفتار جمعی از انسان‌های که عرضه می‌شود، گنیز که در نهایت، ثبات اجتماعی در تحقق اهداف سرایه‌دار چپنی حفظ شود.

بدیهی‌است در این نظر، به‌اندازه انسان‌ها، ابزاری بیش نیست؛ ولی اساساً رسانه‌های اسلام، انسان را نه تنها به عنوان مخاطبی که پیامی به اطلاع او می‌رسد، بلکه به عنوان یک آگاهی و بهره‌زده‌تعالی او همواره مدنظر است، می‌تکد.

رسانه‌های مسجد تأکید فرهنگ اسلامی، که به طور خودری به نقش رسانه‌های مسجد و خطابه و ارتباطات و پیوندهای عده‌ری و تشکلی‌های ارتباطی خاص) تأکید دارد و البته وسایل و تکنیک‌های نوین را به‌نفع نمی‌کند می‌پذیرد؛ در این حمله یک نکته‌تکمیل‌های حتمی دیده می‌شود؛ چون در این مدل ارتباطی، انسان با انسان به صورت حضوری در ارتباط است و این شیوه ارتباط، در تصرف قلب‌ها و تسخیر افکار به مراتب مؤثرتر است. در این راستا، مسجد و خطابه، به فرهنگ شیداری تأکید دارد. بدیهی‌است که در جامع اسلامی که تحولات فرهنگ دینی مهمی دیده نمی‌شود، مسجد و خطابه با استفاده از فرهنگ شیداری، مؤثرترین پیام‌ساز است. ضمن آنکه مسجد، به عنوان پایگاه و رسانه ارتباطی همواره در هر دو حالت می‌تواند به روز باقی بماند.^{۷۱}

بر علاوه بر این، یکی از نهداهاهی که در ارتباطات مساجد و از طریق آن رفتارهای سیاسی مردم سازماندهی و هدایت می‌شود، منبر است. منبر، نخست به عنوان وسیله ارتباطی

ویژگی منحصربه‌فرد دیگر در تمامی رسانه‌های دینی، علاوه بر محوریت دینی، واقعیت‌گرایی است؛ بدین معنا که بر اثر آن حقیقت‌دین، رسانه‌های غیر حضوروی بوده و فقط برای مخاطبان تصاویر و بودهای بخشند. کافی نیست؛ چرا که حقیقت، واقعیت‌سایه‌های است؛ اما تصاویر، هر چند بر کیفیت، تاثیر و رنگ و بافت آن بی‌تایید می‌باشد، چنان‌یک لحظه حضور در مکانی مانند مسجد، نماز جمعه، نماز حضور در نماز را نمی‌گیرد.

میان اُمت و رهبرانش و سپس به دنبال جدایی فراینده منبر از فرصت به صورت مستقل، اما قدرتمند و سیاسی که هیچ‌گاه فرصت در اقتدار با قدرت‌های مستقر از دست نمی‌داد، خدمت و عملی می‌کرد و بر هر آن و عطا اقتضای آن زمینه‌ها می‌چگونگی برای پایداری مردم و انتشار نظرات شدت‌طلب و مرام حکومت و برانگیختن توده‌های مردم سودمی‌جستند.^{۱۳}

سخن از طلوع اسلام و مطلع آن و فجر صادق این محمّدی ﷺ و مرکز توسعه آن، یعنی مسجد است. مسجد، مهمان خانه خدا در زمین، «پایگاه نول پر برکت و کبریات آسمانی»^{۱۴} خانه زار و نیاز، عشق و محبت، صفا و صمیمیت، ایثار و رحمت، تجلی‌بخش خدا در زمین^{۱۵} و محل آرامش مومنان است. آن‌ها می‌توانند به شیوه‌های گوناگون از طریق مسجد بر سایر رسانه‌ها را می‌توان در پی بخش مهم تلاش کرد.

مسجد اختصاص به ائمه و حزبی نداشت. ندارد! اما هیچ رسانه‌ای نیست که به جایی وابسته باشد.

مسجد سابق هیچ نهاد حکومتی نیست و افکار اجتماعی را به سوی صحیح سوق می‌دهد. بر خلاف سایر رسانه‌ها که موظف هستند افکار عمومی را به سمتی خاص که نهایه‌های سیاسی و حکومت‌های قری‌ترمند و بیشتر دنبال‌بند هستند، سوق دهند تا رفتار اجتماعی بر اساس الگوهای که عرضه می‌شود، شکل گیرد. مسجدی‌ها، بر خلاف مخاطبان رسانه‌های دیگر، به طور معمول از سیاسی‌بازی و حزبی‌گرایی متنفر و دور هستند.

در عین حالی که مسجد، گروهی و سازمانی نیست؛ اما همچون تشکیلاتی داشته و مخاطبان آن ارتباط تشکیلاتی می‌قرار می‌کنند. این ارتباط، به دلیل عریض‌زمانی و خودپوشی، بدون زمینه‌بازی‌رسمی مردمی از تشکیلات، فراهم کرده و امکان بهره‌برداری سیاسی را به حداقل می‌رساند.

مقبله حکام جور یا رسانه‌ها، باید باید شکل داشته باشد. کاین مسئله برده‌ها چهره دگر غیردینی حکومت‌های سلطه‌بر دارد. باعث تحریک و عواطف علیه سلطه‌گر می‌شود و باید به شکلی مشخص باشد که در این صورت، کاربرد چندانی نداشته، بلکه نتیجه مغفوبی خواهد داشت. سلطه‌گران نیز تلاش می‌کنند (اگر چه در ظاهر) با مساجد همراه باشند تا بتوانند اطلاع‌رسانی مسجد را مهار سازند.

مرکز رسانه‌های دنیا محل رشد و فعالیت جاسوسان است؛ اما در مسجد، جاسوسان (مناقص) جایی ندارند! اگر وارد شوند، روز سودا می‌شود.

مسجد رسانه نونفوذناپذیر است، چنان که قرآن می‌فرماید: «مَا كَانَ لِشَيْئِكُمْ أَنْ نَعْمُوا وَمَا نَدَّاهُ شَاهِدِينَ عَلَيَّ أَفْسِيهِمْ بَلْكَفَرُوا أُولَئِكَ خِطْبَاتُ أَعْمَالِهِمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ» مگر آن‌ها بر آن رسد که مساجد خدا را آنگاه آنگاه، در حالی که به فکر خویش شده‌اند

می‌دهند؛ آنان هستند که اعمالشان به هدر رفته و خود در آتش جانان هستند»^{۱۶}.

خاندان در قرآن می‌فرماید: «إِنَّمَا نَعْبُدُ مَسْجِدَ اللَّهِ ثُمَّ آمَنَّا بِاللَّهِ وَرَأَيْنَاهُ أَزْمِنًا وَأَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَحَدِيثَ الْفَرَسِيِّ أُولَئِكَ أَنْ تَكُونُوا مِنَ الْمُقْتَدِينَ» مساجد خدا را تنها کسانی آباد می‌کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و نماز برپا داشته‌و زکات داده‌و جز از خدا نترسیده‌اند؛ پس، امید است که بیان از هدایت‌یافتگان باشند»^{۱۷}. این ویژگی، برخلاف بیشتر رسانه‌های دنیاست که توسط مشرکین و معاندین اسلام، اداره و پاتایند می‌شود. برخلاف سایر رسانه‌ها، معترض و مناقف در سیستم مسجد جایگاهی ندارد.

وجود مسجد در هر مکانی، موجب رشد مردم می‌شود؛ اما همچون برخی رسانه‌ها مردم را از دید دور نمی‌کنند. مسجد، به‌گونه‌ای یکدیگر را نمی‌کنند؛ اما هیچ مسجدی، مساجد دیگر را نمی‌تواند یک‌ساز کند؛ بلکه مساجد مؤید یکدیگرند.

مسجد، نه به پیمایی را می‌گیرد و نه هر پیمایی را به مخاطبان می‌دهد؛ چرا که رسانه مسجد، پیمایی را از آن جدا می‌کند و از اهل بیت فیه یاد می‌باشد و در تربیت و هدایت خلقت انسان‌ها، برخلاف رسانه‌های دیگر که هر جزئی را دریافت و پخش می‌کند.

مسجد، برخلاف سایر رسانه‌ها و ادیان که پذیرش هتگی، ماهیانه و سالیانه دارند، پذیرش روزانه داشته و تطبیل برادر نیست. تأثیر اخبار رسانه‌ها در دنیا متفاوت است؛ برخلاف تأثیر پیام‌های مسجد که یکسان هستند.

مسجد حلی است که همیشه مردم به دنبال آن بوده‌اند، بنابراین، پیام مسجد عموماً بر خلاف رسانه‌ها (رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت) است که حتی در خانه‌ها به دنبال مخاطبان می‌روند. اخبار مسجد (آمزش بخش‌های) ولی اخبار رسانه‌ها به طور عمده تشکیلاتی و تازول قرآین است.

اخبار مسجد همیشه گزارش است؛ برخلاف اخبار غیر مسجدی که برخی تا گزارش است و حتی بعضی از اخبار خوب آن نیز مشکل را است.

مخاطبان رسانه مسجد، عام‌است و هر کس و در هر موقعیتی می‌تواند از آن بهره‌جوید؛ اما رسانه‌ها به‌طور معمول، مخاطبان خاصی داشته و حتی هر صفحه از یک روزنامه، مخاطبی خاص دارد.

مسجد توتیلت خاص ندارد؛ اما هیچ رسانه‌ای بدون مسئول و مدیر مسئول و سردبیر و... نمی‌تواند فعالیت داشته باشد.

مسجد، نزد عمده مردم (فرد ایالاتی)، مقدس است؛ برخلاف برخی رسانه‌ها که هیچ گونه تقدس یا لایحه فقهی ندارد. پیام‌منفی در اخبار و پیام‌های مساجد (اعم از اخباری که می‌گیرد) وجود ندارد؛ در هدف پیام‌های مسجد، اصلاح است؛ برخلاف اخبار برخی رسانه‌ها که هیچ مثبت آنها بیش از پیام منفی آن نیست.

رسانه مسجد، مشکل گشتا است؛ برخلاف بعضی رسانه‌ها که

مشکل ساز هستند.

به‌طور اساسی، تمامی وسایلی ارتباط جمعی، نوعی ارتباط غیر حضوروی را با مخاطب برقرار می‌سازند؛ ولی مسجد ارتباط حضوروی را می‌پذیرد؛ چون حالات و اوقات و شرایط افراد مرتبط با مسجد، متفاوت است و به همین دلیل، پیام‌ها نیز متفاوت است.

مسجد، پیام‌های ارتباطی-دینی است و موجب ماندگاری فرهنگ اسلامی در مخاطب می‌شود.

کار کرد ارتباطی و رسانه‌ای مسجد، عمیق‌تر است؛ زیرا با دل‌ها و افکار همگام با یکدیگر سیر و کار دارد و این، برخلاف سایر رسانه‌های دیگر است.

مسجد، پیام‌های ارتباطی و سهیل الوصول و رسانه‌ای ولی دسترس برای کلیه مخاطبان و علاقه‌مندان است.

مسجد، چنان‌که نقش رسانه‌ای و ارتباطی خود را، طریق خطیبا و علما، در مخاطبان ایجاد انگیزش کرده و علاوه بر نقش اطلاع‌رسانی، نقش هدایتی را نیز به دوش می‌گیرد.

در طول تاریخ، مساجد، عامل اتحاد و همبستگی میان مردم بوده است؛ برخلاف برخی رسانه‌ها که موجبات تفرقه در جامعه فراهم کرده‌اند.

پیام مسجد همگانی بوده و اخبار خصوصی و سزّی و محرمانه ندارد؛ برخلاف برخی رسانه‌ها که دارای بولتن سزّی، اخبار گزینشی، تدوین و دوپلاز هستند.

پیام مسجد، موجب نفوذ در قلبها و افکار مخاطبان می‌شود؛ ولی اخبار رسانه‌های دیگر چنین نیست.

پیام مسجد، همیشه انقلاب‌ساز است؛ ولی اخبار برخی رسانه‌ها، انقلاب‌ساز است.

اخبار رسانه‌ها در روز بعد و یا حتی چند ساعت بعد گفته می‌شود؛ برخلاف پیام‌های مسجد که همیشه تازه و زنده هستند.

در رسانه مسجد، اولویت با پیام دینی و تحت تأثیر احکام دین است؛ اما در رسانه‌ها اولویت با مسائل اقتصادی و سیاسی است.

پیام مسجد، ارشاد و هدایت است؛ برخلاف اخبار رسانه‌ها که فقط اطلاع‌رسانی است یا همراه با تحریک و گمراهی هستند.

همه مساجد، حتی مساجد قدیمی و خالی از جمعیت نیز دارای پیام است.

مسجد، تنها رسانه‌ای است که در تمام دنیا اسم و پیام واحد دارد.

هر چه مسجد ساده‌تر باشد، پیام‌ها جذاب‌تر باشد؛ بیشتر است؛ برخلاف رسانه‌های دیگر که مجبور هستند تا آب و رنگ خاصی پیام دهند. بدون آن، خالی از ارزش و مخاطب می‌شوند؛ مثل: تلویزیون و ماهواره سفید.

پیادهنده مسجد باید عادل و عالم باشد؛ برخلاف پیام‌های رسانه‌ها که در لحظه به تمامی دنیا مخابر کنند و به ولیفهم اطلاع‌رسانی و ارتباطی خود عمل نمایند؛ اما مهم، پیام و حرفی است که رسال و اقامه می‌شود. و انگش رفتار جمعی انسان‌ها در یک جامعه در برابر

مسجد بزرگ‌ترین، قدیمی‌ترین و مانده‌ترین رسانه‌ای است که در جهت رشد و پرورش انسان‌ها تلاش کرده و لحظه‌ای از تکلیف نباشد است و نیز همه تجهیزات آن، هنوز رسانه‌ای بودنش شایسته نشده است.

و طبق ظرفیت‌ها، پیام می‌دهد؛ ولی رسانه‌ها به‌طور عمده به هر یک‌گونه‌ای پیام می‌دهند.

تصور پیام دادن در مسجد، شرایط زمان و مکان دارد؛ اما پیام غیر حضوروی هیچ شرایط و زمان و مکان خاصی ندارد.

هر چه مسجد سنتی‌تر باشد، پیامدش بیشتر است؛ برخلاف رسانه‌ها که چنان‌که در مورد آن است.

پیام مسجد، به شرطی قابل انتقال است که بافت آن با ارزش‌ها، هنجارها و مبانی دینی مطابقت داشته باشد؛ برخلاف سایر پیام‌ها که از راه‌های گوناگون و از عموم رسانه‌ها قابل انتقال است.

هیچ‌گاه مسجد و پیام آن، تابع بودجه نبوده است؛ برخلاف رسانه‌ها که قبض و بسط آن، تابع بودجه است.

در طول تاریخ، هیچ مسجدی (به جز مسجد شریک که تخریب شده) مخاطب خود را از مسیر حق منحرف ن ساخته است؛ ولی رسانه‌ها، همواره بر امیر و حضرت علی ﷺ را کافر و امام حسین ﷺ را خائن می‌میزی کرده‌اند.

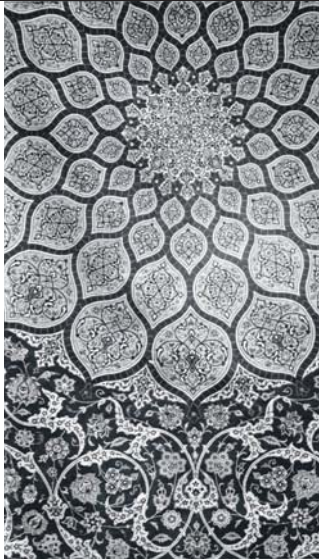
رسانه‌ها با ناطق‌اند (رادیو و تلویزیون) یا مکتوب (روزنامه‌ها و اطلاعات‌گونی (ماهواره) اینترنت) اما مسجد هر کس را به خطوی اطلاع‌رسانی می‌کند؛ کاهنی نگاه به ساختمان ساخته است؛ ولی نوشته شده در آن... پیادهنده و پدیدار کننده است.^{۱۸}

در این زمینه، باید یاد این نکته اشاره کرد که خود مسجد یک رسانه است؛ از قدیم نیز، مسجد محل خیررسانی بوده و مسجدی اکرم ﷺ هر وقت می‌خواستند خبری را به مردم برسانند، از طریق مسجد اطلاع‌رسانی می‌کرد. مسجد، در فرهنگ ایران و ایران هم‌بزرگین شمار می‌رود؛ از گذشته تاکنون، مساجد، نقش ویژه‌ای در هدایت مسلمانان در جامع گوناگون اسلامی داشته است. چنان‌که مردم باید برای مسجد به عنوان یکی از بزرگ‌ترین پایگاه‌های مردمی و رسانه‌ای یا قابلیت فراوان، حساب و کتاب کنند؛ چرا که به مرور، مسجد، علاوه بر مرتبه‌های رسمی رسانه‌ای دینی، نسبت به سایر رسانه‌ها در محلات می‌توانند در انتقال خیر و بیان حقیقت به دیگر رسانه‌ها نیز کمک کنند.

مسجد تاریخ، انسان‌ همیشه تلاش کرده تا وسیله‌ای برای پرورش ارتباط در اختیار داشته باشد؛ هر چند که در وهله‌ای اولیه این وسایل، قدرت‌زبانی برای حمل پیام و اطلاعات نداشته‌اند؛ ولی برای انسان آن روز مطلوب بوده است. این فناوری‌های ابتدایی به تدریج گسترش یافتند؛ تا جایی که در زمان حال، با فناوری‌های اطلاع‌رسانی و بهره‌رهمه‌سهم که در حال متحول کردن نحوه زندگی و تفکر انسان معاصر است.

کارکرد وسایلی ارتباط جمعی، برقراری هر چه موفق‌تر ارتباط با انسان‌هاست. این برقراری ارتباط به‌تجزیل‌های تکنیکی بازمی‌گردد. ماهواره‌ها و ایستگاه‌ها، البته تا قدر محدود، به پیمایی در هر لحظه به تمامی دنیا مخابر کنند و به ولیفهم اطلاع‌رسانی و ارتباطی خود عمل نمایند؛ اما مهم، پیام و حرفی است که رسال و اقامه می‌شود. و انگش رفتار جمعی انسان‌ها در یک جامعه در برابر

مسجد، همواره در دسترس همگان است. رسانه دینی به هیچ عنوان، مانند بلندگو نیست که هر مامی را چه مثبت و چه منفی شامه دهد؛ بلکه رسانه دینی، رسانه‌ای دین محور، است و این عاملی است که باعث فریب قرن رسانه‌های دینی و غیردینی می‌گردد.

پیام‌هایی که به او می‌رسد، به خوبی نشان می‌دهد که کانون‌های ارسال پیام و وسایل ارتباط جمعی تا چه اندازه در القای پیام‌هایشان موفق بوده‌اند. مسلمان متداعی، غرب در ایران کوشید، تا با ارسال پیام و القای فرهنگ مورد نظرش و با گسترش مراکز مطبوعاتی، سخنمایی، انجمن‌ها و محفل‌ها و جمع‌های به سلفه خویش همچنان ادامه دهد؛ ولی در دیمید که در انقلاب اسلامی، سال ۱۳۵۷ پیغام‌های ارتباطی مورد تأکید انقلاب، مساجد، خطبا، هیئت‌ها و تشکلهای مذهبی، با استفاده از وجود خود راوی از شکل سنتی در ارسال پیام، به سمت بر رسانه‌های ارتباط جمعی پیش‌رفته‌تر رفتند. در این، قایلین آمده و انکشی خلاف آن چه در رسانه‌های قدرتمند ارتباطی آن روز اتفاق می‌افتاد، خود نشان دهند. رسانه‌ها کار کرده‌های متفاوتی، همانند القای ارزش‌ها و میراث فرهنگی را بر عهده دارند؛ اما از نظر صاحب‌نظران، این ابزارها تنها بخشی از میراث گرانبهای انسانیت بشر است و منتقل می‌کند و بیشتر

خوایان و مروج‌ها راوری هستند. رسانه‌ها، موجد تغییر در الگوهای سنتی جوامع هستند و با نتسوقی ارزش‌ها و هنجارهای جدید، الگوهای نسل پیش را به چالش می‌کشند؛ رسانه‌ها، بایسته کردن نسل جدید از نظر اطلاعات و دانش و سرگرمی، سعی در دیکته کردن ارزش‌ها و هنجارهای متضاد و معاری با فرهنگ غالب دارند؛ به طوری که به به جرات می‌توان گفت که نسل فعلی، بیشتر برداشت‌های فکری و ظاهری خود را از رسانه‌ها می‌گیرد. البته بنیاده، رسانه‌ها باید متنی نگاه کرد و نباید کارکردهای مثبت آنها را در عرصه آموزش و اطلاع‌رسانی و ترویج دانش‌های نوین و نقش آنها را در توسعه جوامع، نادیده گرفت. باید شناخت جایگاه رسانه‌ها در جامعه‌پذیری و ارائه و انتقال محتوای فرهنگی به جامعه، به تنهایی و سیاست‌گذاری مناسب برای استفاده مناسب از آنها پرداخت و برای تقویت فرهنگ و بایسته عناصر فرهنگی، برای القای فرهنگی جامعه و انتقال میراث فرهنگی به نسل آینده کوشش کرد تا شکاف نسلی - که حاصل متغیرهای بسیاری از جمله نفوذ و خنثی رسانه‌ها در فرهنگ و جامعه است- کاهش پیدا کند و به هیچ‌وجه به وجود نیاید.^{۳۸} بنابراین، در تمامی نظریه‌های ارتباطی، رسانه‌های گروهی و طبقه اطلاع‌رسانی و ارسال پیام را بر عهده دارند و این بدین معنی است که صاحبان قدرت بر روابط مردم، به وسیله رسانه نظارت می‌کنند؛ اما هم به گونه‌ای که خود می‌خواهند و نتیجه آن نیز حفظ نظام سرمایه‌داری و مصرف‌کالی بیشتر است. به این ترتیب، امر موجب می‌شود که انسان را با دید ابزاری بنگرند؛ در حالی که رسانه اسلام، به دنبال تکامل و تعالی مخاطبان است تا آنها در سایه رعایت آداب مساجد، از خوشبو گونگی و روزه، خرد، نشستن و برخاستن، آراستن خویش، حشوشه کردن، طهارت داشتن، نظافت و کرامت بخشیدن به کسانی که با مساجد در تماس‌اند، جزء بهترین‌ها شوند.

مسجد همواره در دسترس همگان است؛ رسانه‌های به هیچ عنوان، مانند بلندگو نیست که هر پیامی را چه مثبت و چه منفی شامه دهد؛ بلکه رسانه دینی، رسانه‌ای دین محور است و این عاملی است که باعث فریب قرن رسانه‌های دینی و غیردینی می‌گردد. ویژگی منحصر به فرد دیگر در تمامی رسانه‌های دینی، علاوه بر محوریت دینی، و اوقیت‌گرایی است؛ بدین معنا که برای ارائه حقیقت دین، رسانه‌ای که غیر خضوری بوده و فقط برای مخاطبانش تصاویر و بوعدی بخش کند، کافی نیست؛ چرا که حقیقت و اوقیت سی‌هصدی است؛ اما تصاویر، هر چند پر کیفیت، تأثیر و رنگ و آماب آن بسیار فریب‌گرایی جای یک لحظه حضور در مکانی مانند مسجد نماز جمعه، حتی پنج حضور در نماز را نمی‌گیرد.^{۳۹} پیامبر گرامی اسلام (ص) که با به انگار از نظر مساجد است، آن را به گونه‌ای پایه‌گذاری نمود که علاوه بر عهده‌دار بودن نقش روحانی و معنوی، کانون فعالیت‌های اجتماعی مسلمانان نیز به شمار رود؛ به همین دلیل، مسجد در طول تاریخ اسلام از ویژگی برجسته‌ای برخوردار بود. گذشته که همیشه امور مسلمانان در آماد، مختلف، و جمله عقاید و فعالیت‌های فرهنگی، عبادی، سیاسی و اقتصادی، در مساجد انجام می‌شد.^{۴۰} به طوری که این مسجد، نماد فعالیت فکری، معنوی، مذهبی و سیاسی

و به طور عمده، بایگاهی برای درخواست مشارکت سیاسی یا براندازی حکومت است. به همین دلیل است که دولت‌های استبدادی در جوامع اسلامی بیشترین راهمه را از مساجد داشته و دارند؛ زیرا این مراکز می‌توانند نیروهای بالقوه سیاسی را در خود متمرکز کنند.^{۴۱} در این است که تحول ارتباطات در دنیای امروز، که در نظریات اولین تاقیر در نویسندگی تحت عنوان «جا به جای قدرت» آمده است، نتایج‌دهنده تقویت فرهنگ‌های مفادوم و غنی را در درون تھی کند و البته بهیچ است که فرهنگ کشورها در تقابل با فرهنگ جهانی تأثیر می‌پذیرند؛ ولی این تأثیر، به میزان که خرد فرهنگ (فرهنگ یک کشور) قوی باشد، به مراتب کمتر خواهد بود. بنابراین، آثار دوباره نگاه می‌دهند و افزاکند و به جایگاه مسجد، رسانه‌های ارتباطی جهان اسلام، به ویژه مساجد، توجه جدی کرد. برای اینکه مسئله بیشتر روشن شود، به ویژه برای مساجد که در فرای ارتباط و سازماندهی حرکت‌های اجتماعی که عمدتاً در تنخیر و عامل ماندگاری فرهنگ اسلامی تا کنون بوده است، می‌پردازیم.

مسجد، غیر گروهی و سازمانی است (سازمان در شکل مصطلح آن). در عهده‌دارند و این بدین معنی است که صاحبان قدرت بر روابط مردم، به وسیله رسانه نظارت می‌کنند؛ اما هم به گونه‌ای که خود می‌خواهند و نتیجه آن نیز حفظ نظام سرمایه‌داری و مصرف‌کالی بیشتر است. به این ترتیب، امر موجب می‌شود که انسان را با دید ابزاری بنگرند؛ در حالی که رسانه اسلام، به دنبال تکامل و تعالی مخاطبان است تا آنها در سایه رعایت آداب مساجد، از خوشبو گونگی و روزه، خرد، نشستن و برخاستن، آراستن خویش، حشوشه کردن، طهارت داشتن، نظافت و کرامت بخشیدن به کسانی که با مساجد در تماس‌اند، جزء بهترین‌ها شوند. مسجد همواره در دسترس همگان است؛ رسانه‌های به هیچ عنوان، مانند بلندگو نیست که هر پیامی را چه مثبت و چه منفی شامه دهد؛ بلکه رسانه دینی، رسانه‌ای دین محور است و این عاملی است که باعث فریب قرن رسانه‌های دینی و غیردینی می‌گردد. ویژگی منحصر به فرد دیگر در تمامی رسانه‌های دینی، علاوه بر محوریت دینی، و اوقیت‌گرایی است؛ بدین معنا که برای ارائه حقیقت دین، رسانه‌ای که غیر خضوری بوده و فقط برای مخاطبانش تصاویر و بوعدی بخش کند، کافی نیست؛ چرا که حقیقت و اوقیت سی‌هصدی است؛ اما تصاویر، هر چند پر کیفیت، تأثیر و رنگ و آماب آن بسیار فریب‌گرایی جای یک لحظه حضور در مکانی مانند مسجد نماز جمعه، حتی پنج حضور در نماز را نمی‌گیرد.^{۴۰} پیامبر گرامی اسلام (ص) که با به انگار از نظر مساجد است، آن را به گونه‌ای پایه‌گذاری نمود که علاوه بر عهده‌دار بودن نقش روحانی و معنوی، کانون فعالیت‌های اجتماعی مسلمانان نیز به شمار رود؛ به همین دلیل، مسجد در طول تاریخ اسلام از ویژگی برجسته‌ای برخوردار بود. گذشته که همیشه امور مسلمانان در آماد، مختلف، و جمله عقاید و فعالیت‌های فرهنگی، عبادی، سیاسی و اقتصادی، در مساجد انجام می‌شد.^{۴۱} به طوری که این مسجد، نماد فعالیت فکری، معنوی، مذهبی و سیاسی

در حال حاضر، متونیان امروز بیشتر به افزایش کمیّت و یا چندمنظوره کردن کارکردهای این نهاد دینی توجه می‌کنند، اما در دنیای امروز و ارتباطات وسیع و گسترده‌ای که به‌ویژه رسانه‌های کانال‌ها در دسترس می‌دارند، به وجود آوردن زمینه‌های تفکرات فکلی و مؤثر برای اثر چیز دیگری لازم به نظر می‌رسد.

مساجد و بسیاری از آثار اجتماعی، مانند اخلاص و درست کاری، سازماندهی زندگی و نظم و تقوی بر آنها مرتب است؛ اما افرادی بیشتر به مسجد می‌روند، فقراتشان در تمام مراحل زندگی دارای نظریه و توجه بیشتری است و در کل، آثار رفتاری آنان در زندگی اجتماعی نیز به چشم می‌خورد؛ از طرف دیگر، تقصیرات ارزش‌های دینی، سبب بروز بی‌نظمی‌ها و آشوب‌های اجتماعی است. سخنم بنابراین لازم است برای جنبه افراد به سمت سازماندهی شود؛ اول باید بررسی کرد که در نزد افکار عمومی چه جایگاهی دارد؛ آیا در عمل، مؤثر بوده است و یا تنها در لفظاً علت کیوتوجه مردم به آن چیست؛ چرا که بر اساس تعلیم اسلام، به طور حتم، خردی در وجود مسجد برای مسلمانان بوده و خواهد بود. مسجد، کارکرد خود را دارد و هیچ‌نهاد دیگری جای آن را نمی‌تواند بگیرد؛ مثل زمانی که می‌گفتیم مطبوعاتی از طریق احزاب را خواهد گرفت؛ چنین چیزی امکان ندارد. در حال حاضر، متونیان امروز بیشتر به افزایش کمیّت و یا چندمنظوره کردن کارکردهای این نهاد دینی توجه می‌کنند؛ اما در دنیای امروز و ارتباطات وسیع و گسترده‌ای که به‌ویژه رسانه‌های کانال‌ها در دسترس می‌دارند، به وجود آوردن زمینه اعتقادات فکلی و مؤثر برای اثر چیز دیگری لازم به نظر می‌رسد. یکی از عوامل مؤثر بر کاهش توان کارکردی مسجد، بی‌توجهی به نیازها و مقتضیات زمان است. کار فرهنگی در این مکان‌ها باید از یک سو، مبتنی بر معارف و ارزش‌های اصیل دینی باشد و از طرف دیگر، منطبق بر نیازهای زمان باشد. بنابراین، در عصر حاضر، تحولات و تغییرات جدید، یک دسته پریشان‌ها و نیازها را برای ما انسان‌ها ایجاد کرده است. متونالی و به طبقه آموزش را بر عهده دارند و امام جماعت مسجد هستند، باید پاسخ‌گویند؛ اما پرسش‌هایی که در این حیطه‌ها پیش‌داشته‌اند، چنانچه که به سمت مسجد کشیده می‌شود، اگر نتوانند پاسخ‌دهنده در آن جایابند، به طور قطع، آن را در جای دیگر جستجو خواهد کرد و این همان آثاری است که در دنیای دارد که با هزاران سخن گفته شده است. متونیان و امامان جماعت مساجد باید بر دانش وسیع و فراقهری مسلط بوده و خارج از مسائل سیاسی و جناحی، به نیازهای روحی بشر جوان پاسخ دهند تا این گروه اول داده و سرخورده، نیازهای سازمان در مکان‌های دیگر و اما مکان‌های دیگری جستجو نکنند. ضروراً مساجد می‌توانند کارکردهای متنوعی داشته باشند و هر قدر این کارکردها از تنوع بیشتری برخوردار باشند، به طور طبیعی فزاینده‌افزون تری برای اقتضای مختلف جامعه به دنبال خواهد داشت. به عبارتی دیگر، هر چه از پیچیدگی بالاتری بهره‌بردار، به دلیف گسترده‌تری را به سمت خود جذب می‌کند؛ نتیجه این است، تأثیر و باور عمیق دینی مردمی است که در هر جای زندگی شهری، به دنبال روزه‌اندام اسلامی و مطمئن می‌گردند؛ این ویژگی قانون و نظم را در زندگی و رفتار اجتماعی آنان ایجاد خواهد کرد.^{۴۲} مسجد، بایگاه انسجام و یکپارچگی مسلمانان است و نماز جاکت و تشکیل صفوف به‌همه‌شده نمازگزاران، به خوبی بیانگر هماهنگی و انسجامی است که حضور در مسجد آن را فراهم می‌آورد؛ در اینجا است که افراد نمازگزار، مانند قطره‌های آب به

۴۱. سامان، نقش، دفتر مساجد در انقلاب اسلامی (۱). مرکز اسناد انقلاب، آذر ۱۳۸۸ ه.ش. قابل دسترس در:

۴۲. رضایی، علی، نقش مساجد در جامع اسلامی، ۲۹ مرداد ۱۳۷۸ ه.ش. قابل دسترس در:

۴۳. فیضی، محمدمهدی، آشنایی با کارکردهای مسجد، ماهنامه میفان، شماره ۱۲۰، شهریور و مهر ۱۳۸۸.

۴۴. حسینی، رضا، نقش مسجد در ارتباطات عمومی، ۵ اردیبهشت ۱۳۹۰، پورتال نور، قابل دسترس در:

۴۵. زرملو، جمال، منبر، اولین رسانه تاریخ اسلام، ۲ خرداد ۱۳۹۰، پورتال نور، قابل دسترس در:

۴۶. ذکراکله محمندی، المنبر تاریخی و موقعی فی المسجد، مجله آفتاب الحضارة الاسلامیه، آبان ۱۳۷۷ ه.ش.

۴۷. هنرنامه پنجره، شماره ۲۲.

۴۸. فیزی، محمدمهدی، مسجد رساله‌ای قوی و متفاوت، روزنامه کهان، ۱۵ اسفند ۱۳۸۸، صفحه معارف، شماره ۱۹۸۸.

۴۹. رتبی وانی، حسن، تحول ارتباطات و تأثیر آن بر جامع معاصر، ۲۵ اردیبهشت، ۱۳۹۰، دانشکده صدا و سیما، قابل دسترس در:

۵۰. جوانمرد، احسان، نگاه‌ها به نقش مسجد در مبارزات سیاسی استاد شهید مطهری، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۲۵ اردیبهشت ۱۳۸۷، قابل دسترس در:

۵۱. مکارم شیرازی، ناصر، با هم‌کاری همی از نویسندگان، تقسیم نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰ ه.ش.

۵۲. دهخدا، علی‌اکبر، لغتنامه دهخدا، تهران، چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ه.ش.

۵۳. طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرین، تهران، المکتب‌العرفوی، چاپ سوم، ۱۴۱۶ ه.ق.

۵۴. روزنامه جمهوری اسلامی، شماره ۸۷۸، ۱۳۸۸ ه.ش.

۵۵. روزنامه آبرار، ۱۲/۹/۱۳۷۹ ه.ش.

۱. <http://www.parsquran.com>.

2. <http://www.roshd.ir>.

3. <http://www.hamshahronline.ir/news>.

4. <http://www.masjedshafa.net>.

5. <http://www.rasekhooon.net>.

6. <http://www.ido.ir>.

7. <http://bashgahandishe.com>.

8. <http://www.irdc.ir>.

9. <http://www.masjed.ir>.

10. <http://www.hawzah.net>.

11. <http://www.qiu.ir>.

12. <http://inoportal.net>.

13. <http://www.irdc.ir>.

یادداشت

۴- طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۶۵.

۵- ارب الموادی فی فصح العربیة و التواءه، ص ۴۹۵.

۶- تاج الفروس، ج ۲، ص ۳۶۱.

۷- همان.

۸- مفردات الفاظ القرآن، ص ۳۷۱.

۹- ارب المساجد یا حکم المساجد، ص ۲۸.

۱۰- خواجه کلام، ج ۱۴، ص ۶۱.

۱۱- طبرقوتی، ج ۲، ص ۵۵۶؛ صحیح بخاری، ابواب فضائل ائمه، ج ۱۷۸۹ و ابواب الطلوع.

۱۱۳۷، صحیح مسلم، ج ۱۳۹ و ۱۳۹۱، ص ۱۲۱. حسن، نسبت مسجد کوکوت در اندیشه مطهری، کارگرد مسجد، ص ۶۶-۷۶.

۶۲- انوری، حسن، ج ۴، ص ۳۳.

۶۳- جمعی نویسندگان، خدس، در آمدی بر نظریه ارتباطات مذهبی، ترجمه پرویز جلالی، انتشارات مرکز مطالعات رسانه.

۶۴- رضاییان، مجید، تحول ارتباطات و نقش رسانه‌ای مسجد در ماندگاری فرهنگ اسلامی، کارگرد مسجد، ص ۱۲۱.

۶۵- فروغی، محمدمهدی، درآمدی بر ارتباطات سنتی در ایران، ص ۶۲.

۶۶- سامان، جعفر، آذر ۱۳۸۸، نقش مساجد در انقلاب اسلامی (۱)، مرکز اسناد انقلاب، قابل دسترس در:

۶۷- <http://www.irdc.ir>.
المجدفی فی الله، ص ۷۸۵.

۶۸- ک.، لغتنامه دهخدا، ذیل واژه‌های کرسی، لوگن، تخت‌گاو و سیر.

۶۹- لاجوردی، محمدمهدی، آشنایی با کارکردهای مسجد، ماهنامه میفان، ش ۱۲.

۷۰- حسینی، رضا، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۰، نقش مسجد در ارتباطات عمومی، پورتال نور، قابل دسترس در:

۷۱- <http://inoportal.net>.

۷۲- <http://www.irdc.ir>.

۷۳- رضایی، علی، نقش مساجد در جامع اسلامی، قابل دسترس در:

۷۴- لطف‌فیروز، بی‌الله هنری، فرهنگ سیاسی شیعه و انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ص ۱۵۵، ۱۵۶.

۷۵- وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۱۷.

۷۶- من لا یضهره الفقیه، ج ۱، ص ۷۷.

۷۷- ترمذی دعوات، ج ۲، ص ۱۸۹.

۷۸- توبه، ۱۷۹.

۷۹- همان، ۱۸۹.

۸۰- فیضی، محمدمهدی، روزنامه کهان، مسجد، رسانه‌ای قوی و متفاوت، صفحه معارف، ش ۱۹۸۸.

۸۱- ربیسی وانی، ۱۳۹۰، دانشگاه صدا و سیما، قابل دسترس در:

۸۲- سازمان تبلیغات اسلامی استان تهران، ۱۳۸۸، قابل دسترس در:

۸۳- روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۸۸، ش ۸۷۸.

۸۴- جوانمرد، نگاهی به نقش مسجد در مبارزات سیاسی استاد شهید مطهری، قابل دسترس در:

۸۵- رضاییان، مجید، تحول ارتباطات و نقش رسانه‌ای مسجد در ماندگاری فرهنگ اسلامی، کارگرد مسجد، ص ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵.

۸۶- روزنامه آبرار، ۱۲/۹/۱۳۷۹، ص ۵۹.

۸۷- <http://www.irdc.ir>.

۸۸- <http://www.irdc.ir>.

۸۹- دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد، ۱۳۹۰، قابل دسترس در:

۹۰- <http://www.masjed.ir>.

۹۱- فیضی، محمدمهدی، مسجد رساله‌ای قوی و متفاوت، روزنامه کهان، ش ۱۹۸۸، صفحه معارف.

۱۱۳۷، صحیح مسلم، ج ۱۳۹ و ۱۳۹۱، ص ۱۲۱. حسن، نسبت مسجد کوکوت در اندیشه مطهری، کارگرد مسجد، ص ۶۶-۷۶.

۱۲- انوری، حسن، ج ۴، ص ۳۳.

۱۳- جمعی نویسندگان، خدس، در آمدی بر نظریه ارتباطات مذهبی، ترجمه پرویز جلالی، انتشارات مرکز مطالعات رسانه.

۱۴- رضاییان، مجید، تحول ارتباطات و نقش رسانه‌ای مسجد در ماندگاری فرهنگ اسلامی، کارگرد مسجد، ص ۱۲۱.

۱۵- فروغی، محمدمهدی، درآمدی بر ارتباطات سنتی در ایران، ص ۶۲.

۱۶- سامان، جعفر، آذر ۱۳۸۸، نقش مساجد در انقلاب اسلامی (۱)، مرکز اسناد انقلاب، قابل دسترس در:

۱۷- <http://www.irdc.ir>.
المجدفی فی الله، ص ۷۸۵.

۱۸- ک.، لغتنامه دهخدا، ذیل واژه‌های کرسی، لوگن، تخت‌گاو و سیر.

۱۹- لاجوردی، محمدمهدی، آشنایی با کارکردهای مسجد، ماهنامه میفان، ش ۱۲.

۲۰- حسینی، رضا، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۰، نقش مسجد در ارتباطات عمومی، پورتال نور، قابل دسترس در:

۲۱- <http://inoportal.net>.

۲۲- <http://www.irdc.ir>.

۲۳- رضایی، علی، نقش مساجد در جامع اسلامی، قابل دسترس در:

۲۴- لطف‌فیروز، بی‌الله هنری، فرهنگ سیاسی شیعه و انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ص ۱۵۵، ۱۵۶.

۲۵- وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۱۷.

۲۶- من لا یضهره الفقیه، ج ۱، ص ۷۷.

۲۷- ترمذی دعوات، ج ۲، ص ۱۸۹.

۲۸- توبه، ۱۷۹.

۲۹- همان، ۱۸۹.

۳۰- فیضی، محمدمهدی، روزنامه کهان، مسجد، رسانه‌ای قوی و متفاوت، صفحه معارف، ش ۱۹۸۸.

۳۱- ربیسی وانی، ۱۳۹۰، دانشگاه صدا و سیما، قابل دسترس در:

۳۲- سازمان تبلیغات اسلامی استان تهران، ۱۳۸۸، قابل دسترس در:

۳۳- روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۸۸، ش ۸۷۸.

۳۴- جوانمرد، نگاهی به نقش مسجد در مبارزات سیاسی استاد شهید مطهری، قابل دسترس در:

۳۵- رضاییان، مجید، تحول ارتباطات و نقش رسانه‌ای مسجد در ماندگاری فرهنگ اسلامی، کارگرد مسجد، ص ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵.

۳۶- روزنامه آبرار، ۱۲/۹/۱۳۷۹، ص ۵۹.

۳۷- <http://www.irdc.ir>.

۳۸- <http://www.irdc.ir>.

۳۹- دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد، ۱۳۹۰، قابل دسترس در:

۴۰- <http://www.masjed.ir>.

۴۱- فیضی، محمدمهدی، مسجد رساله‌ای قوی و متفاوت، روزنامه کهان، ش ۱۹۸۸، صفحه معارف.

عصر پیامبر ﷺ، کارگرد مسجد، تهران، ص ۶۶.

عصر پیامبر ﷺ، کارگرد مسجد، تهران، ص ۶۶.